

[redacted]

JO: VINCENTII LUCCHESINII

PATRITII LUCENSIS

PONTIFICI MAXIMO

A

BREVIBUS AD PRINCIPES

HISTORIARUM

SUI TEMPORIS

AB

NOVIOMAGENSI PACE.

TOMUS SECUNDUS.

ROMÆ, MDCCXXXVIII.

Typis, & Sumptibus Hieronymi Mainardi.

SUPERIORUM PERMISSU.

SANCTISSIMO DOMINO NOSTRO

CLEMENTI XII.

PONTIFICI MAXIMO

JO: VINCENTIUS LUCCHESINIUS
FŒLICITATEM.

UÆ duo, BEATISSIME PATER, mortalium mentes in obsequium atque admirationem quammaxime rapiunt, & unde ad posteros manavit eximia clarissimorum virorum fama: ornata videlicet summis honoribus virtus, quo latius majestate fulgeat;

eaque non sibi solùm complacita atque indulgens, sed pro communi bono in apertum prodiens ac suas exercens vires: hæc in SANCTITATEM TUAM ingenti nostri seculi fœlicitate convenisse, meritò nobis gloriari licet. Cùm enim ab ineunte ætate in eos te mores formasses, iisque saluberrimis institutis, disciplinarum studio ac bonis artibus imbuisses egregiam indolem animi tui, quæ ad consulendum omnium saluti plurimùm valent, non tibi laborandum fuit, aut per ambages discurrendum, ut huic gravissimo gerendo muneri admovereris. Ipsa statim respublica tibi advenienti occurrit, mandatisque præcipuis magistratibus ope tua carere noluit. Nec sua illam fefellit opinio. Siquidem, ut de reliquis taceam, in duodecemvirûm curando Principis patrimonio Collegium cooptatus, renunciatusque deinde Quæstor maximus, nullas tibi reliquas fecisti solertiæ, justitiæ, sedulitatis partes, quibus peragendis non modò commotam tui expectationem sustinuisti, verùm etiam privatorum gratiam cum publica utilitate conjunctam, eximiumque tibi nomen comparasti. Hinc ad sublimem Cardinalatus honorem celeriter evocatus potuisti magis magisque effundere virtutum tuarum lucem, atque in te non leviter adumbratam, sed altis expressam lineamentis Ecclesiastici Principis imaginem exhi-

exhibere. Stetit in omnium conſpectu illa tua ſingularis humanitas, qua ſemper cujuſcumque ordinis cives ad tui venerationem illexiſti. Se longius præbuit conſpiciendum perpetuus æqui boniquc amor, quo præcipue deperire animus tuus viſus eſt. Nemo literarum ſtudio commendatus tibi in clientelam ſe dedit, quem dignitate aut beneficiis augendum non ſuſceperis. Quot naufragi patrimonio tua liberalitate ex adverſæ fortunæ fluctibus emerſerunt? Implorantibus patrocinium tuum præſto eras; quique in eo ſpem ſuam collocabant, experti didicerunt, quantùm auctoritate valeres, quantùmque gratum tibi eſſet, cunctos benignitatis tuæ compotes facere. Extollitur frequentiſſimo omnium ſermone comitas illa jucundiſſima, qua te adeuntes complectebaris; memoria viget magnificentiæ, quæ, quicquid agendum aggredereris, nunquam non ſe tibi comitem præbuit. Hinc enimvero quæ tuæ domus celebratio quotidiana, qui Procerum nobiliumque advenarum concurſus, quod tuum in iis excipiendis magna conſperſum urbanitate eccleſiaſticum decus! Retuliſſe videbaris illuſtrium veterum Romanorum conſuetudinem, dum florente republica, qui ceteris potentia & auctoritate præſtabant, nihil ſibi æque jucundum reputabant, ac undique circumfundi atque obſervari maximis civium

exte-

exterorumque clientelis, unde sua in ipsos plena officii ac benevolentiæ voluntas, aliorum erga se studium ostentataque præsidii spes in omnium oculis versaretur. Age verò commemorem assiduitatem, qua litibus ordinandis forum agebas, sagacitatem in Procerum dissidiis componendis; sapientiam in tractandis publicis negociis; gravitatem in senatorio munere peragendo, sive publice rem sacram faceres, sive sententiam in Senatu diceres, sive in Pontificiis magistratibus rempublicam administrares; pietatem denique in probatissima exigenda vita, ac sanctissimis religionis officiis obeundis. Nec tacitus prætermittam abs te fultas eximio studio ingenuas artes ac disciplinas, paratamque ad eas fovendas splendidissimam bibliotecam, immortale documentum, quantùm illas usque a prima adolescentia diligenter colueris atque adamaveris. Itaque jam olim nemo erat, qui te Pontificem maximum animo & communi plausu non designaret. At serò quidem voti compotes facti sumus; idque dolenter ferebamus, ignari, quò molesta procrastinatio, seu potius divinum consilium evasurum foret. Expectanda erant ea reipublicæ tempora, quæ ad illius salutem egregio sapientissimoque moderatore opus haberent. Liceat hoc loco mihi, ut tragici poetæ solent funestos casus, ex omnium oculis

tacen-

tacendo abripere luctuoſiſſimam tempeſtatem, quæ non uno procellæ genere exagitata graves huic Imperio moleſtias attulit. Tantùm dico: niſi ad eam ſedandam accurriſſet incredibilis SANCTITATIS TUÆ prudentia, ſolertiſſimi ingenii magnitudo, & robur animi invictum, non ita facilè adverſos concidere ventos, conquieſcere commotos fluctus potuiſſe. Vidimus autem celeriter inductam tranquillitatem, teque ea inſigni gloria fulgentem, quæ non e ſecundiſſimo rerum curſu, quem tenere nemini non promptum eſt; ſed e præcipiti atque arte cohibito ſummopere celebratur. Ille enim plerumque fortunæ tribui conſuevit; hìc tantùm virtuti, rerumque gerendarum ſubactæ cumulatæque prudentiæ. Simul verò te auſpice viguit in foro juſtitia, mos vetuſtus, & inveterata gubernandæ reipublicæ norma luculenter invaluit. Salutares ad comprimendam populorum ferocitatem leges conſtitutæ; refrænata graſſantium ſcelerum protervitas; tuaque illa vel in artuum dolore numquam intermiſſa cunctos audiendi ſedulitas quàm grata civibus accidit, quàm turbulentis ingeniis formidoloſa, quibus perperam agendi viam hoc celebratiſſimo inſtituto penitus obſtruxiſti. Quòd ſi ad magnitudinem animi tui, auctamque ſplendidiſſimis ornamentis ac beneficiis Romam, nobilioreſque Pontificiæ di-

ditionis urbes me convertam, quæ mihi non se offerunt dicenda, quæ non illustri laude condecoranda? Miramur Ancone maximum valetudinarium ad explorandam navigantium salutem mediis in fluctibus constructum, datamque illic navicularii ad frequentanda commercia portorii immunitatem. Ravennæ in omnium oculis adest distractus immani pecunia gemini amnis cursus, extremam illi perniciem minitantis. Bononiæ multo ære tuo recreata manet insignis Academia ad naturæ leges investigandas, & syderum cœlique motus faustis ominibus constituta. Nullum facerem dicendi modum, si singulis recensendis immorari vellem. Satis sit commemorasse: vix aliqua reperiri posse subjecta imperio tuo splendidiora loca; ubi non sint beneficentiæ ac liberalitatis tuæ altius impressa vestigia. Alibi Templa instaurata, alibi pontes suffulti, ubique constratæ viæ, munitum iter, redditus desertis agris cultus, misertum inopiæ civium, datumque grandi pecunia levamentum. Quid verò in hujusmodi argumentum gloriæ a SANCTITATE TUA Romæ non gestum? Longum esset cuncta scribendo peragrare, quinimmo supervacaneum. Satis quippe se ipsa produnt illustri fama atque omnium admiratione. Quamquam e clarissimis hìc pariter affluentius editis munificentiæ tuæ monumentis unum

silen-

silentio præterire Capitolium nequeo, immenso prope sumptu abs te exornatum erudita rerum varietate ad locupletandam antiquitatis notitiam, excitandasque imitatrices fingentis naturæ artes, capto ex eorum operibus exemplo, qui, favente huic studiorum amœnitati Græcia, floruerunt. Nemo siquidem ejus aulas ingressus non dat illico SANCTITATI TUÆ ingentes plausus, uno intuitu conspicatus, te celebrioris vetustatis vindice, in unum collecta tot priscorum Cæsarum simulacra pectore tenus expressa; tot ductas e marmore Philosophorum imagines, aliaque præstantissima signa, ac tantas inscriptorum lapidum divitias. Quæ cuncta plurimum licèt splendoris habeant, & sint clarissimum SANCTITATIS TUÆ nomen posteris traditura; tamen propemodum obruuntur uberiori luce rerum ad Pontificiæ majestatis decus abs te gestarum, quas ex hominum memoria nulla umquam delebit oblivio. Amplificatum grandi pecunia sacrum patrimonium ad veræ Fidei propagationem, unde sempiternæ suæ saluti prospectum fuit, numquam exteræ nationes, remotissimæque gentes oblivisci poterunt. Erit in omnium sermone Ecclesiæ dignitas te auspice atque auctore alibi obliteratis injuriosis decretis asserta, alibi sapientissimis legibus constabilita. SANCTITATI TUÆ debet Cleri disciplina novis ubique

institutis additum sibi robur. Compressa severioribus monitis morum licentia statuet in omnium conspectu documentum illustre pietatis tuæ. Quæ verò umquam ætas summis non extollet laudibus diremptas molestissimas controversias, quæ diu multumque Pontifices maximos solicitis curis atque ancipiti animorum æstu divexarunt; & modò tuo consilio ac sapientia, potentissimorumque Regum moderatione nullo Ecclesiæ vulnere penitus conticuerunt. Quanta hinc utrisque vestrûm obvenerit gloria, quanta eas gentes lætitia incesserit, non satis assequi dicendo possem. Id tantùm sufficit indicasse: cetera licèt splendidissime gesta patere obtrectantium dicacitati, & numquam non comiti virtutis invidiæ; servata Religionis jura, sive Principum pietatem spectes, sive summi Sacerdotis munus, sive populorum utilitatem, omnium veluti in communi victoria incendere ad gaudium mentes, lætissimosque plausus excitare. Et hæ quidem SANCTITATI TUÆ acclamantium voces ea quoque maxima cumulantur laude, quòd in supremam Sedem quas adduxisti admirabiles virtutes, domesticis exemplis, Avorumque recordatione altius infigi atque hærere animo tuo potuerunt. Natura siquidem comparatum est, ut quisque monstratum sibi a Majoribus ad virtutem iter, lubentius ten-

teneat ac persequatur? Enimvero a sanctissimo illo, quem aris festisque diebus veneramur, Andrea gentili tuo fovendæ optimis institutis ecclesiasticæ disciplinæ & pascendi Gregis artem discere potuisti. Tibi Petrus quinque ante secula, & Nerius patruus tuus non ita multo ante in amplissimum Cardinalium Collegium cooptati, documentum dedere, quomodo sacri Principis decus & munificentia cum animi facilitate ac moderatione conjungi debeat. Ad construenda ornandaque Templa usque ab ineunte seculo decimo quarto te prævivere illustres atavi tui Nerius primùm, mox Thomas, epistolarum consuetudine cum Diva Catharina Senensi celebris ac decorus. Nec defuere, qui editis jam olim conspicuis ingenii sui monumentis, & familiari vestræ Genti instituto colendas tuendasque bonas literas Philippus & Carolus, & alter Philippus germanus SANCTITATIS TUÆ frater te admonerent. Quod si ad eos, qui tibi ad bene sapienterque administrandam rempublicam, ad solerter obeundos magistratus, & ad moderanda imperia facem prætulerunt, me convertam, quot quantique nominis mihi se offerunt enumerandi? Petrus, jam tum clarissimæ Familiæ dignitatem referens, ab sexcentesimo amplius anno ad fines agri Senensis jura populis dedit; & vicaria potestate

Urbinati provinciæ Philippus a quarto Carolo Imperatore Germanici Imperii Princeps renunciatus; Rhodiis Joannes ab Galliæ Rege in equestrem Procerum Ordinem virtutis merito ascriptus; Prætereo a pluribus Episcopales infulas gestas, honorificentissimas ab aliis Romanas legationes, ab aliis splendidiores Urbis honores. In iis consisto, qui ab ipsa nascente Patriæ tuæ libertate supremos dignitatis gradus, & consulare omnium præstantissimum Vexilliferi munus quàm sæpissime adepti, iisque ad civium fœlicitatem egregie defuncti; neminem latere voluerunt, quæ sibi inesset consilii vis, quæ agendi prudentia, qui vigor animi ac magnitudo. Horum instructus exemplis, avorumque disciplina luculenter edoctus, maxime CLEMENS, ad tractandum Ecclesiæ gubernaculum accessisti; non ea tamen contentus gloria, quæ splendet alienis laudibus, ac veluti hæreditate percipitur; sed quæ in Familiæ fundo enata, & procerius eximiis factis educta, singulis proprios edit virtutum fructus. Quocirca singulari sapientia tua, maximisque rebus gestis recreata republica, ac præterea in spem erecta, te vindice, citò reliqua sua vulnera curatum iri; mirum non est, si quotquot virtuti non invident; nec sunt huic Imperio inimici, de summa te beneficentia, conservatoque inter undique in-

ingruentes procellas incolumi civium statu quammaxime celebrent, gestiantque; ut ut liceat, aliquo tributi genere devinctum optimo Principi gratumque animum testari suum. Horum non sequi exemplum, SANCTISSIME PATER, religioni duxi; idque ingenuæ timiditati, qua tuam reveritus majestatem deterrebar, dissolvendæ fuit; præsertim cùm non communis solùm particeps utilitatis, sed privatim amplissimis tuis beneficiis ornatus; quicquid in me est (quod sentio quàm sit exile) in ære tuo censeri debeat. Igitur ad tuos pedes provolutus, qua maxima possum veneratione alterum Historiæ nostrorum temporum a me conscriptæ volumen offero SANCTITATI TUÆ, munusculum quidem levidensæ, nec tua sane dignum amplitudine, nisi quidpiam gloriosissimo nomine tuo, quod in fronte gerit, honestaretur. Illud autem, si qua soles clementia, excipere non abnueris, ad tua reliqua liberalissime collata in me beneficia cumulus accedet. Siquidem honesto viro unum hoc maximum reputandum est: ut, cùm tibi pro tua suprema omnium Dignitate nequeat eorumdem referri gratia; hac saltem habenda & prædicanda (quod numquam profectò desinam, cujusque istud me dare posteris testimonium, vehementer gaudeo) satis habuisse videaris.

RE-

REVERENDISSIME PATER.

AMplissimam illam summi ingenii ac solidæ eruditionis laudem, quam clarissimus Vir Joannes Vincentius Lucchesinius Patricius Lucensis de litteraria republica optime meritus apud eruditos homines, æquosque veræ sapientiæ æstimatores cum ob praeclarissima opera graecis ac latinis litteris in lucem edita, tum præsertim ob primum Historiarum sui temporis volumen præstantissimarum Academiarum judicio & calculo absolutissimum jamdiu consecutus est, hoc secundo & tertio Historiarum Tomo, quem, te jubente, Reverendissime Pater, tota animi cum attentione tum jucunditate perlegi, ornatissimè cumulari posse sentio ad decus sui nominis immortale. Tanta enim doctissimus Præsul in aperiendis summarum maximarumque rerum consiliis, explicandisque memorabilium bellorum causis subactæ prudentiæ argumenta, tantam in bellicis artibus, eventis fortunisque exponendis rei militaris scientiam cum latini sermonis nitore copia ac varietate conjungit, ut mihi hæc sedulo expendenti nihil ætas nostra, vel ex hoc uno opere aureis illis romanarum rerum Scriptoribus invidere posse videatur. Nemo quippe in eo aut acre Sallustii judicium ubi de difficillimis ferenda sententia, aut castam perspicuamque Cæsaris orationem ubi militare aliquod facinus graphicè describendum, aut ubi res memoratu dignissimæ posteris cum celebritate commendandæ, Livianæ facundiæ majestatem desiderare jure potest. Neque tamen horum alicujus vestigiis ita hæret (quod plerisque contigisse scimus) ut non suo sed alieno pede incedere videri queat servilis aliorum jejunusque imitator, sed liberali potius gradu ingenuoque stylo procedens, sibi propria atque in sui compendium facit quæcumque in illorum scriptis peculiari digna laude æqua posteritas judicavit. His accedit (quod ad præcipuum Historici munus maximè pertinet) animi ab omni prorsus studio partium liberi ac soluti, verique tantùm tenacis clara ubique ac plurimis documentis expressa significatio, qua dictis suis fidem vel ab invitis extorqueat. Quæ cum ita sint, nihilque præterea hoc in utroque volumine reperiatur, quod christianæ pietatis moribus aut institutis adversetur, quin potius multa, nec exi-

gua

gua ad fovendum religionis studium argumenta, ubi per occasionem datur, mirificè exposita in illo sint, dignum profectò censeo, quod juris publici fiat, ut ex eo litteraria respublica ornamentum, commodum, fructumque uberrimum capiat. Dabam Romæ ex Ædibus S. Bartholomæi in Insula Tyberis die 25. Novembris 1736.

Joannes Antonius Bianchi Frater Minorita.

JUssu Reverendissimi P. Jo: Benedicti Zuanelli Sac. Pal. Apostolici Magistri volumen alterum ac tertium Historiarum legi clarissimi Præsulis Jo: Vincentii Lucchesinii Patricii Lucensis, in quo cum nihil contrà Fidem Orthodoxam, aut bonos mores deprehenderim; summum verò sermonis ornatum & elegantiam, sententiarum gravitatem, civilium bellicarumque rerum scientiam, miro in iis pertractandis ingenio & prudentia conjunctam, edi posse censeo, utpote opus egregium, & ejusmodi, quod non minùs Authori suo laudis, quàm literariæ reipublicæ utilitatis sit allaturum.

Ex Collegio Romano Idib. Sept: MDCCXXXVI.

Contuccius Contucci Soc. Jesu.

IMPRIMATUR

Si videbitur Reverendissimo Patri Magistro sacri Palatii Apostolici.

Philippus Spada Episc. Pisauren. Vicesg.

IMPRIMATUR

Fr. Joannes Benedictus Zuannelli Ordinis Prædicatorum sacri Palatii Apostolici Magister.

HI-

HISTORIARUM

TOMUS SECUNDUS

Liber Septimus.

E juvat in parte Operis mei, ut qui longo ex itinere salebrosa asperrimaque loca subituri sunt, nonnihil, facto voluminis intervallo, respirasse. Major enim se offert rerum copia literis consignanda, major exantlandus labor; quem modò, quasi recenti robore confirmatus, obiturus alacrius mihi videor. Bellum hoc anno inter Christianos Principes ortum atrox, atque omnium, quæ unquam, prope dicam, gesta sunt, maxime memorabile, barbaricum alterum, cùm debellari e sententia posset, debilitauit. Recruduere siquidem veteres inter ipsos inimicitiæ, quæ licèt aliquandiu intermissæ, nunquam tamen prorsus extinctæ, quin & recentibus injuriis, querelis, suf- 1688.

1688. ſuſpicionibus identidem irritatæ; compreſſæ autem, cum nemini tempeſtivæ adhuc forent ad exercendum, nunc tandem in apertas diſcordias eruperunt. Armorum initium ab Ludouico Rege. Culpam quiſque in hoſtem rejecit, veritus nomen ſubducti ab ſe ingenti periculo Turcarum Imperii, Chriſtianæ Reipublicæ hoc nouo diriſſimo vulnere dilaceratæ. Ego quæ fuerint diſſidendi ſemina, & quibus aucta incrementis, in medium proferam. Quo verò auctore ſata, & modò in ſtirpem educta, æqua Poſteritas, ubi conticuerit Partium ſtrepitus, eæque deſierint incenſo nimis ſtudio præoccupare ſibi Mortalium animos, rem ſuo momento expendens, tutiùs judicabit. Vixdum inierant pactæ cum Gallis vicennales induciæ, Cæſar, Hiſpanus, aliique Germaniæ Reguli, ut ſuperiori volumine dictum eſt, fœdere ſe conjunxerant, ſpecie quidem ab ſe propulſandæ communibus armis, ſi quæ inferretur, injuriæ: conſilio re vera ſatis aperto coercendæ Gallorum potentiæ; Argentoratum, Luxemburgum, & quicquid Metenſi, & Briſiacenſi Judicio ereptum ſibi fuerat, recuperandi. Batavi in ſocietatem vocati diu dare nomen abnuerant, otii cupidi, nec ullo incommodo, quamobrem arma appeterent, laceſſiti. At crebris Arauſionenſis monitis, ut ſibi proſpicerent, ſolicitati, denique & ipſi in fœdus coierant, metu præſertim, ne atra nubes, quæ procul in Anglia concreſce-

Initium belli inter Chriſtianos Principes.

Cauſæ.

Qui eorum illud differri cupiunt, qui ſtatim moveri, & quare.

ſcere videbatur, poſtquam illic dediſſet imbrem, 1688.
Gallicis ventis circumlata, in ſe fulgura atque ignem præcipitaret. Nec res ab fide abhorrebat. Nam cùm Jacobo Regi compertum eſſet, turbida ſuorum Civium ingenia, Batavorum atque Arauſionenſis fiducia, inteſtinis diſcordiis novandiſque rebus ſtudium atque operam impendere, nemo non reputabat, hos illum, ne Britannico inſidiarentur otio, conterendos conſtituiſſe. Quin & opinio erat, in id conſpiraſſe cum Galliæ Rege, ejuſque viribus fretum, quæ modò averſante ſuæ Gentis Concilio gereret, gerenda ſuſcepiſſe; & huc pertinere, quòd ictum dudum Auguſtæ Vindelicorum fœderi aſcribi noluiſſet, licèt acerrime pertentatus, tanto præſertim ſtudio a Petro Ronchillo Hiſpanienſi Oratore, ut ſponderet, ſe illi hoc pretio Legatorum Aulam conciliaturum, ne relaxare adhibitam hactenus in Catholicos ſeveritatem amplius abnueret; majori ſane promiſſo, quàm quod præſtare aut credi poſſet. Nec diu poſt Germani, finitimique Principes, qui a Romana Religione diſſident, Magdemburgi inter ſe conjuraverant, daturos operam, ne qui per Britanniam eadem cum ipſis placita ſectarentur, ab Catholico illic Rege ſibi, ſuiſque Sacris timerent: neue Calvinianorum Secta, ut dudum juſſa fuerat, penitus ab Gallia exularet; quod ſibi communi maxime probro ducebant eſſe. Quamquam huic ſtudio non Religionis amor, ſed ſi quis iſthic fieret ani-

1688. morum motus, moderaturus videbatur. Non tamen, etsi omnibus idem in Gallos odium, se seque ulciscendi voluntas; eadem & rei gerendæ sententia erat. Cæsar, ut induciæ manerent, enitebatur, utiles sibi ad Turcicum interea bellum profligandum. Hispanus, ut illico dissolverentur, suadebat, æger animo ob acceptas injurias, & damno auctus. Huic Octovir Palatinus assentiebatur, spe, minus sibi in communi periculo, dum bellum arderet, ab iratis Gallis pertimescendum. Batavis in animo erat, cunctari quousque adulta in Britanniæ Regem conjuratione nullum ex ea parte negotium exhiberi sibi posset; Arausionensi, non ultra quàm matura illa foret ad erumpendum, verito inimicam temerariis incœptis moram; ceteris, quoad oblato sibi rerum suarum discrimine provocarentur. Hæc Ludovico Regi haud ignota. Nihilo secius ab inferendis armis, quamquam prævertere Fœderatos, dum iis minus opportunum bellum foret, e re sua reputasset, se sustinuerat, adversa primùm vetitus valetudine; mox Civium Calvinianorum sedando penitus fremitu; denique pudore quodam, ne se Germanis, Turcas fœliciter impellentibus, præcidisse victoriæ cursum, per hominum ora dissiparetur. Inter hæc, evertendis Fœderatorum consiliis, duo sibi proposuerat. Unum, ut Britanniæ Regem, secum jampridem non fœderis vinculo, quod nullum, ut vulgò cre-

Cur hactenus Galliæ Rex ab eo inferendo se continuerat.

creditum, intercedebat; sed necessitudine atque amicitia conjunctum in suam prorsus voluntatem adduceret, qua sibi invicem opitulantes, ille suorum insidias, ipse externos impetus enervaret. Alterum, ut Cardinalis Vilhelmus Furstembergius, quem sibi beneficiis addixerat, Coloniensis Pontifex renuntiaretur; unde ad belli gerendi rationem plura ex illo Imperio sibi commoda, hostibus difficultates accessuræ forent. Sed utraque spes occiderat. Nàm ut primùm de Furstembergio dicam, illum paullo ante undeviceni majoris Templi (tres ac viginti aderant) Colonienses Canonici successorem Antistiti suo Maximiliano Henrico e principe Bojoariorum Domo designaverant. Verùm Collegii decretum Pontifex Maximus, cujus id erat auctoritatis, uti ratum haberet, nullis hactenus potuerat machinis expugnari. Quin Furstembergio, ne inter Candidatos reciperetur, viam intersepserat, prohibito abdicare se Argentoratensi Pontificatu, nec ea lege soluto, quæ duplicem gerendum vetat. Hæc illi negata venia perculerat, insuetum repulsæ, Regis animum eò vehementius, quò data Principi Clementi Bojoario, cui pariter ad alterum obtinendum Ratisponensis, Frisingensisque, quibus moderabatur, impedimento erant. Interea Coloniensis Octovir III. Non. Junias hoc anno moritur. Comitia successori creando indicuntur. Tres petebant, Franciscus Ludovicus Octoviri Pala-

1688.

Frustra conatur Angliæ Regem in suas partes adducere.

Et Card. Furstembergium ad Colon. Archiepiscopatum.

Hinc ejus adversus Inn. XI. querelæ, & unde ortæ.

Octovir Colon. moritur.

1688.

Qui ejus Octoviratus Candidati.

Palatini filius, Clemens Bojoarii frater, ac Furstembergius ea suffultus lege, quæ vel alio devinctos Sacerdotio subire suffragia sinit, dum tamen e tribus duæ suffragatorum partes in eorum quempiam conveniant. Ceteris eligendis, quicquid supra dimidium satis est. Hac duriori licet conditione palestram ingressus, vincendi retinebat spem, certus, si nemo ex undevicenis fidem mutaret, plus æqua parte se habiturum. Eos autem jampridem sibi ab Ludovico Rege conciliatos in officio mansuros arbitrabatur. Verùm Cæsar, aliique Germaniæ Reguli aversati Virum turbandæ provinciæ idoneum expertumque, cùm omnes contendissent nervos, ei senos ex eo numero abripuerant. In suffragium missi, tredecim

Divisis suffragiis, cui adjudicandus sit, Romæ decernitur.

Causam obtinet Clemens Bojoarius.

Oblata inde movendi belli occasio Ludovico Regi.

Furstembergium postularunt, unum tulit Palatinus, novem Bojoarius. Cùm alter non fuisset legitima, ut postularetur, suffragia; alter, ut eligeretur, assequutus, ad Romanum Judicium Causa defertur, eamque non ita multo post Bojoarius obtinuit. Hinc tantus Ludovico Regi dolor inustus, ut illam Romani asyli plagam, de qua jam retulimus, exasperaverit, cœperitque Augustano fœdere in se conjuratis indicendi belli occasionem; quod, quippe sua nimium intererat, non ultra differre, jam apud se non tacitus

Verito præoccupari.

constituerat. Noverat enim, Turcas non una clade exanimatos pacem ab Cæsare quæsitum ire; & hunc vehementer ab Hispaniæ Rege, ab Socero

cero Palatino, atque ab Arausionensi solicitatum, ut Gallicum gerendum bellum sibi tantùm proponeret, honestas conditiones non rejecturum. At nihil æque Ludovicum ad arma urgebat, ac lubricus rerum Britannicarum status, provido complexus animo, si quid adversi contigisset Jacobo Regi, eo fracto aut debilitato, in se statim validas ejus Gentis vires contentum iri. Siquidem (ut isthuc sermonem referam, atque inde faciam narrandi exordium, ubi superiori volumine desitum est) postquam illic perpetuo Magistratu creati Judices, qui de Majestate perturbataque Republica in Præsules ac Mystas inquirerent; factumque in Londinensi Antistite severitatis exemplum; & legitimis Judiciis comprobatum fuerat, in regia esse potestate, quoscumque vellet, legibus solvere, Jacobus inducto in obloquentes metu, cohibitoque plurimorum animo, quidpiam remiserat indictæ Britannico jure in Catholicos asperitatis, horum alicui mandatis honoribus; permiseratque privatim in suorum Conventu Sacra facere. Quin & prophanum illud anniversarium Ludicrum aboleverat, quo Londinenses ad Reginæ Elisabethæ memoriam celebrandam quotannis contumeliose circumlato per Urbem Romani Pontificis Simulacro atque igni tradito, ejus Majestatem ludibrio habebant, anili ac pene incredibili in ea cultissima Gente furoris genere; sive hujusmodi inep-

1688.

Et conjuratos in Regem suum Britannorum animos.

Britannicæ in Regem suum conjurationis obtentu.

Dati Catholicis Magistratus facultasque sacra privatim faciendi.

Interdictum Ludicrum Ro. Pon. contumeliosum.

1688. ineptiis exaturare Civium in Catholicam Religionem odium, sive excitare & consovere arbitrarentur. Romam quoque Legatum miserat Comitem Castelmainum, acceperatque ab Innocentio Ferdinandum Abduam, contempta Civium ægritudine, quam, ex hoc publico Legationum commercio, tristi vultu mæstoque silentio præseferebant. Illa deinde non sine liberis querelis audita: inducti scilicet Catholici aliquot Disciplinarum Magistri in Oxoniensem Academiam; Præses ibi Magdaleneo Collegio Episcopus Giffordus, Prætor Hibernis Talbotus Tyrconelli Comes datus, jusso leviro suo Clarentiæ Comite, eo Magistratu abire. Sic enim, ajebant, non obscuris indiciis parari in se bellum, illic doctrina, hic armis; misso Catholicis, qui tunc in Hibernia reliquos Cives numero præstabant, duce, ut ex occasione colligeret ipsorum vires, intenderetque. Et in sermonem venerant præmiis quotidie adducti ad Romana Sacra Procerum aliqui, plures solicitati; quasi consilium foret, nudare potentiorum præsidio prævalidas in ejus Imperio Anglicanam, Calvinianamque Sectas, ab iisque leniter Plebem abducere, hærentem plerumque Principum vestigiis; illata proinde majori per hujusmodi insidias clade, quàm ex aperto bello. Quæ quamquam a rerum novarum cupidis, quibus nunquam Gentis indole, caret Anglia, in vulgus dispersa dubias ad tumultuandum

Missa Romam Legatio.

Inducti in Oxoniensem Academiam Catholici Præceptores.

Tyrconellus Hiberniæ Prætor datur.

Proceres ad Cathol. Religionem illecti.

dum mentes impellerent, parum pensi ea Rex habere, fretus jure, atque exercitu, quem sibi fidissimum reputabat. Quin ratus quo quisque magis in adversum tendat, eò vehementius dejicere obtrectantium animos, opinione virium, aut virtutis: longius processerat, facta superiori anno suis Civibus copia impunè sectandi, quæcumque luberet, cultam seu Catholico, seu Lutherano, Calvinianove ritu Religionem, æque simul iis aperto ad gerendam Rempublicam & ad honores aditu. Quamquam simul edixerat, Anglicanis constitutam placitis, vel se vindice, sua jura, sua Templa, ac principem locum retenturam; dederatque fidem, nihil unquam de sacris, privatisque Catholicorum patrimoniis, quæ olim sectione in aliena transiissent nomina, mutatum iri. Hæc Religionum impunitas cumulum mœroris attulerat Britannis de sua solicitis, ac tandem expresserat seditiosas voces palam invocantium supremi Conventus opem, monentiumque extorres ab Romanis Sacris, errare, si crederent acceptam de rebus divinis, ut quisque vellet, sentiendi libertatem fore diuturnam; Catholicis, ubi se primùm corroboraverint, ceteros depulsuris. Eos quippe moleste ab se discrepantium societatem pati; dominari velle; & sicubi agatur rerum sacrarum scientia, nihil, quod ab sua distet sententia, moderate ac patienter ferre. Haud frustra ceciderant monita inclinatis in suspicionem aberran-

1688.

Jacobus Rex hujusmodi querelarum negligens.

Dat Catholicis, Lutheranis, Calvinianisque liberum suæ Religionis usum.

Et ad honores aditum.

Pristino Anglicanæ Sectæ servato jure.

Quæ concessam Catholicis Sacris libertatem palam dolet.

1688. rantium animis, & nunquam non falsi comite, metu. Itaque jam nullo apud ipsos haberi pretio data illa e suo cuique ingenio de divinis rebus opinandi facultas; Potentiores, quantumvis religione diversos, veluti in communi discrimine, adversùs Catholicum nomen conjurare in occasionem intenti; iisdemque suadentibus, Britanniæ, Scotiæque Senatus promulgando edicto moram interponere, & vix non palam obsistere; quamquam denique Regis, id severe imperantis, auctoritati cesserant; patebat autem, isthuc obsequio ingratiisque adactos: & Anglicus aperte simul indixerat, non hinc veteres de rerum sacrarum cultu abrogari leges, sed connivendo tacituras. Concilia verò ambarum Gentium, quorum dumtaxat scito, quicquid Reges decernunt, perpetuò ratum manet, ad illud reijciendum se se obfirmaverant, non fracta incommodis, quibus Rex mollire obstinatos animos pertentaverat, sæpius comperendinando; nullisque machinis expugnata. Eò siquidem usque ille se demiserat, ut Britannici Conventus, quem Scotos imitaturos non dubitaret, Proceres Legatosque, singillatim ad se vocatos, obtestari, suadere, in suamque pellicere sententiam conatus fuerit; obnixos tamen eò magis, quò rogabantur. Quod cùm irrito eventu & infra majestatem egisset, pertæsus nimiæ facilitatis, quam tanto regii decoris impendio, clementiæ famam aucupaturus, adhibuisset, utrum-

Et cum reliquis Sectis adversùs Catholicos conjurat.

Mora interponitur promulgandæ Religionum libertati.

Britanniæ Scotiæque Senatus id Regi jubenti parent.

Comitia non assentiuntur.

Frustra potentiorum pluribus ab Rege privatim solicitatis.

Quos tandem abire muneribus ab se pridem acceptis jubet.

utrumque Cœtum dimiserat, spoliaveratque adversantium plures publicis muneribus, quæ sua liberalitate acceperant, fatus: non eos beneficiis ornandos, qui abnuant referre gratiam. Non tamen, renovato Legatorum Consessu, rei obtinendæ abjecerat spem; quos ut æquiores haberet, minuerat (ut in Regis est potestate, si quando Reipublicæ nocumentum afferant) Civitatum jura, ne temere turbulenta, utcumque luberet, ingenia legare sibi possent. Hinc querimoniæ, & ingens per hominum ora dissipatus rumor: vim adhiberi. Interea per omni Delubra, dum sacra fierent, datam celebrandæ, quo vellent cultu, rei divinæ libertatem denuntiari Populo jusserat, non sine maximo Anglicanorum Antistitum luctu certoque abnuendi proposito. Dum alii cunctantur, consilium ex occasione temperaturi, palam affuere Regi Cantuariæ, Asaphopolis, Bathoniæ, Cicestriæ, Helii, Bristolii, Petroburgi Sacrorum Præfecti, liberis sermonibus proloquuti, se, quominus ejus voluntati in re tanti momenti acquiescerent, religione prohiberi. Accepti ferociter, veluti seditionis signum protulissent, jussique sponsionem facere: Si dolo malo. Cùm recusarent, e Londinensi Arce apud Tribunos Capitales (quorum judicium, tamquam sibi Regni Optimatibus non adeundum, prius abnuerant) caussam de majestate dicere coacti sunt. Hanc verò cùm non satis explicare possent, elusere, inficiati libel-

1688.

Conciliumque dimittit.

Minuit Civitatibus jura Legatos eligendi.

Jubet promulgari in Templis cujusque sectandæ religionis libertatem.

Qui coram Rege Episcoporum dissenserint.

In custodiam traduntur veluti Maiestatis rei.

Judicium eludunt, & quomodo.

1688. libellum ab se prodiisse, quem scirent Regi oblatum remotis arbitris; & in Anglia Regis testimonium (quod prope ab fide alienum) dum sua res agitur, perinde ac privati cujuspiam non audiri.

Liberantur falso, ut fama fuit, consilio, & quare.

Itaque dimissi eo connivente. Id enim Jacobus habuit familiarissimum: in rem ingredi ingenti conatu; & cùm e sententia procederet, nervos remittere; incertum tædio an benignitate. Quo consilio nullum in perturbata Republica periculosius. Alit quippe seditiones severitas mox desitura, non minùs præsenti asperitate quàm certa spe veniæ. Inveteravit opinio: Si fortiter in eos, fama ipsa redargutos, lege animadvertisset, & vi ceteros coercuisset, qui turbida exercebant ingenia, pacatum Regnum fuisse habiturum. Neque id præter vires; fido exercitu, dum adhuc in ancipiti res erant, promptioraque ab ipso præmia; nec Exteris, compressa Domi audaciorum temeritate, mare transgredi ausuris.

Hinc nova turbarum occasio.

Dum indulget, cunctaturque, animos & spatium dedit tumultuandi. Plures supererant Shafsburianæ factionis, quam perpetuò Arausionensis foverat officiis ac benevolentia, augebatque in dies, clam complexus, quotquot ab Rege alienabant Religionis diversitas, erepti Magistratus, repulsæ dolor; nequaquam dubius, si tandem ad res novandas adjicerent animum, se unum, ut iis ope & consilio adesset, oratum iri.

Unde orta & à quibus enutrita.

Illam Arausionensis fovet.

Nec spes frustrata illum est. Nemo siquidem, vixdum concepto in

in Regem odio, non statim Arausionensem designaverat perturbandæ Reipublicæ potentem, avidum, & capacem. Nunc verò omnium votis, occultisque & frequentibus nuntiis, ut in rem daret operam, solicitari. Et ipse veluti eorundem misertus, spem dare, se non defuturum, dummodo paratis antea Civium animis viam sternerent ad rem gerendam. Irent proinde, recenserent suas vires, ac meminissent: duo esse validissima ingentium facinorum præsidia, silentium, & celeritatem. Itaque seditionis capita per provincias, ubi præcipuas unusquisque clientelas haberet, dimissa, ad eam inflammandam faces ex uniuscujusque ingenio subiecere. Anglicanæ Sectæ cultoribus ostentarunt imminentem sibi, & mox primas acturam Romanam Religionem; Præsbyterianis gravem infestamque suis institutis regiam auctoritatem; Sacrorum Præfectis, acceptas injurias; Optimatibus honores, imperia, Magistratus in Catholicum prorsus nomen traducenda; mediocris fortunæ Civibus, eligendi ad Concilium, quos vellent, Legatos ademptam libertatem; Cunctis, violatas sacratiores leges, minutam Comitiorum majestatem, constitutam legibus religionem contemptui habitam, Romanam inductam, & mox pro legibus futurum Regis arbitrium. Hæc, addebant, qui negligeret, non esse Civem; non liberum, qui despiceret; non hominem, qui non videret. Ergo ingen-

1688.

Quid a Coniuratis contra Regem postulet.

Quid ab istis agitur.

Quo pacto inflammata seditio.

1688. *Ubi satis incensam putat, Arausionensis consilium suum Fœderatis Ordinibus aperit.*

ingenti animorum æstu fluctuabat Anglia, & quotidie Procerum aliqui, diversa ad trajiciendum causati, cum Arausionense congrediebantur; alii per literas, ne maturam spem prosperi eventus dimitteret, quin & urgeret, suadebant. Ille ubi novit eò conjurationem progressam, ut conspirantium numero, viribus, auctoritate sustinere se posset, nec sine ingenti conatu ambiguoque rerum discrimine refrænari; dignum facinus, in quod intenderet, arbitratus, adiit supremum Fœderatorum Ordinum Magistratum; retulit, quæ Britanniæ Regi procella impenderet; docuit, hanc si paullum impellere adniterentur; quam tempestatem Jacobus in eos concitaret, dissipaturos. Non enim, quin occultis ille in Rempublicam flagraret odiis, ambigendum esse; nec præcaveri eam posse, nisi in ipsum turbo, quem in alios cieret, verteretur. Idque non multi negotii fore, tantùm ut aucta classe atque exercitu, Conjuratis facerent auxilii spem, qua illi se confirmarent. Decernerent proinde, utrum malint: perpetua affici solicitudine, quiescente Britannia; an ista intestinis discordiis exagitata, diuturnum sibi otium parere. Arausionensis consilium suspensis jamdiu metu Senatorum animis placuit, dataque illi in classem ac militum supplementum pecunia, jusso tamen ad rem, quam ageret, simulandam, maritimum robur veluti ad Reipublicæ securitatem, sensim colligere, & clan-

Amplectendumque suadet.

clanculum copias conducere ab Germaniæ Regulis, iter non antequam maturum foret, ingressuras. 1688.

Interea, ne ab eo caveat, Regi blanditur.

Quæ dum aguntur, Socerum Arausionensis cumulatis officiis effusiorique amoris significatione, ut cùm fallendo est, incautum reddere, atque in plagas inducere pertentabat.

Detegitur a Schultono Legato coniuratio incredulo Regi.

Non tamen Schultonum fefellit, qui Regis Legatus apud Fœderatos Ordines diversabatur. Is enim cùm nunquam ab eo demitteret oculos, ejusque Domum perpetuò specularetur, novit frequentes ibi Anglorum Procerum, aliorumque identidem e Britannia advenientium occultos conventus fieri; suboluitque tandem, quid molirentur. Rex, ut caveret, admonitus, nuntium contempsit, mendaci fretus Generi obsequio, & quòd ejusmodi: conjurari in se: vocibus assueverat.

Qui monitus iterum a Ludovico Rege Batavos interrogat, ab iisque ambigue respondetur.

At cùm mox eadem ab Ludovico Rege renuntiarentur; præbuit aures, quanquam non ultra progressus, quàm ut fœderatos Ordines, quò hic tantus bellicus apparatus pacata circùm regione tenderet, sciscitaretur. Responsum: prius ipse diceret; cur tot milites sub Signis, instructamque classem retineret; eadem se verba redditurós. Superbo responso aucta Regi suspicio, nec mitigata, licèt per literas, & Cellersii Legati voce, nihil ab se Britanniæ timendum esse, palam ac sæpius pro certo affirmarent ea fide, quæ in publicis negotiis, si pudor ac fama negligatur, bona an mala sit, perinde habetur. Illud

lud

1688. lud ejus pariter acuebat curam, quòd se dudum sex suæ gentis legiones, quas Batavis jam antea miserat auxiliatum, repetentem eluserant; facta iisdem, si vellent, abeundi copia, clam verò Præfectis militibusque, ut manerent, solicitatis. Et cuncti quidem præter sex ac triginta Ordinum Ductores, merituri apud ipsos manserant. Quamobrem Rex classem atque exercitum lustrare; duces gregariosque præmiis atque humanitate in suam fidem illicere; maritimis viribus addere decem naves, terrestribus quatuor novas legiones; veteres studioso Catholicorum delectu, sed veluti fortuito, supplere; qui tamen ubique ægre accepti, repudiati quoque a Borrovicensis Legionis Centurionibus, & prolegato, sed non impune, quippe statim exauthoratis, quamquam timendum foret, id illos incorrupta reliqui exercitus fide nunquam ausuros, ac latius manasse malum, quàm quod ea pœna coerceri, quin etiam irritari posset. Hæc ubi provisa, satis publicæ tranquillitati consultum credere; licèt quos frustra per Provincias curatum miserat, ut Legatos ad nova Comitia ex sua sententia deligerentur, renuntiarent, ubique Civium animos subagitari. Apud se siquidem constituerat, facilè externas vires classe, internos motus exercitu compressum iri; & si omnia in præceps ruerent, adhuc portum sibi non defuturum, quò ab iratis fluctibus se reciperet: le-

Tandem in suspicionem inductus ab ipsis repetit sex suas legiones, olim opitulatum missas.

Et eluditur.

Quocirca auget exercitum & Classem.

Conscriptis Catholicorum pluribus, & alicubi repudiatis, sed non impune.

Quomodo sibi in omni fortuna cavendum putat.

legum scilicet abrogationem, quæ tantos suæ genti terrores facerent. Nondum enim suo periculo satis didicerat: præocupandos civiles tumultus; timida seditione, si non incœperit. At non eadem Ludovico Regi sententia erat; qui propterea Britannum sæpius per literas, semel etiam per Bonreposi Marchionem, quem alia causatus, ad eum legaverat, ut sibi prospiceret, suadebat, offerebatque auxiliares Copias, decem hominum millia; monebat quoque, ne fideret fallacibus suorum dictis, a quibus compertum sibi esset, insidias fieri. Neutrum acceptum: Non consilium, ob insitam Jacobo opinionem: neminem, quem beneficiis obstrinxisset, non eundem obstrictum fide sibi fore; hanc verò deficere, si semel suspectam habeas. Non auxilia, utpote apud æmulam Nationem nocitura potius, daturaque integris Civibus suspicandi occasionem, vacillantibus rebellandi. Qua quidem in re omnium consensu nihil erravit. Sed eò usque processit, ut cùm Schultonus, ejus negotia curaturus, Lutetiam venisset, interque familiares cum Ludovico sermones sententiam rogatus, qua ratione renuenti peregrinos milites ferri quidpiam auxilii posset; dixisset: Si Batavis Britanniæ pàcem turbantibus Gallicum bellum, ni desisterent, ostentaretur; nec Rex ostentare desiisset; Illis apud Jacobum rem conquestis, detuendaque amicitia obstringentibus iterum fidem suam;

1688.

Oblatum à Ludovico Rege auxilium recusat, & quare.

Schultonum Legatum e Gallia revocat Batavis suspectum.

1688. suam; hic Schultonum in Angliam redire, ac veluti odiosi consilii reum in Londinensi arce servari jusserit. Quod postquam in Gallia compertum fuit, videretque Ludovicus, in ea lubrica Jacobi conditione si Britannicis rebus se se immisceret, periculum fore, ne vel ipso invito ejus gentis odium bellumque in se concitaret; simul verò, cùm e tanta ejusdem fiducia argumentum duceret illum non facilè de statu suo demoveri posse, ac sibi saltem tempus ad opem ferendam, si qua indigeret, post Germanicam expeditionem suffecturum, hanc modò suscipiendam statuit, ratus præsertim e re sua nimiùm esse, prævertere Fœderatorum irruptionem, atque ulteriore expedita Rheni ripa iter obstruere Galliam mox invadere cogitantibus. Itaque vixdum a Villarsi Marchione, suo ad Cæsarem Legato, certior factus, Germanorum exercitum Danubio trajecto Albam græcam oppugnare aggressum, unde ad Rhenum citò accurrere & itineris prolixitate, & suscepti facinoris magnitudine prohiberetur, ad sexaginta hominum millia properare Delphino duce in Germaniam jubet, causa in vulgus edita: ne anteverterent hostes; utque Carlottæ fratriæ suæ Palatinam hæreditatem, Cardinali Furstembergio Agrippinensem Pontificatum vendicaret. Delphinus secum adducto Duratio Legato (Mareschallum Galli vocant) cum equitum quindecim millibus, viginti

Quo cognito, Ludovicus Rex Germanicum bellum decernit.

Quam ejus causam adduxerit.

Delphino duce Philippoburgum oppugnatur.

ginti peditum Legionibus, reliquis Beuflersio, & Monclario ad terrorem circumferendum divisis, sub æstatis finem Philippoburgum petit. Jacet ad dextrum Rheni latus in Spirensi ditione Oppidum, loci natura, munitionibus, & vario casu celeberrimum. Nomen habet a Philippo Christophoro Soetereno Trevirorum, Spiræque Antistite, qui illud principio hujus Seculi operibus cinxit, & falso quidem consilio tanti fecit, ut dignum potentiori Principe redditum, mox Episcopo ereptum, in Cæsaris, Gallorumque vicissim potestatem concesserit. Heptagoni formam refert, septem rostrata protendens in angulis propugnacula. Interius aggere, exterius fossa, quam brevi deductam spatio flumen interfluit, valloque munitur. Loricam, propugnaculis interiectam, protegit lunata parma. Lateri in Occidentem verso jungitur coronarium opus; huic alterum cornutum, quod tredecim non amplius passus ab amne distat. Et aliud coronarium explicando trajectui consurgit in adversa ripa. Stagna circùm fere continua. Prope flumen, & ad Boream intermittunt. Præerat oppido Comes Starembergius. Dùo Germanorum peditum millia, centum equites præsidio erant. Galli eò progressi, cisrhenanum munimentum, vix obnitentibus Præsidiariis, in potestatem redigunt. Dein celeriter ad Vicum Julium ponte imposito, fluvium transmittunt. Nec mora, triplex institui-

1688.

Arcis & oppugnationis descriptio.

1688. tur militaris agger; robuſtior atque operoſior adversùs duo borealia oppidi propugnacula, interpoſitamque parmam; exiliores ab ripa ad utrumque Forcipis cornu. Magna militum alacritate producuntur, quam laudibus ac præmio Delphinus acuebat, ubique præſens non ſine ingenti animi robore, nulliſque fractus periculis. Operi ducendo non Præſidium, nunquam muros egreſſum, reſiſtebat; ſed, vix depreſſo udo ſolo, erumpentes aquæ. Nihilo ſecius quarto die ad Forcipis foſſam utrinque ſucceditur. Poſtridie tectum illic iter vi obtinetur non levi & mutua ſtrage. Bidui ſpatio fodiuntur ſcrobes, deducitur aqua, foſſa exæquatur, & jam utrumque munimenti cornu majora tormenta mœnibus denudaverant. Quare tentandum conſtituitur. Quatuor Pyrochytrophorum cohortes ruinas conſcendunt. Germani in margine ſe ſe objiciunt; pugnam conſerunt. Verùm ferociter impellentibus Gallis primò turbant ordines; mox in coronarium opus, quod a tergo erat, fuga ſe proripiunt; paucis utrinque deſideratis, triginta Præſidiariorum captis. Inventæ ibi quatuor machinæ ſtatim in hoſtes directæ; & a foſſæ quoque labro tria coronariæ munitionis propugnacula dilacerantur. Major hic fuit ſiccandæ implendæque foſſæ difficultas, quæ tamen improbo labori ceſſit. Re perfecta, apertoque per ſtragem murorum aditu, Legio Andegaven-

vensis cum aliquot Regiæ cohortibus trifariam 1688.
diviso agmine in ea propugnacula invadunt. Vix dissipata vallorum sepe in altum prosiliunt. Prælium non diu tenuit, pedem ordine referentibus Germanis, atqne intra oppidum se recipientibus. Starembergius ea munitione capta, deditionis illico signum dedit; quamquam adhuc intactis interioribus mœnibus, ac tolerata undeviginti solùm dierum oppugnatione. Sed cùm nulla in spe foret recipiendæ opis, & morbo conflictaretur, noluit inutili discrimine rem protrahere. Kal. Nov., natali Delphini die, duodeviginti Præsidiariorum centuriæ honestissimis conditionibus cum quatuor æneis catapultis, sed pacti in militiam ante Ver proximum non redituros, ne reliquas circùm urbes præsidio firmarent, discessere, Ulmam deducti. Reperta quatuor supra centum muralia tormenta, commeatuum bellicique apparatus quantum ad longam obsidionem satis. Gallis arx munitissima non plus mille ducentis stetit gregariorum militum, paucis minorum ducum, majorum uno Bordagi Marchione exercitus Instructore. Quæ dum isthic geruntur, Humieresus Legatus cum viginti armatorum millibus Mosam legens, Dinantium atque Huyum, quæ constructis ibi pontibus aditum in ulteriorem ripam aperiebant, lubentibus Civibus, occupavit. Inde inflexo ad Rhenum

Oppidum in Gallorum potestatem venit, & quibus conditionibus.

Humieresus Dinantium & Huyum occupat.

1688.

Bonnam quoque in potestate habet Cardinalis Furstembergii arte.

num itinere, Bonnam aliasque haud ignobiles Agrippinensis Ditionis arces in potestate habuit, Cardinalis Furstembergii munere, qui paullo ante Archiepiscopi Maximiliani Octoviri mortem ipsarum imperium, successor designatus, obtinuerat. Coloniam Agrippinam citato progressum agmine, clientelarum ope, quas idem Furstembergius clanculum in id paraverat, illam surrepturum, Schombergius, dudum in gallica militia clarus Legati nomine, Arausionensis monitu, apud quem religionis causa exulabat, cum ter denis centuriis prævertit. Sub idem tempus Bouflersius cis Rhenum, globo suorum militum circumducto, Cæsaropolim, Crucinianumque munita Palatinatus oppida, simul atque admotæ mœnibus machinæ jaculari cœperant, in deditionem accepit. Dein Moguntiam, Vormatiamque profectus, portas aperientibus Civibus, præsidium induxit. Confluentes, loci opportunitate non parvi momenti oppidum, cùm nihil pacati respondisset, fœde incendiariis ollis verberavit; oppugnare, quoniam hyems instabat, nequaquam ausus. Et per hos ipsos dies Monclarus ulteriorem Palatinatum infestis signis pervagatus, Spiram, Hailbrunamque liberas civitates, mox Haidelbergam Octoviri sedem, vacuas præsidio cœpit. Atrox per omnem regionem vastitas est consequuta; multati maximis pecu-

A Colonia Agrippina excluditur, & quomodo.

Bouflersius aliquot oppidis potitur.

Eique Moguntia, & Vormatia portas aperiunt.

Confluentes resistunt, & verberantur.

Monclarus Spirem, Hailbrunâ, Haidelbergâ vacuas præsidio occupat.

pecuniis Cives, injuriis affecti; nudata ornamentis Templa; & Spiræ veterum Imperatorum scrutandis Sepulcris, si quid, ut fama ferebat, auri gemmarumve inesset, cineres exagitati; tanta ubique licentia militum, ut vulgo percrebuerit: satiando Ludovici Regis in Philippum Octovirum, Augustani fœderis auctorem, odio tam diram ejus regioni fuisse cladem illatam. Sed comites belli calamitates facile quisque miseratione aut ægritudine, cùm eas aliter ulcisci nequeat, in invidiam vertit. Delphinus, Monclaro cum mille centum equitibus ad invadendum Manhemium præmisso, non ita multo post cum omni exercitu illuc advenit. Sedet urbs ad confluentem Neccarum munitionibus circumvallata; arcem habet difficiliorem. Expeditis machinis, ad primam verberationem urbs Victoris fidei se permisit. Prædæ inhiantem militem Delphinus coercuit, deditque argumentum, quæ dudum per id locorum nimisférociter gesta fuerant, militari furore, non sua nec Patris voluntate fuisse gesta. Præsidium (mille ducenti erant) in arcem concessit. Operibus oppugnari cœptum, biduo post ut honestis abire conditionibus sibi liceret, petiit, impetravitque. Inde exercitus cis Rhenum reductus, Franchentalium munitum oppidum subiit. Nihil ei præter auxilii spem deerat ad resistendum. Vix tamen bombardis concus-

1688. *Fœdissime Palatinatum populatur dejectis etiam veterum Imperatorum Sepulcris.*

Manhemium obsidet, & obtinet.

Franchentaliũ expugnat.

1688. cussum in hostium ditionem se permisit. Ita bimestri expeditione Palatinatu finitimisque regionibus in potestatem redactis Delphinus in Aulam remigravit, decorus Ludovici patris laude, Civium plausu, & militari gloria. Milites per devicta loca hybernare jussi, maximæque circùm, vastitatis metu, imperatæ pecuniæ, solicita suspensaque Germania, ne longius procella ingrueret. Quamobrem, qui propius erant periculo, territi ad arma concurrere; remotiores de communi salute inter se conferre; Philippus Octovir, tetram felicissimi dudum Imperii sui speciem circumferendo, fidem opemque Fœderatorum implorare; se primum tantò vulnere confossum, dicere; mox reliquis eamdem calamitatem, ni caveant, adhæsuram. Eò præcipue verterat omnium cura, ut Cæsar cum Turcis pacem reconciliaret; utque Batavi, atque Arausionensis adversùs Britanniæ Regem facinus, quod jamdiu parturiebant, aliquando parerent. Nunquam enim, ajebant, Gallorum impetum perfractum iri, si Jacobus Rex domestica seditione liber, ipsis animos ac vires addat; Leopoldus Cæsar, si barbarico detentus bello, Germanicum robur augere nequeat. Jam Britannicus tumultus promptus erat Arausionensis non minus studio, quàm rebellantium. Nam cùm XII. Kal. Quintiles Rex virili prole auctus fuisset, id enimvero,

Delphinus domito Palatinatu ad Patrem redit.

Britannica Arausionensis contra Jacobū Regem expeditio describitur.

Unde orta atque enutrita.

ut

ut seditio in apertum prodiret, plurimùm valuit. Qui ab Catholica Religione abhorrentes adhuc incerto animo fuerant, illecti spe, Regem, qui mox Jacobo ætate jam provecto nec sobolescenti sufficiendus esset, a Romanis Sacris alienum fore. Nunc insperato sua fraudati opinione (quippe legitimo Successore, qui modò natus erat, Parentum suorum cultam Catholico ritu religionem prosequuturo) se se hanc respuentes extra discrimen ponere, induxere tandem animum. Et qui odio aut ingenio jamdiu res novas moliebantur, Arausionensis præter cæteros, soliciti ne firmata regia stirpe, amor in eam populi reviviscéret, dare consiliis tempus, in rem suam non esse reputarunt. Itaque frequentes ad Vilhelmum Proceres ire spreto Regis edicto, qui cunctis mare, nisi facta ab se navigandi potestate, vehementius per eos dies in suspicionem adductus intercluserat; illum hortari, ut statim transmitteret; monere, nullam esse Reipublicæ partem tumultu vacuam. Sed ingentia facinora vel citò patrari, vel nunquam: moram iis inimicam esse, facilè subeunte metu, si se respiciant. His ille atque aperta fretus tot ex unoquolibet Ordine Civium voluntate, qui se suamque fidem datis literis veluti pignore obstrinxerant, non amplius tardandum statuit. Præsertim cum jam abiret autumnus, idque esset anni tempus, quo Batavis altum vul- 1688.

1688. nus ab Gallis inferri haud amplius poſſet. Ne verò facinus, ut cùm ex plurium voluntate pendet, æmulatione aut nimia ſagacitate corrumperetur, ſupremum Fœderatorum Ordinum Magiſtratum rogatum adiit, ut, qua de re ſibi dicendum foret, uni aut alteri ipſorum clam ceteris dici ſatis haberent: quorum ſententia, ſi bene conſtituta videretur, fulto ſibi Reipublicæ viribus gerendam permitterent. Quamquam inuſitata ſuſpectaque poſtularet, Magiſtratus annuit; datique duo, qui remotis arbitris rem perpenderent judicarentque. Renuntiantibus, videri cuncta, quæ ille meditatus fuerat, feliciter evaſura, dicto fides habita; datumque, quicquid ſibi ad rem patrandam opus fore poſtulaſſet. Diſcedentem, cùm in Curiam veniſſet ſalutandi cauſa, lætis ominibus proſequuntur. Iret, explicaret conſilium, quod ſibi propoſuiſſet. Se fretos ejus prudentia ac ſtrenuitate non dubitare, quin illud ita digeſſerit, ut redargui temeritatis nequeat. Ceterùm nihil magis inexpiabile, quàm ingens aliis inferre periculum irrito eventu; nihil æque glorioſum; ac maximum facinus pro miſerorum ſalute, Religionis tutela, Patriæ ſecuritate ſuſceptum felici exitu. Quæ dum illic jam non occultò geruntur, Jacobus Rex ad ingruentis vim tempeſtatis frangendam repellendamque ſtudiis omnibus adjecit animum. Armaverat ſagittariorum equitum mille, quinque mil-

Ab Arauſionenſi cum duobus ſupremi Fed. Ord. Magiſtratus communicatur.

Probata fulcitur viribus Reipublicæ.

Jacobus Rex ad eam repellendam accingitur; quo conſilio & viribus.

millia levis armaturæ; Anglorum, qui pedibus merebant, viginti millia; Hibernorum septem, & horum agmen alterum Tyrconellus prætor parabat; Scotorum quatuor. Quadragenas Hibernorum centurias excubare ad Conjugis Natique tutelam; reliquos prope Salesburium castra metari jussit. Cunctis Duratium Feversami Comitem præfecit. Provincialibus mandatum, ut quicquid boum equorumque haberent, ab litore ultra vigesimum lapidem retraherent, ne hostibus ad transuehendas machinas atque impedimenta usui forent. Darmuthi Comiti classis præfecto, ut illam educeret, occurreretque adventanti Inimico, pugnam initurus, imperitatum. Erant bellicæ naves quadraginta, undeviginti incendiariæ, quibus ad certam victoriæ spem nihil deerat præter ipsius Præfecti pluriumque Navarchorum fidem. E Scotia accitæ aliquot legiones. Quinque hominum millia Perthiæ Comes, politicorum ibi negotiorum præses, ad regni fines Carleolum misit. Montanorum, gentis suo Regi fidissimæ, quindecim millibus Strevelinum accedere inditum, illinc, quò ferret occasio, profecturis. Hæc adversùs externas vires. Civibus reconciliandis, quidquid tanta contentione ac studio quadriennii fere spatio Catholicæ dederat Religioni, vix non penitus abrogavit. Vetitum, ne quis illam sectantium ad Comitia deligeretur, neve amplius in propatulo Ro-

1688.

Terrestribus Copiis præficit Feversami Comitem.

Classi Darmuthi Dynastam.

Quicquid ad Catholicorum utilitatem decreverat, abolet.

1688. Romana fierent Sacra. Quotque illa colebant, ab Oxonienſi Academia, ejuſque Magdaleneo Collegio abire juſſi. Inſtitutum Anglicanis Myſtis coercendis Tribunal, abolitum; Londinenſis Antiſtes muneri ſuo reſtitutus; priſtinæ Civitatibus, quæ non parum contractæ fuerant, redditæ immunitates; cogendi primo quoque tempore Concilii data fides, & nihil vel ſe vindice ad ejus libertatem defuturum. Quæ tamen, quia metu expreſſa videbantur, ad acuendam perfidiam ſuas ita monitam vires, valuere. Adeo vel ipſa beneficia, ſi non in tempore ac ſponte oblata, ſæpius nocent. Sacrorum Præſidibus, quotquot Londini erant, in Aulam vocatis, ceteris per literas dat negotium, ut ſuos in officio continere ſtudeant. Ad hæc factæ undique, acclamationes, fideſque eò promptius promiſſa, quò mox peritura. Scotiæ Senatus, complura Municipia, Procerum quot adhuc Londini verſabantur, militares duces, Societates, aliique Ordines, opem quique ſuam polliciti, ut bono eſſet animo, adhortabantur. Quin & Darmuthi Comes glorioſe renuntiavit, ſe modò e portu ſoluiſſe, velaque, cum hoſte congreſſurum, in altum dare; mox fore ut illum fuſum fugatumque, Regnum metu liberum referat. Tamen Antiſtites aliqui reperti ſunt, qui Regem de mutanda Religione, ſi otium vellet, admonuerint, tanta ipſius indignatione, ut palam ejuſmo-

Et quicquid ſeverius adverſus Anglicanæ Sectæ Epiſcopos, & Civitatum jura.

Plurima idcirco ei gratulatio & ſervandæ fidei promiſſio.

modi temeritate imminutam majestatem con questus fuerit. Factam a reliquis spem gratam habuit, tantique reputare visus, ut edicto promulgaverit, se fretum suorum populorum fidelitate externa repudiasse auxilia, ne quidpiam iis decedat gloriæ, si non ipsorum strenuitate repulsus hostis; neve ignominiæ accedat, si veriti peregrinum militem ab eo suscipiendo se continuisse, censeri possent. Quamquam jam tum denique interioribus amicis crediderat, Procerum Civiumque aliquos labare. Iis nihilo secius inquirendis abijciendisque abstinuit, seu paucos ratus & in plurium constantia nihil ausuros; seu tantæ moli tempus non suppetere, & satius esse in discrimen se permittere, quàm turbandis, plusquam nunc essent, rebus ansam præbere. Unum tantummodo, ceteris deterrendis, & justo dolori obsequutus, ab se se abegit Robertum Spenserum Sunderlani Comitem, Senatus principem, arcanorumque participem ac prope arbitrum; cujus præsertim consiliis in plagas Regem inductum nemo dubitat; illud incertum, perfidia an errore. Hunc Jacobus durum adversarium expertus fuerat, cùm in Concilio de prohibenda sibi ob Catholicam Religionem Regni hæreditate, viuo adhuc Carolo, sermo fuerat. Deinde amicum, fautoremque acerrimum, ubi hac illum spe depulsum quærentemque in gratiam redire libenter acce-

pe-

1688.

Spenserum Sunderlani Comitem in exilium pellit.

An is fuerit perfidiæ reus?

1688. perat, hominem magnis opibus magnisque fultum clientelis, majori præditum rerum agendarum dexteritate, & unde ingentes fructus, regnum assequutus, percipere se posse arbitraretur. Igitur ubi Fratri successerat, confestim præcipuis muneribus honestatum ad intimas de Republica deliberationes adhibuerat, ejusque præsertim auctoritate adactus, rem Catholicam, nullo adversantium & futuri metu, strenue ab tot suæ gentis injuriis vindicandam susceperat; famaque tulit, ab eo propositum, quicquid vel ipso ancipite quandoque Rege imperatum irritaverat præter cetera Civium animos. Quod cum Robertum, summa virum sagacitate, longe prospexisse dubitari non posset; contra verò pertinaciter contendisset non timendum a Batavis, quos nemini insidiari sciret ornanda classe; prorsus abigendum Britannici tumultus pavorem, cujus inanis increbresceret rumor; nec præbendas delatoribus aures, ne suspicaces animi ad scelus antea non cogitatum, sibi cavendo, ruerent; argumentum dedit sublestæ fidei; cum præsertim per id temporis frequentes ab ejus conjuge ad Mariam Arausionensis uxorem literæ commeassent; ejusque avunculus Henricus Sydneus, Conjuratorum unus, in Hollandiam profectus, clam apud ipsum Arausionensem diversaretur. Intercepta quoque ejus epistola, qua suum in Catholicam Re-

Unde hujus orta auctaque suspicio.

Religionem ab Anglicana digressum huic utilitati fore, quasi melius alteri e propinquo nociturus, profitebatur. Eadem mox Religio ab ipso, postquam ex Anglia ad Batavos decessisset, deserta fraudis suspicionem auxit. Nihilo tamen secius perfidiæ damnari, quia præmio caruit, non posse videtur. Nam plerumque ex emolumento scelus, rarum ex ingenio. Hoc rerum Britannicarum statu Arausionensis III. Kal. Nov. collecta classe atque exercitu vela fecit. Quinque & quadraginta bellicis navibus, quindecim incendiariis, amplius quingentis onerariis traducebat equitum quatuor millia, peditum undecim, quos inter duo Scotorum millia, totidem Anglorum; armorum ingentem numerum; pecuniæ decies centena millia Coronatorum. Insignia Nassaviæ Gentis pro vexillo erant imperatoriæ navi, circumposito lemmate: pro religione ac libertate. Cum eo conscenderant Scombergius extorris Gallia, Anglorumque Procerum Henricus Sydneus, Carolus Thalbotus Salopiæ, quam modò Shresburium vocant, Carolus Gerardus Marchelsfeldi Comites, Mordantius, Herbertus. Hic, ut dudum in Anglia, Legati munere ductabat primum classis agmen; medium Arausionensis; postremum Evertzenus maris præfectus apud Zelandos. Vix in altum progressis, ingenti procella inhorruit pelagus tumuitque adeo, ut naves,

1688.

Unde posita.

Arausionensis in Angliam solvit.

Qua classe, viribus, comitatu.

1688. ves, cùm susceptum insistere, adversante vento, iter nequirent, jactatæ disiectæque tempestate, equis plus mille in profundum projectis, magno armamentorum & compagum damno ad Mosæ ostium, & quò unaquæque proximum litus arripere potuit, redire coactæ sint.

Tempestate disiectus redire cogitur.

Celeriter sarciuntur; & contulere studium Fœderati Ordines ea sedulitate, ut intra quintumdecimum diem instructæ iterum paratæque fuerint ad navigandum, auctæ insuper septem bellicis humilioris formæ (Fregatas vocant). Præcesserat movendæ seditionis tuba, publicis consignatum literis monumentum, quo Vilhelmus Scotiæ Britanniæque populis ostentabat, se ab ipsorum clarissimis genere ac dignitate rogatum evocatumque, & regni commotum ærumnis, opem afflictis rebus, priusquam penitus corruerent, adducere. Qua quidem in re nullam privatim sibi utilitatem proposuisse, sed rem sacram ex Anglicanis institutis tutandam; coercendam intra legum modum regiam potestatem, altiùs sese efferentem, & mox, ut licentius irrumpat, ingenti Civium pernicie quicquid superesset aggeris dissipaturam; celebrandum Gentis Concilium, cui quod lubeat, pro Patriæ bono & sentire & agere liceat; Catholicorum arrogantiam, plures jam usurpantium magistratus, præfecturasque, reliquis inhiantium, comprimendam; regni hæreditatem subditi-

Citò sarcitur classis.

Quid susceptæ expeditioni prætenderit.

dititiæ proli per simulatum partum quæsitam, legitimo Hæredi constabiliendam. Monere simul ut, cùm Rex per eos dies fidem seu magis verba dedisset, se cuncta, quæ ad Rempublicam ac Religionem pertinerent, e Civium sententia moderaturum; haudquaquam fiderent fallacibus promissis, ejusque voluntatem non ex præsenti metu, sed ex præterita fiducia metiri vellent. De mutanda Imperii forma, exauthorando Rege, ac se in ipsius locum sufficiendo tacuit, veritus ne in sententiarum varietate, aliis alia exoptantibus, discordia obreperet. Rex, præoccupato ea novarum legum abrogatione suæ gentis desiderio, cùm seditionem satis hinc exarmasse crederet, e vulgi opinione stolidam quoque suppositi Infantis fabulam extorquere voluit; publicis mandato literis tot Procerum Antistitumque testimonio, qui Valliæ Principem nascentem viderant. Et nemo quidem per id quoque temporis ingenuo fuit animo, cui non stomachum moverit, eò stupiditatis aut inverecundiæ Britannos devenisse, ut hujsmodi commentum excogitaverint, crediderint, protulerint; haud reveriti regiam majestatem, quam tantæ fraudis damnatam vulnerarent; non tam illustres Viros, quos mendacii redarguerent; non sui conscientiam sceleris; quippe, qui cùm sæpius Reginam uterum gestantem vidissent, negata oculorum fide suf-

1688.

Jacobus Rex subdititiæ suæ prolis fabulam apertissime evertit.

1688. suffarcinatam iniquis sermonibus divulgarent. Nec minor inusta labes Arausionensi, qui nuper gratulatus Regi novam sobolem, & huic deinceps ut reliquis propinquis, dum domi publice rem sacram faceret, auspicatus, illam modò, ambitioni potius quàm verecundiæ serviens, diffiteretur. Fabula suis confossa telis citò periit; manet assertæ pudor, & posteritatis judicium. Vilhelmus ornata iterum suppletaque classe Id. Nov. e portu solvit. Altero die ad australem Britanniæ oram pervenit. Expositis circa Limam Torbayumque prope Dermutham copiis, Exoniam Devoniæ provinciæ caput ire pergit. A Civibus receptus, aliquot ibi dies moram traxit; intentus, qui ad se populorum concursus, qui motus ubique fierent. Magni confestim & frequentes orti, sed non pari successu. Primæ Devonia provincia Cornubiaque, solicitante Bathoniæ Comite, qui Devoniæ præerat, rebellarunt. Eboracum deinde cognominemque tractum in ejus fidem adduxit Danbigæ Comes. At Bristolio insidiantem cientemque per ea loca turbas cum globo militum Lovellatii toparcham Bedfordiæ Dux, collecta popularium manu, pugnantem cœpit, reliquis dissipatis. Tumultus quaquaversum pervaserat, Conjuratis clientelas, & quos rerum novarum cupiditas illiciebat, ad signa vocantibus. At simul pro sua in Regem fide plures consilio aut armis, ne malum

Arausionensis iterum in Angliam navigat.

Appulsus alicubi excipitur.

Magni in Anglia ubique tumultus dubio successu.

lum serperet, obnitebantur. Pars major ex eventu in alterutrum inclinatura videbatur. Hæc Arausionensem angebant, veritum inimicam seditionibus moram. Nec minor irrepserat in Regem solicitudo, quòd perfidiæ lues ingredi exercitum cœperat. Tres legiones, quas ad invadendam prope Axam urbem hostium stationem acceperat, Cornburius tribunus militum in itinere, ut secum ad Arausionensem deflecterent, subornaverat, paucis manipulis, ne fidem mutarent, remeantibus. Exemplum graviora minitabatur. Nam defectionum initia, quia periculum & pudor obstat, difficiliora. Si semel incipiant; sæpe odio aut metu trahuntur alii, plures sequuntur. Itaque Rex, ut quantum consilio posset, ulcus sisteret tentaretque, an adhuc in aliorum animos penetrasset, militares præfectos, quot secum retinuerat, ad se vocatos de Cornburii defectione certiores facit. Cùm quisque tantam perfidiam detestaretur, paucis infit. Ita sane vestra mihi & animi & generis suadet indoles. Nec aliter suadere vobis posse videtur meus in Cives amor, quo, nulla mei habita ratione, quicquid ipsis displicebat, dudum delevi. Concilium quoque, ubi primùm, quieta Republica cogi poterit, cogam, in eoque meam nemo facilitatem inclinatamque in omnium studia voluntatem desiderabit. Quòd si hæc tanti esse non ducitis, ut vestra & cujus-

1688.

Tres legiones ab Rege ad Arausionensem deficiunt.

Regis ad explorandos animos concio.

1688. que Civium erga Regem suum maneat fides, liberis vocibus, quid in mente geratis, palam facite, ut vos ceterosque sacramento, quo mihi obligati estis, absolvam; ne, quod quispiam scelus patrare induxerit fortasse animum, periurio violataque majestate cumulet. Sit hoc extremum benevolentiæ, ut minuendo crimini Cives malim ingratos quàm perduelles. Hæc dicentem omnium gemitus interrupit; subsequutaque effusis cum lacrymis vox affirmantium, nihil sibi ea dubitatione molestius accidere: quasi negligerent ignorarentve, tantum ab Rege suæ genti datum, quantum nemo unquam sperare potuisset; proinde se colligeret, perciperetque ipsa re: virtutes reliquas optimo Principi gloriam parere; in una concilianda populi benevolentia securitatem inesse. Ille constanter ab iisdem afferta fide, acceptisque a Fevershami Comite literis, quibus admonebatur, præter Cornburium, defectionem neminem infecisse, confirmatus, ire ad exercitum statuit, prælio adversus Arausionensem, priusquam novis accresceret viribus, dimicaturus. Adhuc enim lente serpebat per provincias flamma seditionis, hærebatque data Arausionensi spes, ad ejus adventum secessione regias copias dissipatum iri. Is proinde per eos dies cum intimis conjuratorum egerat, ut capto per insidias Rege, compendio rem absolverent. Nec ad irritum sermo ce-

Quæ plausa excipitur.

cecidit. Primas agendi partes susceperat Exoniæ Antistes, qui, ut perfidiam, quò plus noceret, vultu ac verbis tegeret, vixdum Exoniam Vilhelmum progredi cum exercitu noverat, vehementer Cives hortatus fuerat e superiori loco, ut portas advenienti clauderent firmarentque urbem stationibus. Se celeriter, opem exoratum, in Aulam ire; modico studio ac tolerantia parerent sibi servatæ fidei decus, mox pretium amplissimum relaturi. Comiter ab Rege acceptus, ac statim ad conciliandam ostentato præmio reliquorum voluntatem, nobiliori Eboracensi Sacrorum præfectura honestatus, admissusque ad arcanos sermones, ipsius Regis consiliis plurimùm moderabatur. Dum in Aula commoratur, cum Curchilli toparca, Conjuratorum altero, regiis eo pariter beneficiis obstricto, de insidiis, ubi & quibus artibus instruendæ forent, convenerat. Regem, dum ad exercitum iret, comitati Salysburium pervenerant. Incerto, illico ne ingressus castra, quæ propius hostem promota fuerant, militibus se permitteret, an tantisper e proximo illorum mentem specularetur, omnem abrumpere suadent moram. Præsentem, dicere, animos bonis Civibus additurum, ut pro communi salute alacriùs armorum discrimen subeant; malis, si qui sint, terrorem, ut se cohibeant. Neque verò, cùm in propinquo sit hostis, cunctandum esse. Nam

1688.

De capiendo Rege instruuntur insidiæ.

Exoniæ Antistitis, aliorumque perfidia.

Quo pacto elusa.

1688. Nam quiescunt desperato eventu ambigua ingenia, panditque turbulentis consiliis aditum occasio. Interim Arausionensem monent, postridie Regem parvo & prope inermi comitatu, ut per tutissima loca, iter Salysburio ad exercitum prosequuturum. Saltum, quà progrediendum erat, aptum insidiis locum, tacito agmine insideret. Se se illi adhæsuros inducturosque sermonibus explorandæ muniendæque viæ negligentiam. Re composita, postridie mane Rex vix non rhedæ inferebat pedem, cùm repente stillare ipsi e naribus sanguis cœpit, attulitque procrastinandi necessitatem. Dum cunctatur, structas positasque insidias (quo pacto ignoratum) cognovit. Dissimulata causa, ne dilapsæ opportunitatis ira, futuræ desperatio, atrociora consilia suggereret Conjuratis, diem illic absumpsit. Ubi illuxit, veluti ex improviso Londinum rediit, missis prius ad Fevershami Comitem literis cum mandatis, ut quas fidissimas legiones arbitraretur, eò secum adduceret, reliquas dimitteret. Statuerat enim, principe urbe, timore, sin minus auctoritate, in officio retenta aut parum aut tardius seditionis luem integris regni partibus nocituram; sibi interim spatium fore ad respirandum, restituendamque affectæ Reipublicæ sanitatem. At ubi labare cœpit fortuna, impellitur mole sua, nec facilè sustinetur. Exoniæ Antistes, Curchillus, Grafto-

Rex Londinum redit.

Quò fidas Legiones adduci jubet, reliquas exauthorari.

tonus, aliique Conjuratorum hactenus circa Regem versati, postquam illum mutata sententia ab exercitu recedentem vident, & se detectos, ad Arausionensem pergunt. Quotquot Procerum e rerum inclinatione consilium moderari suum constituerant, audita Regis consternatione, male hinc ipsi ominati, derepente in Vilhelmi partes, ne facti pretium minueret mora, concessere. Hos inter Georgius Daniæ Regis frater, qui gener Jacobo erat cum Anna coniuge, Ormundi Dux, Antonæ borealis, Mancuvii, novi Castri, Abindoniæ Comites plus ceteris in ore hominum fuerunt. Repentina quoque totius exercitus dissolutio consequuta est, corrupta dubiaque ejus parte ad Æmulum abeunte, ceteris domum aut in aliquam viciniæ arcem, si fortè, nondum a præfecto mutata fide, reciperentur. Rex Londinum reversus, cunctos, qui ibi dignitate, natalibus, auctoritate illustres diversabantur, ad se accersitos, quid in tantis tenebris Reipublicæ gerendum videretur, sententiam rogat. Mœstum primò silentium tenuit, mox interruptæ gemitu voces indignantium, serò perditis rebus medicinam quæri. Cùm nemo singillatim auderet liberum proferre sermonem, invidiæque se offerre; unus Clarentiæ Comes, atque alter Cantuariæ Antistes, ille affinitatis fiducia, hic dignitatis, inventi sunt, qui ex communi sententia palam ca

1688.

Procerum plures ab eo desciscunt.

Et Magna sui exercitus pars.

Rex quotquot Londini sunt aliqua dignitate, consulit.

Datum consiliū accipit. exequiturque.

1688. ac libere Regi denuntiarint: non de frænando populorum tumultu, sed de placandis animis agendum videri. Eò rem progressam, unde non vi non armis revocari queat. Ire jam suo pondere suoque impulsam momento, facilè quidquid obsistat, proculcaturam. Itaque obsecundando retardare ac mollire ejus impetum opus esse. Nunc verò non aliam obsecundandi rationem se offerre, quàm si nulla mora Concilium convócet, ei se permittat, & qualecumque remedium desperatis prope rebus ab ipso proponatur, gratum habeat. Simul per legatos agat cum Arausionensi, ut accepto hibernis loco sistat agmen, & in Regiam profectus consiliis non gladiis Rempublicam explicare velit. Sensit Rex, quàm acriter sibi essent infensi, qui hæc proferrent; & ipsorum alterum ereptæ Hibernæ præfecturæ, alterum Londinensis carceris adhuc memorem. Noluit tamen quidquam sibi reliquum facere, quo publicum otium restitui posse reputaretur. Itaque habendis Comitiis diem perendie Id. Januar. édixit; ad Arausionensem tres procerum legavit Halifatium, Nortingamum, Godolfinum cum liberis mandatis, ut in iis rerum angustiis, quàmcommodiùs possent, rem salva majestate componerent. At cùm diffideret, ad honestas illum conditiones traduci posse, quem non temere arbitrabatur, regnandi cupiditate, non

Comitia indicit, ac Legatos ad Arausionensem mittit.

non Anglorum benevolentia, neve eorundem religionis studio, quam ipse non sectaretur, sumptuosam plenamque periculi expeditionem suscepisse; in rem esse duxit, cavere in omni fortuna regiæ Coniugi & Filio, ut salvo regni hærede, longius ab Æmulo dimoveret, qualiscunque sibi fortuna subeunda foret, dominandi spem. Itaque duo illa augustæ Familiæ pignora clam subducta, creditaque Povii Marchioni cum fidis custodibus ad Portum magnum (patria voce Pormuthum dicunt) deduci jussit, datis ad Darmutum classis præfectum, ut ea in Galliam transmitteret, literis; quem nondum alieno ab se animo esse didicerat, quamvis insigne, declinato occursu Batavæ classis, sublestæ fidei documentum exhibuisset. Darmutus, secum opinatus, id Arausionensi grave incommodumque futurum, varia causatus abnuit. Illi viam, ne in suspectis manerent locis, regressi, ingentibus curis implexo Regi hac nova solicitudine molestiæ atque ægritudinis cumulum addidere. Ejus Legati Vilhelmum convenerant docuerantque, præoccupasse Regem cuncta abrogare, quæ dolorem suæ genti fecisse compererat. Concilium quoque mox agendum indixisse, ut si quæ alia fieri ad commune instaurandum otium medicina posset, omnium sententiis decerneretur. Cum igitur ad quod ipse armatus venerit, confe-

1688.

Coniugem & Filium in Galliam deduci imperat.

Classe non excipiuntur & Londinum redeunt.

Legati Regis Arausionensē adeunt.

1688. fectum fit; arma quiescere opus esse, ne tempestive ad salutem educta, postquam occasio decesserit, perniciem afferant. Angliam non amplius ejus viribus sed consilio indigere. Nam ferro salubriter curari corpora, quoad stupent; ubi ad se redierint, ictum si addas, lethaliter vulnerari. Torporem, quo plerique alienis malis obduruerant, ejus adventu discussum; nunc ingenio ac dexteritate colorem valetudinemque affectæ Reipublicæ restituenda. Proinde sequestris, non bellatoris in speciem Londinum procederet, & quam adducto exercitu sibi gloriam, Britannis utilitatem peperisset, dimisso aut in hiberna deducto, cumularet. Hæc a legatis renuntiata Vilhelmo displicuere, haud ignaro: pacatis regia facilitate Civibus, nihil sibi ad regnandum spei superesse. Quippe qui penitus jam exploraverat, iis multò maxima ex parte, seu judicii æquitate seu belli civilis metu, non Stuardos, non Jacobum, non Regem invisos esse; supremam tantùm potestatem intra angustiores fines coercitam velle. Quod ubi Concilii auctoritate peractum fuisset, quietem in Anglia, sibi suscepti facinoris damnum, irriti dedecus atque odium fore. Ictui, quo nullo atrociore percuti potuisset, declinando, veluti in re gravissima consulturus, responsum distulit. Propius Londinum progressus legatos vocat, compositoque ad severitatem vul-

Triste responsum referunt.

vultu paucis infit. Rex tantum vulnus intulit Anglicanis legibus ac Religioni, ut infensam exuisse mentem, haud facile mollioribus dictis credi possit. Quotidie mihi in aures insusurrant clarissimi omnium Ordinum viri: mansuetudinem timore inductam, hic si decedat, in iram verti eò vehementiorem, quò animus vi & ingratis abreptus fuerit in alienos mores. Id autem qui ab Jacobo rege non timeat, eum videri præteriti temporis parum memorem, præsentis ignarum. Quocirca ut absolvam beneficium, rogant, neve tot laborum fructum, jam fœliciter maturescentem, nimia credulitate aut mora corrumpam. Ego, qui status sit rerum, præsens inspiciam. Quietus Londinum ingrediar Socero obsequutus; sed ita, ut, cùm populi ærumnis mederi aggressus fuerim, a perficienda curatione prohiberi nequeam. Hæc loquutus, iter accelerat. Rex actutum per literas ab uno legatorum monitus, nihil sibi ab Genero tutum; ea respondisse, quæ turbulenta consilia, & non obscuris indiciis illum regnandi avidum ostenderent; omni se nudatum præsidio circumspectans, dissipato exercitu, infida classe, procellam declinare, sævientique nimium fortunæ in præsentia se subducere, induxit animum. Re deliberata, id ei primùm fuit Conjugi Valliæque Principi consulere. Navis apud Gravesindam in Galliam conducitur. In-

1688.

Conjuge, & Filio prius in Galliam dimisso.

1688. gentis erat difficultatis, occultò e Regia egredi, stipatoribus, ut suspiciosissimo tempore, diligentius excubantibus, incertoque omnium animo. Tamen fœliciter res evenit. Concubia pluviaque nocte XIV: Kal. Jan. parvo sed fido comitatu per posticum cunctis ignoti evaserunt, nec se quinquemestris Infans vagitu prodidit; quod prope miraculo fuit. Tamesi amne trajecto, exceptique mercenaria rheda, ante lucem navi proximam ripam tenuere. Ignoti conscendunt, fœlicique navigatione postridie ad Gallicum litus, ubi se aperit Caleti portus, appellunt. Nocte insequenti Rex per eadem occulta itinera ad aliam navem pervadit, quam sibi in Galliam pariter soluturo ab interioribus amicis curari jusserat; celebrandorum Comitiorum decreto, priusquam discederet, ne legitime haberi possent, antiquato. Navarcus vela se statim facturum promiserat, quamquam inornatus ad navigandum, opimo illectus naulo, & fidem tenuit. Sed cùm ventus increbruisset, nec ad impetum sustinendum armamenta sufficerent, his supplendis litus repetere opus habuit. Prope Feuershamum jactis anchoris, dum bajuli navem instruunt, eorum quispiam Regem de facie novit, indicavitque Magistratui, a quo (nam severissimum, ut retineretur, urgebat Arausionensis edictum) in terram summis honoribus deducitur; discedere tantum prohibitus, quoad

Quo pacto evaserunt.

Caletum appellunt.

Rex postridie in navem conscendit.

Vento repulsus litus repetit.

Cognitus detinetur.

quoad Londinum delato nuntio, quid sibi ejus agendum foret, renuntiaretur. Magnos ibi conciverat motus Regis fuga, miserantibus aliis, eò tantum Principem conditionis adductum; aliis gloriantibus. Dum plebes variis sermonibus distinetur; Proceres, quotquot aderant, quibus suffragii in Concilio jus erat, conventum habuerant, miserantque publico nomine ad Arausionensem quatuor legatos, qui vacuam illum in Regiam invitarent, dicerentque sibi & reliquis Civibus additurum beneficii pretium, si præsens explorare vellet, quo essent in servatorem suum incredibili obsequio, obstricta penitus voluntate. Id postquam gestum, nuntius recepti e fuga Regis advenit. Gravis hinc Procerum mentes, de re gerenda ambigentium, incessit cura. Cùm aliis aucupandam Vilhelmi gratiam negotio in eum rejecto, alii demerendam tradito ab se Rege arbitrarentur; vicit sententia, quæ de ipso honorifice in Aulam reducendo fuit. Quamobrem illuc ire jussus Duratii Comes cum prætorianorum cohortibus, regioque ad iter habendum apparatu, Regem oravit, ut ad suos rediret levaretque anxios suo discessu Civium animos; & ille ingenti magnanimitate haud abnuit, quamquam incertus, quò eorum consilia tenderent, & quid ultra in se fortuna moliri vellet; Londinum ingresso mediamque peragran-

1688.

Quid Londini de ipso agitatum.

In Aulam honorifice reducitur.

1688. ragranti urbem incredibilis cujuscunque generis multitudo, festivas iterans voces, occurrit. Nemo lætitiæ tenere modum, certare unusquisque plausu, officiis antecellere. Dies hilari acclamatione, nox ludicro igne ac splendentibus ubique facibus celebrata. Adeo potentiorum ærumnæ, velut æquata sorte, benevolentiam; fœlicitas invidiam quin & odium, si tumeat, pariunt. Hinc aliquam in spem adductus, in Civium animis supremæ potestatis reverentiam natura omnibus inditam revixisse; ne occasioni deesset, rursus Generum, misso Fevershami Comite, oravit ut parumper facta exercitus adducendi mora ad se veniret vel cum aliqua ad sui tutelam prætorianorum cohorte; secumque congressus, unanimi consensu de Republica deliberaret; accepta fide, facilem ad ea, quæ sibi instauranda proposuisset, Socerum habiturum. Ille gnarus, haud raro vulgus mobilitate ingenii, fluctuum instar, in alterutrum variare, & maximi ad repentinos affectus, quicquid oculis subijcitur, momenti esse; vixdum Regem noverat Angliæ litus repetiisse, Zuylesteinum familiarem suum ad eum legaverat, graviter obtestatus, ne ultra Roffam progrederetur. Nunc audito, ipsum a Proceribus evocatum populique favore exceptum in Regia diversari, vehementer exarsit partim dolore quod ille præoccupata via nuntium antevertisset, partim pavore,

Ingenti plausu excipitur.

Arausionensem ad se invitat.

vore, ne jam prope naufragus emergeret atque in discrimen adduceret res hactenus sua & Conjuratorum industria fœliciter inchoatas, quæque vix non in vado esse viderentur. Ambagibus non amplius utendum ratus, soluto pudore atque iræ indulgens, liberius asperiusque agere instituit. Itaque legatum in vincula conijci, caussatus ab eo dimissum Regis exercitum, qui suas in partes traduci, sibique mereri cuperet. Quamquam illum non ita multò post, famam violatæ legationis, nec sibi amplius timens, in libertatem restituit. Dein duo militum millia Londinum ingredi, Regiæque aditus custodire jussit. Simul ad Jacobum tres dynastarum Halyfatium, Merium, Schresburium durioribus verbis nuntiatum misit, Hamum Haptonive Curiam discederet. Quippe ad Rempublicam pertinere, ut ego, inquit, statim Londinum me conferam; nec ita rem ferre ut modò utrique eodem loco versari liceat. Tacuit Rex ad imperii severitatem, cùm suarum non esset virium, obniti; non dignitatis, detrudi; dumtaxat Generum obtestatus, ut fineret se Roffæ potius domicilium statuere. Haud obscurum erat, quin illinc fugam iterum, adjuvante loci opportunitate, in Galliam meditaretur. Et Vilhelmus diu anceps an id e re sua foret, tandem permisit. Ferunt, duo illum, ut Socerum sibi eripi e manibus pateretur, impulisse. Unum, ut

1688.

A quo abire Londino jussus.

Fuga sibi rursus consulendū statuit.

Ab Arausionensi non impeditur, & quare.

1688. ut apud Cives exterasque nationes discessus invidiam in ipsum verteret, & minus sibi ad absolvendum facinus negotii relinqueretur: iis, qui hactenus ab Rege animo non defecerant, profugum illum rebusque desperantem suis, ut sibi consulerent, proclivius deserturis; & plures, veluti exonerata fide, faciliores se præbituros ad res novandas. Alterum, quòd reputaverit, quem Galli æmula gens in avitam reducere sedem annisuri forent, ab Anglis difficilius receptum iri; idque inter eos belli, quod inflammari, sua & fœderatorum nimis intererat, initium fore. Præcipue tamen nullus dubito ab eo in consilium adhibitos pudorem atque honestatem, quorum Vilhelmus, nisi regnandi causa, nunquam contemptor. Jam quoque ad regnum satis explicatam undique viam sibi esse arbitrabatur. Non enim Socerum oderat, perpetuis ab eo cultus officiis, ut ipsum dare vellet in furentium arbitrium, quorum deinceps cohibere ne posset impetum, incertum erat. Extimuisse præterea omnium mortalium odium, nimium primi Caroli nefario dirissimoque paricidio exagitatum. Roffam profectus Rex, ibique per òccultissimum nuntium a Genero certior factus, negligenter (sic enim iste clam imperaverat) custodiri; horto, qui erat in posticis ædium, silentio egressus, cum Bervici Duce, sibi extra legitimum matrimonium nato,

nato, & quatuor aliis, paratam ab ſuis Oriam conſcendit, fœlicique navigatione, quamquam hyeme ſumma, Gallici litoris Ambletuſam tenuit. Aumontii Dux provinciæ prætor, cognito ejus adventu, præſtò affuit, excepitque ſplendido ac liberali hoſpitio, in id præmonitus ab Ludovico Rege, quem Jacobus, præmiſſo Lauzuni Comite, diſcriminis conſiliique ſui compotem fecerat. Illinc a Beringheni Marchione publico ſumptu, ut dudum Maria Conjux, ad S. Germani Fanum in Laya Sylva deductus, Ludovicum cum Filio, ac Fratre, Purpuratiſque obviam habuit. Magna quoque Pariſienſium multitudo eò confluxerat, auctura oculis gaudium, quod jam mente perceperat, comperto, eximium Regem ſoſpitem ex hoſtium manibus evaſiſſe. Quæ quidem illius populi benevolentia calamitatis dolorem ærumnoſo Principi lenire viſa. Propius autem abfuit, quin omnem abſtergeret Hoſpitis magnificentia in eo ſuſcipiendo, familiaritas in conſolando, factaque amantiſſimis verbis ſpes ope ſua Imperii recuperandi. Hac enimvero inſigni laude, poſterorum memoriæ commendanda, mirifice tunc enituit Ludovici gloria; qui nulla in ſe irritandæ potentiſſimæ Gentis, cumulandique ſibi hoſtes habita ratione, unus Jacobum, regno pulſum ob Catholicam Religionem, jacentem erexit, liberaliter fovit, reſtituendi in Ma-

1689.

Gallicum tenet litus honorificentiſſime exceptus.

Ad S. Germani Fanum ductus, ab Ludovico Rege totaque regia Domo ibidem ſalutatur.

1689. jorum suorum sedem consilium & curam cœpit. Æque vero Jacobum, hanc unice sequutum spem, Galliam Scotiæ prætulisse, fama fuit, dum se tot malis oppressum & jam non amplius resistendo parem conspicatus, de quærenda in præsens securitate, in posterum vindictæ, secum tacitus cogitaret. Quamquam enim Scotorum gentem, montanam præsertim, pluresque Procerum sibi fidos existimaret; & Antistites Senatusque novum per literas fidei suæ testimonium dedissent; censuit tamen ingenti bello patientia ac pecunia non suffecturos; externaque auxilia plerumque tarda aut minora esse, ni præsens urgeas. Utque fortius impellit animos timor, quàm spes; Patris, ab ea gente proditi hostibus, memoria apud ipsum plus valuit, quàm Fratris, Imperio ac Penatibus ejusdem ope ac viribus restituti. Londini comperto primo Regis abitu, plebs efferata, obtentu religionis sed prædæ cupida in Catholicos se se effudit. Fractis ubique potentiorum foribus, veluti prophanatura locum, ubi Sacra illi peregerant, domesticam supellectilem diripuit, & quæ rei divinæ faciendæ usui erat, per vias ludibrio circumlatam dilaceravit; jure quoque Gentium violato, cùm ab Hispani, Hetruscique Legatorum ædibus non abstinuerit; ab Gallici, quò etiam perrumpere pertentavit, armis repulsa. Vis deinde ab re in homines versa.

Cur Galliam Scotiæ prætulerit.

Post ejus discessum Catholici Londini exagitantur.

sa. Humiliorum plures injuriis & flagris vexati; splendidiorum delati alii ad Tribunos capitales, alii in vincula ducti, nec nisi diu post fœdis conditionibus exoluti. Exterorum pars major fuga se proripuit; Popularium latuit, trepida incertaque vitæ ac rei familiaris, quibus vesana circumeuntium rabies insidiabatur. In aliquot etiam Anglicanæ Sectæ, qui Reipublicæ, Jacobo auctore, partes habuerant, sævitum. Hos inter opportuna in carcere mors Jefferyesum civilium negotiorum præsidem, politicorum Midletoni Comitem pœnæ subtraxit. Furendi rapiendique finem Vilhelmus urbem ingressus fecit, jusso urbano Magistratu isthuc sedulam navare operam. Quod plebs inique adeo tulit, ut quem dudum lætis maximisque clamoribus tamquam suæ vindicem libertatis exceperat, nunc veluti oppressorem, quod Londinum legiones admovisset, insectaretur. Sed ira non ultra voces progressa, sedataque armorum & mali, quod inferre poterat, metu. Simul Pontificis Maximi Oratori libere ac tutò abire, Catholicis impune manere, si vellent, permisit; ratus ita ejusdem Religionis Principum sibi gratiam confirmaturum, qui secum fœdere conjuncti, Britanniæ turbandæ si non suasores, consilium certe non disturbaverant. Totum deinde ad Rempublicam se convertit, cujus moderandæ arbitrium eò usque a Toparchis sibi delatum,

1689.

Alijque Procerum.

Arausionensis Londinum ingressus plebis furorem comprimit.

Libere P. M. legatus dimittitur.

1689. tum, quoad Comitiorum auctoritate componeretur, renuentis in speciem, libenter accepit. Interea Legatorum per oppida delectus habitus, selectique factiosorum ingenti studio ii maxime, qui Regi adversarentur. Londini haud ita multò post Proceres Legatique suas in Aulas coiere Comitiorum in morem; nam Concilium, nisi ab Rege indictum, celebrari nequit. Utrisque Jacobus Rex primò in sermonem venit, an regno procul discedens, regnandi quoque jure se abdicasse censendus esset; vel eo excidisse tot legibus violatis, colendaque Romana Religione, quæ cum iisdem legibus non consentiret. Illum utroque nomine reum ac vacuam idcirco regalem Angliæ Sedem dicere, Legati non titubarunt. Proceres frequentioribus suffragiis, in hanc ire sententiam diu recusarunt, contenderuntque, pessimi ac detestabilis exempli esse, regiam dignitatem, sive ipso auctore Numine seu gentium jure constitutam, Civium judicio subijcere ac publicare. Hinc turpe Conventui nomen, suæ genti dedecus injustum iri; & si qua modò exterarum nationum rei plauderet sibi commodæ, plausum, lucro non virtute expressum, citò periturum, subituramque rei gestæ invidiam, & non placabile posterorum odium. Tanti verò facinoris quid in causa? Quòd Jacobus, fuga ab iratis Civibus sibi caverit? quasi periculum declinare nefas sit. Quòd

Urbium Legati, Proceresque Londinum conveniunt.

De Jacobo Rege diffident, regni jure excidisse reputantibus Legatis.

Negantibus Proceribus, & quo argumento in speciem.

Quòd vim sacratioribus legibus attulerit? At 1689.
nihil ab regia potestate alienum fecisse, Duodecimvirûm iisdem interpretandis legibus Collegium, Forum juri dicundo, mos vetustus judicarunt. Cuncta deinde, quæ Civibus displicuerant, delevisse. Quòd ad Catholica Dogmata se traduxerit? Id autem Anglicano retinendo Imperio nihil officere, utrumque regni Lycæum, Jurisperitorum consensus, Scotorum Concilium solemnibus suffragiis palam fecerant. Nec aliud Britannos opinari, illud non inani argumento esse, quòd sæpius ipsorum Comitia aures iis præbere, qui ex adverso sentirent, recusaverint. Optandum ut Rex ad Romana Sacra non transmigrasset. At quandoquidem secus illi visum fuit, æquo, dummodo salva gentis religione, ferendum animo. Hanc verò, & avitas leges immunitatesque ne unquam violari queant, cavendum. Quamquam ille damno suo didicit, impunè lædi non posse: Cur igitur scelere quærendum, quod jure obtineri liceat? Cur præsidium postulandum ab ingenti infamia a nobis, exauctorato Rege, nunquam discessura; quod, illo severioribus vinculis obstricto, cum summa nostri nominis gloria in promptu sit? Hæc palam modestis sermonibus; clam autem urgente invidia, quòd primas apud Vilhelmum partes æmulos habituros plurimi jam oculis nedum mente conspi- *Quo re vera.*
caren-

1689. carentur, Procerum animos dividebat; antiquabatque proinde pars major adeo obstinate Legatorum sanctionem, ut vix unus aut alter officiis promissisque victus a pristina sententia dimotus fuerit. Quod ubi Arausionensi cognitum, rediitque in mentem, frustra superioribus annis Legatorum Collegium de interdicenda Eboracensi regni hæreditate consensisse, dissentientibus Patribus; veritus parem exitum, ad impellendas immobiles adhuc mentes arietem valentissimum promovit. Proceribus denuntiat, se in Angliam vocatum venisse, fessis rebus salutem allaturum. Quid adhuc curatione profecerit, in aperto esse. Ne illam absolvat, paucos remorari. Igitur quandoquidem morbi reliquias retinere velint, retineant ut lubet. Se nulla mora cum exercitu discessurum, daturumque Socero locum ut repetat teneatque Imperium vi, quod amore non potuit. Se facile cum ipso in gratiam rediturum, edito illorum nomine, a quibus cavere debeat, & quorum precibus officiisque prope abreptum in tanti facinoris aleam se permiserit. Qui turbarum auctores fautoresve fuerint, ipsi in animo secum versent, qua fiducia quave securitate in ejus potestatem redituri sint, ac meminerint: majestatis crimina, si nullum Principi detrimentum attulerint, piari nonnunquam posse; si damno ac solicitudini fuerint, ira & me-

Ad Arausionensis denique voluntatem qua arte adductis.

metu suadente, nunquam non atrociter plecti. 1689.
Hoc perculsa ictu concidit Procerum vel æquitas vel solicitudo, abstulitque, ut fit, omnium, qui adhuc restiterant, animos potentior quolibet studio præsens timor. Nam pauci ab conjurando se continuerant, tamersi opinati, non ultimam Regi perniciem, sed aliquem regnandi modum statuendum esse. Ergo Jacobus in ordinem redigitur, Angliæque vacare solium decernitur. Cetera minori contentione gesta. Vix enim Imperii forma in deliberationem adducta; confestim Præsbyterianis, quibus delendæ regiæ potestatis, communique auctoritate moderandi Imperii voluntas erat, compressis ab frequentiori numero Episcopianorum. Nec cui regium nomen atque auctoritas deferenda essent, ambigebatur. Placuit autem, priusquam deferretur, novis eam legibus illigare. Octo & viginti facili consensu constitutæ; quas inter præcipuæ ac duriores illæ. Jus fasque Regi ne sit, legibus quemquam solvere, vel infringere legum vim. Nequeat ære alieno regium patrimonium opprimere; non exercitum, nisi perrogata Comitiorum sententia, cogere aut retinere; non minuere quovis colore Civitatum privilegia; non reos ad Concilium delatos judicare, non iis crimen dimittere. Nullum Sacrorum Præsidibus judicandis Forum instituat, regiaque muniat auctoritate. Cives ne querelas

Communi consensu Jacobus Rex in ordinem redigitur.

Novis legibus futuri Regis potestas coercetur.

1689. las ærumnasque suas datis libellis Regi exhibeant quærantque remedium, interdicere, nefas sit. Regiæ Domui connubia cum Catholicis vetita. Oppida libere & suo more legatos ad Concilium eligant. Istud tertio quoque anno, ipsa indictum lege, & necessariò habeatur. Hæc ubi sancita, Mariæ majori natu Regis filiæ, ejusque conjugi Arausionensi regnum decernitur. Si prior illa fato cedat, alter regnare pergat. Anna Maria soror in spem tertiam vocatur; ipsique sterili, Vilhelmi suscipienda e secundis nuptiis proles sufficitur. Suffragatores, quod legitimum adeundæ hoc ordine hæreditatis, argumentum prætenderent, anxios habuit. Nam dudum natus Regi filius cunctis obstabat; Anna Arausionensi; hujus ex altero conjugio soboli conjunctiores alii cum regia domo. Non enim (quod plerique & ipse Arausionensis sibi antea proposuerat) tulit pudor ut subdititii commentum Valliæ Principi objicerent; nec sivit armorum metus, & plurimorum addictum Vilhelmo studium, ut primas illi darent partes. Quare, quod erat reliquum, rei ita gestæ ratio silentio præterita, ut hanc unusquisque ex ingenio sibi fingeret; prudentiores, quòd sic libuisset, arbitrarentur. Ita plane accidit ut arduum facinus pauci conceperint, plures adjuverint, nemo vetare sit ausus. Extemplo in Hollandiam bellicæ duodecim

Mariæ & Vilhelmo Arausionensi Angliæ Regnum defertur.

Sancito simul successionis ordine.

Maria in Angliam traducitur, cum suoque Viro coronatur.

cim naves tranare jussæ, Mariam in Angliam traducturæ. Advenienti magnis acclamationibus occursum est. A. D. XII. Kal. Apriles solemnibus cæremoniis, ei simul ac Viro suo diadema impositum ab Sacrorum Eboracensium Præfecto; nam Cantuariensis, cujus id erat munus, renuit. Iis quoque sacramentum dicere, quamquam urgeret Concilii scitum, aliquot Procerum Antistitumque detrectavere. Quo fuisse animi robore Clarentiæ Comitem, licèt alieno hactenus in Jacobum animo, Episcoposque nuper Londinensi arce detentos, præter Asophopolitanum, magnis ubique celebratam sermonibus, admirationem habuit; cùm maxime præsens fortuna & inclinatio temporis aliter suaderet. Id ne virtute, an aliquam ultiacceptam a Vilhelmo injuriam gesserint, anceps fuit. Quamquam mirum videri nequeat, si quandoque ob inditam mortalium ingeniis æqui rectique indolem, accepto vulneri cicatricem obducat honesti amor. Doluit Arausionensi exemplum; vi tamen abstinuit, ne atrociori pœna semisopitos complurium animos excitaret. Antistites magistratu solùm dejecti; Proceres ab Romanis Sacris alieni triente fructuum multati, besse Catholici, quorum nemo ad novos Principes fidem suam jurejurando astrinxit; sidemque deinceps arma tradere, Londinoque vicena passuum millia distare jussi, quamquam nullo delati crimine.

1689.

Iis Procerum aliqui Sacramentum dicere abnuunt.

Qua idcirco pœna affecti.

1689. Quod licèt asperum, visum tamen dominandi prudentibus nec immodicum nec praeter modum; nunquam non meticulosis regnandi rerumque novarum initiis: suspectaque illorum fide, quorum non interfuit rem novari. Sed illud haud intactum invidia atque obtrectatione, quòd, cùm omnes ab Anglicana Secta aberrantes, Tremuli etiam, insanum religionis genus, legibus soluti fuerint, potentesque facti Reipublicae, id Catholicis Arausionensis negaverit, nec abnuerit diutius delationibus, foecundo calumniarum fonte, eos exagitari. Hinc falsis accusationibus latior patefactus aditus, ac Titus Oatius celeberrimus delator, ejusmodi infamia non ita multos ante annos legitime inustus, in libertatem restitutus Concilii sententia veluti innoxius; datumque publice testimonium, veram fuisse Catholicorum in secundum Carolum conjurationem, de qùo stolidissimo commento, apertissimis argumentis falsi redarguto, Titus damnatus fuerat. Scoti per idem tempus de summo imperio (nam & illic sine Regis auctoritate Comitia celebrari nequeunt), praeside Hamiltoni Duce conventum habuere. Et illic brevis de Jacobo Rege deliberatio. Eadem ipsi, quae a Britannis, objecta crimina, eodemque obtentu abrogatum imperium est. Tam citò in hanc sententiam convenisse, praeter opinionem fuit, Stuardis addicta Scotorum gente,

Catholici solùm a gerenda Republica exclusi.

Ac delationibus divexati.

In Scotia eadem, quae in Anglia decernuntur.

te atque hactenus præcipua in Jacobum fide. Creditum, plures adductos metu, ne, si diversa ab Anglis decernerent, illinc bellum in se impares concitarent; alios exulcerato jampridem animo. Et procerum aliqui ab cœtu abstinuerant, haud ignari, si affuissent, nihil pro sua Regi obnoxia voluntate se profecturos. Palam Antistites obstitere, sed spreti sui magistratus odio, præsbyteriana ibi Secta dominante. De Imperii forma, & cui tradendum, diutius disceptatum; Legatorum Aula, ne ab Concilio suprema potestas divideretur, diu obnitente; Proceribus inter se diffidentibus. Vicit denique mos vetustus, & monstrata in proximo Arausionensis arma. Visum itaque, Regem creari, sed simul brevioribus, Anglorum exemplo, finibus coerceri. Septemdecim jussæ novæ leges, quibus ei primùm tota fere judiciaria potestas obsessa, auctaque retinendorum militum, ni bellum foret, difficultas. Antistitum deinde præfectura suæ genti gravis renuntiata, nec diu post dejectis, qui eam gerebant, prorsus deleta. Catholici publicis muneribus interclusi. Eorum imbui religione suis Regibus vetitum; indictumque, ipsam ad regnandum iter intercidere. Quod tamen qui paullo ante affirmasset, solemnibus Comitiis majestatis damnaverant. Hæc ubi scita sunt, nullo negotio cetera expediunt. Iis iisdem, qui-

1689.

Non sine contentione, quæ tandem, & quâ obrem sedata.

Imposita Regi novæ leges.

1689. bus Anglicanum Concilium, eodemque succedendi sibi invicem ordine, regnum addicitur. Missi Argateliæ Comes, equites Mongomerius, Delrimpleusque, qui tantum Mariæ & Vilhelmo afferrent munus. Ita hujus sagacitate res difficillima, quantum erat, brevi expeditione, nulla cæde, & non eductis armis, pulso legitimo armatoque Rege, Exterum in Anglia rerum potiri, fœlici quidem sed detestabili eventu confecta est. Superiori anno, quo hæc initium habuere, Federicus Vilhelmus Octovir Brandeburgensis vita cessit. Principio æstatis horribilis terræmotus in Samnio Campaniaque hominum oppidorumque stragem dedit. At per insequentem hyemem longe ubique majores animorum motus. Res in Anglia ab Arausionensi prospere gesta fœderatos in Galliam Principes ad bellum sine mora ineundum eò vehementius incenderat, quò iis accesserant fortissimæ gentis vires, quas, si Jacobus regnasset, cum hostibus futuras pertimuerant. Hibernum dumtaxat bellum & aliqui per Scotiam tumultus manebant. Sed hæc non ita æquabant Britannicum robur, ut ad externas quoque inimicitias persequendas ejus satis non superesset. Reliqua erat cura, pacem cum Turcis componere, ut omni conatu Cæsar ad Rhenum posset Gallos impellere. Is commotus totius Germaniæ Fœderatorumque desiderio, dummodo e præsenti

Federicus Octovir Brandeburgensis moritur.

Terremotus in Samnio & Campania.

fenti sua rerum fœlicitate, illam non recusabat; consentiebantque Poloni tot ærumnis admoniti, Veneti Euboica haud parum clade debilitati. Itaque Solymani legatis, qui per autumnum Rotterdorfi prope Budam detenti custoditique diligenter fuerant, ne quid ipsis turbatæ ad Rhenum pacis suboleret, Viennam deductis, salutatoque Cæsare, ac redditis Veneto Polonoque Oratoribus ad suos Principes a Solymano literis, datum de instaurando fœdere colloquium fuerat. Ernestus Starembergius, Franciscus Uldaricus Kinschius, Carrafaque Antonius Leopoldi partes agebant; Venetæ Reipublicæ: Federicus Cornelius; Sarmatarum Michael Racquosquius primùm, mox superioris Ordinis & legati nomine eques Potoschius Pomeranii Conventus præses. Turcæ in has se conventuros finiendi belli conditionees dixerunt. Cæsar cis Savum Danubiumque imperet; Alba Græca decedat; Transylvania abstineat, deductis præsidiis; eaque utrique Imperio vectigalis fuat. Venetorum Peloponnesus, Leucas, & quæ in potestatem redegissent Dalmatiæ oppida, sint. Sarmatis nudatum munitionibus Camænecum accedat. Responsum: nunquam a Fœderatis Solymano fore otium, nisi illud redimat traditis Cæsari belli auctore Tehelio, Servia, Bulgaria, Bosnia, Croatia, universaque Mœsia; Venetis Eubœa, Peloponneso, maritima

1689.

Othomanici Legati Viennam deducuntur.

Cum ijs de componenda pace a Fœderatorum Legatis agitur.

Ejus dictæ a Turcis conditiones.

Quæ a Fœderatis.

ab

1689. ab Corintho ad Epirum ora, Dalmatiaque montium jugis, litore, Titlo, Barbanaque amnibus circumscripta; Polonis Camaneco, Podolia, Uchrania, Valachia, Moldavia, Taurica Chersoneso, sartoque Scythicarum populationum damno & impensa in bellum pecunia. Communi quoque Cæsaris & Poloni nomine postulatum, ut religiosa Hierosolymis nostræ salutis monumenta ab Græcis ad Franciscanam Familiam custodienda redirent; Christianæque gentis major, quàm adhuc, per Turcicum Imperium ratio haberetur. Hæc ubi a Turcis audita, mediis stuporem inter atque iracundiam se statim e colloquio proripuerunt, fati: qui talia peterent, pacem nolle. Quamquam ignorare non poterant altius dirigi tela, ut in medio consistant. Sed cùm apud se statuissent negotium disputando prolatare, oblatam nectendæ moræ occasionem avide tenuerunt. Iis enim, cùm ab se discederent, Mustaphus mandaverat: si paciscendo prævertere Albæ græcæ expugnationem aut illam, si jam vi captam, recuperare ineunda pace non potuissent; rem per ambages traducerent; ratus, non ita multo post Germaniam gallicis armis turbatum iri, & se validius, quàm hisce supremis annis, Turcicum robur exquisito hominum pecuniæque dilectu instauraturum. Itaque legati sæpius in congressum vocati quæsitique, ut quas postremas

A Turcis Legatis protinus repudiatæ.

Quo consilio.

mas attulissent integrandæ pacis conditiones proferrent; de re tacendo, quiritando autem, joco sibi ab tam immania postulantibus colloquium dari, tempus terebant. Hyems in exitu erat, ipsique corruptis pecunia custodibus clam perceperant, bellum ingenti Germaniæ clade ad Rhenum incœpisse, ac Turcas splendidissimo apparatu ad arma, si foret opus urgenda, se comparasse. Tentati proinde, ac sæpius vel adhibitis Britannico Batavoque apud Cæsarem Oratoribus, qui eos honoris obtentu, sed hoc proposito, convenerant, vehementer impulsi, ut suprema ederent mandata; cùm amplius tergiversari non possent; Sulphicarus legationis princeps libere tandem professus est, se prisco suæ gentis more nihil, cujus sibi proponendi facultas esset, reticuisse. Id si placeret, acciperent; sin minus, sibi & Collegæ commeatum darent. Quod ubi Cæsar, e cujus voluntate suam reliqui Fœderati moderaturi videbantur, cognovit; quid in rem suam foret, convocato Consilio sententiam rogavit. Lotharingius fœdus vel oblatis conditionibus feriendum suadere aggressus, in hæc prope verba loquutus fertur. Si quis fortè miretur, Cæsar, quid sit, quòd, cùm superioribus annis de hoc ipso argumento ageretur, te ad Turcicum prosequendum bellum hortatus fuerim; nunc ad sedandum adhorter; hinc autem in suspicionem veniat, me aviti recu-

1689.

Turcæ Legati dimitti postulant.

Lotharingii oratio, fœdus vel oblatis conditionibus ad conciliandum suadentis.

1689. recuperandi Imperii delinitum ſpe, priſtinum placaſſe in Turcas odium; puto, ſuſpicionem admirationemque poſiturum, ſi ad ea, quæ mihi dicenda propoſui, pauliſper advertat animum; te ſimul hoc novo documento percepturum, me ſemper, non quid alii loquuturi ſint, ſed quid mea poſtulet fides, curandum exiſtimaſſe. Ac priuſquam in cauſam ingredior, pauca mihi de præſentis ſuperioriſque temporis diverſitate narranda ſunt; quippe unde tota hæc pendere conſilii ratio videatur. Bis Turcæ hoc bello de componendis rebus ſermonem intulerunt. Primùm Budenſis Prætor ante duos annos; nunc ipſe Muſtaphus Rex. Ea tunc erat rerum conditio, ut illi validiſſimis adhuc munimentis in Hungariæ viſceribus hærerent; ærumnis irritati potius quàm debilitati, quotannis e tanta ſui Imperii magnitudine inſtructiori apparatu ſe reficerent; Viennæ, memoria diriſſimæ oppugnationis & moleſta vicinitate, non deſinerent terrori eſſe; Hungarica ſeditio, licèt contuſa, maneret tamen fulta munitis oppidis, populorum inveterato in nos odio ac ferocitate. Ab altera parte poſt Argentoratum & Luxemburgum in poteſtatem redacta nihil moverent Galli darentque fidem, hoc demum retentò pignore ſe quieturos. Alia nunc rerum imago ſe offert. Barbarorum, qui belli erant periti, tot prœliis, tot urbium oppugnationibus

bus pene absumpti; trans Savum ac Tybiscum 1689.
repulsi, exhausto ærario, desertis provinciis, demissis animis, fracti, inopes, pavidi, vix ut loco se teneant, ac satis habeant, sibi si liceat vitam ducere, nedum vires instaurare. Perduelles ubique domiti nihil retinent, ubi in suo vestigium faciant; corpore quiescunt, si non mente; necessitate, si non ingenio. Germaniam contra ad Galliæ fines hostili exercitu Mars deformat; captæ arces nobilissimæ: direpta oppida: vastatæ provinciæ: consternati Cives præsenti malo, futuri metu. Age verò, ut hoc tempus cum illo, res cum re conferatur: tunc nobis deliberandum proponebatur, quid satius foret: acceptas ne a Gallis injurias ad exigui spatium temporis concoquere, ut integris interea viribus liceret Turcas longius propellere atque enervare: Hungaricos tumultus ab radicibus excindere, tuumque Imperium non periculo solum, sed & periculi metu liberare: an, Thracibus pace sequestra dimissis, cum omni exercitu provocare Gallicum bellum? Modò vicissim consulitur, tua ne magis intersit, ad periclitantis vulneratæque Germaniæ tutelam accurrere; an Turcas in longam ætatem prostratos, ultra montium asperrimorum maximorumque claustra fluminum rejectos, a quibus nihil timendum sit, diutius exagitare? In hac tanta rerum dissimilitudine, quæ alia, suo mo-

1689. mento rem perpendenti, tunc poterat sententia esse, nisi ut non diuturnam ab Gallis solicitudinem mansuro ab Turcis periculo; brevem procrastinatæ illic ultionis pudorem perpetuæ gloriæ, quæ sane, parta isthic Imperio tuo securitate, obventura tibi esset, præferret? Quæ modo alia esse queat, nisi ut pluris facias, incendium ab Germaniæ latere dimovere, quàm longius in barbaras profligatasque provincias dilatare? Comparet quis incertum illum, suspectis Gallis, timorem nostrum cum hac certa ab ipsis pernicie: pristinam Turcarum ferociam cum præsenti imbecillitate; atque ut tunc ad Rhenum, ita nunc ad Danubium bello, si sapit, supersedendum non arbitretur? Tunc verebamur, ne illi te Gallico tumultu implicatum, fracta icti fœderis fide, in novum discrimen adducerent; nunquam non infida ab iis pace, quos irritaveris, & vires habeant ad ulciscendum. Quamobrem optimum consilium fuit, rei etiam exitu comprobatum, ab iis tandiu impellendis non desistere, quoad penitus prostrati nocere tibi amplius non possent. In præsentia timendum est, ne in alienam potestatem veniat ora in primis Germaniæ fertilissima; & ratio postulat, ne, pro amplificandis in deserta prope loca dominandi finibus, patrium solum tantique pretii regionem neglectui habeas. Huc accedit (& sit liberæ voci

ci

ci gratiâ aut venia) quòd tibi & illud propagandi Imperii studium invidiam, & hæc sociorum natalisque regionis incuria odium pareret. Quæ inde sequerentur mala, facilè unicuique in mentem veniunt. Unum non reticebo; diffidentiam ac suspicionem; quibus nulla deterior pestis ad perimendam animorum conjunctionem; hac autem præ ceteris rebus Germania viget. Sed erit fortasse qui dicat, istiusmodi agendi prudentiam, Alba græca Transylvaniaque dimissis, nimio redimi. Enimvero quod utile, nunquam sumptuosum: nec asperum, quod salutare. Prætereo, iis restitutis, nihilominus Hungariam ab Turcarum irruptionibus tutam fore, objectis hinc montium vallo, inde fluminum fossa: magis verò, quàm naturæ præsidio, tua munitam victoria & hostium cladibus. Reliquum esset differere, an tibi ad arma duplici loco tractanda vires suppetant. Sed hæc consultatio jampridem hoc loco rejecta est; satis comperto, quibuscum gerenda tibi res foret; & bipartiti, divisisque proinde copiis attenuati exercitus non aliam futuram conditionem, quàm ut vinci utrobique, vincere nusquam posset. Lotharingii dictum pars major vultu ac gestu probare visa. Tamen Ludovicus Badensium Princeps, cui plerumque, ingenio an æmulatione, sententia cum Lotharingio non conveniebat, sic exadverso dicere 1698.

Ludovici Badensis oratio pacem cum Turcis dissuadentis.

1689. cere exorsus est. Quæ duo maxime ad reconciliandam cum Turcis pacem Lotharingius facere existimavit: cladem ab Gallis dudum Germaniæ illatam, fractumque Othomanorum robur; hæc, Cæsar, ut bellum ducas, inclinatamque istorum fortunam tandem præcipites, suadere mihi plane videntur. Erit qui meam sententiam arduam difficilemque reputet; plures erunt, qui, si iis ipsis argumentis, quibus contraria innititur, illam tueri contendam, operam me ludere secum statuant. Id autem a dicendo, quæ sentio, non me deterret, cùm sciam, te non hominum opinionibus, sed rationum momentis, quicquid decernis, sapienter expendere. Errem verò, an salutaria moneam, paucis auditis facile judicabis. Atque ut primùm de pace Barbaris, nisi eos antea penitus profligaveris, non concedenda sermonem faciam; quæ ipsorum superbia est, Victori ejus conficiendæ leges dare velle? Cæsar Transylvaniam græcamque Albam restituat; ultra Savum & Tybiscum flumina pedem ne inferat. Quid aliud dicerent, si toties tecum pugnando non cecidissent? Quid, si paribus pollerent viribus? Ergo firmissimum Pannoniæ propugnaculum, in quo majores nostri ejus tutandæ spem prope omnem locarunt, diu omnium votis expetitum, tanto coemptum sanguine, vix uno aut altero Legatorum verbo e

tuis

tuis manibus extorquebitur ? & provincia populorum multitudine, oppidorum frequentia, loci opportunitate, nobilissima; unde perpetuum seditionis Hungaris fomentum, subsidium, tutela; tamquam redditæ amicitiæ præmium in jus ditionemque hostium redibit? Quòd si in iis remittendis nulla, ut suadere student, jactura fieret; tamen ad Germanici splendorem nominis, ad tui majestatem Imperii pertineret, pedem illinc haudquaquam referre, ne ad ea servanda tuis diffidere viribus videreris. Nemo enim ignorat, præcipuum robur ac patrimonium Principum, prosperam famam & decus esse. Sed falsa ducitur opinione, qui non maximi ea facit. Siquidem e Transylvania in superiorem Hungariam patet aditus; græcaque Alba ad inferiorem Asianis Europeisque Barbaris claudit iter; quod utique immunitæ amnium ripæ, ut sæpius experti sumus, non remorantur. At, inquiunt, si vel intermedii residerent montes, flumina exarescerent, nullus in posterum a Turcis metus, profundo jam satis vulnere debilitatis. Verum de hoste potentissimo non ea nobis opinio esse debet, ut aliquot detrusus locis, & nondum penitus ab Hungaria, confestim velut incisis nervis conciderit. Quamquam, ut prædicant, in aperto sit, concidisse. An non vident, hoc ipso urgendum, quo ille minus valet? Nisi forte quod ceteris ad insectandum hostem incitamen- 1689.

to

1689. to eſt, id nobis ad dimittendum eſſe velint. Et medius fidius quem hoſtem? Taceo (quod non eſt modo ad rem noſtram) ferum atque implacabilem; eum dico ſolùm, cui temporis ſpatium non diuturnum ingentem ſobolem juventutis; diligentior ærarii procuratio magnam pecuniæ vim; modica ad ſe colligendum quies ferociores animos allatura ſit; quique, ubi ſe confirmaverit, nemo dubitare poſſit, quin illico ad ulciſcendam ignominiam doloremque ſuum non ſit ad arma cupide iturus. Igitur pigebit modo, cum certò licet, illum avertere, ut mox ancipiti ſecum Marte congrediamur? Gratum erit, præcipua Serviæ, Boſniæque parte, quæ nondum victa & vinci poteſt, veteri Hungarici regni acceſſione, abſtinere, ut non ita multò poſt de ipſa Hungaria periclitemur? præſertim cùm illa ob afflictam hoſtium fortunam facilius & minori exercitu obtinere in præſentia queas, quàm tua deinde retinere. Horum utrum interſit, ſatis patet; utrum malis, non ſane conſilii res eſt. Sed video quibus obſcurare ſtudeant difficultatibus negotium adeo manifeſtum. Opponunt invidiam prolati Imperii, & quæ iſthinc exoriantur mala, taciti objiciunt. Ego, ſi vel unum Germaniæ oppidum tibi adijceres, vererer profectò, ne, concitatis ſuſpicione animis, turbas dares. Dolet enim quicquid injuria eripitur; & quamvis

vis damno unus tantùm, cuncti exemplo mærerent; eaque plures solicitaret cura: quò, qui semel egreditur honestis fines, progredi ulterius velit. At vindicando e Barbarorum manibus antiquissimo Hungariæ patrimonio quis tibi Germanorum succenscere possit? aut, longe ab suis finibus prolatando Imperio, metuere ne sibi deinceps gravior impendeas? Quin vicissim ope te sua fulciendum existimabit, distractis in remotissima & suspecta loca tuis viribus; quippe quæ ingentibus præsidiis firmanda ac retinenda forent; rara illorum sagacitate, qui, quæ primo aspectu parvi momenti videntur esse, maximum intervallo temporis prævideant habitura. Venio nunc ad Gallicum bellum, quod tamquam infensissimum telum intendi in hanc meam sententiam animadverti. Illud, ajunt, in ambiguo non amplius esse, ut omitti; non tenui apparatu ab Gallis instructum; ut levi conatu a nobis repelli; non exiguo damno lacessitum, ut cui Patriæ salus ac dignitas cara sit, hunc non vehementer ad iracundiam movere possit. Isthuc igitur flectendum penitus omnium studium ac robur, nec permittendum ut ulcus pestiferum cis Rhenum serpat, neve ut amnem transgressum nostras urbes atque arua depopuletur. Hæc vera, nec satis pro merito exaggerata. Verùm quò atrociora, eò te magis, ut Barbaros magna tuorum militum parte 1689.

te

1689. te labefactare pergas, hortantur: Id plerisque novum ac prope incredibile accidet; sed in rem mecum ingressis certum exploratumque fore non dubito. Usu ac repetita nostrorum annalium memoria didici, nihil Germaniæ æque luctuosum fuisse ac modicas calamitates. Ad eas enim dum pauci dolerent inclamarentque, tacerent reliqui, rati ad se periculum non pertinere, hæsit corpori altum vulnus, quod primo aspectu vix sanguinem elicuisse reputabatur. At siquando horribili fragore in nos irrupit armorum tempestas; nemo obtorpuit, nemo non tulit opem, inundantem non repressit; veritus ne per aliorum stragem ad se perVaderet, communique naufragio sua quoque involveret absorberetque. Ita sane superioribus annis, dum Galli prope taciti Argentoratum & aliqua circa Rhenum oppida, minis ulteriora loca non insequuti, occuparunt; remotiores Principes se tenuerunt; frustra, ad quos ea labes pervenerat, implorantibus socialem fidem. At modò cùm nullum sibi sæviendi minitandique modum imponant, cui non patet, Germaniam excitam prope e sedibus suis ad refrænandos accurrere? Ubique coguntur milites, nemo pecuniæ parcit, unusquisque alterius solertiam æmulatur, periculo instigatus, ira percitus, dolore atque ærumnis exasperatus. An non cuncti, Cæsar, ad te confugiunt, instant finiri

ri Turcicum bellum, Gallicum agitari ? Quid hæc tanta animorum concitatio sibi vult ? Quid tanti armorum apparatus ? Quid ubique justitium fere indictum ? Timent, & metum avertere; irascuntur, atque iram exaturare : oderunt, atque odium explere cupiunt : Itaque si huic bello quidpiam tuarum legionum detrahas, supplebunt ipsi nec cessabunt, te aliis distracto curis, in hanc vehementius incumbere. Quòd si conflatum paucos ante annos ad Rhenum incendium pactæ illico induciæ non extinxissent, quis non videt, conniventibus plerisque Germaniæ Regulis, eò tibi cum omni exercitu procedendum fuisse, ut ne aliqua Germanici pars corporis interiret. Non enim aliter vindicari ab interitu potuisset. Nunc autem cùm membra collatis invicem auxiliis sibi consulant, non est cur caput, alieno haud solicitum periculo, se suamque rem penitus negligat. Neque istud eò refero, ut perpetuas habeas cum Thracibus inimicitias. Unum aut alterum peto annum, quibus continuato victoriæ cursu funditus eos contundas doceasque, te bellum finire voluisse consilio, non metu; moderatione animi, non demissione. Quòd si non belle res caderet; quandocunque voles, liberum tibi erit, Alba græca Transylvaniaque restitutis pacem statuere. At non facilè nec citò dimittenda, quæ frustra, si cupias, aut dif- 1689.

1689. ficulter repeti possunt. Sint ne, quæ adhuc dixi, e re tua, erit fortasse, qui dubitet. An sint ex animo & fide mea, nemini profectò in mentem veniet subvereri, tantùm ut secum reputet, quicquid ad Rhenum aviti Imperii in potestate ac ditione teneo, Gallicis nunc armis circumsideri, quæ certius, ea te toto tuarum virium impetu propellente, removerentur. Cùm tamen, ut eas partim adversus Thraces adhibeas, sedulò adhorter; argumentum præbeo, me non ex mea, sed ex publica utilitate arbitrari, bene ita rebus consultum iri. Badensis oratio quò minus privati commodi, eò plus apud Cæsarem auctoritatis habuit. Itaque ad repudiandas, quæ latæ ab Turcis fuerant, ineundæ pacis conditiones inclinavit; spe ductus, ampliores propediem, vi aut pacto expressas, prolatum iri. Ex hac opinione non data legatis abeundi venia, sed regem suum literis dumtaxat interrogandi, an largioribus pacisci vellet. Nuntium, qui literas deferebat, Samandriæ per æstatem Cæsariani detinuerunt, ut ex armorum per id temporis eventu certiùs temperarent consilium suum. Nunc intermissa pacis mentione, omnium studia ad bellum intenta. Quod Solymano gratum accidit, in fiduciam elato sarciendi nova facinorum gloria acceptas injurias, prosperis rebus præteritas calamitates. Nec spes ab eventu abhorrebat, implicatis, ne ma-

Cæsar pacis oblatas conditiones respuit.

Ritus, meliores a Turcis datum iri.

magnam Cæsari opem ferrent, altero bello Germanis, explicatisque sibi difficultatibus ad rem gerendam. Eædem redierant, quæ superiori anno, ærarii angustiæ ac seditiones. Osmanus Gengien deserta, ut diximus, Alba græca, ad Moravam amnem castra posuerat. Illic audito urbis & propugnatorum excidio, culpæ conscientia ab irato Rege sibi timuit. Pœnam declinaturus, ad defectionem iterum spectare cœpit. Veterano suo milite, & quotquot aliorum potuit, in hanc sententiam adductis, Macedoniam petit eo consilio, ut provincia adhuc ærumnis intacta stipendium atque alimenta sufficeret, populi frequentia copias augeret. Simul ut e propinquo ostenderet Byzantio discrimen excitaretque spem deturbandi solio Solymanum regem, in illudque aut Mehemetem restituendi, aut hujus majorem natu filium Mustaphum inaugurandi; quam spem, per superiores tumultus pecunia illectus, Matri jam prius & Filio eorumque Clientibus fecerat. Visirius hominem, ne ad ingenium rediret, iisdem, quibus antea bene successerat, blanditiis aggressus, nihil profecerat; gnarum: remedia, quæ fefellere, ad salutem non exhiberi. Blandienti occlusum cùm dolo non potuisset, vi comprimendum susceperat, cunctis circùm populis e falsi Prophetæ lege sacramento adactis, ut contra perduellionis damnatum insurgerent, arma caperent expedi-

1689.

Apud quos oborti tumultus compressi, & quomodo.

1689. pedirentque. Sed facile incondita turba, nullo digesta ordine, & belli imperita ab veterano Gengienis milite in fugam versa. Major hinc perduellibus sæviendi in provinciales occasio, prædandi fiducia, audendi alacritas. Cùm ingravesceret malum atrocioremque labem minitaretur, fraude tandem extinctum est. Acridis præfectus, Visirii promissis suaque in Regem fide solicitatus, hanc vetere, quæ sibi cum Gengiene intercedebat, necessitudine potiorem habuit. Facta spe transgrediendi in ejus partes, incautum cum aliquot centurionibus hospitio excepit trucidavitque. Ipsorum morte dispersa gregariorum manus & quies provinciæ reddita. Gravior tumultus Asiam per hos ipsos dies dilacerabat. Ejus auctor Gedichus idem, qui superiori anno accepta Terdonis prætura ab armis discesserat. Pellectus adversa Othomanorum fortuna, quam capta Alba græca senescentem existimaverat, desidiamque aversatus, civiles iterum movere turbas induxit animum. In id audacissimo viro viam stravit magna eorum militum multitudo, qui severo delectu per Asiam conquisiti, ubi in Europam ad infestam militiam transmissuri erant, signa reliquerant, discurrebantque catervatim militari licentia, vi ac terrore comparandis sibi vitæ subsidiis. Iis Gedichus se ducem præbuit, libenter acceptus, commendatusque turbandarum rerum

rum

rum experti fama, dataque vivendi ex ingenio libertate. Et hæc quidem attraxerat ingenti numero voluntarios, ad justique exercitus formam copias auxerat; quæ dum longe lateque vagantur, aliquando in ipso Bosphori litore Byzantio se ostenderant. Exacuerat pudor Regis iram, dederatque Ussaimo prætori negotium, ut continuò cum aliquot Janizarorum cohortibus traducto freto, collectaque undique militari ætate, prædones vel facto prælio, si foret opus, disijceret. Gedichus pugnam non detrectavit. Vix signa contulerant, cùm tumultuaria illa Ussaimi turba ad hostem transfugit, rata se uberiorem victoriæ fructum, si cum hoc vinceret, relaturam. Hinc alter pulsus fugatusque. Successu elatus, & aliquot nactus murales machinas, Gedichus Ancyram ad opulentam nec satis munitam urbem legiones ducit, gratiam militibus vicemque beneficii præda redditurus. Id finitimis oppidis iniecit paris ærumnæ metum, adduxitque vel remotiores ad Euphratem provinciarum præsides, ut cohiberent invalescentem pestem, sedulamque reipublicæ navarent operam. Conscripto exercitu in perduelles movent; & isti obviam procedunt, acie congressuri. Prope Iconium concurrunt, atrociter conserunt prælium, invaluitque diu pugna; qua tandem Gedichus vincitur; captaque fuga, præmii spe ab servo dum iret, contrucida- 1689.

1689. cidatur. Civilibus discordiis fœliciter dissipatis; Visirius ad externa bella curas omnes & vacuum animum convertit. Pecunia & delectu opus erat. Quæsiti e penitioribus provinciis milites, nec rejectæ seditiosorum reliquiæ exercitum supplevere, pecuniam tributum; quod licèt in ea rerum asperitate acerbissimum, & Byzantii cœpisset movere turbas, ubique tamen collatum fuit, leniente dolorem Visirii & potentiorum exemplo, qui sua sponte pecuniæ ingentem vim in ærarium intulerunt. Nam probabile nec injucundum multitudini, quicquid primorum imitatione gerit. Paratis omnibus ad bellum, ejus gerendi tempus advenerat. Moschi primi ex hibernis copias educunt adversùs Scythas, Turcarum socios auxiliaresque. Ducenta fuisse armatorum millia, & prope mille habuisse murales machinas, sermo est dissipatus. Vere adulto ad Tauricam Chersonesum Principe Gallicino duce iter arripiunt, sitasque in Isthmi faucibus Taphras, quas modò Præcopiam dicunt, munitam propugnaculis & arce urbem, invadunt. Ingenti præsidio tenebatur, sed longe validiorem fecerant vastitas circum longe lateque a Scythis illata, & aquæ ad hominum brutorumque usum in arido solo inopia. Hæc prævisa Moschos non deterruerant, ratos, pro tanta suæ gentis machinarumque multitudine paruum oppugnationi tempus suffecturum, cui tradu-

Turcarum ad bellum ingens apparatus, & quomodo comparatur.

Moschi adversus Scythas movent, & quanto apparatu.

Taphras oppugnant.

Oppugnatio describitur.

traducendo tantum advexiſſent omnis generis 1689.
commeatuum, ut ſatis futuros arbitrarentur. Exercitu more ſuo carris vallato, tormenta expedire, vineas ad mœnia ducere inſtituunt. Sed citò, quo difficillimo ſe implicaſſent negotio, palam fuit. Agger non ceſpite, non pingui compactus humo, facile ſubſidebat. Nec diu fuit, cùm ſubducto jumentis ignobilioribus alimento ne reliquis deeſſet, macie, ſiti, fame confecta paſſim deficerent. Nihil tamen æque incommodum ac ipſi Scythæ, qui vagi inſtabileſque, & hoc ipſo, quòd nullo conſiſterent loco; ut impares ad ſtatuariam pugnam ita interdiu noctuque (& incertum qua parte) ad vallum ſuccedentes, hoſtem aſſiduis velitationibus divexabant; nec juſto prælio comprimi poterant, quippe celerrimis equis ſe proripientes. Et præſidiarii frequentiſſime erumpentes opera morabantur. Ea nihilo ſecius oppugnatores oſtinato labore produxerant ad foſſæ labrum; & metus erat, ne, tædio ac multitudine ſuadente, corona oppidum adorirentur. Itaque Scytharum Regulus facto ſex millium Janizarorum, quos a Turcis auxiliares acceperat, cuneo, atque latiſſimis ſuorum equitum alis circumfuſo, in vallum aperta vi perrumpere ſtatuit. Re oppidanis condicta, ut ſimul e portis ſe ſe effunderent, initur pugna. Lenta illa primum & parum preſſa, Scythas prohibente vehi-

1689. vehiculorum sepe, ne pedem inferre; Moschos loci angustia, ne ad jacula conijcienda explicare ordines possent. At denique dissipato vallo tantum Scythæ dederunt impetum, Janizari in primis, ut Moschorum, qua parte impressionem acceperat, inclinaverit acies, per omnemque simul terror pervaserit. Maxima horum cædes est subsequuta; cùm constipati pecudum more præberent jugulum ac prope inulti trucidarentur. Triginta millia eo die cæsa; quadragenæ murales machinæ in oppidum abductæ. Nec Scythis incruenta victoria fuit; clades tamen longe minor. Aucta hinc Moschis superandæ urbis difficultas; & cum juges aquæ vehementiori per æstatem ac solis ardorem siti non sufficerent, nec sine ingenti periculo, incursantibus assidue turmatim hostibus, longius aquari possent; Gallicinus imperator colligi vasa, & pedem referri jussit, questus delusam a Sarmatis, quam sibi fecisse diceret, spem unà Bessarabiam invadendi, occupandique alteram Scytharum partem, quæ tamen ad sociorum periculum otium tenuit. Sed querelæ apud vulgus argumenti loco sunt. Ad lævam Borysthenis ripam reducto exercitu, transmissoque Samara amne ad cònfluentem aliquot dies, quoad milites se refecissent, castra locat. Illinc magnis itineribus, metu ne Scythæ urendis adultis ac torridis herbis magna equorum pernicie ante-

Quam denique Moschi deserunt.

Eorumque in Sarmatas querimoniæ.

Intra suos fines regrediuntur.

anteverterent, in Russiam contendit. Hi tamen nunc a tergo nunc in latera invadentes, properantibus injecere moram non sine cæde & centum muralium tormentorum præda; quibus agendis jumenta defecerant; nec qui difficili molimento milites præstabant operam, gradu exercitum æquare, potis fuerant. Ita hoc quoque anno a Moschis immenso apparatu atque inani simul expeditione res gesta; facto nunc pariter documento: in re bellica, perinde ut in corporibus, mole supra modum excedere, nocumento esse; & robur militare non hominum frequentia, sed virtute ac disciplina vigere. Gallicinus in Regiam profectus, uti victor exceptus est; Fœderatisque illorum Principum nomine, eum vicisse, renunciatum; seu falsa opinione, quòd hostes æquo Marte confligere detrectassent; seu contraria fama obruenda; quæ, occultis ex initiis orta, eò tandem inclinat, quò plurium voces & major ducit auctoritas. Scythæ repulsis Moschis in Volimniam Podoliamque digressi, eas provincias fœdis populsationibus afflixere, quiescentibus Sarmatarum legionibus; magnaque provincialium multitudo in servitutem adducta, qui ad primam irrumpentium famam in Sylvas cum tenui commeatu se abdiderant; rati ad hostem propulsandum cito quidpiam suæ gentis militum, qui non procul in stativis erant, affuturos. At sua decepti spe &

1689.

Carpti a Scythis in itinere non levi cæde ac præda.

Gallicinus uti victor excipitur.

Ac Fœderatis renunciatur.

Scythæ Sarmatiam populantur ingenti clade.

1689. paucos post dies fame coacti ad suos redire lares consilium cœperant. Nemo si quidem ex hibernis moverat, jamdiu stipendio fraudatus, nec ausus commeatuum inopia in viam se dare. Curandæ in istud pecuniæ Rex media hyeme Comitia habuerat, inani eventu. Nam Legatorum plures ex animorum contentione ab ipso dissidentes bellum vel neglecta republica aversabantur. Et ad Conventum citò dirimendum accessit metus, ut fama fuit, ne de Jacobo Filio successore sibi designando sermonem haberet; quem longo silentio jam senescentem reviviscere pertimuerant. Desperata ex ærario pecunia, Rex illam de suo militi numeraturum, ut signa, ex hibernis decedens, lubens sequeretur, palam dixit. Quod male audiit, quasi exercitum obnoxium reddere atque obstringere sibi vellet; suspecta semper in rebuspublicis privata liberalitate. Cum igitur comitiales abiissent dies, & more majorum Senatus de re bellica haberi cœpisset, illata extemplo pacis cum Barbaro instaurandæ mentio. Nec deerat occasio. Nam per id tempus Scytharum Regulus, alia in speciem prætexens, nuntium ad Regem miserat & conditiones, si belli cum Turcis suscepti Sarmatas tandem tæderet, illudque separatim componere annuerent. Senatorum plures præteritas suæ gentis ærumnas, præsentes inter se discordias, nullamque in posterum melioris fortunæ spem

Quiescentibus Sarmatis, & quare.

Rex Comitia celebraverat ad curandum militibus stipendium. Inani eventu.

Pecuniam illis de suo spondet & male audiit.

A Scythis ad pacem separatim cum Turcis reconciliandam sarmatæ solicitantur.

In eamque Senatus propendet.

ſpem proſpicientes, tenendam occaſionem privatis ſermonibus diſſeminabant; & periculum erat, ne huc tandem Senatus inclinaret, niſi Rex, pudore nuper quoque renovatæ Fœderatis fidei, & nunquam intermiſſo in Barbaros odio, invaleſcenti huic ſententiæ auctoritatem oppoſuiſſet ſuam; & Cantelmus Archiepiſcopus Legatus Romanus habita in Senatu concione docuiſſet, ſi ſeorſum pacificarent, iniquam ſubituros famam violati fœderis, obſtructuroſque ſibi in poſterum adverſus potentiſſimum finitimumque hoſtem auxilii ſpem, vicem redditturis ſociis exemplo admonitis, damno irritatis. Ita fluctuantibus animis, medium conſilium, quod plerumque peſſimum, tenuit; ſiquidem nec bellum inſtructum, & pax repudiata. Id Regem, ut ab infrequenti imparatoque pecuniæ exercitu moderando abſtineret, ſuaſit. Quamquam invitus ſupremis Lithuanæ Polonæque militiæ præfectis relinqueret ejus curam; veritus ob æmulationem gloriæquæ cupiditatem, ne quid proſperi accideret, cujus non ipſe auctor. Illi ex hibernis, cum una eademque regio inopi alendo militi non ſufficeret, ad Regni fines progreſſi, an aliquid tentandum ſuppeteret, quod eſſet ſuarum virium, meditabantur: cùm ab transfugis renuntiatur, Camenæcum, hoſtium contemptu an ſui fiducia, negligenter cuſtodiri: & ſi ſcalæ concubia nocte ab Ca-

1689.

Renuente Rege.

Ac diſſuadente P. M. Legato.

Exercitus ad Camenæcum ducitur & qua ſpe.

1689. ſtri novi (ſic illud vocant) parte admoveantur, ſuperari poſſe. Digna res viſa, in quam vel ancipiti caſu & ſuſpecta Nuntii fide ſe committerent. Collecto equitatus flore & mille peditibus, gradum illuc accelerant, reliquo exercitu cum machinis ſequi juſſo, mœnia ſubituri ante lucem. Sed conſilium eluſit transfugarum, viam præeuntium, dolus aut error.

Deceptus oppidum improviſo tentare aggreditur.

Non prius enim quàm aperto die illuc pervenere. Dubii quid agerent: decepti præſidiariorum aſtutia in id propenderunt, quod ſibi ingenti pernicie luendum fuit. Nam cùm illi infrequentes ad mœnium loricam ſe ſe oſtentarent, & raro majoribus tormentis jaculantes argumentum darent, pauciores eſſe & minus inſtructos, quàm ad tolerandam oppugnationem foret opus; oppidum vi & operibus, quod per inſidias non valuiſſent, ſubigendum ſtatuunt.

Oppugnatio deſcribitur.

Duo altrinſecus adverſus Caſtrum novum caſtella erigunt, vallo conjungunt, machinis armant. Hinc Lithuani, illinc Poloni vineas ducunt ad oppoſita propugnacula, quæ ſimul arietibus diſcutiebantur. Tres jam dies prope otioſe vallum produxerant, telis tantummodo conflictati, unde ſolutior iis diſciplina, negligentiorque ſe ſe muniendi cura; cùm repente præſidiarii e foſſa, in quam per abditam portam deſcenderant, ingenti numero maximiſque clamoribus adverſus Lithuanos erumpunt, primos

mos obtruncant, deletisque vineis septem abducunt muralia tormenta, duos pyrolmos corrumpunt, illata sexcentis nece. Nec eò stetissent, ni Poloni ex altero castello suppetias tulissent; quorum adventu, recedentibus Turcis, dirempta pugna. Illi sua clade admoniti, quid virium oppidum, quid animorum oppidani haberent, veriti quoque ne ala sex millium Scytharum, qui non procul aberant, commeatus interciperet; prudenter ut in temere suscepta re, confestim se retulere. Viam nullo impedimento regressi, in hiberna, quamvis autumnus vix inciperet, deducti sunt gravi populorum querela. Hanc, & improsperam expeditionem tacite Rex irrisit ob iram negati in stipendia tributi, reique se ignaro gestæ. Par prope Venetis hoc anno armorum exitus. Animum ad vires instaurandas post Euboicam ærumnam studiose intenderant. Verùm extenuato ærario, & bello clausa Germania, ne illinc milites educi possent, minus successerat. In Koniglmarchi locum suffecerant Carolum Felicem Gallianum Avenionensem Guadagnii ducem auxerantque ad dena millia Mauroceni copias, collectis per Italiam aliquot cohortibus, & bis millibus legionariorum eò e Dalmatia deductis; in hanc verò provinciam tribus millibus tumultuario per suas provincias delectu conscribi jussis. At cùm ex hujusmodi exercitu partem in no-

1689.

Describitur.

Sarmatæ in hiberna ducuntur

Quid a Venetis gestum.

1689. nobiliora Peloponnesi oppida, partem ad isthmi fauces occludendas distrahi necesse foret; quod supererat, ingenti facinori non satis erat. Quare dum in Consilio de re gerenda ageretur, ii statim rejecti, qui differebant Chalcidem rursus tentandam. Et aliæ terrestres expeditiones aut ignobiles, aut majoribus tentandæ viribus; maritimæ, valida hostium classe, periculosæ reputabantur. Una erat Epidaurus Limera, quæ commeatibus & militum supplemenro jamdiu interclusa domari vel tenui exercitu posse videbatur; quæque nondum in potestatem redacta quidpiam de victæ Peloponnesi titulo decerpebat. Proinde hac æstate oppugnandam Maurocenus animo destinaverat eo etiam consilio, ut successori nullam ibi relinqueret materiam laudis, quæ nonnihil de sua detraheret. Nam cùm hyeme graviter ægrotasset atque ex animi dolore affecta identidem valetudine uteretur, de reditu per autumni tempus in Patriam cogitabat. Re ad consulendum proposita, nemo dissensit. Datis itaque Henrico Harcurtii Principi duobus millibus septingentis mercenariis ad isthmi custodiam, ipse reliquis in naves impositis, Epidaurum proras obvertit. Est paullo intra Argolicum sinum, brevissimo sexagenum passuum freto ab Laconia divulsus, scopulus testudinis forma erigens se in præcipitem undique & altam rupem; nisi qua parte meridiem spe-

Inter varias opiniones Epidaurus Limera oppugnanda decernitur.

Oppidum describitur.

ſpectat, per aliquod ſpatium leni clivo excipit 1689.
ſuburbanas ædes, quæ muro, & ubi pelagum ſubeunt, paucis turribus circummunitæ, crepidini conjunguntur. Vertex octo per gyrum ſtadia late patet. Supercilio circumducuntur mœnia veteri ſtructa muniendi more. Propius continentem extollitur altiori jugo, habetque ibi tenuis munimenti arcem. Adverſo litori ponte conjungitur, cui brevi intervallo ſuburbium occurrit, unde in oppidum per exciſum ferro ſaxi latus anguſtus & arduus callis aperitur. Huc veteris Epidauri Cives, illecti aeris benignitate ac tutiſſimo natura loco, ſe contulere quinque diſtracti a priſcis laribus paſſuum millia, ſedemque locarunt in conſpectu Patriæ ruinis obrutæ, quæ adhuc e regione conſpiciuntur. Veneti haud procul inde in Laconiam deſcenſu facto, iter ad pontem convertunt, diſſipantque tormentis *Et oppugnatio.*
lunatum opus, quo ejus aditus occludebatur. Via patefacta, ſuburbium tentare ſtatuunt, rati, illuc e ſaxi vertice obiectas murales machinas incertiùs (nam nimis ex alto) collineaturas; ſpe quoque, hoſtem ancipiti perculſum metu, quippe terra marique oppugnatum, animos deſponſurum. Binas cohortes ponti admovent, juſſas præſtolari ſignum, ut non prius tranſgreſſæ mœnia ſubirent, quàm bellicæ quatuor naves maritimum latus vulnerare cœpiſſent, obcæcanteſque tormentorum fumo circumpoſitam oram,

1689. oram, levioribus cymbis occasionem darent furtim aliquas inter hostium biremes alteramque onerariam, quæ illic ad anchoras stabant, se se insinuandi, injectaque flamma tumultum excirent, averterentque illuc popularium partem. Verùm, cùm ventus reflaret prohiberetque ab appulsu naves, spes ad irritum cecidit. Quin & Barbari ad pontem progressi, & cominus eminusque jaculati, hostem ab ejus aditu submoverunt non sine hujus cæde ac vulneribus; cumulavitque damnum Laurentii Venerii bellicarum navium præfecti mors, ictu majoris machinæ, dum longius e litore increbrescentem pugnam conspicaretur, interempti. Quamquam Veneti non ita multo post secundo vento propius admovente quatuor hactenus repulsas naves, Turcarum navigia jaculis confossa depressere. Nihil inde tamen deterriti Cives; impavidi quoque, dum tecta ollis incendiariis fœde perculsa ruinam facerent, omnem hostibus spem ademerunt, pavore administro, capiendi oppidi. Vi proinde oppugnandum Gallianus adhortabatur; posse quippe ad suburbii mœnia milites pene intactos succedere, difficili incertoque e rupis fastigio machinarum ictu; nec multi ipsa mœnia momenti esse ad resistendum. Attamen Maurocenus dissensit, Chalcidis infelici oppugnatione territus, nec opportunum ratus, cruento facinore imminuere atque enervare suas co-

1689.

copias, vix pares ad repellendum ab iſthmi faucibus Iſmailem prætorem, qui prope Megaram cum aliquot legionibus diverſabatur. Quamobrem excitatis in ipſo litore duobus propugnaculis, iiſque bis mille armatorum præſidio inſtructis; altero pontem ab terreſtribus ſubſidiis, altero portum a maritimis interclufurus; pelago quoqne diſpoſitis circum ratibus impedito; cum ſeptem ac viginti quinqueremibus vela fecit adverſus Africanos piratas, ut ſexdecim quas ducebant ad claſſem Turcicam naves congreſſu arceret, vindicaretque illatam dudum cladem duabus Venetis quinqueremibus fœde vulneratis, & una in poteſtatem ſubacta, dum ab reliquis divulſæ, ſex Barbarorum majoribus navibus, quæ mare prætexebant, obviam ierant, ratæ onerariarum agmen eſſe, quod ad ſe Venetiis profecturum jamdiu perceperant. Vix altum Maurocenus petebat, quum iterum febri corripitur. Hac monitus, ſibi vires ad militiæ labores non amplius ſufficere, & valetudinem quiete inſtaurandam eſſe; traditis claſſe atque exercitu Hieronymo Cornelio, quem ei, ſi quando imperio abdicare ſe vellet., Senatus ſucceſſorem deſignaverat; in Italiam ſe reſtituit. Primò Spalatum appulit, expurgataque ibi per ſtatos dies peſtilentiæ ſuſpicione, decembri medio Venetias pervenit. Advenienti Senatus cum triumphali

In obidionem poſtmodum verſa & quare.

Maurocenus cum claſſe per Ægeum navigat quo conſilio.

Et non felici ſucceſſu.

Febri tentatus claſſem relinquit.

Venetias petit.

Ei Cornelius ſuccedit.

 nave

1689. nave obviam fuit, deduxitque in publicas ædes circumfusum ingenti sed tacita populi multitudine, quippe cujus in ipsum gratia consenuerat ob recentes ærumnas; quòdque vulgus non solidæ plerumque virtuti, sed fluxæ rerum prosperitati plaudit. Eadem æstate parum fœliciter vel in Dalmatia res gestæ. Alexander Molinus Cornelio prætor suffectus cum bis mille & quingentis legionariis validaque provincialium manu Citclutum invasit; spe arcem tenui munitione & perangustam, levi negotio subactum iri. Illam, fertili ac late circum regioni imminentem, colligendisque e Narone amne vectigalibus opportunam, Veneti aggredi superiori anno, ob inhorrescentem pluviis autumnum abstinuerant; frequentiori deinde præsidio Turcæ firmaverant, facile suspicati, redeunte Vere periculum subituram. Vis prius inferenda erat subjacenti suburbio, turrique proximo impositæ colli, quam Divi Stephani vocant nomine. Utraque Dalmatis provincia datur, qui vix ulla munitione septa loca, veluti prædatum irent, incompositi subeuntes, ac telis obruti dedere illico præsidiariis erumpentibus terga non sine cæde ac vulneribus. Nec eò stetisset clades, ni legionarii acie instructa se se admovissent, retudissentque insequentium impetum. Molinus trahere illic moram ob inditam Illyriis trepidationem, peri-

Molinus Citclutum invadit.

Infausto eventu.

Molinus illinc signa ducit in Tribuniensium tractum, eoque potitur.

riculi plenum duxit. Itaque in Tribuniensem tractum signa intulit; quem in ditionem redigendum, si occasio ita ferret, Senatus mandaverat, Epidauriorum regionem, ut jam memoravimus, circumsepiendi cupidus. Nec magni res molimenti fuit. Conspectis Venetorum signis, qui pauci Turcarum denas illic turres tutabantur, vix expeditis ad verberandum machinis, pacti vitam & libertatem, abire permissi sunt. Tres earundem turrium tenui præsidio & aliqua subitaria munitione firmatæ; reliquæ apertæ dissipatæque. Ad rei famam accurrit cum tumultuario delectu Chelmiæ prætor, sibi, si hostem non repulisset, non minus ab Rege timens, quàm Epidauriorum vicem solicitus, unde plura Turcis commoda obveniebant. Vallem vixdum ingressus, in potestate illam habuit, Neocastrum sine dolo malo dimissis Venetis, quibus turrium tutela commissa fuerat. Dum hæc in Dalmatia ac Peloponneso geruntur, Germanos inter ac Turcas atrociori Marte, & longe diverso exitu bellum desæviit. Id Ludovico Badensium Principi cum viginti Germanorum millibus Cæsar gerendum dederat, facta ei simul potestate deligendi Hungarorum, quot e re sua censeret esse. Duo ex iis tantum levis armaturæ equitum millia secum duxit, plures Comiti Budiano attribuit ad Canisiam, Turcarum in 1689.

Non ita multo post repelluntur.

Quid hoc anno in Hungaria gestum.

1689. Stiriæ finibus arcem validiſſimam, lenta obſidione ſubigendam. Nam Germani, quæ a tergo reliquerant munita hoſtium oppida, fame, non armis expugnanda ſibi propoſuerant. Hac arte initio præſentis anni Sigetum in deditionem acceperant; ad quod, media in palude ſitum cinctumque triplici muro ac foſſa, vi perdomandum juſtus exercitus & longum tempus vix valuiſſent; nec memoria exoleverat, ingenti clade oppidum ſtetiſſe bellicoſiſſimo Othomanorum Principum Solymano centum viginti tres ante annos, nec niſi poſt diuturnam oppugnationem, ac triduo poſt ejus mortem morbo illic abſumpti, fortiſſimis præſidiariis occidione occiſis, prius tamen vicem ſuam egregie ultis, vi ſubactum. Varadinum quoque munitiſſimum in ſuperiori Pannonia oppidum, populato circùm agro, ſtationibus occludere inceperant. Sed bis terque erumpentes oppidani, cæſis hoſtium trecentis, longiùs reliquis ab infeſto loco ſe referentibus, conſilium eluſere. Badenſis Vere jam adulto Albam græcam, quò convenire exercitum juſſerat, ſe contulit. Ibi certior ab exploratoribus factus (nam antea rumor variaverat) Turcarum copias quinquagenis vigere hominum millibus, & alias propediem ex Aſia legiones affuturas; nuntium ad Cæſarem miſit, qui aliquid ſupplementi peteret. Se ſcire, mente non oculis metiendum militum robur, & plu-

Sigetum a Germanis fame victum.

A Varadino protruduntur.

Badenſis exploratis hoſtium viribus ſupplementum petit.

plurimi faciendam suorum strenuitatem; sed 1689.
æque non ignorare, hanc minui debilitata vincendi spe, quæ in summa gerendæ rei difficultate rarò sustentatur. Annuit Cæsar; at quo illum milite augeret, anceps distrahebatur. Ab Rheno ut quidpiam ejus deduceret, nec res nec tempus ferebat. Ab Transylvania & superiori Hungaria haudquaquam sinebant populares ad defectionem vel dudum ab Tehelio solicitati; & nunquam non dubia, nisi metu retenta, æmulæ gentis fides. Satius visum, Sclavoniam præsidiis extenuare; cum præsertim per eos dies Bosniæ prætor facta quinque armatorum millium manu longe minorem Germanorum globum, qui ad Unnam fluvium prope Dubitiam incaute morabantur, improvisò adortus, adeo nihilo secius ferociter acceptus fuerat, ut mortem aut servitutem nemo effugerit. Capta duodecim signa militaria & ipse Prætor. Qua clade Turcas deterritos in incertum pugnæ discrimen haud amplius illic se daturos, reputari poterat. Quamobrem Comiti Piccolomineo prolegato imperatum, ut oppidis trans Savum dimissis, & nobilioribus, quæ citeriorem prætexerent ripam, ut ut licuisset, munitis, quicquid reliquum ibi Germanici nominis legionum esset, Albam græcam adduceret. Quatuor millibus comitatus, ineunte Sextili illuc pervenit. His copiis suppleto exercitu, cum qua-

Ab Sclavonia accipit, re ibi prius a Germanis prospere gesta,

1689. quatuor & viginti Germanorum millibus, duobus Hungarorum Badensis ire ad hostem constituit. Septimis castris ad Moravum majorem progressus, ponte ad Passarovitiam injecto, amnem trajecit. Ibi castello ad custodiendum redeuntibus aditum imposito, iter continuavit. Jam prope hostis in conspectu erat, cùm mutato derepente consilio retro signa convertit. Continens imber, quamquam orta Canicula, viam corruperat, & auctum supra modum flumen lintres commeatui in adversum ferendo remorabatur. Inde verò periculum aderat, ne annona ingravesceret cumularetque nova ærumna militum lassitudinem. Tacita quoque illum incessit cura, inutilem incommodamque per ea loca trahendam moram; a speculatoribus monitum, Turcas loco tutissimo consedisse, quò non facile pervadi, & unde inviti extrahi non possent ad decertandum. Mustaphus enim Visiriorum princeps Rechebo armorum præfecto mandaverat, ut omnino castris se teneret, nec prælio cum hoste congrediens, in incerta casuum se permitteret; idque eo consilio, ut ne tyronibus, quibus magna exercitus pars constabat, fideret adversus veteranum Germanorum militem, licèt numero longe imparem; nisi prius assuescerent armis, & hostium reique militaris notitia se se ad pugnandum firmassent. Itaque ad confluentem Naissum amnem

Ad hostes pergit.

Ilico recedit, & qua de causa.

Turcæ illum insequuntur, quamquam a Visirio intra castra manere jussi.

nem stativa posuerat, cognomine oppido & duplici protecta flumine, quæque a tergo solùm, sed longo circuitu, adiri possent. At ubi novit Germanos remeare; falsò opinatus id metu fieri, instare occasioni animum induxit. Dena equitum millia, qui suum ex hostis gressu moderarentur, ab læva Moravi majoris ire, transitum interdictura, jussit. Ipse ab dextera cum reliquo exercitu quatuor millium intervallo Germanorum vestigiis hærebat, detinebatque levioribus præliis cupidos ob angustias annonæ viam accelerandi. Non una isthæc Badensem angebat cura; sed & metus urgebat, ne hostilis, qui flumen traduxerat, equitatus, breviori itinere Samandriam peteret tenui munitam præsidio, interciperetque ingentem eò congestam commeatuum vim, qui Danubio ad exercitum comportabantur. Hæc expendens, consilium cæpit, clam traducto exercitu alam illam repente aggredi, priusquam aut viam præriperet, aut ripæ succedens transitum obsepiret. In id plures equitum legiones locat in summo colle, ripæ, unde tranandum erat, imminente, ne illinc, quid fieret, speculari hostes possent. Dein pedites, ponte cymbis imposito, ut transmittant, accelerat. Duo jam hominum millia tenebant ulteriorem ripam, cùm aliquot Turcarum turmæ supervenere. Atrox illicò accenditur pugna, & Germani eque-

1689.

In eos Badensis vertit signa.

1689. equestrem tumultum vix sustinebant . In tempore cum valido equitum globo, tentato fœliciter vado, affuere Badensis ac Veteranius. Hinc primò æquatum prælium . Mox Turcæ fugam arripuerunt, incertum dolo an metu. Nam reliquum suorum agmen propinquo in saltu consederat, hostes, si fortè illuc pertraherentur, ex insidiis oppressurum . At ubi Germanos vidit, priusquam suspectum intrarent locum, in ordines iterum, quasi caverent, se digerere; ad alterum suæ gentis agmen, quod simulate an vere fugiendo præierat constiteratque in aperta haud procul inde planitie, se subduxit. Eò Badensis peditatum omnem jam ponte egressum, equitumque plures legiones ducere properavit. Turcæ longiùs audito adventantium strepitu arma expedierant, & cùm se ab reliquo exercitu, flùvio Germànisque intermediis, avulsos conspicarentur, audaciam præsenti periculo acuentes, primi concurrunt; diu ac strenue decertant. Verùm hostilem pedestrem aciem suo firmatam equitatu cùm impellere nequaquam possent, & geminatis ab ea telis conficerentur, præfecto & quadringentis ferociorum in prælio, pluribus in fuga desideratis, se dissiparunt. Quæ dum illic geruntur, Rechebus imperator, comperto demum Germanorum trajectu, signa in equites movit, qui dispositi in collis jugo suorum, dum traducerenren-

Initur pugna, & quo successu.

rentur; conspectum speculatoribus ademerant; 1689.
ratus ita, si pauci transmisissent, ceteros moraturum; & si plures, facilè quicquid eorum superesset, deletum iri. At spes in irritum cecidit. Cuncti prævetterant, paucis tantùm in speciem relictis, qui statim intra vallum ad pontis aditum recepti, fregere irruentium impetum, sibi deinceps per ipsum pontem, si Barbari urgere pergerent, prospecturi. Id non Rechebo visum dignum satis operæ pretium; & ea major instabat solicitudo, ne impunè hostis abiret, neve suorum equitum ala trans amnem progressa, in discrimen adduceretur. Itaque raptim copias traducit, Germanos, quàm celeriter posset, assequuturus. Dum iret, nuntiatur hos sibi obviam venire ac statim affore. Badensis enim post acceptam victoriam suos extemplo in Rechebum verterat, priusquam aut illi pugnandi ardorem remitterent, aut iste fuga dispersum agmen colligeret, augeretque vires. Locus erat, ut circa flumina, arboribus densus, nisi quòd irrigua identidem latissimaque interiacebant prata. Horum alterum duplici vallo Rechebus interciderat; & quod interiùs erexerat, munierat fossa & curulibus tormentis, tutum receptui locum. Dein suis nimium confisus viribus, longiùs processerat, hosti occursurus. Fortè in apertam planitiem uterque exercitus intraverat, alter alteri gradien-

Rechebus exercitum omnem adversùs Badensem ducit, equitatui auxiliaturus.

Semel iterumque committitur prælium, ubi, quibus artibus, & quo eventu.

1689. dientium fremitu non ignotus; sed conspectum adimebat nebula ad multum diei insidens udo solo, premensque lucem densa caligine. Hac tecti otiose dirigunt aciem. Turcæ in prima fronte Janizaros locant, reliquum peditatum in subsidiis, equitatum in cornua dividunt. Badensis pari ordine suos digerit. Castellium prolegato jubet, e secunda acie clam subducere duas equitum sagittariorum legiones, easque per ingentem sylvam, quæ dexterum protegebat latus, ita circumducere, ut, cùm strepitu nuntio audisset initam pugnam, se se hosti obliquum ostenderet, tubarumque clangore magni agminis speciem exhiberet. Ubi Sol dissipatis vaporibus aperuit diem ostenditque instructas ad prælium acies, datum concurrendi signum. Turcæ primi, ut iis plerumque est in more, equites immittunt, provocantque pugnam. Misso telo circumagebant equos, latoque redibant gyro ad jaculandum. Verùm Germanus densatis ordinibus recto cursu premebat obequitantium vestigia, frequentibus adeo missilibus tergo insultans, ut Barbaris obvertere frontem ac stataria ex ipsis equis decertare pugna opus fuerit. Interea peditatus ad teli conjectum venerat; quo armorum genere cùm plus Cæsariani valerent, Thraces illico eductis gladiis pedem inferunt. Robur illic utriusque exercitus erat; quare æquis viri-

viribus incertoque eventu Mars desæviebat; nisi quòd Turcæ (quippe qui multitudine excellerent) fessis integros sæpius subjicientes, Germanos fatigabant. Diu multùmque non sine mutua cæde perseveraverat prælium; cùm e transverso auditus tympanorum tubarumque sonitus longe plurium, quàm pro legionum numero; mox visum equitum sagittariorum, quos Castellius ductabat, e nemore egredientium agmen Barbaros consternavit, majus illud ex ingenti clangore, quàm re vera esset, suspicatos; simulque veritos, ne si eis tyrones, quibus secunda constabat acies, oblique invadendi daretur spatium, fœde cuncti profligarentur; in sylvam, quæ sibi a tergo erat, referendi pedem consilium capiunt. Ordine, sed non incruenti (carpentibus postremum agmen Germanis) illam ingressi, quieti deinde pergunt ad primum vallum. Nam suos Badensis continuerat ad sylvæ oram, prius exploraturus an occupata insidiis foret. Missus Comes Starembergius cum equitum turma citò retulit, illam non ultra quingentos passus patere, proceris arboribus, sed raris consitam. Cùm multum adhuc superesset diei, facto brevi ad respirandum spatio, datur militibus progrediendi signum. Vixdum aliqui in apertum evaserant, Barbari in ulteriorem aggerem, fossa protectum, recedunt; inde verò centum ac quinque æneis 1689.

1689. tormentis jacula in hostem inferunt. Nox ingentem procellam, quæ stragem faciebat, diremit. Anceps erat an iterum subeunda foret, quærendusque intra munitionem hostis, quippe qui non faceret ex æquo pugnandi copiam. Advocato Consilio, exquisitisque sententiis nemo lacessendum esse dissensit. Nunquam Germani Turcas adeo contempserunt. Duceret, quò vellet, inquiunt, atque uteretur Imperator ardore militum, qui tanquam non ad certamen, sed ad prædam mitterentur, parati essent, per fossam per vallum, hostes invadere. Itaque in posterum pugna edicitur. Interim somno & cibo reficerent corpora; animos suæ virtutis opinione, vincendique spe augerent. Tertia vigilia Comes Palfius, cum omni levi armatura iter silentio & longo circuitu per opacum nemus, quod continuo tractu ad dexteram, ut diximus, protendebatur, capere jussus atque hostem a tergo cædere, dum circa vallum prælio detineretur. Rebus ita dispositis Badensis, postquam illuxit, copias in aciem educit. Robur legionum locat in prima fronte, equites in cornua diducit, subsidiarium agmen constituit. Ubi Palfium satis habuisse temporis visum est ad ea, quæ imperata fuerant, perficienda; intrepido & magno gressu acies procedit, quamquam telis, quæ frequentissima ex adverso micabant, dilacerata.

In

In fossæ labro sagittarii ex equis desiliunt. 1689.
Pars hostem, si ex abdito ad pyrobalistarum usum corpus aperiret, missilibus confodiunt; pars per inæqualiter compactum, ut qui opere tumultuario, scandunt aggerem. In altum egressi, alii tela reciprocant, alii prætenta pyroscorpionibus cuspide viam expediunt. Fumus e tormentario pulvere oculorum usum; strepitus, aurium ademerat. Quocirca unusquisque sibi dux & miles, impetu magis quàm arte, pertinaciter ad exitum properabat. Turcæ obnitebantur, Rechebo in ipso agmine quà minis quà precibus impellente milites ad obsistendum. Sed frustra Germani, quominus inundarent, vetabantur. Nihilo secius prælium incerta durabat alea, ni Palfius in tempore latissima fronte, velut ingentes copias adduceret, ab tergo hostibus sese ostentans, terrorem injecisset. Quo hi demum victi, animis cadunt, tumultu turbant ordines. Nec ita multo post, cùm Palfius accederet, ex alteraque parte ferociter trucidarentur, in præcipitem fugam se committunt, quaquaversum, quò fors ferebat, dispersi. Rechebus pluribus in via collectis, Moravum supra Naissum amnem, ubi tenujori fluit aqua, transgreditur. Eò usque Victor fugientes persequutus, magnam edidit cædem, quæ ad octo armatorum millia pervenisse dicitur. Non minor fuit præda

Quanta Turcarum ac Germanorum cædes.

1689. da. Bellicus apparatus, impedimenta omnia, tres pyrolmi, & quicquid machinarum aggerem communierat, in ejus potestatem venit. Cæsarianorum cecidere ad mille ducentos, plures vulneribus debilitati. Hac insigni victoria, tantaque suorum militum alacritate Badensis celeriter utendum ratus, audax alterum consilium iniit hostem, tutissimis receptum castris, iterum aggrediendi; quamquam viginti hominum millia e pugna ad ejus signa se retulissent, submisissetque Visirius Asiaticas quinasdenas legiones, iter illuc post suorum cladem accelerare jussas. Itaque ex omni exercitu sexdecim legionariorum millium dilectu habito, quot integro erant corpore aut valetudine, paucos post dies trajecto Moravo ad Turcas pergit. Hi arte & natura munitissimo se continebant loco. Ab tergo lævaque rapido cursu, ac tum fortè pleno fluebat alueo, Naissus amnis. Ab dextera ejusdem nominis jacebat oppidum. Frontem obtegebat altus agger, profunda munitus fossa sudibus circumsepta, qui longius etiam productus collem, haud procul ab urbe situm, aliqua ex parte complectebatur. Germani duplici ibant agmine ascenderantque tumulum alteri oppositum, quò Turcæ acie instructa e castris processerant. Modica interjacebat vallis, in quam illi confestim descendunt, Thracem aggressuri. Is, ubi signa infe-

Badensis Turcas insequitur, in castris aggreditur.

ferentes vidit, intra vallum extemplo, consilio an metu, se recipit. Eò Cæsariani irrumpere nequaquam ausi, territi loci munimento & muralibus tormentis, quæ subituris funestam nimis cladem minitabantur. Itaque in vallem reducti, Comitem Czachium cum aliquot levis armaturæ speculatum mittunt, an alibi hostium castra pervia forent. Collem refert, ipsis ab dextra continentem castris, immunitum esse, indeque intra munitiones penetrari posse. Statim illuc ducuntur. Ob vallis angustias dextrum, cui præerat Crojæ Dux, præibat cornu; sinistrum, cui Comes Piccolomineus, subsequebatur. Non fugit Barbaros hostium consilium. Quod ut eluderent, carpere postremos ordines & moram facere immissa equitum ala connituntur. Simul summo colli properant aggerem circumducere; in eoque statuunt Janizarorum robur, qui viam obsiderent. Locum antea neglexerant; falsò arbitrati, nunquam Germanos eò peruadere ausuros, ne inter castra hostium atque oppidum certo periculo se committerent. Nihil id tamen eos movit, quominus per ipsum tumulum se inferrent. Nullo impedimento clivum subeunt, scandunt informe adhuc vallum, conseruntque cum hoste manus. Atrox ibi aliquantum Mars fuit. Sed fractis adverso toties eventu animis Turcæ demum pedem non tenuere. Subjecta erant tumu-

lo-

1689.

Prælium narratur.

1689. lo ipsorum castra ; facilè proinde, telis murali tormento procul vibratis, terrore ac tumultu oppleta. Qui ubi cæde auctus increvit, Germani se promoverunt acie decreturi. Interea ab sinistro cornu repulsa Turcarum turma, cum reliquo prope omni equitatu intra vallum regressa irruperat in ferocientium Germanorum latus, attuleratque ingens discrimen. Verùm Badensis dato signo, ut sui frontem illuc obverterent armarentque præpilatis pyroscorpionibus primos ordines, reliqui jacularentur ; simul e transverso in Turcas immissis duce Palsio equitum legionibus, eos repulit. Mox data impressione vicem vertit. Non enim tulere Turcæ ingruentem undique tempestatem. Quà quisque potuit, turmatim in pedes unàque Rechebus se conjecit. Fuso equitatu peditum legiones, ad quas Germanorum dextrum agmen pervenerat miscueratque pugnam, nudatæ equestri præsidio cùm pares obnitendo non essent; acie non dissoluta, per fugientium vestigia se referebant. Sed citò, urgente hostium agmine, jugulum aut terga dare coactæ sunt. Cæsa eo die octo Turcarum millia. Captæ quatuor ac triginta majores machinæ, bellici instrumenti ad solum moliendum ingens copia. Nox & Cæsarianorum lassitudo plures neci subduxit. Eorum non plus trecentis, in his Vellen Instructor exercitus, humi strati. Naissum oppidum portas subin-

Ejusque eventus.

Strages utrinque edita.

inde Victori aperuit. Non parva illinc egesta præda. Magna quoque reperta commeatuum vis annonam jam jam ingravescentem laxavit. Postridie Badensis Comitem Piccolomineum cum duobus equitum millibus exploratum misit, an iter ad Sophiam, Bulgariæ caput, nobilem urbem expeditum foret. Quamquam enim centum viginti passuum millibus ab Naisso distaret, deliberandum censebat, ibi ne caperet hibernis locum. Saltus medium iter intercipiebat, quem Rechebus, dum illac se subriperet, militum præsidio & aliqua munitione obstruxerat; eo præsertim consilio, ut Solymano Regi, qui supremo Visirio comitatus, per æstatem Sophiam venerat, e propinquo belli negotium gesturus; tutam ibi, ne metu discessisse videretur, moram faceret. Sed ille, audita exercitus clade, confestim Adrianopolim se contulerat. Quæ Badensi ubi cognita, prope Naissum se continuit, datisque Piccolomineo, cui non diu post vita functo Vido Starembergius suffectus est, quatuor armatorum millibus, qui oppidum munirent ac tutarentur; simul bis mille & quingentis aliis Holsatiæ Duci instructori exercitus ad explicandam populandamque provinciam; ipse cum novem millibus, quot reliqui erant, dextram legens Moravi ripam, ad Danubium pergit, hiberna (nam medio Octobri senescebat autumnus) quæsiturus. Bydenam progressus, ubi su-

1689.

Badensis non ultra progreditur, qua causa detentus.

Dimissis legionibus aliquot circem occupari oppida jubet. Ipse ad Danubium recedit.

1689. perare Danubium ponte decreverat, sena millia Janizarorum se se atque oppidum erecto aggere conclusisse ut aditum prohiberent, reperit. Ad deditionem vocati cum nihil pacati respondissent, indomitos animos, quos non e præsenti fortuna gestarent, vi frangere, exempli fore duxit. Nullam secum adduxerat muralem machinam, qua vallum dispergi æquarique solo posset. Nihilo secius, militum virtute fretus, invadere in ipsum statuit. Copias in duo divisit agmina; alteri Comitem Veteranium præfecit, ipse alterum ducit. Diu Turcæ atroci prælio obstitere. Sed ferociam non remittentibus Germanis, pulsi tandem ab aggere fugatique sunt. Duo millia ferro absumpta; ceterorum pars amnem tranavit, pars in arcem transgressa, postero die accepto libero commeatu discessit. Quadringenti Germanorum occubuere; aliquot vulnerati. Insignis præ ceteris Veteranius, dum primus cum sagittariorum manu, qui ex equis descenderant, in vallum evasit. Traducto exercitu, Badensi in animo erat, Vallachiam militi ad hyemandum dare. Sed Regulus pecunia & commeatibus molestiæ non parum redemit, aliquot solùm legionibus intra fines receptis. Pars major locum iis agendis in proximo Temesvariensi tractu supra Danubium cœpit, unde Tehelius, qui Temesvarium victu recreaverat, cum aliquot perduellium cohor-

Bydenam valide propugnatam vi superat.

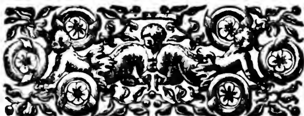
Veteranii ingens facinus.

cohortibus non ita pridem abſceſſerat Viſirii juſſu, qualicumque poſſet, ope afflictam rem Turcicam ſublevaturus. Dum hæc in ea parte geruntur, Holſatiæ Dux globum ſuum per ſuperiorem Serviam circumduxerat, incenderatque Uſcopiam, nobile ad Aſſium flumen emporium; nam cives cum re familiari in arduum propinquum Orbelum montem ſe ſubduxerant. Inde ad Pirotum arcem ſe circumflexerat. Quinque illuc Turcarum millia perfugerant ex improſpera ad Naiſſum pugna. Hi, procul viſo Cæſarianorum agmine, freti numero ad ipſum Naiſſum, qui propius mœnia exiguis fluebat aquis, ſe ſe objicere ac provocare prælium auſi ſunt. Sed non impune. Quippe ſigna inferentibus Germanis extemplo inclinati; mox turbatis ordinibus effuſa fuga pedibus ſe commiſerunt. Ad duo millia cecidere, fœdis plerumque a tergo vulneribus contrucidati. Pirotum Victori ceſſit, validoque præſidio retentum eſt. Sub idem fere tempus Sclavoniam Barbari pertentaverant, Sabazum ad Savum oppugnare adorti. Verùm tot alibi acceptis ærumnis conterriti, incœpto abſtitere. Dein per otium traducta hiberna, feſſis debilitatiſque multiplici aliis clade, aliis victoria.

1689.

Munitis aliis oppidis per ea loca Germani potiuntur.

Finis Libri Septimi.

Liber Octavus.

1689.

NNUM hunc fecit insignem Turcarum non minus Imperium tot præliis ac tanto a Germanis impetu concussum, quàm res Christiana, præcipue ad Rhenum, sævo irarum atque odii exemplo (ut initio discordiæ sunt acerbiores) misere labefactata. Prolusum primò atrocibus vicissim in hostem querelis, regerendaque alterutrum belli causa; quæ tamen perinde accipiuntur ut sunt audientium animi, & dolorem non vim præseferunt. Dein versa omnium cura ad bellum, postquam vernum advenisset tempus, e dignitate gerendum. Hispani ad Cataloniæ fines adduxerant non parvas copias; plures in Belgio conscripserant, quæ in unum cum Batavis corpus coaluerant. Undique Germania strepebat armis, & maximi exercitus ab Cæsare, tribusque Octoviris

Fœderatorum contra Gallos belli apparatus.

Bran-

Brandeburgensi, Misniensi, & Bojoario, ab liberis Civitatibus, aliisque provinciæ Regulis comparati. Ad reliquos adversùs Galliam conjuratos accesserat e Concilii suæ gentis sententia Vilhelmus Rex; qui, quamvis domesticis adhuc turbis detentus, gravissimum momentum faciebat seu occupanda Hibernico bello Gallicanorum militum manu, quo uno auxilio rem suam Jacobus Rex sustentabat; seu injecta spe, illinc ubi se se expedisset, Britannicum omne robur in Belgium traductum iri. Hæc Galliarum Regi Ludovico sedulò cogitanti, nec hactenus experto, iis pollere se viribus, quæ sibi hostes in intima sede lacessendos patefacerent, verius modò visum est, firmatis valido præsidio opportunis oppidis, obstruere iis invicem in Galliam aditum. Itaque subactam dudum trans Rhenum oram, deducto inde milite, dimitti jubet; instrui verò frequentioribus copiis Philippoburgum, Moguntiam, Bonnam, Keiservertum, quibus obseptum flumen haud facile superatu ab Germanis foret. Coloniensem tractum nullo discedentes affecere damno, sed acerbissimo Palatinatum. Heidelberga, Manhemium, Franchentalium, Oppenemium, aliaque munita ejus ditionis oppida mœnibus denudata; Vici ubique flammis consumpti; vastitas arboribus satisque illata; & alicubi populares domicilii sedem mutare, in Galliæque terris col-

1689.

His accedunt Britanni.

Galli deserta dudum devicta regione, in oppida munita se referunt.

Inflicta Palatinæ ditioni horribili clade.

1689. collocare adacti. Hanc enim atrocissimam plagam Philippo Vilhelmo Octoviro, quem hujusce belli nutriculam discordiarumque flabellum fuisse arbitrabatur, infligi Ludovicus induxit animum, fatus: e republica esse, illum, qui commovisset, quanta sæviret clade armorum procella, expertum discere. Hæc tanta socii Principis ruina Fœderatorum studium ad vindictam accelerandosque bellicos apparatus exacuit. Nec abfuit ab eventu res. Nondum enim Ver appetebat, cùm tredecim supra centum armatorum millia, ad Rhenum profectura, in armis erant. Unum & quadraginta millia Cæsari merebant, viginti millia Octoviro Brandeburgensi; quindecim millia Misnienses signa sequebantur, decem Bojoarii, totidem Hassiæ Reguli. Et Monasteriensis Episcopus sexagenas centurias instruxerat, Svevia provincia quadragenas. Septem quoque millia se submissurum Hannoveræ Dux, quæ serius venere, fidem dabat. Ratio tantùm gerendi belli adhuc incerta. Nam qui justi prope instar exercitus copias collegerant, quidpiam suo marte suisque auspiciis tentare, & nemini imperio cedere, apud se constituerant. Cæsar quoque, quem suis legionibus præficeret, ambigebat. Duo petebant, Bojoarius & Lotharingius; hic diutius belli expertus, ille auxiliorum potentior; ambo strenuitate, fide, suaque, si vincerent,

Germanorum Copiæ dinumerantur.

rent, utilitate commendati. Plus tandem, ut apud ſapientes Principes, valuit virtus atque honeſti pudor; datumque Lotharingio in eas imperium. De ſumma tamen ſubducta hominum ſeptem millia Bojoarioque adiecta; quibus & quatuor Svevorum millibus ſuppleta ſuorum militum manu, Svevia & Palatinatu hoſtem ad Nicrum uſque amnem arceret. Nicrum inter ac Mænum Lotharingius conſiſteret. Hinc ad Lhonum fluvium Saxones, Haſſianique; reliquam Rheno continentem oram Brandeburgenſes, juncto ſibi Monaſterienſium agmine tutarentur. Quin etiam e ſua unuſquiſque parte hoſte ut poſſent propulſo, privatum aliquem vel re ſua amplianda, vel retinenda, vel recuperanda, fructum perciperet. Ita, diviſis copiis atque imperio, plurium ambitioni conſultum fuiſſe, male tamen reipublicæ, non diu latuit. Galli enim munitiſſima ubique objicientes oppida, fruſtra tot viribus, ſi nullo coaleſcerent loco, impulſum iri videbantur. Initio Veris Miſnienſis Octovir Francofurtum cum ſuis legionibus venerat, ad eumque ſalutandum convenerant Bojoarius, Lotharingius, Haſſiæ & Virtembergæ Reguli, nonnullique majorum militiæ ducum. Sermone inter ipſos de re injecto, nemo fuit qui mutandum conſilium non reputaret. Unum proinde ſexagenum ſeptem millium conflari corpus, in idque ad Cæſarianas, quæ Lotharingii auſpi-

1689.

Suarum Lotharingio imperium datur a Cæſare.

Aliæ in plures diviſæ globos.

Mutato conſilio pars major Lotharingio ad aliquod facinus attribuitur.

1689. auſpicia ſequebantur, legiones accedere novem Miſnienſium millia, decem Bojoariorum, Haſſianorum ſeptem, deliberatum; quorum omnium Lotharingius ipſe imperium gereret. Reliqui, quod ſibi ſupererat militum per loca eorundem jam antea tutelæ commiſſa, detinerent. Non diu deinde quæſitum, quid primùm validiore illo exercitu tentandum foret. Moguntia ante omnium oculos obverſabatur, qua Germaniam cis Rhenum veluti compedibus vinctam Galli detinebant, & ulterior ipſorum populationibus aperiebatur. Itaque ad oppugnandum decreta, eòque Lotharingius traducto Rhenum exercitu, ſigna admovit. Jacet Moguntia patenti campo ad hujuſce fluminis lævam. Mœnia lato convexoque ducta gyro parum pridem munimenti habebant. Sed Galli per hyemem celeri ampliſſimoque opere ſuperinduxerant novam ceſpite compactam loricam, interiori aggere, exteriori foſſa, tectoque itinere, & quatuordecim propugnaculis circummunitam. Illuc etiam côngeſſerant quicquid fere bellici inſtrumenti in Palatinatu repertum fuerat, impoſuerantque decem armatorum millium præſidium, cui præerat Uxellæ Marchio prolegato. Circumvallato exercitu, oppidum Lotharingius tripartitò aggreditur. Ipſe medias urgebat vineas; ab dextera Miſnienſis & Bojoarius; Haſſiæ Lantgravius ab læva, utrinque prope ripam. Ingens erat

Moguntia oppugnanda decernitur.

Quo munimento valeret, & quo præſidio.

Oppugnatio deſcribitur.

erat militum ardor, nullum detrectantium laborem nullumque discrimen ut aggerem promoverent. Præsidiarii pari ferocia resistebant operi, frequentissimis jaculis non sine plurium cæde submoventes hostem, crebris eruptionibus aggestam humum dissipantes. Nihilo tamen secius trigesimo die eò processerant vineæ, unde majoribus tormentis frons & latera propugnaculorum concuti ad ruinam possent; cùm viginti oppidanorum centuriæ tanto impetu in Saxones se demisere, ut mille ipsorum cæsis, pluribus vulneratis, ceteris ad interius vallum protrusis, quicquid usque eò compactum fuerat, penitus disiecerint; affectæ ipsæ pariter quingentum nece. Lotharingius rapta secum e proxima statione suorum manu opitulatum venerat. Sed illi intra mœnia, successu alacres, jam se receperant. Idem postridie mane adversus Cæsarianos tentatum facinus. Sed vix commissa pugna, Gallis pedem referentibus, dirempta est. Arte recessisse, ut in hostem, simulato metu, negligentiam inducerent, citò patuit. Mox enim regressi, incautum imparatumque, quòd statim redituros non crederet, facilè oppressesunt. Dum aggerem demoliuntur, Cæsarianorum globus, ad primum suorum strepitum e castris profectus, supervenit. Initur, sævitque diu prælium, quo tandem victi oppidani lento gradu ad propugnacula se retulerunt. Non tamen 1689.

1689. men diu fuit, cùm tria millia delecta equitum peditumque, prælatis signis, atque ingenti clangore, tertiò in eadem opera impressionem dederunt. Consertis manibus stationarii ferocem impetum sustinebant hærebantque vestigio, fulti aliquo expeditiori milite, extemplo e castris submisso. Verùm non diu post circumuenti, magna clade in fugam se consternarunt. Sexcenti periere: duo majora tormenta clavis obcæcata, vineæ prorsus deletæ, & ubi ipsarum caput, statio ibi posita oppidanorum; quorum in eo conflictu vix centum desiderati. Nox eos diremit. Postquam illuxit, Germani e castris, injuriæ impatientes, in aciem prodeunt, promoventque signa iterum congressuri. Sed illico cessere Galli pugnam aversati, quæ cruenta urbis tutelam debilitasset. Inter hæc Duratius legatus tricena Gallorum millia Rhenum trajecerat prope Oppenemium, opem ex adversa ripa, si fortè in ipsam penetrare licuisset, obsessis adducturus. Re comperta, Lotaringius octo equitum millia oppugnationi subducta Comitem Dunevaldum illuc traducere, collectisque quotquot Hassianorum provincialiumque præsidio erant per ea loca, Meni ripas munire, atque aditu hostem illac transgressurum prohibere jussit. Duratius ubi novit, obviam itum consilio suo (quod erat proxi...um auxilii genus) circumjacentem regionem ferro ac flamma

ma grassatus, insigni clade affecit; spe, Dunevaldi copias ad eam præpediendam in apertum, ut æquo Marte in pugnam descenderent, pertractum iri. At cùm pedem ripa non efferrent (vincente ærumnarum dolorem conjuncta cum insigni decore utilitate, quam ipsis recepta Moguntia paritura erat) Duratius flexit in Palatinatum iter. Tentata ad Nicrum Haidelberga, quingentum militum, quò ante tenebatur, præsidium mille Virtembergensibus per eos ipsos dies casu auctum, quamvis subitaria tantùm protectum munitione, portas clausit. Res digna, quæ moram faceret, non satis visa. Continuato proinde itinere, Brucsala, Veingarten, Durlachium vi capta; cumulataque novis calamitatibus provincia. Exercitus præda manubiisque gravis trans Rhenum ad Philippoburgum deductus, ut illinc Germanorum, si quid ultra hostile, Moguntia in potestatem redacta, meditarentur, consilia obsideret. Ibi accepto ab oppugnatoribus Hannoverianorum supplemento, eò demum triplex vallum admotum fuerat, unde quassata machinis opposita propugnacula nudari mœnium lorica possent. Qua parte id Lotharingius dabat operam, tricenæ constitutæ, quinævicenæ ad utrumque circa flumen latus, brevi ingentem stragem ediderunt. Nec diu post ad fossæ labrum promotus agger, unde cuniculi ad interiora ope-

1689.

Interea Galli Palatinatum invadunt abducturi ab oppugnatione Germanos.

Qui tamen in ea persistunt.

1689. ra confestim ducti. Horum aliqui sulphurato pulvere discussi quidpiam objectæ munitionis ruinis involverunt, & major illinc instabat oppidanis clades; qui tamen curulibus undique tormentis tantam ingeminabant telorum procellam, ut hostes ibi sine ingenti clade diu stare non posse viderentur. Quamobrem Lotharingius advocato Consilio, haud amplius cunctandum dixit, sed quacunque parte per apertum aditum pateret iter, nulla mora irruendum. Satius esse accelerando facinori quidpiam militum honestæ, dum pugnant, morti devovere, quàm ipsos & majori fortasse numero, dum lentis operibus se se insinuant, ignobili fato missilibus auferri. Quintum & quadragesimum jam diem omnibus prope Germaniæ viribus Moguntiam oppugnari; urbem, si cum tot aliis, quæ Gallicum regnum prætexunt, conferatur, non multis cinctam munitionibus; & serò illam ab exercitu, Turcarum Hungariæque domitore, superari, vix non ignominiæ loco censendum esse. Quòd si hoc nimiùm gloriose dici videatur (quamquam militi supra cetera honestati ac decori serviendum sit) an non hinc omen in reliquum bellum conijciendum esse. Semel verò præoccupata opinione: nihil nisi longo molimine ex hostium manibus detrahi posse: casuros Fœderatis animos, incerta remotissimaque debellandi spe.

Lotharingius abrumpi moram dato impetu suadet, & quibus argumentis.

ſpe. Quandiu enim fore ut ad priſcos legitimoſque ejuſdem regni fines infeſta ducantur ſigna? eaque gens ad vivum combuſta, damno ac periculo ſuo diſcat, alienis parcere? Et ſi ne iſtud quidem penſi habeatur: an non timendum, re diutiùs producta, opem obſeſſis adductum iri. Facilè quippe in Gallia, quæ floret hominum multitudine, & ubi regium imperium ſanctiſſimum eſt, militum delectus conficitur, nec deeſt bellicoſæ Nationi animus ac voluntas pericula quæque obeundi, cùm id omne ſe poſſe credat, quod Regi lubeat. Tunc enimvero non ita certam nobis, diuturno feſſis labore, victoriam fore. Quærendam proinde modò eſſe, nec nimis caute inveſtigandum: quid augeat periculi obnoxia adhuc obliquis propugnaculorum lateribus via, qua militi irrumpendum ſit. Nam bellum ex occaſione, non certis ſtatiſque legibus adminiſtrandum. Ab hac oratione ad impetum vel qualicumque diſcrimine in hoſtes faciendum incenſi omnium animi. Poſtero die (idus tunc erant Septembres) certamen indicitur. Proluſum frequentiori e machinis verberatione. Olla deinde incendiaria propoſito pugnæ ſigno Germani trifariam ſe ſe intulerunt. Erant in prima fonte Pyrochitrophori, medii Haſtati, a tergo Sagittarii. Pauci in caſtris relicti; & primores militiæ ordine aut natalium dignitate (tan-

1689.

Ad ſuperandas munitiones atrociſſimum initur prælium.

1689. (tanta pugnandi cupido eos cœperat) cohiberi non poterant, quin ante signa progrederentur. Oppidani intra murorum viæque tectæ loricam taciti occultique se continebant, donec hostem vel minutis telis interiorem haberent. Tunc se pectore tenus aperientes, laxarunt majores minoresque machinas tanta subeuntium strage, ut primos ordines pene deleverint. Inita deinde pugnâ, consertæque manus flammiferis primùm ollis. Quo telo consumpto, successere Hastati Pyrochitrophoris. Ab his, utpote certo ictu, efferata pugna. Sed major Germanos urgebat vis, eminus quoque tormentis dilaceratos. Immani proinde territi suorum nece ter inclinarunt. Ter novis extemplo inductis legionibus, & majoribus ducibus gregariorum in morem certantibus, animi ac prælium restituta. Tres horas plusquam civili odio dimicatum, alterutrum ferina rabie se discerpentibus. Tandem hostium superante multitudine, oppidani in fossam detrusi sunt. Non diu illic traxere moram; quippe Germani explicato Sagittariorum agmine ferociter e superiori loco in ipso jaculabantur. Ergo in propugnacula se proripientes, armis & corpore aperta murorum claudunt, minitantes: si qui succedere eò vellent, per stragem ac vulnera successuros. Hassianis Saxonibusque, asperiori ascensu aut lassitudine præpeditis, satis visum ad ruderum radices in-

jecto

jecto vallo se permunire. At Cæsarianos, præ furore vix mentis compotes, nihil incertos habuit, quin ire pergerent tentarentque aditum. Irritabat ferociam tanta sibi ante oculos posita suorum clades, &, nonnisi ulciscendo quiescens, ira præceps. Itaque ne expectato quidem ducum imperio signa inferre Vexillarios jubent. Plures, dum ruinas conscenderent, transversis missilibus obruncati; plures incendiariis ollis in margine propugnaculi. Postquam verò quidpiam spatii ad figendum pedem adeptis potestas ex æquo pugnandi fuit, cædes utrinque illata, stetitque incerto Marte diu certamen; donec Cæsariani sensim se se inferentes, præsidiarios ab eo propugnaculo, cui ab D. Bonifacio nomen est, funditus deturbarunt. Cæsa eo die Germanorum supra duo millia; in his Vallis, Starembergius junior, Borellius, Zinzendorfius, qui inter majores duces recensebantur; Gallorum octingenti. Sauciorum par prope interemptis utrinque numerus. Hac ad Moguntiam postrema pugna dimicatum est. Nam cùm Cæsariani ad interiorem subeundam postridie fossam se compararent, prisca subinde non multi momenti mœnia decussuri, Uxellæ Marchio præfectus, desperata ope ac fere absumpto nitrato pulvere, ratus quoque in rem non esse, plurimo reliquorum militum sanguine urbis occasum paucos dies remorari; deditionis signum post toleratam duo-

1689.

Quo successu ac strage.

Moguntia Germanis deditur & quibus conditionibus.

1689. duorum prope mensium oppugnationem proposuit. Citò de conditionibus conventum. Discederent præsidiarii cum sex muralibus tormentis, duobus pyrolmis, atque omni militaris decoris significatione. Sex adhuc eorum millia supererant; quadragenis centuriis propugnatio steterat. Germanorum deleverat ad decem millia; quos inter illustri sanguine quatuor Principes, totidemque dudum memoratos majores duces, minorum longe plures. Moguntia capta, Bojoarius cum suis legionibus in Sueviam se retulit, oram trans Nicrum amnem ne Philippoburgensis præsidii incursionibus pateret, tutaturus. Misniensis circa Francofurtum locum extemplo suis copiis ad hiberna cœpit, causatus multa illas cæde fractas, diuturno labore debilitatas. Lotharingius, datis Comiti Souches præfecto fabrum septem armatorum millibus ad captæ urbis custodiam, quatuor equitum millia, undecim peditum Bonnam duxit, quæ jamdiu hostili exercitu circumsessa non fame non metu domari poterat. Octovir Brandeburgensis Coloniensem tractum cum iis, quas retulimus, copiis expediendum susceperat. Primùm infestis signis Kaiserverto admotis illud quarto die, vix locatis machinis, in deditionem acceperat, dimissis centum sexaginta Gallici nominis præsidiariis; quadringentis Germanis aut sibi stipendia facere, aut domum redire

Kaiservertum a Brandeburgensibus expugnatur.

re jussis. Dein Bonnam progressus, statim comperit, non sibi eas modò esse vires, quibus urbem non parum munitam sub imperium redigeret. Nam situ atque operibus valet plurimùm, protecta ad lævam alluente Rheno, ab altera parte decem in gyrum rostratis propugnaculis, quibus interiacet lunata parma, & ubi se flumen insinuat, coronarium opus. Validissimo quoque præsidio, cui præerat Hasfeldi Comes, tenebatur. Eam proinde, cùm aliud non posset, ollis incendiariis verberaverat, si fortè Cives ruinæ metu flexisset ad deditionem. At nullum tecta incensa ac prostrata, dimissa pridem imbelli turba, tumultum excitaverant. Positis igitur cis transque amnem stationibus, commeatu externaque ope intercluserat. Huc intentus, parum abfuit quin caderet in oppidanorum potestatem. Insidias in vinetis locaverant haud procul ab obsidionalibus castellis, si quispiam illinc digrederetur. Casu Octovir cum turma equitum per ea loca longius processerat, urbem, qua parte aggredientibus opportunior foret, speculaturus; cùm repente ad postremos ordines tumultus oritur, ijs ab tergo inferentibus arma ferociterque insilientibus, qui in insidiis, dum pergeret agmen, delituerant. In quos se laqueos induisset, re ac strepitu admonitus extemplo novit. Nam angustæ, quæ remeanda erat, viæ imminebat hostis; & fa-

1689.

Bonna primùm ollis incendiariis verberatur.

Ibi Octovir Brandeburgensis vix insidias evadit.

1689. cto impetu pugnam committere, palmitum nexu impediti equites vetabantur. In tanto rerum discrimine timor, ut fit, ad audendum stimulos admovit. Scoeningius Octoviralium armorum præfectus paucos sagittarios, qui ceteros turmales præibant, ad se vocatos, desilire ex equis, strictoque gladio ire illico secum jubet. Audacissime inter vitium flagella, numero licèt longè impares, manus conserunt. Dum verò pugnant avertuntque in se hostem, Octovir suis undique stipatus, celeri cursu in apertum evasit, agmine tamen, dum iret, non parum missilibus imminuto. Æstas deinde minutis præliis transacta; uno tantum memorabili, quo præsidiarii Batavorum stativa non sine illata plurimis nece prope deleruut. Quæ dum ita se haberent, exeunte Septembri Lotharingius eò pervenerat cum suis legionibus; & Brandeburgensis partem suarum revocaverat, paullo ante, ut mox referemus, immissam adversus Gallos circa Mosellam amnem populando sæviendoque ferocientes. Alium quoque suorum globum receperat, ad urgendam Moguntiæ oppugnationem dudum transmissum; quò tamen non pervenerat, certior, dum iret, deditionis redditus. Itaque Bonnam, collectis undique viribus, armorum vi subigendam statuunt. Conjuncto vallo, triplici loco vineas agunt, Cæsariani ad coronarium opus; ad huic proximam lunatam parmam

Bonnæ oppugnatio narratur.

Mo-

Monasterienses Batavique; ad intermediam promuralem loricam Brandeburgenses. Æmulatio studium acuebat, procedebantque celeriter militares aggeres, cùm nonnisi ingestis perpetuò telis oppidani sese objicerent. Paucos post dies producti ad fossæ marginem, ibique ad feriendas discerpendasque oppositas munitiones locata machinamenta. Horum vi aperto nonnihil ad eas aditu, dies ad irruendum condicitur. Quod præsidiarios haudquaquam latuit; in exteriora idcirco munimenta ad excipiendum ferociter hostem eduxerant militiæ robur. Consertum prælium pertinaciter ac diu tenuit, utrinque obstinatis, vita potius quàm loco cedere. Primi ordines haud semel deleti; sæpius integri sauciis submissi. Sed tandem corporibus fessi, animis quoque utrique obtorpuerant, nec amplius certamen invicem provocabatur. Id magnam Germanorum præfectis irriti facinoris curam injecit; ac tantum aversati dedecus, indignati præterea, missilibus suorum aciem concerpi longe majori cæde, novum illico e sua quique parte inducunt agmen. Progressi ante signa, vesanoque prope impetu concitati exacuunt pugnam. Tanta fuit impressio, ut præsidiarii ad eam sustinendam non satis fuerint. Primi Brandeburgenses viam tectam occuparunt; mox Batavi ac Monasterienses. In fossam non tamen ausi se demittere, quam nimis jaculanti e pro- 1689.

1689. pugnaculorum lateribus nondum eversis hosti obnoxiam conspicabantur. Cæsariani tardius se se intulere; sed obfirmatius prosequuti, non prius quieverunt, quàm signa, deturbatis oppidanis, in coronaria munitione constituerint. Abstulit ea pugna Germanorum mille, & minorum ducum multo sanguine pugnata est. Oppidanorum quoque, accepta licèt tenui clade, constantiam fregit. Quamobrem Hasfeldi Comes pactus omni militari decore cum Gallico præsidio discendendi veniam, & Germanico liberum fore aut exauthorari, aut suæ gentis militiæ dare nomen, oppido cessit. Uterque exercitus, nam hyems instabat, in hiberna deductus. Quæ dum illic geruntur, Beuflersi Marchio, simul ac Duratius legatus eam, quam narravimus, expeditionem trans Rhenum susceperat, collectis & ipse e vicinis præsidiis tribus peditum, sex equitum millibus, in Trevirensem regionem ferrum ac flammam intulit; ratus Octovirum Brandeburgensem sociorum ærumnis suas copias ita distrahere coactum iri, ut alicunde refici Bonna subsidiis posset. Oram ingressus, comperto Cocheimi mille sexcentos hostium stativa habere, illuc extemplo duxit infesta signa. Vocati in deditionem, cùm liberi abire vellent ac vetarentur, portas clauserant. Arx erat continens oppido, mœnibus haud parum dirutis. Eam Galli corona in-

Ejusque deditio, & quibus conditionibus.

Res circa Mosellam gestæ describuntur.

invadunt capiuntque levi conatu. Præsidiarios, vestigiis prosequuti, in foro, dum se se ad certamen instruunt, circumsistunt. Inito superatoque prælio mille trecentos Libitinæ tradunt; reliquis, fatigati magis quàm saturati cæde, vix parcunt; suorum non amplius ducentis desideratis. Postmodum circumlato exercitu Keiserseschium, Meyenum, Ulmanum, aliaque parvi momenti oppida incendio labefactant. Nec destitissent, ni Brandeburgensis Octovir ab Trevirensi Collega, & flamma prope in ejus conspectu sæviente, exoratus, decem militum millia Schoeningio duce suppetias misisset. Hæc aucta subitario civium delectu cùm reliquam provinciam extra durioris fortunæ periculum posuissent, Beuflersius reductis copiis Luxemburgum rediit. Per hos prope dies & in Belgio levi prælio dimicatum; quod tamen parum absfuit, quin omni exercitu committeretur. Valdechi Princeps, accepto ab Fœderatis Ordinibus armorum imperio, eorundem copias & aliquot ab Vilhelmo Rege submissas Britannorum legiones in Hannonia coegerat ad Sabim fluvium. Eas deinde, ut ex hostico solo viverent, traduxerat in adversam ripam, mittebatque circùm pabulatores, firmato prius octingentorum statione Forge vico, ne, cùm in proximo Gallorum exercitus Humiereso duce castra haberet, ab levi armatura interciperen-

1689.

Quid actum in Belgio.

1689. rentur. Is comperto, hostium equites postridie frequentiores, & longius pabulatum ituros, omni equitatu secum adducto, viam illis intercluſurus, movit. Peditatum juſſit lente ad vicum ſuccedere, ut poſtquam pabulatores ſe diſperſiſſent, ſtationem vico incluſam aggrederentur. Comperit ex ipſo exercitus greſſu Valdechi Princeps Humiereſi conſilium; datoque pabulatoribus ſigno, ut ſibi proſpicerent, cohortes aliquot præmiſit, quæ recedentibus viam munirent. Sed jam eorum plures in hoſtem inciderant; alii pugnantes ceciderant; pars major fuga ſe ſubripuerat. Cohortium adventu locata Forge militum manus robur accepit, ac primùm adversùs irruentes Gallos ſe tenuit; mox quadrato agmine, infeſto quamvis itinere, Vallocuriam, quæ non longe diſtabat, pedem retulit. Immunitum erat oppidum, una tenui cinctum murorum lorica. Hanc repentè Galli ariete decutiunt. Quod ubi Valdechio cognitum, & quanto in diſcrimine forent qui ſe ibi concluſerant, Ailuæ prolegato negotium dedit, ut tribus Germanorum legionibus, totidem Britannicis Mehenus, præverteret illuc opem adducere; ipſe brevi intervallo cum reliquo exercitu eſt ſubſequutus; ſpe, hoſtes improvisò oppreſſos in apertam pugnam eliciturum. Id Humiereſus (quippe qui novo militi parum fidebat) averſabatur. Vix

dum

dum igitur adventare Batavos novit, celeri gradu in proximos colles relictis impedimentis copias subduxit. Ibi moratus, quoad illi pabuli inopia Sabi rursus trajecto in vetera castra remearunt, cùm rei timide dudum gestæ pudorem non sustineret accepissetque militum supplementum, transmisso amne propiùs hostem castra locavit. Utrinque machinarum telis ad pugnam prolusum; sed neuter vallo egressus aciem instruxit. Quin ambo post paucos dies longius ab se se invicem digressi, reliquum tempus otio traduxerunt, decepta hominum opinione, qui eos memorabili prælio congressuros existimaverant. Belli flamma jam quoque in Hispaniam pervaserat. Principio æstatis Noalliæ Dux e Ruscinonensi tractu in Cataloniam profectus, Campredunum nullo prope negotio in potestatem redegerat, munieratque præsidio atque operibus oppidum, unde per asperos montes in eas invicem provincias aditus aperitur. Deinde in viciniam diffusis armis Jugum Cerretanorum, Charonnam, castellaque alia tributo imposito in fidem acceperat. Ad ea recuperanda præsentis ærumnæ dolor, futuræ metus, ut omnem abrumperet moram, extimulavit Villæ Fœlicis Ducem, qui armorum illic præfecturam gerebat. Peditum sexdecim, equitum quatuor millibus raptim confectis Campredunum petiit. Dudum illud commeatu ac mi-

1689.

Quid in Catalonia.

Galli Campredunum aliaque loca in potestatem redigunt.

1689. milite, ut ab ſpe proſperæ oppugnationis hoſtem deterrerent, Galli referſerant. Dena quoque legionariorum millia, quibus ab eo vim removere poſſet, Noallio ad ſigna convenerant. Nihilo ſecius oppugnari ab Hiſpano cœptum, ductæ ad foſſam vineæ, vulnerataque non ſine hiatu tormentis mœnia. Affuere Galli ſuorum periculo, & ubi imminebant oppido ſylvoſi montes locato exercitu, occaſionem invadendi Hiſpanos aucupabantur. Hæc ſtatim ut viſa adeſſe, Noallius octo peditum cohortes, quæ pugnam laceſſerent, præire juſsit, reliquas interea in armis habuit, ut ſi fortè vacillaret hoſtis, omni conatu impelleret. At contra evenit. Hiſpani non expectato Gallorum incurſu munitionibus erumpentes, præmiſſum illorum agmen tanto impetu contuderunt, ut vix quinquagenis fuga vitam ſervaverit. Infelici ſucceſſu Noallius perterrefactus continuit legiones, ſatis expertus, certam in perniciem, ſi pugnare vellet, ituras. Ratus quoque, in rem non eſſe, illic diutius trahere infeſtam moram, præſidiarios monuit, ut ad ſe taciti venirent concubia nocte per nondum occupata caſtrenſi munimento loca; prius autem nitrato pulveri, caveis ſubtus mœnia concluſo, aptarent ſulphuratum funem, per quem ſtato temporis ſpatio ignis ſerperet ad ea ſubvertenda. Illi imperata fecerunt, & ipſe cum omni exercitu iter ante

Coacti deinde ea deſerere non parva clade.

te lucem ingressus, ea celeritate se subripuit ut impedimentorum partem & aliquot campestres machinas, ne viam tardarent, deserere opus fuerit. Prima luce mœnia ingenti fragore convulsa, hostem abiisse, Hispanos docuerunt. Locorum asperitas, ne ad carpendum agmen insurgerent, in causa fuit; contenti quoque provincia multò minori suorum quàm hostium sanguine fœliciter explicata. Horum quippe ad mille ducentos occubuisse, Hispanorum vix centum quinquaginta, fama tulit. Nunc res Britannicas, quæ in hunc annum inciderunt, narrare pergam. Jacobus Britanniæ Rex acceptis ab Ludovico Rege pecunia, classe, armis & centum quinquaginta minoribus militiæ præfectis, majoribus quinque, Rosa, Mammonio, Pusignano, Leryo, Boisseloque, & paucis copiis; aliquot etiam Anglorum procerum secum adductis, initio Veris Brivate conscenderat in Hiberniam iturus. Diu per hyemem dubitatum fuerat, quò primùm tenderet; aliis Angliam decernentibus, ubi tacitæ plurimorum conjurationes seu admissi sceleris pœnitentia, seu iracundia, quòd illud sibi sterile, fructuosum æmulis accidisset; Scotiam alii, quæ adhuc suam alicubi in Regem fidem tutaretur daretque argumentum, si quidpiam externis subsidiis recreata metum exuisset, per civiles discordias honesta quæsituram. Sed qui Hiberniam censebant,

1689.

Rerum status Britannicarũ.

Jacobus Rex accepto ingenti auxilio ab Galliæ Rege, quò eat, deliberat.

1689. *Hiberniam tur prætulerit.*

bant, pervicere. Minus illic pervagata fuerat defectionis lues, Tyrconelli prætoris industria, & civium ingenio, Catholica tunc plerumque sectantium dogmata, unde invictum erga legitima imperia obsequium, & ad scelus timidiores hominum mentes. Quamobrem celeriter extingui seditio illic posse videbatur. Hinc autem exuli Regi plura commoda. Nam ad ingentes primum conflandas copias opportunitas aderat delectu juventutis, quæ ibi plurimùm gaudet armis. Militibus autem parum ab Gallis, suo impeditis bello, se juvari, spes ipsi erat. Dein promptus ex Hibernia in Angliam Scotiamque trajectus, unde perduelles sibi timerent, cùm præsertim Vilhelmus adhuc regnandi incertus maneret; & in recenti discordia facilè redeat quietis amor. Ad otium denique instaurandum faciliores habiturum se civium animos, si suo, non alieno, stipatus milite postliminio rediret. Itaque ex hac sententia proras Jacobus in Hiberniam direxit. Primo die adversa tempestate in portum rejectus, mox prospera expeditaque navigatione ad australem oram Corcagium appulit. Ibi ei Tyrconellus prætor obviam fuit, Ducis tunc nomine ac dignitate auctus, virtutis fideique præmio. Dublinium insulæ caput deductus exceptusque omnium Ordinum acclamationibus, minimum quieti, nullum vanis cæremoniis tempus dedit. Una illum

Ad eum appulsus, militibus a Tyrconello delectis præfectos assignat.

lum urgébat cura profligandæ penitus seditionis, antequam domesticis aut Anglicis viribus confirmaretur. Tricena hominum millia Tyrconellus conscripserat. His Jacobus centuriones, tribunos, majoresque duces attribuit, quorum plures Gallici nominis ex iis, quos secum adduxerat; unde popularium ægritudo & nonnunquam dubia fides. Armis novum militem instruere, cùm, quæ secum pariter attulerat, duodecim haud amplius millibus sufficerent, nequaquam penitus in promptu fuit. Cum hac suorum manu & Gallicano milite viam illico ad Boream, ubi perduelles aliqua tenebant oppida, arripuit. Colerainum, Rupes Forgutii, & quicquid per ea loca primo tumultu abreptum defecerat, ad ejus conspectum in fidem rediere. Duo portas clauserunt, Enniskillingum Neolondinumque. In hoc præcipua rebellantium spes nitebatur, eòque idcirco frequentiores ex omni circùm regione se contulerant. Jacet oppidum ad Lifferi amnis lævam, ubi æstuaria se insinuant, dilatantque navibus alveum. Illuc jampridem Angli coloniam deduxerant, indomitos incolarum animos in officio retenturi. Creverat deinde civitas eorundem instituta moribus ac religione. Hujusmodi tunc erat rerum conditione. Lundæum Anglum tribunum militum, qui magistratum gerebat, Cives expulerant, suspectum sibi, quòd duas

1689.

Statim contra Perduelles pergit.

Neolondinum oppugnat.

Qui illic rerum status.

1689. suæ gentis legiones, subsidio missas oppido prohibuerat, causatus, satis sibi esse militum, & eas graviorem ceteris annonam reddituras; cooptaverantque Valcherum quemdam mystagogum, cui gratiam conciliaverat obfirmatus adversùs Jacobum Regem animus; obsequium, quia, quæ vellent, imperaret. Armorum potentes quà cives quà advenæ ad duodecim millia recensebantur, supremis ad rem bellicam ducibus Bachero Murraioque, militiæ non imperitis. Kilmorum castellum, quod ad fluminis ostium in potestate habebant, civibus augebat auxilii spe animos ac ferocitatem. Aprili exeunte Rex urbi admoto exercitu oppidanos monuit ut celeri deditione clementiam potius, quàm obstinatione iram Principis experiri mallent. Cùm nihil pacati responderent, vim inferendam statuit. Dum verò qua parte inferret, propiùs ad mœnia succedens cum turma equitum, specularetur, vitæ discrimen adiit, parum ab se aberrantibus tormentorum jaculis, quibus turmalium tres interempti. Propugnaculum ad Boream vergens ictibus destinatur. Nec mora vallum erigitur muniendis machinis, vineæ ad fossam ducuntur. Simul aries Kilmoro incutitur, fluvii fauces obsidenti; quod exili compactum opere cùm statim ruinam fecisset, intacto quamvis trecentorum præsidio, quarta die in deditionem concessit. Hinc om-

Oppugnatio describitur.

omnis in oppidi perniciem versa cura ; non 1689.
tamen fracta oppidanorum audacia, qui continuò erumpentes dispergebant quicquid in se aggeris promovebatur. Quin aliquando hostium stationes aggressi, nonnisi ipsorum saturati sanguine ac diuturno prælio cogi intra mœnia poterant. Ter præserttm id ausi nobiliori certamine, quo ad quatuor hostium millia, in his tredecim minores duces, superioris ordinis duos, Maumontium, ac Pusignanum obtruncarunt, non plus mille suorum accepta clade. Hac tanta strage irritati, ad ejus vindictam sarciendumque famæ damnum extrema conari Jacobæi statuunt. Silentio noctis omnem exercitum urbi circumdant fossamque subeunt, rati alicubi negligenter excubare cives; sin minus, ex ancipiti periculo eos non ubique fortes paratosque ad repellendum fore. Sed vano eventu. Sensere quippe hostis adventum, armataque frequentiori milite viæ tectæ lorica se se instruxerant ad eum ferociter excipiendum. Is ubi in re gerenda suæ solùm virtuti, alienæ socordiæ nihil fidendum novit, accelerat gradum; concurrit; gladiis, telis oppidanos summovere nititur. Magnis utrinque viribus locus defenditur & oppugnatur, dispari tamen animo, qui aliis, tantùm ut resisterent, augescebat; flaccescebat aliis irrito conatu. Non diu proinde obstinarunt Jacobæi prælium; & oppidanis tantus ac-

1689. accessit pugnandi ardor, ut non ita multò post, quotquot erant gestandis armis idonei, septingentis dumtaxat domi relictis, e portis in hostem effusi, illum detrusum e propinquis munitionibus, deserendæ post quadragesimum diem opugnationis in consilium impulerint. Non tamen ab Rege obtinendi oppidi perdomandæque fame, si vi non successerat, civium pertinaciæ abjecta spes. Quamobrem terra custoditis frequenti militum statione commeatuum itineribus; amne demersis scaphis aliisque machinamentis, ne navigiis daret aditum, occluso, Dublinium discessit, Concilio interfuturus, unde sibi adversus hostiles copias, mox in Hiberniam transmissuras, quammaximam posset opem compararet. Arausionensis enim duo & viginti armatorum millia Cestriam, quà brevis in Hiberniam trajectus, convenire jusserat, præmiseratque tres onerarias commeatibus refertas cum altera bellica Kircho prolegato duce, quæ NeoLondinum facta vi aut captata occasione appellerent, si fortè, nisi aliqua reficeretur ope, durare diutius non posset. Kirchus illuc directo cursu, compertoque, amnem molibus obstrusum non dare ad oppidum viam, procul anchoras jecit, monuitque cives non diu fore, quin Schombergius cum ingenti exercitu suppetias veniat. Sed si tandiu vitam producere ac ferre nequeant malorum tædium, renun-

Jacobæi multa clade fessa illinc recedunt, oppugnatione in obsidionem versa.

nuntient; sibi in animo esse, iis propellendis extrema subire pericula, ne ipsorum salutem sua minoris pendere videatur. Facta spes ad famem, vel ultra quàm ferre natura posse videretur, tolerandam obsessos obduruit: quamquam ad sex hominum millia dira calamitas tabesque ex infandis cibis consumsisset, reliqui vix corpora sustinerent. Tandem post trium fere mensium obsidionem, cùm eos non modò frugum herbarumque genus omne, verùm & jumentorum ac felium carnes defecissent, victi malis ad deditionem spectabant. Quod ubi Kirchus novit, commeatus inferre hoc pacto aggreditur. Bellicam ipse navem ducit firmatque anchoris sub ipsis prope Kilmori mœnibus. Dum verò majoribus catapultis tela utrinque reciprocantibus micat flamma, & fumus obcæcat aerem, tres onerariæ vehementissimo flatu illatæ, & per caliginem intactæ castelli jaculis, in claustra impingunt. Cessit, fracta lignorum compage, ictui moles, duabusque aditum patefecit. Tertia fragmentis hæsit. NeoLondino commeatibus recreato, Kirchus non multo armamentorum damno bellicam navem in altum subduxit. Jacobæi subversis Kilmori mœnibus discesserunt. Pars ad refrenandas oppidanorum incursiones Enniskillingum petiit; pars Dublinium ad Regem, qui per eos dies adversùs Arausionensis copias, com-

1689.

Oppidanis extrema conflictatis fame auxilium affertur, & quomodo.

Jacobæi discedunt soluta obsidione.

1689. compositis prius civilibus negotiis, ad arma se comparabat. Nam statim ut ad Conventum venerat, illum ex ancipiti deliberatione ad bellicum ærarium in singulos tredecim menses octoginta Coronatorum millibus constituendum pertraxerat; conciliaveratque sibi, eorum fidem aucupaturus, cujuscumque religionis populares impunitate sectandi, quam quisque vellet; ratoque habito quod sanxerant ingenti studio, ne amplius ex Hibernici Concilii placitis judiciisque in Angliam provocaretur, neve in posterum ab Anglicanis Comitiis lex ulla in Hiberniam prodiret. Dein novo delectu facile legiones suppleverat haud parum NeoLondinensi obsidione debilitatas. His accesserant quinque Gallorum millia cum aliquo armorum apparatu, ei feliciter a Castri Reginaldi Comite dudum traducta, quamquam Herbertus classis Britannicæ proprætore, objecto navium agmine inita quoque pugna, quæ levi utrinque damno dirempta est, illi navigationem ac descensum impedire studuisset: Conflato instructoque tricenum amplius millium exercitu, media æstate adversus hostem processerat, acie conflicturus. Etenim per id tempus Schombergi Dux ex Anglici litoris Cestria discedens, Hiberniam tenuerat prope Dunam. Nullo impedimento expositis viginti hominum millibus, acceptisque NeoLondinensis præsidii reliquiis,

Jacobus Rex plura Hibernis concedit.

Copias auget Hiberno milite ac Gallicis auxiliis.

Movet adversùs hostem.

Qui Schombergio duce pugnam detrectat & quamobrem.

quiis, Castra inde movit. Rex circa Dunkeranum stativa posuerat, expectabatque ejus adventum, ut ibi aperto loco pugnam consereret. Verùm Schombergius certior per exploratores redditus, illum equitatu sibi antecellere, nec peditatum (qua opinione fretus agmen eò promoverat) tyronum videri esse; veritus proinde in certaminis aleam se dare, pedem non procul ab ejus castris continuit, jactoque vallo se communivit; nec illinc, ab Rege instructa non semel acie provocatus, elici unquam ad pugnam potuit. Præsertim cùm vulgati laboribus & cœli diversitate morbi tantam suorum militum stragem jamdudum ederent, ut quæ tandem e Scotia traductæ fuerant aliquot legiones, ad eam instaurandam parum momenti habuerint. Ita nulla re gesta, cum autumnus discederet, primus Scombergius copias ad insulæ oram septentrioni obversam reduxit, quæ statim civium ingenio ad Arausionensis partes regressa, commodum hyemando locum dedit. Rex Dunkerano aliisque oppidis, quæ in hostium conspectu erant, valido præsidio confirmatis, reliquo exercitu in hiberna dimisso, Dublinium rediit anxius, seditionem, quam statim extinguere non potuisset, citò majoribus viribus convalituram, nec amplius, nisi ingenti conatu dubioque eventu, quin quaquaversum, ut in Anglia Scotiaque, irrueret, coer-

1689.

Utrinque in Hiberna disceditur.

1689. ceri posse. Nam civiles tumultus initio timidi ancipitesque, & facilè comprimuntur; adulti spe vigent, successu augescunt. Et perduelles jam quanta rei agendæ fiducia, & quid animorum gererent, per eos dies argumentum dederant. Quingenti Enniskillingo profecti Slegum, ut fidum sibi oppidum, quod quatuor Jacobæorum millia subitario delectu oppugnabant, extra discrimen ponerent, iis obviam processerant. Isthinc audacia, illinc numerus ad pugnam suasit; & conserta illico signa. Regii telo, priusquam tempus foret, emisso, tanta subinde procella obruti sunt, ut fugam arripuerint, suorum longe majori quàm hostium cæde. Quod cùm grave Regi accidisset; res tamen in Scotia quotidie magis inclinatæ vehementius angebant ejus animum cumulabantque solicitudine. In tanta reipublicæ tempestate immota steterat fide una Edimburgi arx, Montanique, gens Regi suo perquam obstricta. Illam incorrupto milite Gurdoni dux tutabatur. His Alecti, quod modò Dei donum vocant, Vicecomes ducem se præbuerat, alebatque spem, citò ad se conventuros quotquot populorum non ex ingenio sed timiditate atque ignavia fidem mutaverant. Vilhelmus ad has conficiendas reliquias nulla mora adiecit animum, gnarus, facilè impelli novos dominatus, si alicunde eos impellendi occasio maneat. Statim arcem

Jacobæi Slegum adorti repelluntur.

cem oppugnari, & Machajum dynastam collecta mercenariorum & popularium manu pergere ad hostem jussit, cum eo, priusquam viribus accresceret, conflicturus. Arcem non intentatæ Gurdonio minæ, non vis illata domuere. Cessit trium mensium obsidioni & graviori in dies annonæ, quam nemo in tempore laxare posse videretur. Gurdonius accepto libero commeatu; præsidium facta sponsione, non amplius contra Vilhelmum Regem stipendia facturum, principio æstatis honorifice discesserunt. Ex altera parte Machajus cum septem hominum millibus quintili exeunte adversùs Vicecomitem moverat. Is in Atholia provincia prope Blairum oppidum cum pari militum numero, acceptis per eos dies decem Hibernorum centuriis, stativa habebat. Audito, Machajum ad se venire, confestim iter ad eum arripuit, acie decreturus. Idem illi animus erat. In aperta planitie duo a Pertho urbe passuum millia infestis signis concurrunt, ducum, ut in civili bello, majori studio quàm militum. Vicecomes primis ad acuendam pugnam immixtus ordinibus tantùm potuit voce atque exemplo, ut sui renovato sæpius impetu Machajanos multa perculsos cæde ac vulneribus in fugam verterint. Sterlingium Machajus petiit, quò mox diversis itineribus fugientium mille & quingenti se collegere. Plures occisi; alii in victoris

1689.

Edimburgi arx Vilhelmitis deditur.

Qui prope Perthum infeliciter pugnant.

1689. partes transgressi. Jacobæorum pauci necati. Sed funestam ipsis victoriam fecit Imperatoris mors, qui dum strenue ante signa irritat prælium, lethali accepto vulnere paullo post fato cessit incredibili suorum luctu, inexpiabili damno. Etenim subsequutæ inter Darfelini Comitem, & Dunchellium, Ratrajum, Canonemque discordiæ, quòd quisque demortui locum subire postularet, exercitum dissiparunt; qui si præsens, aut rumore saltem nuntio adventurus, aliis metum aliis spem fecisset; opinio fuit regnum in Jacobi fidem restituere potuisse; sin aliter, seditionem in dubii eventus discrimen consternare. Dum verò procerum singuli suas copias abducunt, in diversas distracti partes, ac populando miscendoque levia certamina nihil ad rei summam proficiunt, spatium se confirmandi instruendique ad prosperos successus diligentius bellum, hosti dederunt. Obiit hoc anno postremum diem Christina Svecorum Regina, magni Gustavi filia & regni hæres. Ejus auspiciis, priusquam per ætatem publicis moderandis rebus vacaret, Germanicum bellum, quod Pater susceperat, diu fœliciter gestum; cùm jam ad clavum sederet, utili ac decora pace compositum. Quiete restituta inductoque in cives morum & ingenii cultu, regnum Carolo consanguineo cessit, non ejus pertæsa, quod fœlicissimum tenuit; sed quia major sibi visa

Jacobæi in plures globos distracti male rem gerunt.

Mors Christinæ Svecorum Reginæ, ejusque elogium.

visa. Hanc moderati animi gloriam abjudicata falsa religione, catholicamque professa, cumulavit. Dein Romæ privatæ vitæ institutis magnifice ac liberaliter vixit, nullo unquam abdicati Imperii desiderio; ut illud virtute, non curarum aut ancipitis fortunæ metu dimisisse, fidem fecerit. Publico elata funere, omnium plausu laudata est, commendataque posteritati non per ingentia facinora, sed per civiles artes, & quia minor fama, quæ non surgeret e mortalium ærumnis, ei placuit. Paullo post Innocentius, hoc nomine undecimus, Pontifex Maximus e vita discessit, postquam tredecim regnasset annos. Severe magistratus gesserat, gravissimo vitæ atque agendi instituto benevolam nunquam vulgi opinionem aucupatus. Quod cùm sæpius iter ad Imperium intercludat, ei mirifice aperuit, jamdiu vulnerata republica ob nimiam superiorum principum lenitatem. Hæc morum severitas quibusdam incommoda, pluribus accidit injucunda. Inde illi, dum regnaret, molestæ curæ & modica laus. Vita functo ingentes plausus ac tacita vel ab ipsis æmulis admiratio, quòd non sibi otium sed commune quæsisset bonum, vidissetque illinc denique affuturum, unde abiisse videbatur. Rara ab ipso liberalitas, nunquam tamen non solutum virtuti præmium, nec habita necessitudinum aut amicitiæ ratio. Quem

1689.

Inn. XI. P. M. moritur, ejusque laus.

1689. Quem morem magna reipublicæ fœlicitate ipse primus post longum tempus induxit, ut sacerdotali quammaxime imperio consentaneum erat. Ingenio cunctator difficilisque mandandis honoribus, non invidia sed metu errandi. Nihil privatim, quod non intra virtutum fines; multa publice præclare gessit, & illud in primis ad posteritatis memoriam, ad famam nominis, celeberrimum, quòd ejus industria sacrum in Turcas fœdus coaluerit; ejus ingenti pecunia fusisque ad Deum lacrymis tantas acceperit vires, ut tum demum teterrimus hostis acerbissimo vulnere debilitatus, terrori esse desierit. In principem locum Card. Petrus Othobonus Venetus adscito sibi octavi Alexandri nomine cooptatus est, exacta ætate, annum siquidem agens octogesimum. Verùm vivido mentis robore adhuc par tanto muneri. Initio anni morbo pariter decesserat Maria Aloysia Caroli Hispaniæ Regis uxor. Quamquam non defuere, qui veneno, ut sterilem, inscio Rege sublatam suspicarentur; prona sæpius in deterius fama, ubi constare pretium sceleris videatur. Carolus non ita multò post in matrimonium duxit Mariannem e principe Neoburgensi domo, commendatam sibi opinione fæcunditatis atque averso ejus Familiæ ab Gallis animo. Affuere Neoburgi ad nuptiarum celebritatem Leopoldus Imperator, germanaque Sponsæ augusta conjux Eleonora Magdalena cum

Petrus Card. Othobonus Pontifex Maximus eligitur.

Maria Aloysia Hispaniæ Regina moritur.

Anna Neoburgensis Carolo Regi nubit.

cum filio Pannoniæ rege Josepho, inde Augustam Vindelicorum progressuri, quò Cæsar Octoviralem Conventum indixerat, ut de creando Romanorum Rege inter se convenirent. Nam quamvis post vexatam atrociter a Gallis Germaniam ei timor decesserat, eximiam dignitatem, unde certus ad Imperium gradus, in Delphinum traduci posse; non tamen abjecerat suspicionem, ad eam conspirare Octoviri alicujus sobolem, & huic majorem Collegii partem adhæsuram, fultam Gallorum ope quibus injucundum erat, supremam Imperii auctoritatem diutius manere in Austriaca stirpe. Itaque dum totius Germaniæ ferveret in istos odium; & ipse armorum fœlicitate moderatique animi fama sibi omnium benevolentiam conciliasset, tenendam occasionem ratus, de Filio Imperii successore designando tentatos dudum Octoviros facilè in suam sententiam perduxerat; cùm puero, duodecimum licèt annum obeunti, sed Pontificis Maximi auctoritate soluto ea lege, quæ duodevigesimum jubet, non amplius ætas impedimento esset, quin inter Candidatos reciperetur. Medio decembri coiere, præsentes reliqui, per legatos Misnienssis ac Brandeburgensis. De conditionibus deferendi accipiendique tanti muneris actum primò, & quæ jam tum invaluerant pactæ decretæque. Dein IX. Kal. Febr. delectus omnium suffragiis, biduo 1689.

Joseph Austriacus Rex Rom. eligitur.

1690. biduo post solemnibus cæremoniis inauguratur. Austriaci Monachium digressi, ubi lautissime plures dies ab Octoviro Maximiliano recepti sunt, ineunte martio Viennam rediere, quò Cæsarem ingentes curæ & magna vocabant rerum negotia. Initio in spem venerat, Turcas, tot vel recentibus plagis admonitos, ad pacem obtinendam quidpiam oblatis hactenus conditionibus addituros. Nec ab eventu spes aberrasset. Nam Solymanus statim ab exercitu profligato nuntium Viennam legatis remiserat cum mandatis, ut, si possent Canisia Temesvarioque Albam græcam redimere, ac Transylvaniam utrique Imperio vectigalem pacisci, bello finem imponerent. Sed hi comperto, Cæsarianos superioribus tametsi prosperis ad Rhenum expeditionibus plurimùm labefactatos, Turcas verò deleto nuper hostium globo, colligere animos incœpisse, quidpiam ad pristinas conditiones addere obstinate recusarunt. Quamobrem Cæsar, priusquam Viennam regrederetur, eos dimitti jusserat. Tristes abire visi; mæstitiamque vulgus ferebat inductam metu ne nimia ferocitate Regi suo male consuluissent; hinc quoque, simulata Sulficarii invaletudine, Komaræ substitisse, annuente Cæsare; quòd speraret, eos largioribus dicendis pacis conditionibus captasse moram. Et longo intervallo oblatæ quidem, quas nuper ab Solymano accepe-

Turcarum Legati ab exhibitis pacis constabiliendæ conditionibus non recedunt, & quare.

Dimissi Komaræ manent.

perant; sed repudiatæ, nisi de Transylvania penitus deserenda transactum foret. Diu deinde veluti e composito non petita nec data invicem discedendi facultas; quippe legatis in animo erat, ex imminente armorum fortuna consilium capere; spem Cæsar fovebat, tædio ac superiorum ærumnarum memoria, ab ipsis tandem, quicquid vellet, expressum iri. Interea ad urgendum bellum advertit animum. Prima ejus cura supplendi exercitus; quem jam antea vincendo imminutum accepta nuper in Servia clades iterum debilitaverat. Principio anni Scythæ firmatis gelu itineribus Sophiam processerant. Ubi auctis Turcarum manu; compertoque, Germanos hiberna dissolute & lato divisos spatio traducere, ad ipsos cursum direxerant, ex occasione consilia ac rem gerendam moderaturi. Strasser Tribunus cum quinque veteranorum legionibus circa Pistrinam ad Epiri fines diversabatur. Illuc Scythæ se primùm conferunt, infestaque ducunt signa. Prope Kaisenechum difficilis saltus superandus erat; quem si Germanus præoccupasset, nihil ab hoste periculi, intercluso itinere, patebat fore. Nec segniter Strasser eò movit tenuitque locum. Quinque legionariorum millibus binisque popularium, quos Christi religione imbutos per ea loca subitario delectu collegerat, constabat agmen. His copiis velitarem hostem, quantus-

1690.

Nec abeuntur, quo utrinque consilio.

Clades Germanorum in Servia.

1690. tuscumque foret, non aggredi ab ipsoque nimiæ ferocitatis pœnas non exigere, turpe visum. Itaque e saltu egressus, per apertam planitiem pergit ire. Nec diu fuit, cùm illum comperit in aciem eductum & pugnæ cupidum. Extemplo concurrunt, alter numero, alte virtute fretus. Sed citò patuit, quàm improvide Germani se se intulissent. Vix inito prælio Indigenarum cohortes ad Thraces divertunt, & Scythæ (explebant cum Turcis hominum decemmillia) hosti se circumfundunt. Is, undique obversa fronte, quadrato agmine decertabat repellebatque pari ferocia ingruentium vim; telis tamen, quæ ab omni parte accidebant, quaquaversum confixus, & nullo dato ad respirandum spatio, sæpius extrema vi perrumpere Turcarum agmen conatus, repellitur. Viceni vix per tumultum elapsi cladis nuntium attonitis tanta calamitate suis retulerunt. Strasser cum Carolo Hannoveræ Ducis filio, paucique alii vivi capti. Ceteri occidione prope deleti. Undetriginta militaria signa, & quatuor campestres machinæ in hostium potestatem venerunt. Horum quoque facta cædes non modica. Sed citò aliorum discurrentium turmis suppleti, Kaisenechum invadunt. Duo ibi erant Germanorum millia, qui statim ut cœpta concuti priscæ munitionis mœnia, pacti vitam & libertatem, oppidum dediderunt. Dum Naissum

ſum, Turcis deducentibus, pergunt; iis, caſu 1690.
an conſilio, fit obviam circumcurſantium Scytharum ac perduellium manus; quæ ſubitò adverſus inermes & fruſtra implorantes promiſſi fidem eductis armis, partem ipſorum trucidat, partem in ſervitutem adducit. Tanta priſtinæ fortunæ commutatio Veteranium prolegato illuc attraxerat, diſtracto a belli curis ob afflictam valetudinem Holſatiæ Duce, qui ſummum per ea loca armorum imperium gerebat; nam Starembergius jamdiu diſceſſerat. Ille id primum habuit, colligere ex apertis oppidis milites, iiſque firmare Naiſſum, Pyrotum Bydenamque; Barbaros ita Moravo amne prohibiturus, ne longius populari poſſent; reliqua dimittere. Scythæ, cùm ſuarum non eſſet virium, ea pertentare munita oppida, ſuperato Danubio in Valachiam flexere curſum, quò eoſdem clam vocaverat provinciæ Regulus, ſpe opprimendi ipſorum ope Germanos, qui illic graves civibus hiemabant. Simul iſtos vafer & græcus homo, ut a Scythis mox adventuris caverent, admonuerat; ratus diſceſſum nullo regionis diſcrimine maturaturos, ne ſibi cum longe majoribus copiis dimicandum foret. Nec ſpes ad irritum cecidit. Nam Haislerus quid ſibi a Scythis impenderet periculi certior factus, legiones ex hibernis in Transylvaniam contraxerat, veritus non ſolùm hoſtes, ſed & Val-

Eam ſiſtere Veteranius annitur.

1690. lachos recentes socios, quos aucto, ultraquam convenerant, Germanorum illic hibernantium numero, ab se penitus abalienaverat. Hæc Cæsari molestiam exhibuerant. Sed longe atrocioribus curis duo funera, quæ sub Veris initium contigere, ejus animum perculerunt. Michael Abaffius Transylvaniæ Regulus vita decesserat per eos dies, confectus morbo atque ægritudine. Consulari familia Cibinii ortus, Turcis auctoribus, Calvinianisque adnitentibus, quorum in hæresi erat, provincialibus Comitiis Vaivoda creatus, Chiminoque Jano, quem Cæsar proposuerat, petitione dejecto, undetriginta regnavit annos. Vir Imperii moderandi potens & non ignarus; veterator idem, sed infœlici successu, ut plerumque accidit mediis inter potentiores. Animo tamen clam aut palam Turcis perpetuò obstrictus, ipsorum egit causam fovendo Hungaricas seditiones, quarum fluctibus & ipse tandem, uti retulimus, absorptus fuit. Mortuo Abaffio, ejus filius a Cæsare, ut jampridem promiserat, in principem locum suffectus est; reputans illum ob familiæ necessitudines clientelasque facile suæ gentis suffragia laturum, & sibi experientia malorum, quæ versutum patris ingenium multaverant, obnoxium fore. At Solymanus Tehelium cooptaverat deducendumque attribuerat quindecim Turcarum Scytharumque millibus, quo milite Cæ-

Abaffii Transylvaniæ Reguli mors.

Ejus filius ab Cæsare Transylvanis successor datus.

Tehelius a Solymano.

Cæſarianorum præſidiis vacuam ſibi provinciam redderet; ceterùm haud dubius inclinatæ in ſe popularium voluntatis, utpote conciliatus frequentiori illic Calvinianorum ſectæ, religionis ſimilitudine; reliquis haud abſimili morum vitæque inſtituto atque in Germanos odio. Anxium dubia Tranſylvanorum fide, & quò inde res proceſſura foret, Cæſarem luctu atque ægritudine cumulavit Lotharingii mors, angina primùm, mox inundante rupti tumoris ſanie, biduo properata, cùm duodequinquaginta vixiſſet annos. Œniponte Viennam citatis itineribus progrediebatur, quò illum ad ſolenne majorum militiæ præfectorum Concilium Levir accerſierat, conſulturus, quomodo tanta ſuſtineri poſſet, quanta impendere videretur, belli moles. Veltium, ad ignobile oppidum prope Lentiam, profectus, extremum diem morte confecit ea pietate, ut ſi extra militiæ ſtrepitum perpetuò divinis meditandis conquirendiſque vacaſſet; ea conſtantia & fortitudine animi, ut ſe bello & periculis aſſuetum mortem nunquam timuiſſe, fidem faceret. Ubi novit adeſſe vitæ diſcrimen, literas ſua manu ad Cæſarem, ad Eleonoram conjugem exaravit; quibus alteri in tutelam dedit filios adhuc impuberes; alteram obſecravit, ut memor qua lege vivitur, ſe e vivis ereptum non lacrymis ſed amore proſequeretur. Dein cum Sacrorum miniſtro, cui arcana confeſſione, quicquid erraverat, aperiebat, de

1690.

Lotharingii obitus & laus.

1690. de re solùm divina sermonem fecit. Vir sane memorabilis & bono reipublicæ natus; quo duce fracta primùm ingentibus ruinis Turcarum potentia, quamquam non aliàs major ac periculosior; reclusumque arcanum: immanissimam gentem domari posse. Exercuere illum perpetuæ æmulationes & nunquam non comes virtutis invidia. Sed æque ut labore & rerum gerendarum difficultate, ita & gloria cumularunt; victis aliis moderatione animi, aliis facinorum splendore; atque utroque tandem consequutus, ut, cùm arduum quidpiam & conjunctis copiis agendum foret, nemo non ei primas daret, atque imperio concederet. Vindex Germanicæ fœlicitatis, domesticæ tamen restituendæ non satis fuit, procul ab avito solio ad vitam ingressus & fato functus. Clarus proinde uno virtutis, non fortunæ ornamento. Utque sunt illustres magnorum virorum calamitates, vel hoc nomine sui famam posteris proditurus. Tanti viri desiderium affecit adeo Cæsaris animum, ut haustum ex Canisia, munitissimo ad Stiriæ fines oppido, per hos ipsos dies fame in suam potestatem redacto, gaudium propemodum obliteraverit. Hanc aliquot Hungarorum cohortes Comite Budiano duce biennium obsederant, interdixerantque commeatibus. Tandiu tamen se sustentaverat, pretio primùm corruptis custodiis ut in frumentaria

Canisia fame in Cæsaris potestatem venit.

ria popularium vehiculatione conniverent. Dein 1690.
diligentius conclusa, victum attenuaverat. Nunc illam tandem extrema laborantem inedia prætor, pactus sibi suæque genti honestas conditiones, in hostium ditionem dedidit. Sex ibi ac sexaginta repertæ murales machinæ, bellici apparatus ingens copia. Postremo superioris seculi anno in Turcarum servitutem venerat. Insequenti æstate, atque iterum post annos quatuor ac sexaginta a Germanis oppugnata, loci natura (palustri siquidem jacet solo) validisque cincta propugnaculis se tenuit. Hoc rerum statu, de utriusque gerendi belli ratione Cæsar cum Bojoario, Ludovico, Hermanoque Badensibus (hunc enim post Lotharingii mortem ad militaris præfecturam senatus extemplo revocaverat) aliisque majoribus ducibus consilium habuit. Ex ipsorum sententia cetera, ut res commodius ferebat, expediit. At cui alterutra provincia mandanda esset, non parum hæsit. Rhenum Ludovicus Badensis, Maximilianusque Octovir petebant. Et nunc quoque æstuabat Cæsar, plusne hujus ad auxiliandum facultas, an alterius bello experta virtus, futura sibi usui foret. Verùm cùm animo prospectaret: cuicumque illic in milites daret imperium, ei neminem sociorum suas copias, ut antea Lotaringio, commissurum; maluit, hujusmodi honore Bojoarium illicere ad exercitum validio-

Cæsar de Germanici Turcicique belli Duce eligendo deliberat.

1690. lidiori suorum agmine augendum, conflandumque unum corpus hostibus metuendum, & quo quidpiam in eos liceret aggredi. Præsertim cùm in Hungaria Badensis, ductu auspicioque suo re hactenus bene gesta, fœlicis eventus omen (ut hac mentis præoccupatione vulgus gaudet) secum ferre videretur. Paruit ille, quamquam æger minori præfectura nec ignarus, quantum in discrimen se offerret, imminuto isthic Cæsaris exercitu; hostium, præter opinionem, vehementer aucto. Nam Solymanum Regem, & Aulæ proceres, quorum ea respublica in manu erat, accepta superiori anno dira clades irritaverat potius quàm conterruerat, illam inconsultæ Rechebi armorum præfecti audaciæ acceptam referentes qui acie congredi cum hoste prohibitus, hunc recedentem, ipsisque annonæ viæque difficultatibus satis domitum, ultro ad pugnam quæsisset, opposuissetque tyronem veterano militi, dum otiando vinci potuisset. Itaque animos haud quaquam desponderant, sed frequentibus inter se sermonibus agitabant, quo pacto afflictis rebus medendum foret. Primùm Rechebo, quòd contra Visirii edictum pugnasset, tristi sed justo exemplo cervices fractæ. Mox Mustaphus purpuratorum princeps magistratu dejectus, quamquam innoxius plurimumque de sua gente meritus. Sed e barbarica disciplina visum est, simulato ejus crimi-

Boioarium Germanico, Badensem Turcico bello præficit.

Capta a Solymano consilia ad urgendum bellum.

mine , civium terrorem fallere ; quibus plerumque redit animus, si ærumnarum causa detegitur ac dissipatur . Jussum Agoræ Thraciæ ducere privatam vitam , hæc illum paullo post deseruit confectum dolore atque imparem ægritudini . In ejus locum suffectus Mustaphus Chiuperlius Cydoniæ prætor , quò per superiores tumultus , ad extinguendam alienæ culpæ invidiam, tacitus, ne atrocius divexaretur, honorifico exilio traductus fuerat . Nunc ejus in Aulam reditum conciliaverat quæsita dubiis firmandis rebus undecumque virtus, & Patris Fratrisque Turcico Imperio fausta nomina; quorum ut hæres gloriæ, & militaris civilisque scientiæ vulgò reputabatur . Is omnium primum habuit, supplere exercitum . Quod ne turbas cieret, (aversis a militia terrore populis, ac metu animos irritante) spargi per provincias jussit, quas hostes pacis conditiones, ab Othomanici Imperii gloria nimium abhorrentes , dare vellent ; & quantùm Germanorum vires attenuasset Gallicanum bellum, Sarmatarum discordia desidiaque, Venetorum lassitudo & non una clades ; proinde spem adesse recuperandi quicquid ereptum fuerat, referendique hostibus damni vicem ; quam sane spem bellicosæ genti, ut adhuc hoc nomine Turcæ gloriati sunt , intempestivo pacis desiderio corrumpendam non esse; cùm præsertim nulla unquam sit quies , tumultuantibus 1690.

V pudo-

1690. pudore animis; dedecore parta. Tanta ubique in provinciis præcipue a belli ſede remotioribus, ex hac rerum notitia exorta dicitur populorum ſimul indignatio, ſimul ulciſcendi acceptas calamitates fiducia, ut nulla mora faciles ad delectum ſe præbuerint, conſcriptumque militum, quantum e præſenti uſu viſum fuerit. Re militari fœliciter apparata, Camenæco adverſus Polonos, Græciæ nobilioribus urbibus adverſus Venetos milite & commeatu inſtructis, Chiuperlius reliquas copias ducere in Germanos ſtatuit. Fuere equitum quinquaginta millia, in his plures Scythici nominis, peditum triginta; præter quinadena utriuſque gentis Tehelio, ut diximus, in Tranſylvaniam attributa. Aliquot præterea cohortibus armavit ſex triremium multorumque lemborum claſſem, e Ponto Euxino in Danubium inductam ad explicandum ſibi amnem, hoſtibus impediendum.

Quomodo a Chiuperlio Viſirio digeſta,

Tehelius raptim & ſine machinis iter præcepit; in opinionem adductus, unam moram, per quam illic Germanos novis legionibus auctum iri non ambigebat, præripere ſibi victoriam poſſe. Valachia peragrata, confragroſis aſperrimiſque jugis, quibus Tranſylvania ab ea dividitur, copias admoverat, cùm ſaltum, quà eundum erat, Cæſariano milite & aliqua ſubitaria munitione clauſum reperit. Haislerius enim, ubi ad ſe contendere illum novit, quatuor

Tehelius cum validis Copiis in Tranſylvaniam pergit.

Ii viam Germani occludunt.

tuor suæ gentis millia, quot non penitus enervatis arcium præsidiis collegerat, pluresque provincialium ab Regulo Abaffio tumultuario delectu conscriptos adversus æmulum, in saltus faucibus locaverat, fretus difficilis natura loci, ubi multitudo nihil adderet virium arcta fronte depugnaturis. Id magnis Tehelium obruit curis, & quid ageret, æstuabat. Cùm casu pastor quidam, assuetus armenta ducere per ea loca, ad ipsum deducitur. Rogatus, an alibi ea montium asperitas daret viam: se, ait, non procul inde iniquum sed pervium callem ostensurum, quà expeditus miles traduci posset. Lætus ea spe, duo equitum millia tribuno tradit, quos hostibus, dum a se frons impelleretur, a tergo objiceret, jubetque noctu (& pernox fortè luna erat) viam pergere ne pateret hostium speculatoribus. Ducti per aspera densisque arboribus occupata juga, & aliquando per rupes in tantam abruptas altitudinem, ut cùm vertigine vacillaret caput, pedibus ire ac trahere loris equos opus fuerit. Venère tandem ad molliores colles, ibique brevi otio instaurant vires. Jam Tehelius hostem invaserat, sæviebatque ab ea parte pugna, cùm trepidus Haislerio nuntius affertur: Turcas, ignotum qua parte egressos, a tergo irruere. Locaverat ille Germanicas legiones in acie prima, ubi solùm reputaverat manus consertum iri; in subsidiis

1690.

Per occultum iter circùventi cum ipso pugnant.

1690. ſidiis Tranſylvanos, incertus iſtorum fidei ac roboris. Hos proinde ab ea parte jubet, novo diſcrimini ſe opponere. At vixdum in conſpectu fuere barbarica ſigna, nulla ignaviæ aut perfidiæ verecundia, fugam arripuerant. Germanos a ſociis deſertos ſubiit illico vitæ deſperatio, quæ tamen furore, ut fit, inflammata, ad pugnam animos efferavit. Jubentur a tergo legionum altera, tres reliquæ a fronte inſiſtere, utrobique duplicatis ordinibus urgere hoſtem ac dare impetum. Haislerius interim ad tribunos centurioneſque converſus, non amplius, inquit, obniti ac ſtare gradu ſatis eſt. Eò res devenit, ut una in medio nobis ſit poſita mors aut victoria. Et vincere, niſi ingenti conatu factaque impreſſione, haud potis ſumus; mori deſides non debemus. Proinde miles ubi telum emiſerit, ſtringat enſem illatoque pede exerat, ut in extremo periculo, extremas vires. Hæc ubi dicta, facto cuneo in Turcas erumpunt. Præſertim equitatus ferociter ſe immittens turbare aggreditur primos ordines. Sed illi gradu ſtantes conſtipatique vetabant aciem diſcindi. Et quamquam plura acciperent quàm inferrent vulnera, clades tamen longe gravior accidebat infrequentioribus Germanis; quorum jam Magnum inſtructorem exercitus, Noirchermum tribunum militum, atque omnes prope abſumpſerat minores duces; adeo

Pugnatur ingenti cæde.

quiſ-

quisque destinaverat animis vincere aut mori. 1690.
Diu atrociterque pugnatum fuerat; cùm Haisslerius, comperto, suis lassitudine vires effluxisse; dat signum ut qui reliqui erant, in unum coeuntes, secum a tergo, ubi hostis minori agmine præliabatur, viam sibi ad Coronam oppidum facerent, quod illinc minùs quàm cetera Germanorum infessa præsidiis, distabat. Impigre imperatum facere conabantur; sed undique circumventis, aliis vita, aliis libertas, in his Marchioni Joanni Baptistæ Auriæ, adempta est. Haisslerius cum trecentis equitibus per cædem ac tumultum in apertum se proripuerat effusoque cursu carpebat viam; cùm vestigio hærentibus Scythis atque identidem jaculantibus, confosso equo in eorundem potestatem venit. Sibi deinde redemptum pecunia Tehelius ascivit in spem cum ipso permutandæ Conjugis; quam tamen clientelarum nimis potentem idoneamque ob ferox ingenium inflammandæ Hungaricæ seditioni, Cæsar nunc dimittere recusavit. Parta victoria apertoque in Transylvaniam aditu Emericus Cibinium provinciæ caput copias adduxit. Vocati ad deditionem cives, suæ se potestatis non esse responderunt; Germanorum præsidio firmari portas ac mœnia. Nec diversa ab reliquis munitis oppidis retulit. Ad ea vi subigenda murales deficiebant machinæ; quibus a Temesvario, Albave

Tebelius Cibinium progressus Transylvanos ad se illicere studet inani eventu.

1690. ve græca accipiendis dum trahit moram, Concilium gentis ad se, Solymani auctoritate ipsorum principem cooptatum, inaugurandum convenire jubet; ratus proceres armorum pavore, si non ex ingenio, morem gesturos. Non tamen, quamquam plurimi in eo Conventu suffragium ferant, ultra vicenos paruere. Pars major imperium neglexit, suo damno satis edocta otiose ab civibus expectandum belli exitum, qui utri competitorum subesse debeant, decernat; nec mediocrem fortunam pro incerta melioris spe in discrimen offerendam. Interea Cæsari funestum prælium & commune periculum Abaffius renuntiaverat. Quo ille anxius mandaverat Nigrello prolegato, ut cum omni levi armatura septemque legionariorum millibus, quibus superiorem Pannoniam tutabatur, in Transylvaniam properaret; prudenter arbitratus: ea retenta, nihil turbarum ab Hungaris perduellibus timendum esse; amissa, nihil otii sperandum. Sed jam illuc ire cum præcipua exercitus parte Badensis præverterat. Serò & sub id fere tempus, quo infœliciter ab Haisslerianis pugnatum est, pervenerat Albam græcam, ægre in speciem divulsus ab nova nupta; re vera moleste ad Turcium bellum appellens animum, quod sibi imparibus viribus, ac secus quàm proposuerat, gerendum erat. Senserat autem, egregie munita Alba græca reliquam

Germani adversus illum legiones ex Hungaria ducunt.

Consilium gerendi belli a Badensi propositum repudiatur.

quam Serviam deferendam esse, collectisque inde præsidiis auctum exercitum, in amnium ripis, quà transgredi vellent, hostibus opponendum. At contra Cæsar existimaverat, plurium oppidorum objectu conterendas illorum vires, obsidendumque tempus armis idoneum, ne interius penetrare possent. Itaque Badensis, quicquid erat militum extra præsidia, prope Bydenam contraxit, ex occasione deliberaturus quid facto esset opus. Mox ibi uno eodemque fere tempore nuntium accepit, Naissum a Chiuperlio oppugnari, Transylvaniam ab Tehelio in discrimen venisse. Cùm utròque vires ad auxiliandum non sufficerent, de Consilii sententia in Transylvaniam ire constituit. Præterquam enim longe ista majoris momenti erat, & minori vi conflictata; nulla adversùs Turcarum multitudinem spes aderat opitulandi Naisso; nec tanti ducebatur ut propterea luctuosæ periculum pugnæ subeundum foret. Firmata septem millium veteranorum præsidio Alba græca, Bydena quoque ac Spenderobi decem utrobique centuriis, cum quinis vicenis, quot reliqua erant, millibus Danubium trajecit. Per Karansebem oppidum ad saltum (portam ferream incolæ vocant) progressus, quo solùm ex ea parte aperitur in Transylvaniam iter: vacuum ab hostibus reperit. Quod cum manifeste ipsorum argueret vel inertiam, si se tam an-

1699.

Badensis omni exercitu secum adducto Transylvaniæ opem affert.

1690. angusto impeditoque loco obijcere pertimuissent: vel incuriam, si neglexissent: tantus incessit Germanis eorum contemptus ut pergere maturarent, signa collaturi. Vix Albæ Juliæ reficiendis ab longo itinere corporibus duos morati dies, illinc rectà ad Tehelium gradum accelerant. Aberat duo & triginta passuum millia prope Cibinium; nunquam isthinc digressus, ubi primùm castra munierat, opportuno recipiendis machinis loco, quæ in itinere & non procul erant; auctus interea novis militibus sibi a Visirio submissis post acceptum victoriæ nuntium in ejusque argumentum aliquot hostium signa. Quamquam numero Germanos superaret, statim ut comperit illos celeri cursu ad se venire, convasare atque eodem, quo processerant, saltu iter in Valachiam præcipere suos jussit. Non adeo tamen properarunt ut supervenienbus Germanis impedimentorum pars deserenda non fuerit, ducentique milites humi strati. Saltus ne longius urgeret, Badensem cohibuit. Dissoluto agmine Turcæ ad Visirium, Scythæ domum rediere, Tehelius cum perduellium manu circa Buchorestum, Valachi Reguli sedem, se tenuit. Quæ dum ab ea parte geruntur, Chiuperlius ex altera non sine ingenti Cæsarianorum pernicie bellum circumtulit. Prima ad eos progredienti se obtulit Piroti arx. In ea quatriduo quadringenti Germani tantæ arma-

Inde Tehelius raptim discedit.

Visirius Protum recipit.

matorum multitudini obniti ausi. Liberi tamen strenuitatis merito, cùm se dedidissent, dimissi. Inde Naissum promota infesta signa. Tria illic peditum millia, quadringenti equites præsidio erant. Vido Starembergius prolegato, qui supremum per ea loca imperium habebat, biduo ante hostis adventum eò se retulerat. Mœnia prisco more constructa præsidiarii rostratis cinxerant propugnaculis: terra compactis, lata fossa densisque vallis protexerant. Eos Chiuperlius ad deditionem vocatos cùm nihil nisi arma cogitantes reperisset, suorum fretus multitudine atque hostium paucitate, urbem compendio oppugnare statuit. Aliquot legiones audacter succedere aperto corpore ad fossam, ibique terram, ne muralibus jaculis paterent, moliri jubet. Certatim inconditeque accelerantes, humum suffodiunt. Qua illecti opportunitate oppidani, & quia contemni videbantur, ferociter in eos irrumpunt, septingentos obtruncant, reliquos nihil propemodum obnixos in fugam vertunt. Chiuperlius ea re monitus, cum quo sibi milite negotium esset, consilium mutavit. Ducere aggreditur militarem aggerem, quo tectus miles se insinuaret; tormenta expedit; cuniculos inducit ad subvertenda mœnia. Multis conspersus cadaveribus nec sine mora procedebat agger, nullo siquidem intervallo micabant in ipsum jacula, &

1690.

Naissum oppugnat & in potestatem redigit.

X quid-

1690. quidpiam ejus identidem discerpebant oppidani interdiu noctuque erumpentes non incruenti, sed longe majori hostium clade. Verùm Turcæ affluentes numero nihilo secius vallum intra vicenos dies erigunt in fossæ margine; cuniculos facilè ingenio soli, & quia nemo in oppido ejus artis gnarus sese objiciebat, sub prima propugnacula inducunt. Hoc rerum statu Chiuperlius iterum Starembergium tentare, an periculo admonitus quidpiam ferociæ remisisset censeretque deditione prævertere malorum extrema. Nihil præfectum movit agger proxime ductus, nec ad impendentem nitrati vi pulveris ruinam abiecit spem oppidi retinendi. Illud repressit ardorem spiritus novaque suggessit consilia, quòd a duobus captivis, in id sibi a Chiuperlio dimissis, comperit, Badensem, cum exercitu in Transylvaniam properantem, Danubium trajecisse. Nam desperatis auxiliis cùm prohibere urbis occasum non posset, neque e re foret, ad eum paucos dies remorandum fortissimos, qui adhuc supererant, milites neci offerre, ad deditionem inclinavit. Duo millia & quingenti cum omni militari honore suaque re domestica Albam græcam abire permissi, Turcarum agmine, ne ulla in itinere afficerentur injuria, custoditi. Qua tamen haud penitus intacti, spoliato armis ab popularium caterva postremo agmine, sed non impune. Questis

ſtis enim violatam fidem Viſirius denos, qui fuerant violandæ auctores, capite damnatos piaculum dedit. Naiſſo in ditionem redacto, armatorum illico decem millia ad explicandum claſſi Danubium, Bydenam præmiſit; quæ non plus quatriduo obnixa eſt. Præſidium, Naiſſi expugnatione territum, accepto libero commeatu; Orſovam traductum non ſine data præproperæ deditionis ignaviæque ſuſpicione, quam qui illic imperium habebant, haud facilè perpurgarunt. Chiuperlius inde Moravum transgreſſus, infeſta ſigna Spenderobim ducit. Clauſerant Germani portas nec minacibus aut blandis verbis præbebant aures. Ille tantam ferocitatem adversùs victorem exercitum puniendam arbitratus, cingi oppidum corona & ſcalis admotis ſuperſcandi imperavit. Atrox ac diuturnum certamen fuit, extrema virium exerentibus præſidiariis; Turcis, impellente Viſirio, extremos conatus. Hi tandem, inundante multitudine, in muros evadunt, pulſoſque oppidanos veſtigiis proſequuntur. Ad anguſtias viarum novum initur prælium, nec finem accepit, niſi Germanis ad unum omnibus occidione occiſis, magna pariter Barbarorum ſtrage. Recta illinc Viſirius Albam græcam, quam Byzantio diſcedens in animo habuerat, copias ducit, in ejuſque conſpectu Kal. Octobr. ſtatuit ſigna. Inerant ibi, ut enarravimus, veteranorum ad

1690.

Bydenam obtinet.

Spenderobim expugnat.

Albam græcam oppugnandam aggreditur.

1690. septem millia, quæ nunc aucta Naissi præsidiariis decem prope millium summam explebant, aderantque inter majores præfectos Aspremontius Archintusque Comites, instructores exercitus. Summum gerebat imperium Carolus Eugenius Croiæ Dux. Commeatuum ac bellici apparatus tantum aderat, quantum vel ad longam obstinatamque obsidionem superfuturum foret. At mœnia, qua parte ad Austrum ariete biennio ante decussa fuerant, fatali quadam negligentia adhuc jacebant. Duplex dumtaxat vallum claudebat patentia ruinis, protectum gemina semilunari parma cespite compacta. Quo pariter munimenti genere promuralis ubique fossa, recenti opere, identidem præsæpiebatur. Oppidum tot fultum viribus eaque anni tempestate oppugnandum aggredi, plenum inconsultæ temeritatis & a Visirii militari scientia nimis alienum videbatur; præsertim cùm Savus Danubiusque expeditum Germanis ad opem ferendam præberet aditum. Nam classis Turcica Orsovam prætergredi haud potis fuerat, verita sibi extremam perniciem ex immensa jaculorum procella, quæ dispositis ibi & in insulæ, medio e flumine exadversum surgentis, ripa machinis nullo impedimento irruptura erat, si ultra navigare conniteretur. Nihil hæc tamen Chiuperlium, ut facinore abstineret, deterruere; fretum seu suorum militum numero, seu Ger-

Germanorum in Transylvaniam discessu desperataque proinde obsessis ope, seu occulto aliquo telo, quod ab eo comparatum, non vana ex ipso eventu commota suspicio est. Castra metatus, vineas contra urbis partem superiori oppugnatione mœnibus nudatam agere instituit. Fortè illic manebant adhuc suburbiorum ruinæ, quæ non parum a muralibus tormentis immunes reddebant operas, celerius idcirco, sed negligentius aggerem promoventes. In eas oppidani, capta occasione, ingenti manu egressi primos obtruncant, reliquos fœda fuga usque ad castrense vallum protrudunt facta septingentorum strage æquatoque ubique solo, vix uno aut altero suorum desiderato. Visirius ea clade efferatus, non amplius instaurari vineas, sed aperto corpore in utramque invehi semilunarem munitionem jussit, quò prius humo tecti se se admovebant. Duplex agmen, quod subsidiariæ legiones prosequebantur, postridie mane illuc adductum, temerario in speciem consilio, nisi quid arcani subesset. Siquidem infestum majóribus minutisque telis, quæ frequentissima intorquebantur, longum spatium superandum fuit, nec sine atrocissima irruentium clade superatum. Ceterùm nullum interiùs datum perfidiæ signum; nec magni molimenti fuit Barbaris supergredi loricam humili surgentem vallo, non diuturna tamen victoria. Nam postridie regres-

1690.

Oppugnatio describitur.

1690. regressi oppidani, Turcas vice sua loco depulere. Jam prope Chiuperlio prosperi successus concidebat spes, nullo intestino tumultu juvante facinus, & foris ob præsidii sæpius erumpentis ferociam lento vinearum progressu; cum repentè horribilis casus oppidum illi in potestatem dedit. Magnum sulphurati pulveris acervum servabat turris in arce media. Is concepta flamma terribili fragore exarsit, nulloque temporis intervallo quicquid ejus non uno in loco ad tormentorum usum alibi condebatur, ignem evomuit. Vesano ictu discussæ propiores ædes, iisque dissolutis obruti mortalium plures, alii saxis dilacerati. Cunctos occupaverat gemitus, tumultus, terror; tenebatque incertos, quò irent, quid agerent, quo consilio se se expedirent. Attonitos excussit pugnantium clamor ad mœnia exortus. Thraces ex horrendo furentis pulveris ac præcipitantium domorum strepitu hostium trepidationem conjectantes, eamque suam esse occasionem rati, in aciem prodierant, semilunaresque adorti munitiones, unde paullo ante dejecti fugatique fuerant, vix ullam a præsidiariis, tanta oppidi ac suorum strage prope stupidis, moram habuerant. Inde in fossam dilapsi, dissipataque triplici vallorum sepe, qua circumdatus priscis mœnium ruinis agger communiebatur, in altum manibus pedibusque con-

Dubiæ oppugnationis eventum horribilis casus aut perfidia, Turcis faustum reddit.

Oppidum atroci pugna superatum Turcæ ingrediuntur.

conniti atque urgere Germanos, qui tandem excusso terrore illic ad signa convenerant. Pugna adversus irrumpentes conserta obstinate primùm crudescebat, præsidiariis desperatione alienataque a sensibus mente vires acuente; Barbaros irritante pudore, quòd sibi in tanta tumultuantis urbis clade cunctatio inferretur. Cessere illi denique horum extrema vi conantium numero ac pertinaciæ. Tunc omnia cædes obtinuit; Germanis, quotquot defecit fugiendi tempus aut ratio, occidione occisis. Fuere militum veteranorum ad sex millia; redditaque ipsis clades par prope illatæ illic Thracibus ante duos annos. Septingenti cum Croyæ Duce, Archinro, atque Aspremontio per portam Savo proximam, cymbis traducti in adversam ripam, neci se subtraxerunt. Inde Mursam pedibus contendere, secum in itinere abductis Petri Varadini, Valkovari, aliorumque per ea loca oppidorum præsidiis. Incensi ubique nitrati pulveris dirum facinus ad prodendam Turcis urbem patratum fuisse, constans opinio fuit. Non enim flamma pervadere in turris penetrale poterat ollarum vi, nec inde erumpere in tot diversos pulveri servando specus. Cui verò ascribendum esset, incertum mansit, vel sublatis immensa clade perfidiæ testibus, vel neglecta demum difficili inquisitione, postquam occuparunt animos majores curæ.

1690.

Atque insigni strage desæviunt.

An dolus intercesserit, disseritur.

1690. curæ. In suspicionem venit Andreas Cornelius Cretensis, militarium illic operum architectus, qui casu an arte fuga non se subripuit; eodemque a Turcis, quo adhuc a Cæsarianis, habitus loco, decus ac benevolentiam scelere meruisse visus est. Hanc autem adversam famam duos post annos extinxit, clam ad Germanos se recipiens, quamquam infœlici eventu, prope Illocum a Turcis detentus coactusque redire Albam græcam eo ipso, quo prius, functurus munere. Archintus atque Aspremontius negligentiæ in exploranda conjuratione redarguti, dicta apud judices causa, ille prorsus, alter vix tandem se perpurgarunt. In Croyæ Ducem ne hoc quidem nomine quæsitum est, sui fama tutum aut recenti merito. Optimo siquidem usus consilio, Mursæ cum ea, quam diximus, militum manu se concluserat, hosti, cui promptæ rates ad traijciendum non erant, Hungariam tum non aliunde perviam prohibiturus. Timor, ne secus accideret postquam de amissa Alba græca auditum est, Cæsarem sollicitaverat, conscium, aperta adhuc ruinis munitiora Hungariæ oppida nullam invadentibus obijcere posse moram; dolebatque (ut plerumque metus in extrema fertur) ijs nondum instauratis, vixdum quidpiam adversi contingeret, nil minus, quàm de Austriæ periculo cogitandum. Nec erat, qui sibi non proponeret Chiuper-

Germani Mursam præsidio firmant.

per-

perlium, quamquam instabat hyems, Budam extemplo exercitum traducturum, atque illinc Germaniæ bellum vastitatemque ostentaturum. Hanc ei mentem Superi ademerunt, non ultra Albam græcam progresso, metu ne incommoda expeditione partam sibi gloriam in discrimen adduceret. Igitur Albæ denis impositis armatorum millibus, auctis Temesvarii Varadinique præsidiis, reliquis copiis in hiberna distributis, jussoque Bosniæ prætore, cum suorum provincialium globo Mursam oppugnare, unde sibi primò quoque tempore via in Hungariam pateret, Byzantium rediit. Prætor sub exitum octobris quindecim millium agmen & aliquot machinas Mursæ admovit. Oppido mille quingenti Germani præsidio erant; & Comes Budianus (sic enim Cæsar mandaverat) ingenti studio Hungaricas copias diligenti delectu ad signa vocabat, opem obsessis, ubi sors arrideret, laturus. Quamobrem Turcæ, ne illi tempus ad ferendam suppeteret, properare vallum, subire mœnia, machinas expedire, urgere oppugnationem accelerabant; sed incauti inordinatique, quippe qui nihil a tergo, parum a fronte hostem timerent. Quod ubi vidit Croyæ Dux, immissis trecentis præsidiariis, totidem Turcarum neci dedit delevitque propriorem aggerem. Id Barbaris curam ac studium auxit, non minuit animos. Nulla mora instaurant

1690.

Eam Turcæ invadunt.

1690. opus, quintoque die vineis ad fossam ductis; in ejus margine aliquot statuunt arietes, non satis validæ substructionis muros laceraturos. Patebat, si, lorica tandem hiante, vim intulissent, haud quaquam repulsum iri; cùm non haberent oppidani, quos obstinato fatigatis certamine sufficerent; & hostes vicissim recenti submisso milite obfirmare potuissent pugnam. Quare præfectus, quandoquidem armis non valeret, arte vincere, & felici quidem eventu, conatus est. Duo transfugæ ad ipsum retulerant, pervagatum castra rumorem confirmatumque desertorum dicto: mox plures Hungarorum legiones obsessis auxilium adducturas; quamobrem Turcas, ne illæ in tempore adessent, urgere opera ac festinare. Croyus ex hac fama consilium capit, clam prima noctis vigilia emittendi per celeberrimum sublicium pontem, illic Danubio contiguisque stagnis impositum, præsidii partem, quæ paullum progressa, non ita multo post rediret leni primùm, veluti longius assurgente, plurimo deinde tubarum tympanorumque strepitu, ut magni adventantis exercitus speciem exhiberet. Tertia vigilia invaluit clangor conterruitque adeo barbarici exercitus ducèm, auxilii opinioné jam antea oppletum, nec ad cetera suæ gentis in re bellica ingenia satis callidum, ut illico milites convasare, viamque regredi, quin & ma-

machinas gravioraque impedimenta deseri jusserit, ne moram facerent. Molientium fragor suspensos oppidanos diu tenuit, veritos hostem ad irruendum in fossam se comparare. Nec prius ea posita suspicio est, quàm duo milites præmio inducti, quid istud rei esset, ad explorandum egressi, retulerint: capita vinearum primoresque munitiones milite vacuas se conspexisse, ac subobscurum strepitum, sensim recedentem, exaudiri. Dies deinde certum reddidit: Turcas, omissa oppugnatione, fugientium prope in morem se referentes iter properare. Primus hoc gaudio Cæsarem impertire voluit Croyæ Dux, confestim citatis equis Viennam profectus. Angebat Leopoldum cum omni civitate præter modum solicitudo, quid barbarorum exercitu actum foret, & an uspiam vi aut anni tempore fuisset ab itinere aliave re gerenda cohibitus. Ubi audiit, Mursa repulsum, & sibi dari spatium per hyemem res firmandi, non parum susceptæ ærumnæ dolorem leniit. Et quamquam Lippa ad Transylvaniæ fines, prius tamen bellicis tormentis exarmata atque incolumi præsidio, per hos ipsos dies se dedidisset Temesvarii prætori, illuc infestis signis progresso; non tamen Transylvaniæ timuit, fretus Badensis militari virtute, ejusque exercitus robore; ratusque non prius illinc discessurum traducturumque copiarum partem in su-

1690.

Hinc discusso timore ingens Viennæ lætitia.

Lippa a Germanis deseritur.

 pe-

1690. periorem Pannoniam, ubi eas hyemare destinatum fuerat, quàm omne periculum propulsasset. Ex eo magis, & quàm vehementer dolebat, quòd videret in se prope unum versa Scytharum & Thracum arma, Sarmatis jam nimis a bellò abhorrentibus. Hos & Regem ut ad pristinam virtutem servandasque fœderis leges incenderet, sub ipsum comitiorum tempus illexerat, promissis demum Jacobo ipsius Regis filio Elisabetæ Palatinæ nuptiis, quæ per autumnum coaluere; datoque diplomate, quo suam ei genti fidem obstrinxit (nam antea nonnisi privatis literis) Valachiam Moldaviamque, si quando illas armis subigerent, ipsorum fore; omnique se in eam oram abdicavit jure. Privatim simul spem Regi dedit, quantùm officiis apud clientes amicosque conniti posset, utramque provinciam Concilii auctoritate Jacobo fiduciariam commissum iri; quo luculentius sponsæ & familiæ decus, non exiguo auctus imperio, tueri posset. Non enim Volavensis Ducatus, quem sibi quingentis florenorum millibus modò in Silesia comparabat, tanti esse videbatur. Hac illectus Cæsaris benignitate Rex ad urgendum bellum se confirmaverat; quod utique opportunum accidit. Cùm enim per eos dies Comitia peragerentur, in iisque legatorum plures ad pacem inclinarent; ille argumentis officiisque obtinuit, ut bel-

Poloni ad bellū incenduntur, & qua ratione.

Annitente Joanne Rege.

bellum e sacra fœderis lege ad sociorum voluntatem protraherent, decernerentque in militum stipendium pecuniam, jam per triennium compressam; hiberna quoque ad arcendos prædæ hostes in regni finibus constituerent. Et cùm legati ab Scytharum Regulo Visirioque oblatum venissent honestas reconciliandæ amicitiæ conditiones, si seorsum ab reliquis fœderatis pacisci vellent, sua apud Senatum auctoritate tenuit, ut re infecta repudiataque dimitterentur. At nihilo secius bellici expediendi apparatus, quippe dissentientibus opinione animis, segnis hoc quoque anno, ipso licèt sedulò annitente, habita cura. Nec prius acceleratus, quàm Scythæ intima regni depopulati, pigrescentibus pudore ac damno torporem excusserint. Sextili ineunte Kamenæco, trito jam sæpius itinere, in finitimas provincias digressi, collecta omnis generis præda, quam secum possent traducere, ignem reliquis vastitatemque intulerant. Ad primam Barbarorum incursionem validus Polonorum globus e vicinis hibernis moverat, ut pugnando reprimeret prædabundos. Illi præda jam graves impeditique se referebant, ea contenti, si salvam ducerent. Verùm cùm hostis recentibus equis viam præciperet ac tergo prope instaret, in editum collem se proripientes statuerant, subeuntem propellere, atque interim convehendis manubiis tem-

1690.

Quo auctore Senatus cum Turcis pacem seorsum a Fœderatis recusat.

Scythæ Sarmatiam depopulantur.

1690. tempus occupare. Eò progressi, Polonos ex alto conspiciunt inordinatos effusoque succedentes cursu; quocirca mutata vice irrumpunt ipsi; nullo negotio incompositos fundunt fugantque; septemdecim turmas, dum reliquæ præoccupant viam, tresque in iis tribunos militum obtruncant. Dein Sarmatiam interius quàm antea pervagati, relatam dudum prædàm uberiore cumularunt. Poloni suorum clade experrecti ad signa tandem coiere, non plus tamen quàm duodecim peditum, octo levis armaturæ equitum millia, bismille quadringenti sagittariorum. Cum hoc exercitu, non expectatis Lithuanis, nam septembre ineunte haud amplius cunctandum monebat autumnus, ad Naparim contendunt. Rex eo militum numero atque anni tempore in incertam expeditionem ducem se dare noluit. Commonefecit autem armorum præfectum, nihil Reipublicæ fore utilius Valachia Moldaviaque in ejus potestatem redactis. Rem ille complexus, Naparim transmittit nullo impeditus hostili exercitu; quo pariter, vacuam nactus Moldaviam, Jassium copias ducere aggreditur. At milites, vixdum parum progressi, tumultuari, agmen sistere, ac vociferari se longius ab eo flumine, unde sibi commeatus, non processuros; memores ob annonæ cibique inopiam quanta illic superioribus annis perculsi fuissent calamitate. Nullum imperium tanti fuit, ut eos vinceret atque

Prospere cum Polonis pugnát.

Qui tandem collecto exercitu iter in Moldaviam ineunt.

Oborta militum seditione recedunt.

atque a proposito dimoveret : invicta multitudine, si se respiciat. Quapropter renuentibus imperator cessit, & cum aliud non liceret, aliquod saltem munire propinquum oppidum statuit, unde commodius primo Vere consilium Regis explicari posset. Visa in id Socidava opportuna. Eò speculatum missa equitum ala an faceret deditionis spem, desertam a civibus reperit. Firmat proinde octingentorum præsidio ac semestri commeatu, romana pecunia comparato. Niecmagem quoque non longe positum ad Transylvaniæ fines occupat, quà præsidiariis in omnem fortunæ eventum ad Cæsarianorum arces pateret aditus. Ipse copias, remensa via, in hiberna deduxit. Hæc perexigui sanè momenti ad barbarici belli summam. Minus tamen hoc anno contulere Moschi, suorum Principum discordiis penitus implicati. Fædor magnus ejus gentis Dux immatura morte pridem decesserat sine liberis. Duo illi erant fratres Joannes natu major, eadem, ac ipse, genitus matre; atque e secundis Alexii patris nuptiis Petrus; quem licèt decimum nondum superasset annum, successorem testamento sibi delegerat; quippe alter ob tardum ingenium imbecilla esse mente atque impar visus. Imperii ac puerilis ætatis, quoad ille pubesceret cum delecto procerum Consilio moderatrix data Sophia germana soror, magni animi atque ingenii

1690.

Aliquot prius oppidis occupatis.

Moschorum inter se discordiæ causæque narrantur.

Quibus artibus & unde enutrita.

1690. nii fœmina. Hæc quo pacto, exeunte ex ephebis Petro, auctoritatem retineret, multa secum animo volutaverat; diuque fluctuata, cùm nihil a minore fratre, quem excelsæ indolis noverat, sibi sperandum crederet, in eam tandem sententiam venerat, ut huic Joannem, quem penitus obnoxium habitura erat, consortem Imperii dari conniteretur. Ejus proinde causam apud Senatum egit obtinuitque; misertum Juvenis in ordinem fraterna injuria coacti, cui uni gentis more regnandum fuisset. Rem difficilem, biceps imperium, difficiliorem fecerunt procerum studia in alterutrum inclinata, prout cuique ex altero spes aut gratia; curabantque, illum potentia crescere, a quo se augendos opperiebantur. Sophia prætorianos milites, qui duodevicenis constabant millibus, Joanni conciliaverat; Petro dynastarum plures, suamque præsertim Natalia mater Narischinam familiam, quæ apud cives plurima florebat gratia atque auctoritate. Dum ita ingenti animorum motu ac tacitis concertationibus æstuat Aula; Sophia pugnæ pertæsa, illecto ascitoque in suas partes Basilio Gallicino, illustri inter suos genere ac magni nominis, de Petro necando conjuravit. Condicto sexcentis prætorianis die, quo, diversa causati, in sacras Sanctissimæ Trinitati Monachorum ædes, easdemque propugnaculis munitas, Mo-

Eorumdem exitus.

Conjuratio in Petrum Magnum Ducem.

Moſcua non longe diſtantes, peruaderent. Eò ſiquidem conſanguinei inſidias odorati, Petrum dimiſerant. Duo interea milites conterriti facinoris atrocitate, rem clam renuntiando, irritam reddidere. Facta ſiquidem popularium manu advocatiſque peregrinis legionibus, quas prætorianis æmulas, firmius ſibi præſidium, Petri auus paterque conſcripſerant, non ſine ingenti eorumdem prætorianorum cæde conjuratio celeriter extincta eſt. Sophia clauſtro ſacrarum Deo Virginum concluſa; Gallicinus duro in Siberiam provinciam exilio multatus, ne gravior ipſorum pœna turbas aleret. Necati plures vario ſæviſſimoque ſupplicii genere, publicataque bona. Joanni vix tantùm non ſpecie tenus relictum Principis nomen. Habitæ deinde per reliquum anni reorum quæſtiones averterunt animos ab Turcici belli curis. Contrà Veneti in illud eò alacrius intenderant ſtudium atque operam, quò in ſpem venerant, validam accepturos opem a Pontifice Maximo cive ſuo; & hic ſpem haudquaquam fefellerat. Nam præter illius Imperii Sacerdotiorum decumas, ingentem ipſis contraxerat pecuniam, Camaldulenſium Cœnobii, quod ad Carceres nuncupant, ditiſſimis fundis pretio addictis; ſubmiſeratque mille quadringentos milites cum quinque Romanis, binis Genuenſium quinqueremibus, tribuſque conſtratis navibus, apertis

1690.

Quo pacto compreſſa.

Quorumque damno expiata.

Alexander VIII P. M. Venetis auxiliatur.

1690. quinque ad transvehendam legionem & commeatus. Ejus quoque auctoritate Melitenses octo rostratæ, quatuor onerariæ cum octogenis alba signatis cruce, sexque armatorum centuriis ad eos accesserant. Jamdiu terra marique obsidebant Epidaurum Limeram, fame domituri. Verùm per hyemem dispersis quandoque procella stativis navibus, capto tempore furtim a proximis insulis illuc irrepserat Turcarum aliquod navigium, invectoque frumento annonam levasse reputabatur. Quin & incesserat rumor, idcirco duodecim bellicas naves, ad propinquam Melen in anchoris stare, eò, tempestate oborta, quando nulla hostium navis furentibus undis resistere in statione atque iter obsidere posset, trajecturas; posituras que extra discrimen oppidum refectum milite atque alimentis. Id temerarium potius quàm audax videri poterat cogitantibus, haud illinc procul excubare Venetorum classem, nec mare, præcipitante jam hyeme, illam amplius quin navigaret, prohibiturum. Attamen opinio erat, nihil non ad opem ferendam ausurum maris præfectum, veritum Visirii atroces minas, nisi Epidauro caveret; elatumque prosperitate, qua duas per eos dies oppresserat hostium naves. Has sub Solis occasum procul visas, cùm noctu quoque se proderent prætoria lampade, denis, quot secum habebat, per tenebras circum-

Quibus duæ pereunt bellicæ naves.

cumvenit. Prima luce Venetæ jaculis undique lacerari cœptæ, ferociter pugnando Thracias repulere, quoad altera concepto igne correpta est; altera, ubi majoris machinæ confossus telo cecidit Alexander Valerius propraetore, cujus plurimùm bellica virtute ad pugnam duraverat, in hostium potestatem venit, non sine Marci Pisauri, classis majorum navium præfecti, culpa, qui ex adversa Peloponnesi ora comperto suorum discrimine jussusque ab Cornelio imperatore periclitantibus opem ferre, serò naves molitus, senatusconsulto negligentiæ pœnas carcere luit. Quæ dum ita se haberent, Cornelius haud amplius, quin Epidaurum invaderet, supersedendum statuit. Ex hibernis educto exercitu castra e regione oppidi in continenti locat. Inde protecto clypeis corpore a pyroscorpionum telis, per pontem cohortes aliquot immissæ, quæ adducta secum materia (nullum quippe nuda rupes suppetere videbatur) prope suburbii mœnia se communirent. Dum aggerem struunt, fit oppidanorum in eas impetus; & cominus gladiis, ex alto saxis telisque discerptæ, ducentis suorum humi relictis, totidem vulneratis, fugam arripere coactæ sunt. Prope pontis aditum continuere gradum, prohibitæ primùm ultra progredi ab subsidiario agmine, pontem ipsum jam antea ingresso; dein ducum voce partim incre- 1690.

Epidaurum Limeram invadunt.

Varii ejus oppugnationis eventus.

1690. crepantium, partim suadentium, congestisque ibi lanæ terræque saccis aliquo munimento se concluserunt. Non tamen ita, ut muralium tormentorum jaculis non paterent aut auderent vallum ad muros ducere. Quare Cornelius infestum locum deserendum, quin & ad lentam obsidionem redeundum censuit. Huic opinioni Gallianus armorum præfectus diu multumque adversatus fuerat, exaggerata mœnium præsidiique imbecillitate. Quamquam frustra contendisset, fossam audacter subeundam esse, locandas machinas, murisque minitandum; ostendissetque spem: Barbaros vixdum Venetis quidpiam rediisse animorum conspicerent, se deditturos: fecerat tamen viri auctoritas, ut Cornelius non statim suum recedendi consilium exequeretur. Interea auxiliarium copiis aucto exercitu, captoque e Turcarum sepulcris, quæ prope suburbii muros effossa visebantur, argumento: posse illic excitando vallo solum proscindi: in Galliani tandem sententiam animum inclinavit: Nec inani successu. Nam per noctem illuc progressi ac facili opere terram moliti, stationem opportuno loco ad verberandos quatuor majoribus tormentis muros firmarunt, nullo ab oppidanis impedimento, quippe quos ad erumpendum jam tandem robur atque animus deficiebant. Edita humilioris loricæ strage, prætor non diu post de tradendo Venetis oppido agitare

Quos demum facta Venetis deditio sequitur.

tare cœpit. Conventum, ut liberi adductaque secum re familiari in Cretam, qui solum mutare vellent, traducerentur. Quotquot ibi erant Turcarum, discessere, trecenti armati, reliqua (nongenti fuere) imbellis turba. Repertæ octo supra septuaginta murales machinæ, commeatuum bellicique apparatus parum. Ita penitus expedita barbarico jugo Peloponneso, Cornelius, ubi reliquum æstatis traducendum foret, consuluit majores duces. Cunctis, quam ipse afferebat, verior visa sententia est: satis videlicet in Græcia Venetiis esse domitæ Peloponnesi, quæ obiectu suo Thracias naves ab Adriatico sinu; & sive circumfusa mari, sive Isthmi faucibus montium asperitate clausis, ab se hostium impetus arcere posset. Ceteras illic continentis oras, utpote apertas, nullum momentum facere. Duas nobiliores insulas Eubœam & Cretam, tametsi non imperviæ præsentibus forent copiis, plus Reipublicæ dispendii ac solicitudinis, quàm roboris securitatisque allaturas; Thrace nunquam nisi iisdem, quas in conspectu haberet, recuperatis quieturo; & maritimis expeditionibus duplici terra marique apparatu ærarium exhaurientibus; nec ad Italiæ tutelam tanti, ut antea, pretii Cretam esse, capta Peloponneso. Contra per Dalmatiam Epyrumque dilatari posse Imperii fines tenuiori sumptu, non distracta scilicet in classem pecunia; & facilio-

1690.

Eorum præcipua in Dalmatiam aucta copia, & quo consilio,

1690. ciliori ſucceſſu ob populariuṁ ingenium in Venetos inclinatum. Plus autem utilitatis dignitatiſque ex hac veluti ſuburbana provincia Reipublicæ acceſſurum; minus Turcis ad eam in extrema ampliſſimi regni parte repetendam, irritamenti. Itaque luſtrato exercitu, bis mille & quadringentis peditibus equitibuſque ſexcentis ad Iſthmi cuſtodiam relictis; duodecim bellicis navibus, duabus incendiariis Danieli Delphino ipſarum præfecto attributis, quibus ab Turcarum claſſe Peloponneſi littora & mare circùm expediret; ipſe cum quinqueremibus hepteribuſque & pluribus onerariis quinque equitum, ſeptuaginta peditum centurias in Adriaticum ſinum traduxit. Vix illum ingreſſus tenuit ad Cæciam Aulonis litus. Parvum oppidum Aulon ſedet fertili planoque ſolo, vix non mare ſubiens, turribus muroque cinctum exigui operis. Tria illinc paſſuum millia Canina arcis in ſpeciem vico ſupereminet non ignobili. Ad hæc oppugnanda Veneti in proximum continentem deſcendunt; illinc quinqueremium jaculis diſſipata hoſtium turba, quæ ubi claſſem propinquantem viderat, deſcenſum prohibitura, ad mare e vicinia convenerat. Pars Caninam petunt, pars ad Turcas in circumpoſitis collibus ſeſe oſtentantes iter arripit. Hi verò ad primum incurſum conjectumque telorum longius intra nemora pedem referunt. Canina unum

Aulonem aggrediuntur, & facinus deſcribitur.

unum non ultra diem Venetos repulit, aliqua tantùm injecta mora e suburbii ædibus, unde Turcæ jaculabantur non sine equitis Giannettines Melitensis legionis præfecti, Nicolai Borrii instructoris exercitus, & centum gregariorum cæde; sauciis pluribus, & superioris ordinis Aloysio Sagredo Morovilloque ejusdem legionis protribuno. Vico superato, castelli mœnia suffodi cœpta. Quo viso Barbari, accepta libere abeundi venia, portas aperuerunt. Aulonenses postridie ad deditionem vocati, pollicitique eadem nocte se deliberaturos, tacito agmine oppidum deseruere. Exercitu in naves imposito Cornelius Dyrrachium nobile emporium septuaginta illinc passuum millibus navigavit. Hujus periculo Turcæ longius exciti, pedites equitesque accurrerant ingenti numero ac descensuris minitabantur; quin & procella vetabat litus. E re proinde non visum, facinus pertentare, cùm præsertim jam senesceret autumnus, & Auxiliaribus redeundum ad suos foret, nimiùm longis navibus infensa hyeme. Iis digredientibus Veneti Aulonem repetunt, ubi per octo dies Cornelius febri conflictatus postremum confecit diem maximò suorum luctu, quorum animos sibi conciliaverat blandis moribus, militari virtute, & rebus gestis; nunc novo rei gerendæ consilio magnam in spem erexerat. In Dalmatia vix quidpiam hoc anno me-

1690.

Desertam a Turcis occupant.

Dyrrachium invadendum pergunt recedúntque.

Cornelius Prætor moritur.

1690. memorabile patratum est. Principio Veris Chulmiæ, quam nunc Herzegovinam dicunt, prætor cum ingenti popularium manu adversus Nissichios Scodri montis, quem modò nigrum vocant, incolas, ab Turcis in Venetorum partes digressos movit. Hi e villarum diro incendio moniti prætorem hostiliter ad se progredi, facto mille armatorum globo, viam angusto in saltu obsederunt. At ubi illum vident inordinatum ducere agmen interjecto peditibus equitatu, continuò erumpentes ac ter jaculati in fugam consternarunt, illata trecentis nece. Prætor dum pedibus sibi consulit, occurrit latronum catervæ, quos cùm nec vincere nec placare potuisset, vinctus Venetis traditur. Per æstatem intra Turcarum fines a Dalmatis procursum exigua præda, quæ tamen satis fuit ad ipsorum spem fidemque retinendam. Ultra vastitatem gravis pestilentia ex interiori provincia in maritimam oram cum manubiis adducta est, cui restinguendæ non parum Venetis impensum curæ. Sub finem Autumni Vergoratium, non magni momenti oppidum prope Naronem amnem, vix armis tentatum sub eorundem potestatem deditione venit. Nec mare prælio vacuum fuit, majori tamen discrimine quàm successu. Delphinus cum ea, quam diximus, classe & una piratarum nave Ægæum circuibat exigendo ab insulis tributo. Ubi novit, no-

Mutuæ per Dalmatiam populationes.

Chulmiæ Prætor a Venetis fugatus, & captus.

Pestilentia per Dalmatiã grassatur.

novem bellicas Turcarum majores naves, tres vicenasque Africanorum additis sex ac viginti biremibus prope Mytilenem in anchoris stare eo consilio, ut si ventus & occasio ita ferret, in Bœotiam copiarum quidpiam traduceret, indeque Peloponneso offerrent periculum; illuc proras obvertit. Turcæ pugnam non detrectarunt. Dum concurrunt ordine instructo, cecidit ventus. Delphini prætoria navis, quæ classem ductabat, sola intra muralium telorum conjectum processerat, occurrens majoribus hostium navibus; jamque invicem se verberabant. Unde ipsi non multum discriminis, maximum verò a biremibus adiit, quæ celeriter propius admotæ hostem in eam effuderant. Telis obrutæ salutem primùm attulit fabrefactus ignis, quo Turcas progredientes ad puppim non modò repressit, sed ab se penitus depulit. Mox lenis aura vela intendens laceram concussamque periculo exemit, excepta ab reliquis navibus, quæ statim ac per ventum licuit auxiliatum venerant, acie cum hostibus decreturæ. Sed nox intercessit. In ea pugna Delphino murale telum lævæ digitos præter pollicem detersit, Joanni Bugiæo trierarcho vitam ademit; aliquot utriusque classis gregariorum desiderati, fractaque armamenta. Postridie perendieque in altum utrique progressi pugnæ periculum facturi rursus videbantur; ve-

1690.

Navalis pugna inter Venetos ac Turcas describitur.

Ejusque successus.

A a rum

1690. rùm inani eventu, Turcis circumflectentibus proras, priusquam proluderent. Dum ita barbaricum desævit bellum; sociale inter Christianos Principes non minus inhorruit. Galliæ fines armis undique obstrepebant; sed Hibernia præcipue in se obverterat omnium animos. Nam Fœderatis, occupato illic Vilhelmo Rege, nihil subsidii (quod præter conceptam antea e præpotentis ejus Imperii viribus opinionem acciderat) e Britannia sperandum erat; dejecto, nihil ab ipsa non metuendum, in Jacobi legitimi Regis fidem ex hujusmodi successu facilè reditura. Et sane quotidie magis in ærumnosum Principem creverat suæ gentis amor, constitutaque inter procerum omniumque Ordinum plurimos ad eum revocandum conjuratio. Ipse quoque in occasionem intentus clam in Angliam submiserat, qui animos promissis illicerent ac rem digererent. Convenerant autem ut dynastarum fidissimi per hyemem taciti clientelas describerent; se deinde quieti continerent, quoad Vilhelmus, in Hiberniam transmisso suarum legionum robore, eò trajecisset. Tum quantacumque possent vi, cierent ubique tumultus statimque ad australem præcipue plagam ac Tamesis ostium perrumperent. Gallicam bipartito classem distributam octo illic armatorum millia, armaque Torbai exposituram; totidem isthic ad amnis ripas. His freti, ex

Res in Hibernia gestæ narrantur.

Conjuratio pro revocando Jacobo Rege a quibus, & quo pacto struitur in Anglia.

ex una parte opulentissimam illam regni oram, ex altera Londinum regni caput, & si fortuna arrideret, Mariam ipsam Arausionensis conjugem auctoresque seditionis improvisò oppressos interciperent. Interea Gallicas plures humiliores naves (Fregatas nuncupant) Hibernicum mare Vilhelmo intercluSuras, si ad comprimendum Britannicum tumultum suas illuc remeare ex Hibernia copias vellet. In Scotia id unum conjuratis occulte indictum: dum foris arderet bellum, Edimburgum flammis involuerent, avocatisque incendio civibus ab aliarum sensu rerum, arcem vi aut astu caperent, redderentque sociis libertatem; qui, non multò ante comperti eadem agitasse consilia, in carcerem detrusi fuerant. Cetera palam agebantur, non uno procerum concitante cives ad res novandas; Montanisque alacriter ad delectum se se exhibentibus. Quamquam plurium imperium sequuti, parum proficerent ad rei summam; & populationibus averterent potius ab legitimo Rege provincialium animos. Sæpius inter factiones minuta prælia diverso eventu per hyemem & primo Vere commissa sunt. Semel ferocius in Murraina provincia, ubi duo Jacobæorum millia cum pari Vilhelmitarum, quos Thomas Levingtonus ductabat, collatis signis terga dedere, trecentis suorum necatis, captis centum, parua hostium cæde. Hinc at-

1690.

Et in Scotia.

Ubi minuta prælia inter partes fiunt, & quo eventu.

1690. tritæ concussæque invicem vires; sed quæ contra Jacobum Regem, publica auctoritate faciliùs reficiebantur. Interea mitescente anni tempore octingentos supra septem Gallorum millia Lauzuni Comite præfecto, & quidpiam militaris apparatus Amfrevillus proprætore quinque ac triginta bellicis navibus in Hiberniam fœderato Regi suppetias duxit, appulsus ad Corcagiæ portum; unde quinque millia ejus gentis, mutuum auxilium, in Galliam reduxit; Hibernis manu & animo validioribus, si solum mutent. Commodùm accidit, ut cùm per hos ipsos dies Batavorum classis Mariannem Neoburgensem Regi conjugem in Hispaniam traduceret, se se invicem communi studio, ne ab re sua diverterent, declinarint. Fama Gallici militis in Hiberniam transmissi exacuit Anglicani Concilii curas, haud ignari, nunquam sibi & Vilhelmo Regi, dum illic bellum, otium fore. Censuit proinde cum ipso agendum ut eò traijceret legionum robur, nec eas, nisi debellato, revocaret. Annuit rem ille, quam jam in animo habebat: ignarus, quantum in se domi ex adulta conjuratione impenderet periculi; ratusque, in sua & Batavorum classe præsidii satis habiturum ab externis hostibus. Spes quoque alliciebat, citò ab se negotium in Hibernia confectum iri, prospero ibi aliquo per eos dies armorum successu

Gallorum auxilia in Hiberniam traducta.

Marianne Neoburgensis Caroli Hispaniæ Regis sponsa ad eum ducitur.

su victoriam portendente. Nam & Carlinfordia munitum oppidum fame in ejus potestatem venerat, dimisso honestis conditionibus octingentorum præsidio; ejusque exemplum sequutæ Dundalkum Ardrakumque immunitæ prope urbes, sed quæ maritimi non parum tractus, ex eaque parte ad regni principem urbem Dublinum iter intersæpiebant. Paullo ante Volselejus tribunus militum Beltoberte, ubi armorum præfecturam gerebat, cum tribus equitum septem peditum centuriis Covonium, unum reliquum in Ultonia provincia obnoxium Jacobo Regi oppidum profectus, illud obtinuerat, arcis quamquam oppugnatione abstinendum fuit. Eò contenderat, spe, illud facilè subactum iri quippe tumultuario mille solùm quingentum præsidio communitum. Verùm patefacto ejus consilio, Barcovici Dux pari legionariorum numero illud auxerat. Acie ante urbem instructa pugnatum est. Sed præsidiarii ad primum telorum conjectum loco pulsi in arcem se retulere. Hostis urbanas ædes ingressus, in prædam se dissipavit. Quo animadverso, illi e portis iterum in incautos se se effuderunt non sine multa prædantium cæde; & major accidisset, ni Volselejus bis centum & quinquaginta militum cohortem, quam in subsidiis extra mœnia ad subitos casus retinuerat, irrumpentibus opposuisset; jussisque illico inflammari tectis, suos metu

1690. *Aliquot prosperi in Hibernia eventus pro Arausionensi.*

1690. metu flammæ ad ſigna coegiſſet, hoſtem rurſus intra munitiones; centum, qui nimis procurrerant, in oppidanorum poteſtate relictis. Mors utrinque trecentos oppreſſit, levique vulnere perculſus Barcovici Dux. Hoc rerum ſtatu Vilhelmus Rex, præmiſſis in Hiberniam legionibus, ſub æſtatis initium illuc trajecturus, a Ceſtria conſcendit. Tertio die Rupis Fergusſii portum intravit fœlici navigatione. Nec mora ad exercitum pergit, qui caſtra prope Dundalkum metatus fuerat. Septem ac viginti erant peditum millia, equitum duodeviginti. Droghedam inde progreſſus in Buvindæ amnis ripa ſigna ſtatuit, quà vadum tentare poſſet, ſpeculaturus. Nam Rex Jacobus ulteriorem marginem prætexebat, ratus ſe poſſe hoſtem objecto flumine ab congrediendo prohibere. Dum interim orituri in Anglia tumultus nova utriſque darent conſilia ac rebus gerendis moderarentur. Et ſane ubi auditum, Vilhelmum ſuarumque robur virium in Hiberniam tranſgreſſurum, turbari in Anglia res cœptæ, quamquam non prius in apertum prodituræ, quàm Gallica claſſis ferendis auxiliis altum teneret. Nec ipſa diſtulit, Brivate aliiſque e portubus vela dare. Duæ atque octoginta erant bellicæ majores naves, quas ſex & viginti quinqueremes ad brevia litorum, ubi exponendi eſſent milites, ſubeunda, ponè ſequebantur. Simul altera

Vilhelmus Rex in Hiberniam appellit.

Quo militum numero ejus exercitus, & ubi locatus.

Claſſis Gallica in Britanniam navigat.

rera depressiorum navium classis Hibernicum interseptura fretum solverat. Facinus, quod hactenus silentio compressum fuerat, in vado videbatur; cùm repente Ctovvnius quidam majestatis reus, dictaque e vinculis causa capite damnatus, vitam pro mercede pactus, conjurationem, cujus erat particeps, Judici aperuit; hic statim Aulæ potentioribus. Senatus cum regia Vilhelmi Conjuge ad inopinatum discrimen exhorruit; non tamen ita, ut horror, quod in subitis evenire solet rebus, consilium tardaverit. Confestim intra Londinensem arcem asservari jussi Clarentiæ Comes & procerum aliquot, de novandis rebus delati aut suspecti. Provincialibus imperatum, ut armati globatimque divisi otio consulerent, litora ab externis hostibus, oppida ab domesticis tutarentur; arcium, & præcipuè maritimarum, præfectis, ut ab insidiis caverent. At majus ad compescendas turbas præsidium ab classe petendum Senatus censuit; si tamen hostium naves non modò ab appulsu arceret (satis enim ad confirmandos conjuratorum animos fore, si ex alto spem facerent appellendi) sed vel suo damno contunderet; dummodo in communi strage viribus & illæ debilitatæ recederent. Itaque prætori Herberto Toringtoni Comiti mandatum ut non amplius, quo hactenus consilio usus fuerat, prælium fugeret, nec tergiver-

1690.

Britannica conjuratio quomodo detecta.

Ac dissipata.

Classis Britannica adversus Gallicam emittitur.

1690. versando satis haberet, hostem, ne descenderet, ab litore prohibere; rectà adiret, lacesseret, cum volente confligeret, cedentem insequeretur. Dicto paruit, nec diu fuit, quin Britannico in mari, qua parte australe percutit Angliæ latus, Gallicas naves obvias habuerit. Eas numero prope æquabat, auctus tribus & viginti Batavis navibus Evertzeno duce. Utrinque illico in frontem instructæ. Batavæ dextrum cornu; Anglicæ, quæ rubrum vexillum sequebantur, mediam aciem; quæ ceruleum, sinistrum tenuere cornu. Et Galli tripartitum agmen objiciunt. Quod castri Rainaldi Comes ductabat, in sinistro adversus Batavos; quod Æstræi Dux, in dextro locant. Anna Ilarion Constantinus Tourvilli Comes imperator medium habuit. Ventus Fœderatis favebat, ex iisque, cùm parum Sol processisset, primi Batavi in hostes irrumpunt. Ibant utrique redibantque adversi, telis undique se concidentes. Quin, dum pugna irritatur, propius subeuntes, ictu certiori feriebant alueos; vela, armamenta, mortalium corpora lacerabant. At reliqua in acie mitius decertabatur. Quippe Anglicæ naves, ne secundo prorsus obsecundarent vento, qua possent arte, se sustinentes, longius & incerto vulnere micabant jaculis. Jam tres pugnaverant horas, cùm ventus resedit, immobilesque steterunt. Non ita multò post eo rursus increbrescen-

Oritur pugna.

Describitur.

scente instauratur pugna. Quam cùm nec modò cominus congressi exacuerent Angli; Tourvillus, re animadversa, aliquot e medio agmine subductas naves circumire Batavorum cornu atque illud a tergo ferire jussit. Hi quamquam circumfusi telis diu atrocem procellam pertulere, rati socios (nam fumus conspectum ademerat) pari discrimine & commixtis navibus decertare. At cùm se penitus jam vires deficerent laceris velis armamentisque, ne præda hostium manerent, sub vesperam fractas mutilatasque naves in proximum continentem, quò prius Angli se subtraxerant, retulere. Batavorum duæ bellicæ totidemque incendiariæ in eo prælio depressæ, una in hostium potestatem venit, altera igne consumpta; decem atrociter vulneratæ, malis antennisque magnam partem decussis; quarum postridie ab ipsis nautis, cùm non satis cursum accelerarent, quatuor demersæ, tres incenso nitrato pulvere dissipatæ. Periere duo legati Bruchel & Gindychus, ingens gregariorum multitudo. Ex Anglicis duo penitus labefactatæ; reliquæ, ut & Gallorum classis, ærumna haud immunes, sed navigando adhuc pares. Touruillus mare liberum nactus, propius legit Angliæ litus, ac quinqueremium ope facto circa Torbajum quingentorum militum descensu Tingmutum, unde trecenti præsidiarii ad ejus adventum dilapsi fue-

1690.

Batavæ naves atrociter concussæ recedunt.

Navalis Gallorum victoria.

Qui in Angliam descendût sed inani successu.

1690. fuerant, habuit diripuitque; simul in propinqui ostio fluminis quatuor bellicas, octo onerarias incendit. Paucos deinde moratus dies, nec ultra progressus, receptis in classem militibus, redux Brivatis portum cœpit. Id æque molestum ac præter spem accidit Ludovico Regi. Audito enim, victos profligatosque hostes navali prælio, non dubitaverat quin meditatum in Anglia facinus inchoatum foret atque omnia ibi Gallicis armis ac tumultu obstreperent; dolebatque modò, nullum exinde relatum victoriæ fructum; adhuc ignarus nihil Britannos movisse, quamquam plurimi ad ciendas fovendasque turbas se comparassent. Quin eò diligentius excitata ibi studia juventutis, ad arma Senatus edicto adversus exteros coeuntis; quò protracta atque idcirco debilitata in dies rerum novandum spe augebat solertiam timor, ne in quo minor visa, illum argueret sublestæ fidei. Quamobrem Tourvillus discesserat, veritus inutilem infestamque trahere illic moram, & Conjuratos e diversa, quàm speraverant, Hiberniæ fortuna animum contraxisse, ne se in apertum discrimen darent. Nam Vilhelmus quàm citissime per omnem dissipari Angliam curaverat, uno prælio, quod postridie navalis pugnæ commissum fuit, Hibernicum bellum se debellasse. Exercitum, ut præfati sumus, admoverat ad Buvindæ ripam, cujus ad-

Idque omnibus inopinatum.

Quiescentibus Britannis Conjuratis.

Funestum in Hibernia Jacobo Regi prælium.

adversam oram Jacobus Rex bellatorum quadragenis prope millibus interſepiebat. Ille ad ſpeculandum progreſſus ubi vadum tentare poſſet, dum circumſpiciendo cunctatur, leniter majoris machinæ telo ictus, vitæ periculum adiit. Quo tamen nihil deterritus, illac traijcere, ſtrenuitatis argumento, meditabatur. At ubi paullum deſedit repente ſurgens ardor animi, ſecum & cum iis, qui circum ſe aderant, breviter colloquutus, incertæ nimis eſse plenum aleæ, in hoſtium conſpectu ſuperare amnem, non mediocri & pectore tenus fluentem aqua, mutato conſilio Comitem Medardum Scombergium cum dextra equitum ala, duabus ſiniſtræ ſagittariorum legionibus, unaque peditum, & quinque tormentis curulibus adverſo flumine tria paſſuum millia per noctis ſilentium ire jubet: ubi latior alueus humilioreſque ripæ longe faciliorem tranſitum aperiebant. Jacobæi quatuor equitum legionibus ſuſpectum locum inſederant, quæ tamen, parva tranſgredientibus injecta mora, longe impares numero ſe retulere. Medardus ſuas copias in ripa continuit acie inſtructa, ſuſpicatus, hoſtem novis e propinquo auctum militibus, ad pugnam rediturum. Simul, quod ſibi inſtaret periculum, Vilhelmo, ut quidpiam opis ſubmitteret, renuntiavit. Nec vana erat ſuſpicio. Jacobus enim, re comperta illuc validum ſuorum globum pro-

1690.

Et quo conſertum ordine narratur.

1690. perare jusserat, in spem ingressus, traductum agmen, priusquam accresceret, deleri posse. At ubi vidit, hostilem exercitum (quod eludendo ejusmodi consilio Vilhelmus apud se jam antea constituerat) in amnem irruere transmittentis in speciem, e re non duxit extenuare illic vires. Sententiam deinde mutasse doluit, cùm isthæc, aut non ália sibi foret vincendi ratio. Interea Medardus, ut pro responso acceperat, movit agmen hostemque a latere adortus est. Nec Vilhelmus, postquam clamore nuntio initum ab eo prælium comperit, destitit a fronte urgere. Læva equitum ala, cujus imperium Georgius Daniæ Regis frater gerebat, flumen ingressa, Jacobæos equites sagittarios, Berovico præfecto, in ipsa ripa obviam habuit. Media pedestris acies, Scombergium legatum sequuta, in aquam pectore tenus surgentem se immisit. Ad hanc repellendam processerant Jacobæorum duo millia & quingenti pedites cum prætoria equitum legione. Verùm cùm ex adversa ripa micarent majores machinæ, e medio flumine pyroscorpiones; & qui traducebantur, accelerarent, cessere illi; his utrobique datur in marginem evadendi locus. Quamquam triceni minorum militiæ ducum, qui propius dimicaturi ad aquam descenderant, facerent suis, ripa hostem prohibentibus, animos. Se tamen retulere ad primos conatus parva utrinque nece.

ce. Præfectorum, qui præcesserant, quinque ac viginti gradu stantes honesta morte occubuerunt. Peditatum e vado egressum Vilhelmus trifariam dividit. Octo millia quingentos ad sinistram equitum alam, quæ vehementer impellebatur, accedere eique robur ac firmitatem addere, sex millia cum ala dextera conjungi jubet. Ipse cum reliquis in mediam irrumpit hostium aciem. Hanc Lauzuni Comes dirigebat instruxeratque circa vicum, qui amnem fere contingebat. Erant secum Gallica auxilia, & quicquid in Hibernis copiis veteranorum. Anceps proinde illic prælium diuque paribus pugnatum viribus ac virtute. Quam ut in suis exacueret Scombergius legatus, octogenario major ante signa progressus, pugnans cecidit. Primùm ab utroque cornu inclinavit ad Vilhelmum victoria, superatis Hibernis Anglorum numero ac strenuitate; dein penitus in ejus partes concessit. Nam Lauzunus ubi se utrinque nudatum novit equestri robore & ab hostili equitatu instare certam perniciem, monuit Jacobum Regem ut ex acie discedens consuleret vitæ ac dignitati; eas pluris esse, quàm quæ ullo pretio in apertum discrimen committendæ forent; & sæpius ingenti solicitudine, quæ tunc de ipsius incolumitate omnes incesserat, debilitari militum animos, non augeri. Eò jam rem devenisse ut abjecta victoriæ spe,

1690.

Victoria ad Arausionensem vertit.

1690. ſpe, de reducendo incolumi exercitu cogitandum eſſet; idque ſibi uni explicandum petere; & ne abnueret, obteſtari. Ille dictum non aſpernatus, Dublinum ſe proripuit. Civitatis principes paucis adhortatus, ut non ex præſenti fortuna, quæ facilè mutari poſſet, ſed ex adhuc invicta in ſuum Regem fide conſilium caperent, ſtatim illinc Vaterfordum proceſſit. Conſcenſa Gallica nave, quam ſi occaſio ita ferret, in eo portu ad navigandum inſtructam ſtare in anchoris juſſerat, mare ingreditur, Galliam repetiturus. In altum provectum caſu excepit Gallica itidem humiliorum bellicarum navium claſſis, munitoque itinere in Normannorum expoſuit litus. Interea Lauzunus & Tyrconellus, ſigno receptui dato, pugnam diremerant. Receſſit agmen inſtructis ordinibus, quamquam tormentis laceratum & undique circumfuſum. Parum illud hoſtis eſt inſequutus; & qui ex utroque fugerant cornu, per nota paludum ſylvarumque itinera facilè victori ſe ſubduxerunt, vix mille quingentis in eo prælio interemptis & pari prope ex adverſo cæde. Circa Atlonam & Limericum munitas urbes, quibus verſam ad occaſum inſulæ partem in poteſtate officioque retinerent, caſtra metati ſunt. Eò deinde non pauci Hibernorum hàc illac pervagati ſe collegere. Drogheda validum oppidum, præſidio & commeatibus in longam obſidio-

Jacobus Rex ab exercitu recedens in Galliam redit.

Jacobæi ordine pedem referunt.

Ubi, aucti numero, ſe locant.

sidionem refertum, Vilhelmo statim in deditionem venit. Nec Dublino, ubi ejus gentis Concilium aderat, ulla fuit mora quin, vixdum Jacobo illinc digresso, in æmuli Regis partes concederet. Is, cum una equitum altera peditum legione præmissis Ormondi Duce & Overcherchi Comite, qui adversæ factioni metum ingererent, triduo post in urbem se contulit ibique aliquot transegit dies, incertus quid ageret. Fuerunt, qui e re illic gesta Jacobum timiditatis, Vilhelmum segnitiæ redarguerent. Nam & illum nimis propere Hiberniam deseruisse, cùm debuisset, recuperato exercitu, castris alicubi se continere, ostentataque fiducia cohibere plurimarum urbium defectionem, quas non fides mutata, sed ejus falsò credita, verùm perspecta pene oculis, desperatio ad Vilhelmum adduxit. Et hunc debellare potuisse, si hostem pavore aut armis perculsum vestigiis persequutus nulloque dato ad respirandum spatio urgere illico non destitisset. At non eadem rerum peritis sententia fuit, apud quos opinio increbruit, Jacobum in Galliam reditum accelerasse, nonnihil ex eo prælio de Hibernorum erga se animo suspicatum; cùm præsertim rarò maneat adversus miseros fides. Vilhelmum verò initio sibi proposuisse, confestim cum exercitus parte in Angliam remigrare, inquietos molientesque illic cives, unde majus pe-

1690.

Plura oppida, victoriæ fructus in Vilhelmi potestatem veniut

Varia de hoc prælio & Jacobi reditu hominum opinio.

Captumque a Vilhelmo consilium a pluribus improbatur.

Quæ fuerit prudentiorum sententia.

1690. periculum erat, priusquam moverent, compressurum. Quamobrem Cestriam prætorias Batavorum cohortes statim a pugna traduci jusserat. Certiorem deinde redditum, ad Britannicam refrenandam conjurationem satis in Maria conjuge & in Senatu consilii, in morigeris sibi populis præsidii esse, propositum mutasse: spe simul, brevi quicquid in Hibernia reliquum erat urbium, se præsente redigi in potestatem posse. Re deliberata, legiones primùm Vaterfordo admovit. Præerat oppido cum mille sexcentis armatis Henizius tribunus militum, qui non æque validus animo, vixdum aperto vallo & nondum expeditis bombardis deditionem fecit. Inde Atlonam Duglatium prolegato cum decem peditum, quatuor equitum, duabus sagittariorum legionibus tentatum misit, an metu victa Vaterfordi exemplum sequi vellet. Verùm invicto adversùs minas blanditiasqae tenebatur Gallorum Hibernorumque præsidio, quod spem elusit. Ipse cum reliquis copiis Limericum pergit. Explicato circa urbem exercitu nec circumvallato, triduo ad primas munitiones agger adducitur, mox triplex occupatur castellum, & geminæ decutiuntur altiores turres, unde plurima in apertum hostem jaculis cædes. Deinde tricenis arietibus concussa mœnia viam in urbem aperuerunt. Præsidiarii mixto illic Gallico Hibernoque nomine, quamquam

Vaterfordum in Arausionensis potestatem venit.

Atlona non cedit.

Limericum frustra oppugnatur.

Oppugnationis series.

quam ingenti forent numero, hactenus intra claustra se continuerant, aliqua solùm telis, quæ perpetuò micabant, injecta operibus mora. Hinc hosti additus animus, ut vel quod nondum tempestivum erat, auderet. Pugnam ad viæ tectæ marginem confert; qua victor in fossam descendit enititurque, præcipiti licèt clivo, in mœnium ruinas, immemor procellæ, quæ ab integris adhuc propugnaculis impendebat. Et ea quidem tonantibus undique muralibus tormentis irrupit adeo, ut suæ illum audaciæ pœniteret. Dum verò discerpitur, oppidani e portis, atque ex apertis ariete muris erumpentes, stragem cumulant, pulsum fugatumque extra munitiones propellunt consperso cadaveribus solo, dissipatisque vineis, & quicquid operum molitus fuerat. Vilhelmus pensatis hoc facinore præsidii viribus ac strenuitate, ne illic infestam inutilemque interponeret diutius moram, colligi vasa jussit. Dein munitis milite ac re frumentaria circùm oppidis, ineunte autumno cum aliquot legionibus in Britanniam transmisit. Post discessum Gallicæ classis variatamque Hiberniæ fortunam cuncta isthic quieta sedataque videbantur, otii studium iis maxime simulantibus, quibus ejus turbandi animus fuerat. Quocirca subitariis militibus jam tum ad signa vocatis, cùm Galli descensuri videbantur, commeatum dederant, habito solùm octo millium delectu, quibus Joannes

1690.

Infelix exitus.

Vilhelmus in Britanniam redit.

1690. nes Marleborugi Comes in Hiberniam deductis, omnem illam australem oram, Corcagio, ut contigit, domito, penitus explicaret. Et Vilhelmus, ut in affecto corpore, ulcus hoc tempore non modò non tractandum, verùm etiam ut altius consopiret animos, leniendum censuit, in libertatem idcirco restitutis, qui rerum novandarum in suspicionem venerant; nec de re amplius, veluti falsò credita, inquiri voluit, gnarus: turbulenta consilia si non pateant, facilè ex ipsa rei difficultate corruere; prodita, ne pœnas luant, accelerari. Nec minor ei cura sarciendæ classis. Batavi, exulcerati Toringtoni Comitis dolo an socordia, placandi erant. Hic proinde jussus e vinculis causam dicere: quòd pugnasset adverso Marte, suas obtendit numero & viribus impares hostium navibus. At cùm de Sociis, aperto in discrimine ope sua destitutis, adversa præcipue fama conflictatus, non ita facilè se purgaret, primùm ampliatus est. Deinde ubi deferbuit simul cum damni & periculi memoria, ardor animorum, desederatque non parum dolor & ira, Judices illum suffragiis omnibus culpa exolverunt. Rex tamen paullo post, ut communi opinioni, qua reus traducebatur, satisfaceret, exauthoravit. Id Batavis ad acceptæ cladis lenimentum revocandumque instaurandæ classis studium satis fuit; præsertim cùm reputarent, mari sibi, si rem

Leniter de conjuratione inquirit.

Toringtonus classis præfectus de infausta pugna causam dicit.

Sententia Judicum absolutus.

Placandis Batavis exauthoratur.

rem nauticam negligerent, intercluso, unde suæ robur reipublicæ, hanc magnum discrimen adituram. Itaque ante septembris exitum classem duodetriginta bellicarum navium, celerrimo quidem opere vel ad ostendendum quid in hujusmodi re possent, ornarunt. Et Angli refecto armamentorum damno duas tricenasque instruxerant ad navigandum. Stetere in anchoris ad Angliæ litus; quoad comperto, Gallicam classem dato navalibus sociis commeatu Brivate hybernare, suos & ipsæ in portus se divisere. Nam post acceptam a Jacobo Rege in Hibernia cladem, ejusque pavore compressos in Scotia atque Anglia conjuratorum animos, Ludovicus Rex emittenda iterum classe nullum se operæ pretium facturum existimaverat, dubiis illic rebus consilio primùm & armis, deinde Vilhelmi etiam præsentia confirmatis; in Hibernia, ut ut ceteris desperatis, Atlona & Lymerico in Jacobi ditione ac potestate manentibus, quæ validissimo insessæ præsidio commode per hyemem se se ac fidem suam tueri possent; quæque dum Ver incœpisset, aditum in reliquam provinciam daturæ forent; sin minus, tantum Vilhelmo negotium exhibituræ, ut illinc transportare exercitum sociis auxiliaturo non liceret. Quod sibi, cùm illa major fefellisset spes, non parum levaminis dare poterat. Interea subducto e navibus classiario milite eo- 1690.

1690. que in Belgium traducto, exercitum illic auxerat; ubi, cùm ad se inclinasset armorum fortuna, huic obsequi &, quo maximo liceret impetu, impellere perculsum hostem, e re nimiùm ducebat esse. Supremum illic militare imperium Luxemburgio legato mandaverat; jusseratque divisis copiis regionem longius, ne hosti alimenta suppeteret, depopulari ac plura eodem tempore tentare loca, dum tamen, si ad se illum venientem conspiceret, brevi posset dispersás colligere, totisque viribus in aciem prodire. Hoc proposito Luxemburgius quinque & viginti hominum millibus secum adductis, superato Scaldi amne, Deinsam venit. In animo erat, Gandavum, non multo præ urbis magnitudine detentum præsidio, repentè invadere, & si res non succederet, traducto Lisa fluvio, Flandriam provinciam ingredi, ut præsenti pecunia, aut promisso datis obsidibus tributo, a ferro ac flamma se redimeret. Dum interim Humieresus legatus, qui cum militum globo jam antea prope Scaldim stativa locaverat in occasionem intentus, circumpositam Alosto regionem populabundus diriperet. Quod ubi Gallorum consilium comperit Castanagæ Marchio, Belgii Hispaniensis prætor, confestim cum omni exercitu, qui Regi suo merebat, illuc movit ea celeritate ut hostem præverterit. Firmatis frequentiore milite Gan-

Res in Belgio gestæ narrantur.

Gandavo Brugisque, prope fossam, utrique interiacentem oppido ad navigandi usum, castra posuit. 1690.
Aliò deinde avertendis hostibus, Principem Carolum Valdemontium cum bis mille quadringentis peditibus, sexcentum equitum ala, quibus quidpiam supplementi datura erant Ostendæ, Novique portus præsidia, vallum aggredi jubet, ab Gallis adversus Fœderatorum excursiones Ipris Dunquerquam perductum. Valdemontius gnaviter rem exequutus, ingentes manubias e Casleti Poperingæque præfecturis retulit; & longius se se intulisset, ni Luxemburgius valida submissa suorum manu ei periculum objecisset, ne, nisi statim ultra vallum redacta præda, reditu intercluderetur. Parem non diu post Humieresus Hispano Belgio circa Alostum cladem intulit; inde tamen celeriter cis Scaldim ad eam tutandam oram revocatus. Interea Luxemburgius Deinsa, ubi inutili mora diversabatur, Condæum discessit. Paucos isthic moratus dies, lato gyro fallendis hostibus; quasi ubi se offerret alimenti copia, pabulaturus; Scaldim transgreditur, atque amnem relegens Vallocuriam processit, in ulteriorem iterum ripam, quod hostis non facilè suspicaretur, inter Namurcum & Carolegium inimicas arces traducturus exercitum, fœlicissimamque illam Brabantiæ provinciæ oram intactam adhuc derepente depopulaturus. Re per exploratores comperta, Hispaniensis prætor an-

1690. anxius animo, ne direpta vastataque ea regione, quam hibernis destinaverat, suos alimenta deficerent, accederetque ignominiæ damnum inexpiabile, quantum suorum militum ab se licuit dimittere, extemplo Valdechiæ Principi, Batavi exercitus Imperatori, submisit, orans obtestansque ut hostibus intercluso Sabi amne, tantam removeret ærumnæ labem. Valdechius copias prope Tilemontium contraxerat, conflatoque quadraginta amplius millium agmine quàm celerrime adversus Gallos castra movit; Berli Comite, an ii hactenus Sabim superassent, speculatum præmisso cum quingentis equitibus, quos brevi intervallo quinque equestres legiones præfecto Flodorpi Comite subsequi, & his alteram validiorem equitum alam subsidiariam Vebbeno prolegato duce, si fortè congrediendum foret, ire imperat. Luxemburgius, ne temere expeditionem propinquam hosti mediamque inter ejus arces susciperet, copias & ipse auxerat ad quadraginta armatorum millia, accersitis legionibus, quas Gernæi Comes non longe detinebat, acceptisque quinque peditum, septem equitum millibus e Beuflersi agmine ad Mosam excubante. Cum his legionibus ad Sabim progresso duo castella, tumultuario tenuique opere constructa in opposita ripa, tranare vetabant amnem. Ad ea occupanda expediendumque aditum Pomponæ dynasta, non pro-

procul inde traductis bis centum sagittariis, alterum extemplo, alterum tolerata unius diei oppugnatione cœpit; non enim plus centum utrobique inerant milites. Nec mora ad prævertendum hostem equites, altius ex aqua extantibus equis, illac traducti. Pedes cymbis lentius trajicebatur. Interea Cenomanorum Dux octo equestribus legionibus secum adductis viam præceperat, quidpiam de hostibus exploraturus. Ad Fleurusii vicum Berli Comiti occurrit; qui cognito, apertum jam Gallis amnem, nec paucos transmisisse, suum quingentum globum illic sistit, misso ad Valdechium, qui renuntiaret, quid actum foret; & quid sibi gerendum esset, sciscitaretur. Jussum redire circumvenere Galli pugnantemque obtruncarunt cum magna suorum parte. Parum progressi, in Flodorpi agmen incidentes iniere pugnam, quam Fœderati vixdum initam deseruere ad proximas Vebbeni copias relato celeriter pede. Is audito certantium strepitu, & male sociis ominatus, pone virgultorum sepem, quam casu occurrentem pro vallo habuit, aciem instruxerat ad eos excipiendos, si adversam fortunam subiissent; hostibus obviam ire nequaquam ausus, ignarus quo forent numero. Par consilium hos tenuit, ne signa inferrent. Pauci, quos ultra sepem inconsulto præliandi libido rapuit, audaciæ pœnas morte luerunt. Mox utrinque ad suos

1690.

Pugna ad Fleurusium describitur.

1690. suos discessum. Apparebat enim in tanta vicinitate decernendum acie fore. Quamobrem Valdechius exercitum e castris eductum ad pugnam jam digesserat in duo divisum agmina, unum alteri subsidiarium. Utrumque pedites in medio continebat, equites latera protegebant. His duo Nassaviæ Principes, alter equestris ordinis prolegato ab dextera, alter Frisiæ præfectus ab læva moderabantur. Acies inæquali solo & nonnumquam hyemalibus pluviis altius depresso discindebatur. Sed loci rependebat incommodum lenis tumulus, qui prope surgens octo & quadraginta campestres machinas hostibus, si se inferrent, minaciter objiciebat. Luxemburgio non amplius consilii sed necessitatis res erat, arma periclitari, cùm a tergo haberet munita Hispanorum oppida, a fronte hostiles copias; quocirca non facilis eò reditio, ubi tutò posset consistere; & gravis annona, si diu illic tempus tereret, timebatur. Igitur, hostem priusquam se vallo concluderet, aggredi statuit. Duplex & ipse direxit agmen, peditum latera equestri robore communivit; cujus quod in dextera locatum fuerat, Choeseuli Duci; quod in sinistra, Gournæi Comiti imperium dedit. Dum iret, e dextro cornu clam turmæ aliquot subductæ, quæ per Sabis ripam progressæ, Fœderatos, dum incalesceret pugna, ab tergo invaderent; & fortè ibi quoque tenui col-

collis eminens vertice occultabat iter. Valdechius ubi vidit Gallos instructis ordinibus ad se venire, tumulum adhuc vacuum, qui sibi haud longe ab dextra paullum se se erigebat, valido confestim Hispanorum præsidio præoccupari jubet. Ab læva, quà impetum daturus erat circumvectus ille hostium globus, minus cavit. Sol ad meridiem pervenerat, cùm Gournæus Choesæliusque accepto signo equites in prælium ducunt. Ad irruentium impressionem vix non illico prima in acie Fœderatorum turmæ confusis ordinibus se consternarunt; nec ita multo post aliæ per apertos campos dissipatæ, pars major ad subsidiarium agmen recedens, nudarunt peditatus latera. Eos celeriter insequuti Galli in aciem rursus instructam equos pari permittunt impetu. Utrobique prælium instauratur, at dispari eventu. Lævum Fœderatorum cornu simul ac circumacta illa Gallorum manus ab tergo jaculari cœpit duplicabatque stragem, se in pedes conjecit. Dextrum vicissim Gallos in fugam impulit duplici &, ipsos cæde contusos, quam geminabat Hispaniensium agmen in propinquum, ut diximus, collem adductum, unde incalescente pugna transversos hostes invaserat. Fugientibus occurrit valida suorum equitum ala; quæ lævo in cornu victrix, pulsosque Fœderatorum equites, quoad satis fuerat, persequuta, ad pugnam redibat; reddiditque 1690.

1690. iis animos ac secum ad pugnam restituit. Tunc enimvero equestris prælii fortuna non amplius in ambiguo mansit, transgressa penitus in Gallorum partes. Interim peditatus ad manus venerat, & mors ubique atrociter grassabatur. Sed erat, pari quamvis animo ac viribus, dispar decertantium conditio. Galli unum in agmen coaluerant, circumfusique degravabant primam hostilem aciem ab subsidiaria divulsam, quacum, interiecto Gallico equitatu, se conjungere haudquaquam poterat. Itaque pulsa propellentium frequentiori numero, ac fœde conscissa, in proximos vicos catervatim fugiens, & ingenti clade debilitata, se subripuit. Quæ dum illic geruntur, Valdechius, bis millibus suorum equitum palantium collectis, lævum subsidiarii agminis latus, dextrum Flodorpius denis eorundem centuriis protexerant, spe rati, se se cùm recedere instructis ordinibus anniterentur, satis ab hostili equitatu munitum iter habituros. Verùm vixdum ille impetum fecit, circumflexis equis terga dederunt. Nihilo secius peditum acies, cùm se quadrasset, strenue viam prosequebatur, equestrem procellam repellens adeo geminatis jaculis, ut Galli magna cæde multati inhiberent frænos negarentque rursus irruere. Quod ubi magistro equitum Ludovico Augusto Cenomanorum Duci compertum fuit, convolans ante signa,

ſigna, cedentes reſtitanteſve prælio reſtituit, hortatus: ſubderent calcaria, protererent concitatis equis hærentes adhuc veſtigiis pedites, nec vellent ſegnitie corrumpere oblatam perfectæ victoriæ ſpem. Illi Ducis voce atque exemplo incitati, ſublato clamore ſe ſe iterum iterumque intulere. Pari tamen ferocia frequentiſſimiſque telis excepti, rurſus continuere greſſum, multa tum quoque contuſi clade. Enituit ibi Cenomanenſium Dux imperterriti animi gloria, nihil ad transfoſſum, quem inſidebat, equum duumque ſibi latus tegentium necem mutato vultu. Interea Gallorum peditatus accelerato gradu ſe admoverat collatoque pede Fœderatos urgebat, nec ſtare loco patiebatur. Hi proinde feſſi exhauſtique laboribus, cùm haud amplius obniti irruentibus hinc equitum, illinc peditum legionibus poſſent, turbavere primùm ordines, mox globatim in apertam fugam ſe conjecerunt. Fœderatis hoc prælium conſtitit ſex millium nece, ſauciis pluribus, captis in acie tribus millibus. Poſtridie ad quatuor inſuper millia per vicos diſperſa, cùm Gallorum equitatu ab ſuis intercluderentur, in ipſorum poteſtatem ſe dediderunt, in his nongenti minores duces. Auxit Fœderatis luctum mors Principum Naſſovii præfecti fabrum, & Merſoburgi; Comitum Berli & Styrum, aliorumque illuſtri ſanguine. Venere in Gallorum di-

1690.

Pugnæ exitus.

Quanta Fœderatorum cædes.

Gallorum victoria.

1690. ditionem tormenta omnia bellica, centum militaria signa, commeatuum ingens copia: Nec incruenta victoria fuit. Desiderata ab Gallis gregariorum amplius duo millia, trecenti minores militiæ præfecti; majores duo, Gournæus, Metensisque, ambo prolegati. Atrox prælium Fleurusium ignobile oppidum & Kalendas quintiles nobilitavit. Luxemburgius non aliud egregii facinoris præmium retulit, quàm amplum exactum tributum ex hostium regione. Nam licèt anni tempus quidpiam agendum suaderet, e re sua non esse duxit, in incertam cujuspiam invadendæ munitæ urbis aleam se dare. Siquidem Valdechius collectis e fuga maximis equitum, non paucis peditum reliquiis, imminutoque interiorum arcium præsidio copias ad justi exercitus speciem prope Hallam contraxerat; hosti, si quidpiam auderet, periculum objecturus; & sibi, opportuno loco metatus castra, nihil timebat. Quin contra, cùm non ita multo post ad eum venisset Brandeburgensis Octovir cum iis legionibus, quas adhuc otiosas detinuerat circa Mosellam amnem, vetitus in Gallos, pari militum numero per id locorum excubantes Beuflersio duce, quidquam moliri; utrique animum induxerant, consociatis viribus & superante multitudine, hostes intra ipsorum fines protrudere, ne diutius depascerent Belgarum fortunas easque ad belli subsidium

Quo pretio cōparata.

Fœderati instaurant exercitum.

dium enervarent. At spes evanuit. Siquidem 1690.
Luxemburgius facili conjectura, quò tenderet Brandeburgensis, assequutus, discrimen effugit, ad se propere accersitis reliquis Beuflersii copiis earumque parte, quas ad Scaldim Humieresus continebat. Ita æquatis viribus nihil gestum; Fœderatis novam periclitari pugnam haudquaquam ausis, qua si victi, Belgio sibi concedendum foret; si victores, tantummodo longius hostem removissent, impari ancipitis fortunæ pretio; & Luxemburgio satis sibi esse rato manubiis ærarium, hostili penu exercitum alere. At Humieresus arrepta occasione infrequentioris Fœderatorum per ea loca militis, in spem elatus populandæ trans Brugensem fossam, quod ante frustra tentaverat, Flandriæ provinciæ adhuc a militari procella intactæ, ineunte autumno validam suorum manum eò transmisit. Verùm eductæ, quantùm licuit, e vicinis oppidis Hispanorum cohortes auctæque subitario popularium delectu palatos Gallos in fugam averterunt, facta septingentorum strage captisque vehiculis ad agendam prædam adductis. Mox utrinque in hiberna discessum. Dum ita in Belgio res geritur, magni circa Rhenum bellici apparatus crebrique legionum discursus diu suspensos animos tenuere, quò tandem ea tanta rerum moles evasura foret. Germani, sicuti principio superioris anni, copias in tres par-

Gallorum Flandriam depopulantium cædes.

Qui quantique ad Rhenum exercitus.

ditare militem præda ; pro certo haberet mortiferam conflato in se fœderi plagam illaturum. Dum enim unus aut alter Fœderatorum ærumna afficitur intactis reliquis, ira invidiaque irritante, plerumque inter ipsos querelarum exurgit seges, quibus animi abalienantur ; & rara, dispari damno aut præmio, Sociorum concordia. His Delphinus eruditus monitis, validiora ad regni fines oppida communivit frequentiori milite, qui hostes simul ab oppugnando deterreret. vetaretque illos magnum in corpus coalescere ; injecto metu, ne unde abijssent, eò statim vastitas consequeretur. Dein cum quadragenis armatorum millibus Landavia progressus, ad arcemque Ludovicam traducto Rheno castra in hostico posuit prope Stolhoffam. Animus erat, absumptis ibi frugibus vexataque regione, copias transmittere in Virtembergensem tractum adhuc integrum destinatumque proximis Fœderatorum hibernis; unde illos atroci damno, se militemque divite augeret præda. Rei admonitus Bojoarius, cui ea quoque pars tuenda data erat, exadversum Philippoburgo, ubi suos continebat, citatis itineribus illuc extemplo signa duxit. Verùm impar haudquaquam ausus congredi, nullam Gallis injecit moram quin cuncta circùm diriperent vastarentque ; nec abstitere, priusquam Misniensis frequentibus nuntiis solicitatus certior-

1690. *Quod Gallorum.*

Ingentes eorum depulationes.

1690. tiorque redditus, quanta sociorum, hoste illinc propulso, res ageretur, eò profectus castra conjunxit. Quod vixdum Delphino cognitum, adversum relegens Rhenum in Ortnaviam provinciam pedem retulit, castra metatus prope Schuternum tuto loco ad alendumque militem opportuno. Fœderati pressis vestigiis insequuti, Offemburgi se tenuere, opinati aliquam se illaturos hosti cladem, ubi mox, quod certò futurum arbitrabantur, pabuli inopia in ulteriorem ripam traducendus esset. Sed ille sensim populabundus recedens, signa inter Friburgum Brisacumque, suas arces, constituit; unde tutum sibi hæc altera muniebat, quandocumque vellet, trans amnem reditum. Delphinus paucos ibi moratus dies, traditisque Lorgesio legionibus quas propediem in hiberna dimitteret, medio autumno Versalias rediit, summa Patris omniumque gratulatione exceptus, eaque vix non æquatus triumphanti laude, quòd hostes majoribus instructos copiis non modò repulisset a Galliæ finibus, sed Rhenum transgressus cumulasset ingenti damno; militem præda, ærarium imposito per circumjacentem oram tributo sublevasset. Non ita multò post Lorgesius superato flumine, interdictisque Fœderatis eo trajectu, transrhenanas Germaniæ provincias usque ad Mosellam amnem ipse quoque imperata pecunia exhausit.

Tandem repressa.

Utri-

Utrique demum sæviente jam hyeme in proxima deducti oppida, inquietum traduxere hibernorum tempus frequentibus invicem expeditionibus, adducti spe, alicubi negligentius remotas arces custodiri; quamquam excubante ubique suspicione, qua nullum diligentius præsidium, spes ad irritum cecidit. Nihil Hispaniensi bello memorabile hoc anno gestum est. Noallius adulto Vere cum decem Gallorum millibus Cataloniam ingressus, Gerundam contenderat. Probe firmatam milite & commeatu invadere haudquaquam ausus, Vicum oppidum pergit. Agros & immunitas urbes, tentandis Civium animis an metu ærumnæ se dederent, prædari adortus, nuncium accepit, haud procul abesse duodecim Hispanorum millia, Villæ fœlicis Ducem sequuta, atque ad se iter accelerare. Mandaverat ei quoque Ludovicus Rex, anceps prælium incertaque Martis vitaret. Quamobrem signa, priusquam hostis accederet, ad Pyrenæorum radices, mox in Russinonensem provinciam retulit, otio reliquum æstatis traducturus, quippe militum numero longe impar, tribus præsertim per eos dies subductis legionibus, quibus augeri in Italia exercitum Rex imperaverat; in spem erectus, si paullum adniteretur, posse illic celeriter bellum opprimi; quod hoc tempore exortum & magnam scribendi

1690.

Exercitus in Catalonia vix non otiosi.

1690. materiem exhibiturum, narrare aggredior, altius repetita ejus causa. Non enim maximarum rerum consilia repente emergunt, nec plerumque ea est ipsorum origo, quæ vulgò patet. Gallia subalpina duos potentissimos Reges habet finitimos, unde Allobrogum Duci, qui ei dominatur, periculum ac solicitudo. Cautum ipsi adhuc fuerat perpetua eorundem inter se Regum æmulatione, objectoque metu: sibi si alter inferret injuriam, cum altero ad eam repellendam se sociaturum, daturumque viam nec parum momenti ad rejiciendam in æmuli Imperium, quæ in se concitata fuisset, armorum procellam. Quin etiam, dum suo res Italicas arbitratu versarent Hispani, Gallis aperuerat alpium claustra tradito Pinarolio, quà promptam facilemque ab iis, si res ita postularet, haberet opem; improvidus consilii, accepto jugo propter libertatem. Id primò non injucundum periclitanti aliorum immodicos, aliorum, ut in recenti beneficio, modestos animos. At ubi mox, variante vices fortuna, crevere potentia Galli, sensit illico: potentiores amicos officiis & utilitate, non obligata pignoribus fide, nè forte graves imperiososque experiri velis, parandos esse. Siquidem non semel suam vel invitus ad illorum voluntatem accomodare, necesse habuit. Eos tamen aliquandiu mansit rogandi Reguli, quæ cuperent, suadendique moderatio, dum is nondum

Subalpini belli causæ, & origo.

Pinarolium pridem Gallis traditum, & quo consilio.

dum

dum impedito ad Hiſpanos aditu, ſi turbas & belli incommoda non formidaret, negare poterat quæ rogabatur; leniebatque exagitati animi dolorem ſpes: accepto vulneri, ſi altius infigeretur, eorundem Hiſpanorum ope ſe, magno licèt diſcrimine, mederi poſſe. Verùm hæc quoque ſpes ſuperioribus annis propemodum interciderat, traducta in Gallorum poteſtatem Caſalis arce, quæ non parum ad Hiſpanorum Mediolanenſem provinciam obſidebat iter; Joanna Victorii Amadei matre, quæ reipublicæ, filio impubere, moderabatur, obniti non auſa, aut Gallicæ ſuæ gentis gratiam aucupante. Igitur ingenti ſpiritu & generoſa indole Princeps, ſimul ac per ætatem adminiſtrandi imperii potens fuit, circumjectas ſibi tendiculas ſuboſcure querebatur; facto indicio, eas, ubi poſſet, diſſipaturum. Quod cùm ab iis, qui Principum ſtudia curioſius inveſtigant, Ludovico Regi delatum fuiſſet; increbruit rumor, inde animum applicuiſſe ad conciliandas Adoleſcenti nuptias cum unica eo tempore ſecundi Petri Luſitaniæ Regis filia & regni hærede, quam Petro prima conjux Maria Eliſabetha ex eadem Allobrogum principe Domo genuerat. Opinabatur enim, Adoleſcenti in hanc ſententiam gravioreſque curas intento reliqua neglectui fore. Et jam de nuptiis convenerat, duæque bellicæ Luſitanorum naves cum legato auliciſ-

1690.

Victorius Amadeus ea de re tacite ſecum dolet.

Ab rebus novandis fruſtra diſtrahi curatur, & quibus artibus.

1690. licisque Nicæam appulerant, sponsum ad regiam puellam deducturæ. Sed is mutato proposito aversatusque ob incertam longinqui regni hæreditatem ab Italia vetustissimaque suæ gentis ditione distrahi; causatus autem affectam valetudinem, ejusque obtentu in Regia clausus ne Lusitanorum querelis se offerret, ipsa re negotium abrupit. Mox Ludovicum Regem ut fama pariter in vulgus edidit, eodem consilio Annam Mariam Aurelianensem ei nuptui collocasse ut nova illigatus necessitudine nihil ab ista alienum animo retineret. Non ideo tamen Victorius initam semel expediendi, quicquid arbitrio suo moram facere posset, sententiam mutaverat; Principibus immedicabili auctoritatis vulnere. Id non iis erat obscurum qui quatuor ante annos Augustæ Vindelicorum se fœdere conjunxerant. Quocirca, vixdum illud coaluerat, clanculum Cæsar, ipsorum præcipuus, ad eum miserat sciscitatum an socius tot reliquis adscribi vellet adversùs Gallos. Non latuit Ludovicum Regem ea legatio, monuitque Victorium, solicitari fidem suam ne pateretur. Ille, nuntio paucis dimisso, levare suspicionem haud abnuit. Abeunti verò condixit brevi se Venetias iturum Baccanalium specie, quò sciret iter indixisse Maximilianum Bojariæ Ducem, cum eoque de re liberius colloquuturum. Ubi patuit, illuc in viam se datu-

Gallis in suspicionem venit.

Venetias petit.

turum ; gravior cura Gallos incessit, veritos, non animi causa urbem petere, cujus Senatui nulla cum ipso & jamdiu cum ejus Majoribus ob Cyprii Regis ascitum nomen intercederet consuetudo. Proficiscentem Gallicus Orator ad obsidendas ejus aures &, si posset, animum, est prosequutus. Quamobrem huic fallendo Venetiis iidem Principes congressu penitus abstinuere, sparso rumore, honoris prærogativa unum alteri nolle cedere. Clam verò Bojoario ab Allobroge data fides, se libenter ad Augustanum fœdus accessurum, dummodo à Cæsare parem obtineret Regibus cultum, & mediocri, de qua paciscerentur, pecunia supremum in quatuor & viginti oppida imperium, quæ Germanico jure intra Galliam subalpinam fiduciaria nonnullorum procerum potestate detinebantur. Facilè dein cetera e communi utilitate, ubi tempus armorum foret, transactum iri: Hæc internuntio Abbate Vincentio Grimano patritio Veneto inter eos digesta; qui theatralibus scenæ ludis, quos celebrabat, in eorundem Principum familiaritatem se insinuaverat; non suspecto proinde ejus colloquio, nec injecta solicitudine, feria ibi ludicris immisceri. Quæ licèt egregie tacita compressaque simulando, Regi tamen insedit opinio, quidpiam illic in se agitatum captaque turbandis rebus consilia. Nec destitit iis per-

1690.

Ibi clanculum accedit ad fœdus jam antea inter Cesarem aliosque initũ, & quibus conditionibus.

Vincentio Grimano interprete.

1690. perſcrutandis avertendiſque arte uti. Ab Allobroge poſtulat, ut, cùm undique in ſe concitari intelligeret diriſſimam tempeſtatem, aliquid ſibi commodaret militum, amicitiæ pignus, reliquis indicium non alienæ ab ſe voluntatis. Ita, ſi negaret, nudaturum, infenſo illum animo eſſe; ſi concederet, vires ad nocendum paratas debilitaturum. Senſit Victorius conſilii ſagacitatem; tamen, cùm tanti non eſſet eludendæ, hactenus imparatus ab ſociorum ope, tres illico legiones ſubmiſit, gnarus, utiliter mediocri damno tempus redimi, quo nullum inſtanti ærumnæ præſentius remedium. Interea e Germania, Hiſpania, Belgio ad Galliæ fines exarſerat belli flamma. Et Allobrogem urgebat Cæſar ut poſita ſimulatione daret palam fœderi nomen in communemque hoſtem invaderet. Conſcriptus autem per eos dies diligenti delectu miles a Mediolanenſis provinciæ prætore Fuenſalidæ Comite ei, ut omnem abrumperet moram, faciebat animos; cùnctaque ad rem gerendam matura videbantur. Itaque principio hujus anni Abbas Grimanus, cui deinde Cæſar Romanam Purpuram exoravit, ad Auguſtana pro creando Romanorum Rege Comitia, veluti ad ſpectaculum, profectus, ab ipſo Cæſare Ducis Allobrogum nomine diploma acceperat, quo huic regios honores decernebat addicebatque centum viginti millibus aureis

Ludovico Regi, ſagaciter id poſtulanti, tres ſubmittit legiones.

Palam denique cum Cæſare, ejuſque ſociis conjungitur, pactus conditiones, quæ deſcribuntur.

aureis nummis supremam in ea, quæ memoravimus, oppida potestatem. Statutæ ibi quoque fœderis conditiones. Præcipuæ fuerunt: Cæsar Sabaudo sex armatorum millia, duodecim Hispanus auxiliatum mittat; ei quoque tricena in mensem scutatorum millia Hispanus, totidem Britannus pendat ad belli usus. Captum Pinarolium Sabaudo cedat, Casalis Hispano, reliqua hi duo inter se dividant. Quibus ita compositis, Grimanus legatione a Cæsare accepta Augustam Taurinorum petit, ut in quas ille ipsius nomine conditiones cum Victorio Amadeo convenerat, solemni formula satisdaret; in quas alieno, curaret singulorum stipulatione fidem exonerari suam. Data in id celeriter opera & raptim gestum, quicquid firmandæ rei opus erat. Extimulabat recentes socios atrox discrimen, quod Victorio impendebat & metus ne sibi, eo victus, consuleret ab initoque fœdere divelleretur. Veris initio duodeviginti Gallorum legiones Pinarolium advenerant Catinatio præfecto; qui signis ibi jussis consistere, suscepto legati nomine in Taurinorum Aulam progressus, Principi denuntiaverat: nihil Ludovico Regi jucundius, quàm secum ut sanguine, sic & amicitia conjungi; nihil acerbius, quàm hujus ab eo neglectæ violatæque in dubitationem adduci. Cujus nunc quoque argumentum cœpisse ex tanta erogata Cæsari pe-

1690.

Catinatius cum exercitu in Italiam descendit.

Legationem ad Victorium Amadeum suscipit.

1690. *Gallis suspectus.* pecunia, qua bellum posset ad Rhenum alere. Quin, si famæ credendum foret, compertum videri, non dubios solùm sed hostiles infensosque adversus Galliam animos gerere. Cùm simul hæc duo stare nequeant, sciscitatum misisse: amici ne an inimici nomen hærere ipse apud se malit. Si primum; daret obsides Verrucam Augustæque Taurinorum arcem, Gallico muniendas præsidio, quousque, qui nunc discurrat ingenti strepitu, desedat armorum turbo. Si alterum; sciret, incertos amicos in hostium haberi numero, & satius existimari, cum iis confligere aperto Marte quàm ambiguam servare pacem; quæ (dum pari apparatu cavendum est) cuncta belli ferat incommoda, non leniat ægritudinem vincendi spe. Si in consilium adhibeat pudorem, famam, cognitamque Regis erga se benevolentiam, sedentem quoque in finibus Imperii exercitum unde sibi non parum lucri aut damni obvenire queat, haudquaquam vereri quin propitios quam iratos Gallos habere malit; censeatque, e re sua magis esse, obstrictam tot vinculis cum regia domo necessitudinem quàm nondum expertam aliorum fidem periclitari. Ad hæc Victorius, modò querens acerbissimas conditiones, modò intermiscens iram dolori, cùm nihil certi responderet captaretque in speciem tempus ad deliberandum, re vera ad contrahenda sociorum auxilia; Catinatio visum est,

Suspicionis amovendæ conditiones affert.

Atque accipiendas hortatur.

Quas, cùm reiicerentur, mitigat.

est, si remissius ageretur, ejus animum vinci posse: Igitur triginta illi dierum moram ad consultandum dedit, inductis tamen in finitimam Pinarolio provinciam legionibus, quæ militari disciplina & nulla popularium pernicie viverent. Dein sub induciarum exitum conditiones mollivit, proposuitque eas arces Pontifici maximo aut Venetæ Reipublicæ consignandas quoad bellum maneret, data ab iisdem fide, in Regis potestatem concessuras, si turbatum domi ab Duce foret. Quòd si vellet adversus Mediolanensem oram sua Gallicis arma jungere; sponsionem acciperet, non parum prædæ victæque regionis partem se relaturum. At Victorius imperato civium delectu acceleratisque sociis ad ferendam opem, ubi novit suos ad signa frequentes convenisse, & a Mediolani prætore quicquid militum bellicique apparatus pactum fuerat, adventare; denas etiam adesse Germanorum centurias, quinquagenas reliquas iter in Italiam arripuisse; Catinatio renuntiavit: discederet intra unum diem a Galliæ subalpinæ finibus, vim experturus, si recusaret, eò vehementiorem, quò diu coercitam. Nam se in eorum partes transisse, qui non ignorarent: minitando distrahi animos, non conciliari; & Principum amicitias blanditiis, non metu, conglutinandas esse. Ille pudore percitus, quòd vana illectus spe tempus imparato dedisset ad se comparandum, acrius & nulla mo-

1690.

Dux omnes qualescumque repudiat.

Confirmatus Sociorum auxiliis bellum Gallis denuntiat.

1690. ra bellum aggreditur, traducto Padum exercitu prope Salutias. Regio erat in primis Italiæ fertilis ad alendos milites, imminensque ad Cottiarum alpium radices quatuor vallibus; unde immittendi in finitimum Delphinatum Calvinianorum procellam magnosque ibi ciendi tumultus Fœderatis injecta spes. Earumdem vallium Incolæ eam sectam, quam ad unum omnes sequebantur, ejurare superioribus annis aut mutare domicilii sedem coacti fuerant, ne Gallias, ab Ludovico Rege Catholicæ Religioni penitus restitutas, ea labe rursus inficerent solicitarentque, quotquot ad veterem superstitionem dubios ancipitesque adhuc animos retinerent. Pars simulate vera dogmata professi, manserant; alii exulatum ierant; non pauci dictis ingenioque ferociores, ne patriæ pestem aliquam molirentur, in carcerem conditi. Nunc, si religioni ex arbitrio moderari suo permissum foret, operæ se pretium reddituros polliciti, data ea venia coierant armatorum ad tria millia duce Arnaldo quodam mystagogo, accreverantque valida fugitivorum e Gallis Calvinianorum manu, quos illuc ex Helvetiis duxaverat Lochesius Marchio, tribusque Subalpinorum militum millibus Parellæ Marchione duce. Sed hi statim ad Victorii exercitum, ubi majus instabat periculum, remeare jussi. Ceteri suas valles ingressi obviam habuere aliquot Gallorum cohor-

Catinatius quò exercitum inducit.

Quo consilio:

Calviniani e Cottiis vallibus quo numero Sabaudæ Copiis se jungunt.

cohortes, quæ raptim in proximo Delphinatu conſcriptæ citatis itineribus illuc deſcenderant. Bis terque velitari pugna & modica utrinque cæde congreſſis, nihil ad rei ſummam profectum eſt. Galli incenſis vicis direptoque inopi ceteroquin ſolo, ne externis alendis auxiliis ſufficeret, ad Catinatium ſe retulerunt. Calviniani tranſgredi alpes haudquaquam auſi, quietis illic Magiſtratuum ſolertia & Regis metu omnium animis, vix ulla memoratu digna re geſta, ludibrio habiti, ut fit, quia ſpe minores. Interea dynaſta oppidi ad S. Ruthi fanum cum ſex hominum millibus Sabaudiam intraverat, civibus, niſi arma ponerent, ferrum flammamque minitatus. Eos Victorius pro aris ac focis ſuorumque ſalute juſſerat ſigna ſequi, & plures ſe centuriaverant; ii præſertim quorum, ſi abnuerent, culpa ex natalium ſplendore ut major ita conſpectior. Aliquot etiam turmæ in hoſtium conſpectum venerant. Illico tamen pulſæ fugatæque ſibi atque otio, ut reliqui cives, conſuluere: fruſtra ab iis quæſita militari virtute, quorum ferox licèt ingenium diuturna pax & rei familiaris ſtudia emollierint. Ita Civaro, Senatus ſedes, totaque provincia in Gallorum jus ditionemque conceſſit. Una ſe tenuit Montis Meliani arx prærupto ſita jugo fretaque adventantis hyemis aſperitate. Quamquam interclusa commeatibus faciebat

1690.

Sabaudiam Galli invadunt, eaque potiuntur.

Ff 2 ſpem,

1690. ſpem, citò ſubactum iri. Hoc inopinato rerum ſucceſſu haud parum decepta Fœderatorum opinio: plurimùm ab ea parte Galliam externis armis interniſque ſeditionibus lacerari poſſe. Adhuc tamen, cùm belli moles circa Padum conſiſteret, minus reliqua penſi erant, exiſtimantibus: parta, ubi majus eſt armorum momentum, victoria, minores ærumnas parvi duci aut mutuo ſarciri damno. Catinatius poſtquam paucòs populanda exhauriendaque tributis regione tranſegiſſet dies, Salutias admoto exercitu oppugnare ſtatuit. Id ubi Victorio, qui ægre ab irrumpendo in hoſtes, dum prædas agerent, ſe ſuſtinuerat, cognitum eſt; ira & pudore percitus, confeſtim a Cariniano, circa quod oppidum legiones continebat, ſigna illuc vexillarios ferre juſſit. Monebat Lovignitii Comes ductor copiarum, quæ a Mediolani prætore venerant: paullum cunctandum temperandumque animis, ne tyro veterano militi objiceretur, priuſquam reliquæ adeſſent, quæ firmarent aciem, Germanorum cohortes. Gallos interim fuga & morbo ſenſim deficere nec levi negotio ſuppletum iri. Boni eſſe Imperatoris, præcavere modico damno ingens diſcrimen; & libenter moderari unumquemlibet dolori ſuo, quem non ita multò poſt magno fœnore ulciſci & conſolari queat. Sed ille tacite irridens cauta in alieno periculo & ſalvis ſuis rebus afferen-

Catinatius Salutias oppugnat.

Victorius contra Lovignitii conſilium ſigna in Gallos movet.

rentem consilia; fatus autem, plures vel hosti dudum conscriptos stipendia facere; nec ferendum, quòd impunè provincialium alimenta fortunasque absumeret; se tamen longe illum antecellere militum numero (quippe cui mererent armatorum tricena millia, Gallis duodevicena); rem quoque eò devenisse, ut impari licèt conditione certandum esset; non enim aliter, quàm audendo, præcipitanti a se fortunæ retinendæ affore spem; in sententia mansit. Trajecto Pado, Gallos acie instructa prope Staffardæ Templum stare vidit. Suos extemplo haud procul ab iis, ubi locus admonebat, ad pugnam digessit. Non modico ibi tractu ab læva stagnabant aquæ. Sylva dextrum tegebat latus. Hîc, utpote faciliori aditu, robur exercitus, auxiliares; illic novas suæ gentis legiones constituit, ratus paludem securitati ac munimento ipsis futuram. Hanc, prius exploratam, Catinatius noverat stabili & æquo solo præbere jumentis gressum, nec altis aquis consurgere; proinde in spem venerat, ea si hostis se communiret, incautum ibi, velut impenetrabili loco, minusque validum repertum iri. Nec opinio eum fefellit. Dum a fronte frequentibus jaculis inhorrescit prælium, bellicosiores turmas, quas idcirco cum aliquot machinis in dextro cornu locaverat, vada ingredi transversamque subire imperat atque insultare hostium aciem. Latus illud

1690.

Staffardæ locus, & initum ibi prælium describitur.

1690. illud Italici nominis claudebant equites, qui pugnæ insueti, cùm nec frænis consternatos equos nec se disciplina regerent, vix primis telis emissis terga dederunt. Pulsos fugatosque Galli non ultra Padum insequuti, in tyronum legiones quibus, ut diximus, lævum constabat cornu, verterunt impetum. Nec istæ diu fugam cohibuerunt, jam ante minutis tormentorum jaculis dilaceratæ; multaque fugientes cædes est consequuta. At dextrum cornu, in tres quamvis horas producta pugna, vestigiis hærebat, repellebatque hostem pari clade ferociaque. Discissum nihilo secius pluribus subeuntium cuneis obrutumque pyrobalistarum machinarumque jaculis, pedibus tandem salutem quærere opus habuit. Cecidere in eo prælio Fœderatorum ad quatuor millia, octingenti capti; in his præter octo & sexaginta minores duces, duodecim tribuni militum aut protribuno; bellica tormenta undecim. Quot Gallorum interempti fuerint, variavit rumor. Alii parem prope hostibus numerum tradidere; alii non amplius centum & quinquaginta. Ex pugnæ conditione nec ipsi adeo cruentam fuisse victoriam nec adeo facilem, conijci potest. Præmium fuit Salutiæ, Savilianum, Racconigium, aliaque minora oppida, quæ statim portas aperuerunt. Victorius cum paucis turmis Carinianum se retulerat, eòque e fuga, missis

Gallis victoria cessit.

Aliquot oppida in ipsorum potestatem veniût.

missis qui palatos colligerent, reliquiæ dissipati exercitus convenerant. Ad eas persequendas Catinatius illuc signa vertit. Quo ille comperto, firmatis valido præsidio cis transque Padum Cariniano Carmaniolaque munitis oppidis transmissoque amne, interius recessit ad Montem Calerium. Invocata sociorum ope, in tempore quinque Germanorum millia, quæ in id ipsum maturaverant iter, & quatuor Italorum ab Fuensalidæ Comite supervenerunt. His undique contractis copiis ad vicena hominum millia in castris habuit, haud tamen ausus, ne pugnandi occasionem offerret, ad hostem ire. Nam & Catinatius, Sabaudia Gallis extra discrimen posita, tres per eos dies ab Ruthensi dynasta legiones acceperat quibus auctum exercitum Segusium, unde munitur in Allobroges & Delphinatum iter, per transpadanam oram ducere instituit. Rem Victorius facili conjectura suspicatus, ad illam frequentiori præsidio firmandam (tunc enim non plus septingentis constabat) Lovignitium cum tribus peditum legionibus & ala equitum præripere hosti viam jubet. Quod ubi Catinatius animadvertit, cum prægressum disturbare agmen nequiret, astu retinuit. Simulato ad dextram itinere Fœderatos in metum adduxit, ne ad ipsos infesta duceret signa. Hi proinde sibi non parum veriti extenuato exercitu, milites Se-

1690.

Fœderati ubi consistunt.

1690. Segusianis opem laturos in castra protinus revocarunt. Et Galli verò iterum in lævam gradu Segusio mœnibus succeſſere. Vixdum tormenta expedierant cœperantque admovere opera, Landæ Comes, qui oppido præerat, desperato auxilio acceptoque sibi & præsidiariis honesto commeatu deditionem fecit. Inde sæviente jam hyeme in hiberna discessum. Gallos excepit regio illic ab se devicta; Fœderatos, præter aliquot Germanorum cohortes in Montem Ferratum deductas, Gallia reliqua subalpina, ne pateret hostium excursionibus. Hibernorum incommodum eò majori doloris sensu Victorium perculit, quò nihil minus a Gallis timuerat, & cum sociis lege fœderis caverat, aliò abituros. Civium misertus, Ludovicum Regem oravit ut igne ac ruinis abstinendum juberet, nec de tribus remittendis legionibus, quarum ei operam commodaverat, tacuit. Harum majoribus minoribusque præfectis facta, quò vellent, abeundi copia, gregarii seu illecti seu admoniti Gallicæ militiæ nomen dederunt: De hibernis, ut non immitia forent, conceſſum. In reliqua Italiæ parte nihil turbatum. Nam Casalense Gallorum præsidium, ne populando hostiliter discurreret, dispositis circa stationibus coercitum; & Vastallæ munitiones, quæ Mantuæ Regulo Gallica pecunia, ut fama erat, veluti altera Mediolanensi provinciæ compes,

Segusium Galli oppugnant, atque obtinent.

Utrique in hiberna discedūt.

Vastalla & Brixellum munitionibus denudantur.

pes, excitabantur, minitantibus Hispanis, ab eo dejectæ. Expeditus quoque horum admonitu Padi cursus, nudata bellicis tormentis ad Brixellum ripa, ne navigantibus e Mutinæ Ducis arbitrio fieri posset mora. Hoc anno Mariannem mors abstulit Galliæ Delphinam, postquam egregia trium liberorum sobole auxisset regiam domum; Gregorium quoque Carrafam, magnum Hierosolymitanorum Equitum Magistrum, in cujus locum Vignancurtus Gallus suffectus est; & Philippum Vilhelmum Octovirum Palatinum, illustrem Octovirali dignitate cum nobili ad Rhenum Imperio in familiam inducta, totque splendidissimis nuptiis, quibus filias conjunxerat Leopoldo Cæsari, Carolo Hispaniarum, Petro Lusitaniæ Regibus, Francisco Parmensium Duci, regioque Principi Jacobo Sobiesko; sed æque insignem calamitatibus, quæ mox illum, ut sunt rerum humanarum vicissitudines, quammaxime divexarunt; hostium vi direptis ejus oppidis, vastatis agris, decussis munitionibus, civibus expilatis. Adeo prosperitas, si extollat animos & pristinæ fortunæ oblivionem inducat, plerumque nocet.

1690.

Marianne Delphina moritur.

Item Carrafa Magnus Hierosol: equitum Magister.

Et Philippus Octovir Palatinus.

Finis Libri Octavi.

Liber Nonus.

1690.

Cæsar ad pacem cũ Turcis renovandam inclinat, sed honestis conditionibus.

ŒDERATOS deceperat spes, non magnum nec diuturnum sibi cum Gallis, quos undique circumvenerant, negotium fore; suoque damno perceperant, se vix ad eos propulsandos, nedum conterendos, distracto alibi Cæsare, satis esse. Hunc itaque ad reconciliandam cum Turcis pacem vehementer impellere; & ipse, quam ejus proponendæ solicitandæque rationem iniret, ne tenvioribus quàm antea conditionibus accipienda foret, sedulò deliberare. Nan Sulficarus & Maurocordatus Solymani Regis legati, qui adhuc inviti Comaræ honesta custodia detinebantur, miscendis astute querimoniis, quòd abire sibi non liceret, ea de re congredi recusabant; rati, suos post mutatam superiori anno belli fortunam iisdem, quibus paullo ante, legibus pacisci nolle. Denique e re præ-

Ad quos descendere Turcæ legati tergiversantur, & quã ob causam.

præsenti nihil magis opportunum visum est, quàm Equiti Hussejo, Vilhelmi Regis legationem Byzantii obituro, negotium dare ut ejus nomine finiendi belli sermonem cum Visirio institueret: functusque pacificatoris officio, diceret; si utrinque armorum tæderet jam prope de conditionibus, quibus redintegrari amicitia posset, convenisse. Quippe recuperata a Turcis Alba græca, explicataque Servia & Sclavoniæ parte, utrumque Imperium iis modò contineri finibus, quos ipsi proposuissent. De una solùm ambigi Transylvania, utri vectigalis accedat. Nam Turcas firmum ratumque haberi diploma Tehelio datum, compertum erat, non pugnaturos; idque ille cùm non ignoraret, clam per amicos eam sibi a Cæsare fiduciariam conquisierat, pollicitus, Hungaricos tumultus hoc pretio se compressurum. At prompte repulsa rejectaque non sine stomacho temeritas postulantis perfidiæ præmium. Re apud Cæsarem deliberata, Poloni Venetique traducendi in sententiam erant, & nullo negotio traducti sunt; utrique jamdiu fessi bello, & se lucrum ex hostibus pace magis quàm armis facturos arbitrati. Id unum in sermonem venerat, quo pacto nomen ipsi legatumque Vilhelmi ad rem adhiberent, quem nondum Regem appellassent & nulla ei secum intercederet consuetudo. Placuit, ne hinc mora aut impedimentum fieret, Cæsarem, quas conditiones vellent,

1690.

De ipsa Byzantii agenda mandatur Legato Britannico.

Tehelius clam Cæsarem roget de Transylvania sibi fiduciaria tradenda & repellitur.

rè, cènseri vellet. Subijcere autem se modò atque Aulam molestis implicatos curis impediri, quominus de transigendo coirent convenirentque. At ubi mox ad exercitum venerit, otiose illic agitari negotium &, si hostes vacuum facilemque afferant animum, absolvi posse. Ita cunctando simulandoque arbitratus, bellici apparatus negligentiam in eos inducere, quem subdole omni conatu urgebat adornabatque. Nam bellum sibi penitus proposuerat, obtinueratque ejus odium Turcas admodum posuisse, facta e prospero dudum armorum successu spe, Othomanorum Imperium, si paullum ipsi durarent ad belli incommoda, citò in pristinum robur dignitatemque rediturum. Hunc ut iis animum confirmaret augeretque (levi siquidem momento vulgus impellitur) Solymanum ineunte hyeme Byzantium duxerat triumphantis in mórem, obtuleratque civibus veteris fortunæ speciem eò jucundiorem, quò tot ærumnis obliterata quotidie magis reviviscere videbatur. Nec opinio ab re distabat. Nam Germani per hyemis tempus Possega principe Sclavoniæ urbe e cunctaque, præter pauca ad Dravum amnem munita oppida, provincia decesserant; & insula, quam exadversum Orsovæ bipartito cursu Danubius facit, in Turcarum potestatem venerat. Illam pridem Germani castellis munierant imposuerantque machinas, flumen hostibus, ne rati-

1691.

Quem libenter ille audire dissimulat ac tempus, fallendo, dari sibi postulat.

Interea ad bellum se comparat.

Germani e Sclavonia discedunt.

Orsovæ insulam objectam amittunt.

1691. ratibus interius penetrarent, interdicturi; & quia illinc facilis exploratusque aditus in Transylvaniam Valachiamque. Quinque militum centuriis detinebatur Suchesiæ legionis protribuno duce. Ante & post receptam a Turcis Albam græcam non semel armis tentata vim eluserat. Fame demum coactum præsidium deditionem fecerat, accepta fide, inviolatum in Transylvaniam deductum iri. Quamquam Barbari more suo fidem fefellerunt, causati nimis illud & desperata jamdiu ope se tenuisse. Protribunus capite plexus, milites servitute. Non ita multò post duplici iidem agmine Transylvaniam ingressi aliquam Germanis cladem intulerant. Visirius, priusquam ab exercitu discederet, ingentes copias Temesuarii, Varadini, Lippæ, Julæ in hostium finibus collocaverat, quæ per hyemem quidpiam, prout occasio & anni tempus ferret, auderent. Hæ primò Tybiscum transgressæ, proximam fluvio regionem stipendiariam sibi, ut ferro ac flamma abstinerent, fecerunt. Dein majus aliquid moliturae, frequenti globo in Transylvaniam irruperant; dum simul composìtò Tehelius e Valachia cum valida Scytharum & perduellium manu itemque Turcæ Claudiopolim profecti, Germanicum præsidium an excidii metu se dederet, pertentarunt. Cùm nihil pacati accepissent nec animus aut vires ad oppugnationem suppeterent, suburbiis incen-

Deditis Turcæ datâ fidem fallunt.

In Transylvaniam irrumpunt.

incensis vastatisque agris ad se remeabant, veriti agmen præda onustum legionibus objicere, quas raptim ad septem hominum millia Badensis collegerat ex hibernis. Præmiserat autem cum Herbevillensis legionis protribuno levis armaturæ equitum turmam, quæ hostes carperet ac retardaret. Stetere isti obversa fronte collatisque signis partem irruentium trucidarunt, partem cœperunt cum ipso duce, reliquos in fugam impulerunt. Non ausi tamen Badensem expectare, qui non procul distabat. Quin ad properandum iter quidpiam gravioris prædæ & quinque campestres catapultæ a tergo in ejus potestatem relictæ. Interea Tehelius saltum intraverat, quà in eam provinciam itur taciteque per anfractus montium in insidiis locaverat, quantum militum licuit; spe illuc, ut jam antea expertus fuerat, subituros Germanos ad obsepiendam in angustiis viam. Nec falsa fuit spes. Augustus e regnatrice Hannoveræ domo, instructor exercitus, cum mille & quinquaginta equitibus ad ipsum repellendum confestim moverat. Ubi ad montes Valachiam Transylvaniamque dividentes venit, lætus hostem illos non superasse (nemo siquidem comparebat) inexploratò agmen eò infert, loci opportunitate (nam in aperto suos milites longe hostium numero minores objicere haudquaquam poterat) aditu prohibiturus. Cùm repentè circumfusus

1691.

Receduntque, & quare.

Germanorum legio incautè progressa a Tehelio trucidatur.

1691. fusus telorum procella cecidit ipse, totaque pene legio deleta est; pauci fuga se subduxerunt. Tehelius paullum progressus castra posuit; priusquam ultra tenderet, exploraturus quid Turcæ ex opposita parte gessissent. Missi, qui certi quidpiam afferrent admonerentque suarum partium populares datæ fidei: se ad arma ubi Thracum signa in conspectu haberent, ituros; citò renuntiarunt: Thraces discessisse, & excubantibus Germanis quieta omnia; nec esse quemquam adeo vigentem animo aut desperatione, ut incerto exitu se se in discrimen offerre vellet. Itaque remigrandi consilium cœpit, metu ne mox irruentibus Cæsarianis, sibi certum exitium subeundum foret. Hæc in vulgus dispersa, Visiriique arte commentis aucta, militem ac pecuniam compressis querelis in belli usus expresserant: ærumnarum tolerantissimo, si spes accedat, desiderio pristinæ fœlicitatis. Apparato bello, gravis alia Visirium circumstabat cura. Solymanus aqua intercute laborabat; qui morbus, Regiæ secreto adhuc conclusus, in publicum prodierat dum ille aperta lectica Byzantium intraverat. Properante ejus morte, Mehemetis exauthorati Regis Uxorem, divitiarum consiliique potentem fœminam (nam ne Conjugem proponeret, plura impediebant) cupido incessit evehendi in paternum solium Mustaphi majoris filii, quem flos ætatis (annum agebat quintum su-

Qui deinde e Transylvania recedit.

Conjuratur in Byzantii Regia.

ſupra vigeſimum) excelſaque indoles populo militiæquæ commendabant. In id veteres clientes, aulicorum etiam, prophanæque religionis antiſtitum quoſdem ſolicitaverat, manaveratque ad exercitum conjuratio; facilè repertis, qui compendiò & in re plauſibili ac populari potentiam atque opes ab novo Rege ſibi conciliandas ſuſciperent. Captum ab iis conſilium, & quid huic explicando fieret, non diu latuit Chiuperlium. Nec mora, diſſipandum aggreditur; haud inaniter arbitratus, a Principe, quem ipſe regno non deſtinaſſet, ſe in ordinem coactum iri; tantæque fœlicitatis auctoribus dari præcipuas imperii partes: nunquam neglecto hujuſmodi beneficio, niſi exprobretur; aut qui dederint, ejus merito ſupremæ auctoritati imminere velint. Tacitus conjuratorum alios in exilium pellit, alios occulte necari jubet. Solymano, ut Byzantio diſcedat cum regia domo, ſuadet; turbulentis ingeniis vires atque audaciam addente ea populi multitudine, quæ ſemper rerum novandarum, quippe cui vires non deſunt, ſuſpecta eſt. Ita reliquorum, qui rem moliebantur, conſilio debilitato, cùm paullo poſt ſub æſtatis initium Solymanus morbo confectus Adrianopoli deceſſiſſet, Acmetem ejus fratrem, ut in animo habuerat, e liberali ſed arctiſſima cuſtodia eductum, nullo animorum motu ad imperium extulit. Compoſitis rebus,

1691.

Sed fruſtra, captum a Conjuratis conſilium diſſipante Viſirio.

Et quomodo.

Solymanus Rex moritur, cui frater Acmetes ſuccedit.

1691. acceptaque ab regnandi inexperto, quæ vellet, agendi potestate, se totum convertit ad belli curas eò alacrius, quò Rex ferociam, quæ pro virtute Barbaris est, ostentabat, mandaveratque ad revocandam Othomanorum gloriam, quicquid superesset virium, intendi. Præmissis legionibus, quotquot undique severiori delectu collegerat, Visirius medio quintili Albam græcam pervenit, falsa imbutus opinione: Germanos, spe deceptos propinquæ pacis incuriose ad rem bellicam se comparasse. Illam Cæsar optabat quidem, sperabatque coalituram fretus maxime Husseii Britannici legati literis, nimiùm creduli subdolis Visirii verbis vel ex animi facilitate vel præoccupante eventum desiderio, quòd ita sui Regis interesat. Ex iis quoque Sarmatiæ Regem Venetosque monuerat: legatos mitterent, qui cum Visirio de sedandis inimicitiis transigerent, ubi mox medio inter exercitus loco de hac ipsa re cum Badensi congressurus erat; in istamque sententiam Comitem Ferdinandum Marsilium citatis, ut venerat, equis referre Hussejo responsum jusserat. Nunquam tamen augendi Hungarici exercitus remiserat studium, haud nescius ex armorum potentia statui pacis conditiones; & hosti imparato ad bellum aut nullam aut iniquam dari; hærebatque menti non tantùm accepta dudum a Turcis clades obitumque discrimen, quàm

Visirius in Hungariam ad bellum pergit.

Falso promittens de pace ibi se afturum.

quàm quod longe majus instabat, ni præcaveret. Etenim Badensis ineunte anno in Aulam regressus, palam renuntiaverat: nec Transylvaniam septem legionibus, quas Comiti Federico Veteranio instructori exercitus ad eam tutandam reliquisset; nec Pannoniam iis copiis, quibus ipse præfuerat superiori æstate, retineri posse. Id si parum Cæsari pensi esset, præberetque aures Gallicum urgendum bellum suadentibus, longe minori Hungarici solicitudine, istud alteri gerendum daret; se quidem non amplius commissurum, ut hostibus objectus impari exercitu, minus iterum famæ suæ consuluisse videretur. Hæc Cæsar secum animo volutans, cuncta, quæ ad Turcicum bellum strenue persequendum erant, providerat. Per hyemis tempus Curtzenum quemdam, ejus gentis & linguæ peritum, ad magnos Moscoviæ Duces oratum legaverat ut nihil ardoris, quo adversùs communem hostem arma susceperant, restinctum vellent, curaveratque ab Joanne Rege, missis in id quoque legatis, sopitos illorum animos excitari. Quamquam hoc anno nihil profectum vigente ibi adhuc factionum lue, quæ vires ad externos usus, ut in affecto corpore, penitus concidebat. Et in Poloniam miserat Thuni Comitem, qui Regi e communi utilitate gerendi belli consilia subijceret. Nam hactenus magnificis expeditionibus, nul-

1691. Cæsar nihilo secius ad bellum se comparat.

Legatum ad magnos Moscoviæ Duces mittit excitandos adversus Turcas.

Et in Sarmatiam cum mandatis.

1691. lo Fœderatorum proventu & sua semper frustratus spe damnum retulerat. Diceret autem in utriusque rem fore, si Moldaviam Valachiamque sibi subigendas proponeret, quæ in ejus ditionem redactæ firmatæqne validis præsidiis, Transylvaniæ Sarmatiæque munimento essent. In id Germanorum equitum duo millia, tria peditum, opem offerret, dum tamen; postquam Ver iter aperiret, ala senum Polonorum millium acceptis commeatibus excubaret adversus Scytharum excursiones, quoad Rex per æstatem cum exercitu adveniret, ad Transylvaniæ fines. Et huic provinciæ non minus Cæsar ab internis seditionibus cavendum studuerat auctis præsidiis, firmato popularium sibi fidissimis Abaffii pueri Consilio, dataque fide: nunquam aliud, quàm quod antea Thracibus, quadragies millium Hungaricorum aureorum vectigal, præter militarem annonam sæviente per ea loca bello, imperandum fore. Quodque præ ceteris curandum fuerat, ad quadraginta Germanorum millia cum octo insuper Hungarorum, quinque Arauiscorum legionibus suppleverat in Pannonia exercitum, re frumentaria omnique bellico instrumento instruxerat ornaveratque. Quæ postquam comparata, Badensis, qui adhuc hæserat, bellum illic administrandum suscepit, spe quoque illectus, supremam vicariamque Cæsari armorum præfecturam, quam post Lotharin-

Transylvanos quoque sibi conciliat æquis conditionibus.

Exercitum auget.

ringii mortem cupide appetebat, sibi tandem, suo si res auspicio fœliciter evenissent, mandatum iri. Viennam, unde ad Conjugem in Bojoemum diverterat, regressus perceptisque reconciliandæ cum Turcis amicitiæ, in quas convenire posset, legibus ad exercitum æstatis initio iter arripuit. Dravo amne ad Mursam traducto signa per Sclavoniam ducit, falsò ipse pariter opinatus, modicas esse Turcarum copias & nihil, quod otio restituendo moram faceret, ausuras. Animus erat, adductis in conspectum legionibus illos ad pacem largiori pretio redimendam adigere, conspicatos durum sibi cum tanto exercitu fore bellum. Ubi Visirio compertum est, ingressos deserta cultoribus loca, unde nihil ad victum suppeditari posset, Germanos ad se venire, oblatam eos perdendi occasionem fovere statuit. Trajecto Savo castra metatur, simulando metu, prope Semlinum tutissimo in loco ad confluentem. Frontem & lævum latus, quæ Danubio & Savo ipso non tegebantur, vallo fossaque & centum quinquaginta curulibus tormentis protegit. Simul, velut in pacem intentus officiis hostem lenire vellet, mittit, qui Badensi prosperum ejus adventum gratularetur renuntiaretque se omni ope ac benignitate accelerasse Marsilii reditum ad Hussejum. Tantò alacriùs Germanis iter prosequutis non prius displicuit initum consilium, quàm

1691.

Badensis ejus imperium suscipit.

Ducitque in Turcarum conspectum ad pacem instaurandam intentus.

Visirium tuto se continentem loco reperit.

Ab eo spe pacis illic detentus.

1691. quàm peragrata regione ad hostes perventum est. Tunc enim & suum discrimen, & Visirium calliditate præstasse, palam fuit. Convecto vivendum erat, & lintribus per Danubium Salenkemenum usque, inde vehiculis ad exercitum commeatus afferebantur. Nam ulterius navigationem vetabat fluviatilis Turcica classis, quæ Germanicam cymbarum numero ac viribus superabat. Patebat autem, eam interius immissam, obseptoque penitus amne, ipsis alimenta non parum interdicturam. Jam biduum ad hostium castra commorati fuerant, & nullus ab iis aut pacis aut agendi conventus exibat sermo; nec spes erat, altis munitionibus conclusos, invitos elici ad pugnam posse. Itaque Badensis, dato vasa colligendi signo, viam exercitum, priusquam gravior annona fieret, regredi jussit. Id Visirio haud inopinatum; præceperatque animo quid, ne sibi hostis elaberetur, gerendum foret. Extemplo immittit equitum alam, quæ abeuntibus a tergo insisteret carperetque agmen ac retardaret. Ea dictum ferociter exequebatur, nec refrenari poterat nisi obversa a Germanis fronte initaque pugna. Dum propterea tarde iter expediunt, Visirius per occultas valles & oppositum nemus ab lævo latere cum quinquagenis tantùm levioribus machinis expeditum exercitum silentio circumducit celeri adeo gressu, ut præoccupa-

Qua callide illusus, & annona laborans viam redit.

Quam ei Visirius, per obliquum iter prægressus, obstruit.

cupato Germanis itinere sub noctem insederit editiora loca prope Salenkemenum, quà iis si progredi vellent eundum erat. Bucoja ibi legio & aliquod Hoffchirchiæ Caprariæque supplementum reperta, quæ ducenis quinquagenisque plaustris commeatu onustis viam non longe ab Danubii ripa, ne ab hostili classe diriperentur, munitura erant. Pars militum, dum obnituntur, cæsa; pars cum imbelli suorum turba, impedimentis & re cibaria, non exigua præda in hostium potestatem venit. Nox fessis labore viæ Turcis ad quietem data. Postridie jussi vallum erigere, frontem continuatis operibus per saltus ac tumulos muniunt; sinistrum latus Danubio admovent; dextrum carris inter se illigatis concludunt. Turcas iter præripuisse, nunciatum Germanis est a Bucojæ legionis protribuno, qui cum quatuor aliis, nando, neci aut servituti se subtraxerat. Missi, qui rem cominus explorarent, illicò retulerunt, cuncta exadversum oppleta hostili exercitu, atque aggerem duci. Perculit id omnium animos in variasque distraxit curas. Miles asperos clivos, jam sibi haud parum de via lasso difficiles; nunc præsidiis, operibus, catapultis impeditos, inexpugnabiles cogitare. Ducibus ante oculos obversari interclusos penitus commeatus, classe Turcica ad obsepiendum amnem altius provecta. Badensis præter hæc pudore confici, quòd in-

1691.

Improviso duas Germanorum legiones intercipit ac prope delet.

Vallum ubi, & quo consilio erigit.

Ea de re Germani vehementer anxii, & quare.

1691. incautus in tantam ærumnam exercitum conjecisset, seque Visirii arte illusum conspicaretur. Quæ dum e suo quisque ingenio taciti secum volutant, datur statuendi tabernacula castraque muniendi signum. Opportuni aderant colles & duo non amplius passuum millia ab hoste distabant. Interea Badensis convocato militari Concilio: non ego vos, inquit, duces, ad consultandum accersivi, quo remedio præsens calamitas propelli debeat; unum siquidem, pugna. Non ad deliberandum, hæc ne confestim an aliquo facto legionibus ad respirandum spatio, ineunda sit. Quò enim plus temporis hosti datur ad se communiendum, eò difficilius ad illam pertrahi ac vinci posset. Non denique ad acuendos vestros animos, ut qua estis bellica strenuitate, ejus memorabile exemplum in tanto discrimine exhibeatis; nimis quippe id suadet discrimen ipsum; omnium maximum, extimulante uberiori gloria, forti viro, ut audeat, incitamentum. Militum causa coeundum fuit, quos jam territos periculi magnitudine, penitus, opinor, priusquam in aciem exirent, profligaret animo conceptus pavor, si ad illud explicandum nulla a nobis quasi desperatis rebus agitari consilia cernerent. Nam vera & solida virtus, quæ difficultate grandescit, paucorum est. Dum verò nos diu multumque sibi consulentes vident, & mox

Badensis ad Majores duces concio.

& mox intelligent (sic enim divulgare oportet) re nostris expensa sermonibus, nullam sibi esse timendi causam, quin prælium certam victoriam, ingentes manubias pariturum sit; quid non iis accessurum fiduciæ putandum est? Nostis castrensem consuetudinem. Si bona ducum suorum opinione milites imbuti sunt, dictis fidunt, & quicquid ex eorum sententia gerunt, bene ac fœliciter se gesturos arbitrantur. Mente autem præoccupatam victoriam rarò eventus non sequitur. Huc igitur contendite vestrum studium; firmate legionum robur ingesta opinione: nihil e re magis accidere nobis potuisse, quàm ut hostes properato cursim itinere illic se collocaverint, unde ipsorum nemini vitam victoris gladio, impedimenta prædæ liceat subducere. Sit ista conventus nostri summa. Quicquid reliquum, quod ad nos pertinet, paucis expediam. Aciem pugnandique ordinem, nisi quis afferat meliora, sic arbitror instruenda. In duo exercitum partiar. Dextrum cornu habeat peditum majorem partem; quippe quod nequeat, alluente Danubio, circumveniri; & isthac ad impellendam Turcarum frontem transiliendæ sint munitiones. In lævo equitatus pene omnis. Hunc enim circumducere in latus hostium; transversumque agmen, vehiculorum ludibrio potius quàm lorica protectum, invadere in animo est. Nec

1691:

Proponit pugnandi ordinē.

1691. vana ſpe ducor, hinc nobis initium vincendi fore. Ubique tamen victoriam, duces, in noſtras partes allicite ſtrenuitate veſtra. Nam cur diſſimulem, quod nimiùm fortaſſe ante veſtros oculos obverſatur? Agitur hoc prælio non una armorum gloria, non Imperii dignitas, non ſplendor Germanici nominis, quæ ſi aliqua obſcurarentur labe, detergi poſſent; ſed extrema florentiſſimi exercitus, Pannoniæque, ne dicam Auſtriæ, ſalus; quam retinere nonniſi vincendo licet. In memoriam revocate, quanto noſtrorum civium ſanguine, quantis effuſis opibus exantlatiſque laboribus repreſſa adhuc fuerit immaniſſimi hoſtis audacia; nec dubito quin omni conatu anniſuri ſitis ut ne rurſus, nobis victis, eò ferocius irruat, quò ab irruendo adhuc cohibita. In mentem veniat, qui foret Cæſaris luctus, Patriæ gemitus, noſtræ gentis diſcrimen, ſi nos Barbarus, non, inquam, ferro contunderet, quod nunquam potis fuerit, ſed veluti clauſtris concluſos, fame necandos, veluti per jocum ſibi aſſumeret; & ſedulam profectò dabitis operam, ut eum calliditatis ſuæ, qua iſthuc nos adduxit, pœniteat. Sibi modò Viſirius plaudit, elatuſque animo recenſet ſuorum clades, tamquam majus daturas triumpho decus, ſibique, quod tanti fuerit, ultoris nomen. Verùm ignorat, generoſa indole viros aliquando gloriæ ſaturitate nervos remit-

mittere; objecto pudore, nunquam non vehementius intendere ac flectere in argumentum virtutis, quòd erraverint. Dimisso concilio, magnos Præfecti privato sermone militibus addunt animos. Pugna in posterum indicitur. Prima luce movent signa. Ab dextera viginti peditum millia in duas acies divisa Ernestus Starembergius legatus, Souchesiusque prolegato in hostem ducunt. Equestres Neoburgica Holsatianaque legiones ad occupandum in via tumulum prope Danubium, quatuor aliæ ad firmandum agmen per ripam progrediuntur. Badensis in hac parte primam locavit operam. Reliquus equitatus & aliquot peditum cohortes ad lævam, quà in planitiem descendunt colles, se circumfundunt. Visirii sub imperio erant quinque & viginti equitum prætorianorum millia, decem provincialium, Scytarum totidem, quindecim Janizarorum legiones. His adversùs dexterum Germanorum cornu vallum prætexuit, & prope flumen validam statuit prætorianorum alam. Ipse equitatum lævo opposuit. Machinas in sublimiori colle quaquaversum minitantes locavit. Suarum usus prope inutilis Germanis fuit, difficili ductu seu per impeditas collium semitas, seu corrupta pluvialibus aquis via. Dexterum agmen breviori itinere primùm concurrit subiitque vallum, & in fossam ab aliquot pyrochitrophoris audacter descensum. Sed tanta e ca.

1691.

Pugna indicitur, & enarratur.

Varii ejus eventus.

1691. catapultis pyrobaliſtiſque repente emiſſa telorum procella ut fœdiſſime anteſignanos diſcerpſerit, reliquis metum ac moram fecerit. Quod ubi a Janizaris animadverſum, ſtrictis gladiis in apertum proſiliunt conſeruntque pugnam. Simul Danubiana illa Turcarum ala in oppoſitum equitatum irrumpens, duas legiones, quæ primæ proceſſerant, circumvenit. Utrinque ibi erant veterani milites; atrox proinde cruentumque prœlium. Non diu tamen Germani ſe tenuere, eo equitum globo prope deleto, peditatu confuſis ordinibus referente gradum & vix non in fugam conſternato; cùm ſecundam Badenſis promovit aciem. Ad ejus impetum Barbari cohibuere gradum; pugna rurſus æquatur, cadebantque invicem perculſi gladiis integri fere ordines. Fortè ibi ſuperabant numero Thracii equites; & pars objectas, quas memoravimus, diſtinebat Cæſarianorum turmas; pars tranſverſa in pedeſtrem eorumdem aciem ſe ſe inferebat. Cui tamen non diu poſt ſeu vires ſeu animus defuit ad obnitendum; quin & conterrita duabus Capraria Scraviaque legionibus in ejus conſpectu vix non propemodum occidione occiſis, iterum diſſolvebatur. Nihilo ſecius Ludovicus Badenſium Princeps, cujus eo die memorabilis bellica virtus fuit, haudquaquam deſpondit animum. Turmas aliquot præſidio impedimentis relictas accerſi atque illico

Summa Badenſis laus.

co

co in pugnam adversus barbaricum equitatum, lacerantem peditum latus, induci jubet. Protruso eorum ope equitum cuneo, respiravit acies; quam Badensis percurrens, elata voce milites hortabatur, ut hærentes vestigio integrarent pugnam ac meminissent: non alia sibi hostium arma, non alia objici corpora, quàm quæ sæpius vicissent; nec modò secus futurum, si perinde, ut iisdem viribus, polleant animo. Ab his dictis instaurant ordines, pedem & signa rursus conferunt; lentius autem, ut fit, cùm non bene antea cœptis successit. Turcæ quoque, debilitata vincendi spe, pugnæ ardorem remiserant minusque audebant, nec ibi prælium habiturum insignem exitum videbatur. Id enimvero præter cetera Badensem terruit, conscium, nihil suis inter victoriam extremamque calamitatem medium esse. Itaque secum adductis Dunevaldo, Styrum, Castellio, Hoffchirchio majoribus ducibus, sinistrum in cornu ad equites cursum contendit, illac hostem perfringere conaturus. Jam & inibi directa in hunc modum acie certamen incœperat desæviebatque. Quinque præierant Hungarorum Arauiscorumque millia, qui dolabris discinderent connexa vehicula viamque subeuntibus aperirent. Ala simul Germanorum equitum, ut hostibus vel a tergo insisteret, se dilataverat, æquantibus tamen ex adverso Turcis frontem, ne circum-

1691. cumfundi possent. Hinc plurium turmarum concursu major strages, & varia cedentium alicubi, alicubi protrudentium, utriusque partis fortuna. Præcipuum momentum circa Visirium erat ductantem ferocissimos prætorianorum, quibus equestri suorum robore Germani pariter obnitebantur; quamquam ægre illorum ferociam repellere nec jam stare compositis ordinibus potis essent, inclinaretque ad Turcas victoria. Dum se ita res habet, illuc Badensis advenit, perrumpensque suorum agmen: una equites, clamabat, in vobis posita vincendi tuendæque salutis fiducia; quam nisi impleatis hoste cæso profligatoque, moriendum aut serviendum est. Id animo, me pugnantem oculis proponite. Reliqua vobis subjiciet fatalis necessitas & virtus vestra. Plura loqui tempus non patiebatur. Ducibus, qui secum venerant, comitatus primisque immixtus ordinibus se strenue pro communi salute in discrimen obtulit. Ejus exemplo dedere impressionem Germani adeo ferociter ut interrupta primùm, mox discissa vulneribus & multa clade hostium acie, victoriam ad se denique revocaverint. Quod ubi vidit Chiuperlius; qui adhuc imperio, consilio, manu, clarissimi imperatoris partes expleverat; ultima tandem ut conaretur, facto prætorianorum validissimo cuneo in adversum agmen concitatos equos permittere secum jubet. Ibi ut patre

Unde primùm, & quomodo Germanis victoria incœpit.

Visirius pugnans moritur.

patre Mehemete, Acmete fratre dignum erat, 1691.
ferocissime pugnans, extremum gloriosa morte confecit diem. Visirio mortuo, victoria ubique ad Germanos inclinavit, sed ita ut ardorem Turcæ non imminuerint. Militum, quos ipse in pugnam adduxerat, globus objectum perrumpens agmen, in apertum evasit abstulitque secum Chiuperlii corpus, quod equo insidens proximi equitum sustentabant, amoris in illum & bellicæ virtutis documento. Equitum Turcarum alii pari strenuitate, alii fuga se turmatim subduxere. Janizari desperatis rebus (ira & pudore, quod fortuna belli variasset, efferante animos) in hostem præcipites irruerunt dubio Marte, quoad præfectum suum incredibili præliantem audacia sequuti sunt. Eo telis confosso, pauci catervatim sibi aditum per infensas legiones aperuerunt. Plures ad lævam declinantes cymbis excepti. Aliis per Danubii ripam quæsita salus, classe machinarum ictibus muniente viam. Nox & lassitudo citò insectandi victos Germanis finem fecit, siquidem inclinato ad vesperam die pugnari cœptum, ac tres amplius horas pugnatum. Ad quindecim Barbarorum millia, plerumque pedites prælium absumpsit, plures vulneribus affecit. Auxit damnum nobiliorum ducum cædes, in iis supremi Janizarorum præfecti. Sed præ ceteris cumulavit Chiuperlii mors; quo uno, belli & pacis artium expertissimo, e vivis erepto plus ca-

Ejus corpus Turcarum globus secum fert.

Quot ipsorum interempti, & quæ relata præda.

1691. calamitatis Othomanicum Imperium, quàm profligato exercitu accepisse certum fuit. Ipso enim vix ad clavum adhibito, illud non modò caput extulerat, sed & pristinas recreaturum vires haudquaquam inter suos ambigebatur. Captum consulare caudarum equinarum signum, aliaque plura, quinquagenæ majores machinæ, inopi reliqua, ut in subitario legionum discessu, præda. Cæsarianorum cæsa fuisse ad quatuor millia, & paullo plus vulneribus debilitata, vulgò proditum. Verùm cùm nulla prope cohors ac turma se prælio non immiscuerit, & cùm e tanto exercitu decem non amplius Germani nominis millia præter Hungaros Araviscosque Crojæ Duci ad Mursæ & Dravi tutelam, recuperandamque Sclavoniam data, tredecim a Badensi in superiorem Pannoniam ducta, & modicum præsidium Petri Varadini, instauratis ibi parumper munitionibus, relictum fuerit; victoriam largiori coemptam fuisse pretio, æqui rerum æstimatores non dubitarunt. Certe quidem plurimo stetit illustri sanguine, fato functis in acie aut mox vulneribus Suchesio præfecto Fabrum, Christiano e principe Holsatiana familia instructore exercitus; tribunis militum Kaunitio, Buc hojo, Bilavio; protribunis Comite Sdrino, postremo inclytæ familiæ surculo, Pettingio, Richardo Starembergio, Mulionio, Verolio, Kalstenio, in-

Quot Germanorum.

Inter quos plures illustri sanguine aut militari præfectura.

instructoribus legionum; centurionibus, aliisque minoribus militiæ præfectis novem & sexaginta. Lætissimus tamen partæ victoriæ nuntius Cæsari & Aulæ contigit; grato atque jucundo, si salutem attulerit, vel ipso mali dolore. Utque sæpius eventuum quàm consiliorum fœlicitate metimur rerum gestarum decus ac meritum, extemplo diploma supremæ ubique Cæsarianorum armorum præfecturæ, amplissimum præmium, Badensi datum. Is ad Petri Varadinum statim a pugna exercitum promoverat, ne aeris gravitate ob insepulta cadavera tentaretur militum valetudo. Ibi recensitis copiis, exploratisque viribus, tanti eas non esse conspicatus ut Albam græcam victoriæ præmium sibi proponeret, ab ipsa abstinuit; cùm præsertim ad triginta Turcarum millia illic ex fuga se collegissent, Caliloque prætori delata militaribus suffragiis imperii summa, ostentarent feroces animos, Scythis haud semel prope sub Germanorum vallum immissis prædæ causa; non irrita audacia, quamquam punita. Satius visum, divisis copiis Crojæ Ducem Bosniæ prætori obijcere, quem, cùm ad signa vocasset provincialium quotquot prope vigebant militari ætate, Mursam petiturum timebant; se Varadinum ad Transylvaniæ fines oppugnatum ire. Ille cum memorata militum manu ad Savum profectus, ubi comperit, prætorem audita suorum clade trans

1691.

Badensis a Cæsare supr mus ubique exercitus suorum ductor declaratur.

Croyæ ducem ad recuperandam Sclavoniam mittit.

1691. trans amnem se tenuisse, mille solùm equitibus secum ductis & aliquot peditum cohortibus, reliquis Mursam pergere cum tormentorum apparatu jussis, citeriorem Savi ripam a paucorum Turcarum præsidiis expedire statuit. Sub ejus adventum traducto illi fluvio se retulerant. Itaque Broda Gradiscaque firmatis aliquot Araviscorum cohortibus, Possegam provinciæ caput progressus, desertam reperit, quamquam paullo ante Salenkemense prælium frustra illam Germanorum globus Kaunitio tribuno duce non sine suorum cæde oppugnasset. Tota proinde Sclavonia in Cæsaris iterum potestatem redacta, Mursam & ipse petiit acceleravitque fessis legionibus, quo se reficerent, hyemandi tempus. Interea Badensis longo ærumnosoque itinere (Autumnus medio octobri jam præcipitabat) Varadino secum adductas copias admoverat, auctas ad duodeviginti hominum millia, quinque, dum iret, a Veteranio acceptis; qui comperta Turcarum strage cùm Transylvaniæ haud amplius timendum cerneret, Lippam dudum oppugnatum venerat, triduoque tormentis concussam voluntaria deditione in jus potestatemque receperat. Jacet Varadinum ad Chrysii amnis ripam plano loco; sed rupes, quæ arce occupatur, in medio assurgit. Quinque oppidum cingunt rostrata propugnacula, totidem arcem; vallum suburbiis, quæ

Felici eventu.

Badensis Varadinum oppugnat.

Oppidú & oppugnatio describuntur.

quæ late patent, munimentum eſt. Magni momenti locus, quippe illinc facilis in Tranſylvaniam aditus; hinc ab ea parte in Hungariam clauditur. Ante annos duos ac triginta, dum adhuc manerent induciæ, vi Cæſari a Turcis ereptum, nunc repetere Badenſi, e re nimiùm viſum eſt; quieturis nunquam Hungaris perduellibus & labili ſemper Tranſylvanorum fide, niſi hoc ſublato ad rebellandum mutandamve mentem incitamento. Spes quoque illexerat, præſidium, ſuorum territum calamitate, deditionem facturum, metu priùs quàm hoſte victum. Trajecto Chryſio, aggerem ducunt machinaſque expediunt. Suburbiorum vallum brevi diſcuſſum viam aggredientibus dedit. Sed impetum Barbari non expectarunt, cedenteſque cum omni bellico apparatu collectoque ibi penu intra oppidi mœnia, duram hoſtibus moram interponebant, eos rati vel ipſa anni tempeſtate conſumptum iri. Quinque intus erant armatorum millia, & quid animorum gererent, ſatis oſtenderant repudiatæ magnifice ferociterque literæ, quibus, antequam vallum induceret, illos Badenſis ad urbem tradendam ſolicitaverat. Nihilo ſecius feſtinabat opus, ac vicenis binis concuſſus machinis lato ſpatio corruerat murus, patebatque aditus ſubituris. Et illinc præſidiarii, veluti congredi refugientes, ſe retulere. At ubi per in- 1691.

1691. censas dirutasque ollis incendiariis domos ad interiora propugnacula accedere hostem vident, bis terque erumpentes, illum haud levi multatum cæde longius protrudunt nec sinunt certam figere ibi sedem. Ad hæc accedebant pluviæ ceteraque hyemis jam adventantis incommoda. Quocirca Badensis vi nunc abstinendum, vetitumque commeatibus oppidum fame subigendum statuit. Dispositis circum stationibus firmatisque valida munitione sub Arupeni Principis imperio; simul per propinqua loca distributis in hiberna legionibus, ipse Viennam pergere haud ultra moratus est; comperto, factam spem Turcas iterum fefellisse reconciliandæ pacis, cujus causa ad Imperii fines conventus indictus fuerat. Nam Rex Achmetes audita suorum clade, Purpuratis in consilium vocatis, ex ipsorum sententia constituerat simulandum, veluti necessitate expressum, otii desiderium, quo deceptos Germanos ne pro præsenti fortuna urgerent arma, in negligentiam induceret. Itaque faciles Hussejo Britannico legato pacificatori præbere aures; eique renuntianti, quæ sibi de legatorum congressu decernendo Marsilius retulerat, non modò assentiri, sed instare ut hunc extemplo comitatum regio internuntio citatis equis remitteret, Badensi dicturum, in viam se daret. Visirium enim non diu fore quin se ad colloquium sistat. Badensis tamen seu

Oppugnatio in obsidionem vertitur.

Turcæ astu pacem cupere simulaverant.

ſeu dictis parum fidens ſeu quòd ita e Cæſaris majeſtate eſſe crederet, Varadino haud quaquam diſceſſerat. Miſerat autem in Germaniam Sarmatiamque nuntiatum, ut Fœderatorum legati accelerarent. Affuit illico ab Joanne Rege Siradiæ præfectus. Venerius, qui e Viennenſi legatione pro Veneta Republica tranſmiſſurus eò erat, ſerò movit & lento gradu, Turcarum fallaciam ex ipſa agendi ratione ſagaciter expiſcatus. Nec animus eum decepit. Parum proceſſerat, cùm Viennam redeuntem Badenſem reperit, fruſtratum colloquii ſpe certioremque redditum Viſirii nectentis in Aula moram, nec inde pedem. Halius hic erat, e Byzantii præfectura ad ſupremum Magiſtratum in Chiuperlii locum evectus exacta quamvis ætate, probabili tamen, ut in ſubita occaſione & a novo principe, judicio; quippe gradatim & longo expertus rerum uſu. Non illi erat ignotum, Gallico bello diſtrahi vehementer Cæſarem, & Salenkemenſem victoriam Pannonici exercitus vires ſummopere debilitaſſe. Chiuperlii proinde mentem ſequutus, armis ſarcienda vulnera Reipublicæ, nec quieſcendum, niſi Imperii gloria penitus reſtituta, ſuadebat eò forſitan audacius, quò ne ſenio fractus videretur. Et Achmetes animi ferocia deterrebat mitiora conſilia, memor priſtinæ, quam puer viderat, Majorum ſuorum fortunæ; prope ignarus adverſæ, cujus, diligenti cuſto-

1691.

Nunc fefelliſſe deteguntur.

Quo id conſilio fecerint.

1691. custodia per vitæ reliquum domi conclusus, vix conscius fuerat. Una igitur apparandi belli erat cura eaque solertissima nec inanis; tantæ molis Imperio, ubi quis norit excutere, nunquam non suffecturo militem ac pecuniam. Id Cæsari eò gravius accidit, quò cœperat sacri belli socios armorum tædium, sibique jam prope sustinendus penitus erat hostium impetus. Nam Sarmatæ hoc quoque anno factam sui spem deluserant, nuptiis licèt regii Principis, Thuni legatione, magnisque promissis excitatam. Rex Concilium gentis, quamquam ab hoc plura in rem militarem petenda forent, non advocarat; haud ignarus: ingentes ibi turbas concitum iri, ulterioribus provinciis pacem, qua sibi ærumnarum finis adesset, efflagitantibus; reliquis bellum exhorrescentibus, unde civium aliis ingens calamitas, cunctis dedecus. Sæpius Senatum consuluerat: quo pacto depressa obscuro armorum succesu Sarmaticæ strenuitatis fama erigi atque extolli posset. Illic decreta fuerat ad Moschos legatio, quæ consopitos eorum animos ad arma incenderet, fœderisque admoneret & Kioviæ Smolenskique; quas urbes ipsis dimiserant ut inita secum societate Turcicum simul urgerent bellum, & hoc solùm nomine divulserant ab Sarmatici Imperis corpore. At nihil inde utilitatis obvenerat, Aula intestinis adhuc suspicionibus ab exter-

Ab Sarmatis nihil gestum.

Missa tantum ad excitandos Moschos legatio.

nis

nis curis distracta ; & quia mutua querelarum de violatis fœderis legibus acerbitate certatum est ; qua quid ineptius ad flectendos conciliandasque hominum mentes? Reliqua belli ab Senatu in Regem rejecta . Occultis tantùm sermonibus indicatum , non esse e Republica, præmissa equitum ala , quam Cæsar postulaverat, munire Transylvaniæ fines: nunquam non suspecto odiosoque Polonis Germanorum in eam provinciam dominatu . Hæc rei militaris negligentia perculit Regem , gloriæ avidum, fœderis memorem ; non tamen absterruit , quin illam pecunia & Marte suo, ut ut licuit, excuteret . In eo siquidem semper incorrupta manserunt obstricta Fœderatis fides, perpetuum in Turcas odium . Defuere illi solùm ad rerum prosperitatem civium concordia accommodatioraque rebus consilia. Nunc quoque ejus animum vehementius extimulabant sequestres Jacobi filii nuptiæ & dudum publice privatimque accepta clades Scytharum incursu , qui primo Vere in penitiores regni provincias penetraverant , ferro atque igne vicos agrosque, in his Regis prædia, depopulati, abacta præda & magna captivorum multitudine ab intimo Sylvarum recessu , quò aufugerant . Ergo coactis medio sextili equitum viginti millibus , Naparim ponte , Poratam nando transgressus, continuatoque in Molda-

1691.
Quæ nihil proficit, & quare.

Non sine Regis dolore.

Scytharum depopulationes.

1691. daviam itinere Jassium regionis caput advenit.
Jo. Rex in Moldaviam ducit exercitū. Illinc Regulus nobilioresque cives cum omni, quæ allicere ad prædam posset, re domestica in abditos montes se subduxerant. Oppidum patuit. Sed quia immunitum & duriori nunc oppressum annona, late circum populato agro, retineri non poterat, tandiu ibi solùm facta mora, quoad tentata Reguli fide an Turcarum partes desereret, acceptum est, id in ejus non esse potestate, obside Byzantii filio; & si posset: ea ferocitate, qua Sarmatæ secum agerent, amicitias, dicere, & fœdera non conciliari. Rex quid sibi gerendum esset æstuabat, non belli, quæ nulla erat, solicitudine, sed pudore inutilis ignobilisque laboris & metu famæ. Vacuæ provinciæ ab legionario Thracum milite auxilio venerant Scytharum ad quindecim millia, qui numero ac viribus impares cum hostibus acie congredi non audebant; furtivis tantum incursionibus carpebant agmen nec raró commeatus intercipiebant. Eos equorum pernicitate & locorum notitia prope inexuperabiles profligare Sarmatæ haud potis erant, quin ab iis nonnunquam in discrimen adducti. Rex ad muniendam rei frumentariæ viam mille quingentorum alam Principe Lubomirschio duce præire jusserat. Paullum progressis circumfunditur longe major Scytharum globus. Nox circumventis saluti fuit; qua unus

Nullo proventu.

Nec sine aliquo suorum discrimine.

unus & alter per hostium stationes elapsus, Regem suorum periculi admonuit. Nec mora cum omni levi armatura illuc properat. Ad ejus adventum Scythæ se dissiparunt; sed ita ut per agros torridis herbis igne consumptis plus hosti molestiarum attulerint, quàm si viribus ad anceps prælium valuissent. Id Regi eò gravius accidit, quòd nec insuetum nec inopinatum; & præcognitæ calamitates, ni caveantur, damno dedecus addunt. Optimum, ut in ea rerum difficultate, consilium cœpit propius Transylvaniam exercitum admovendi ne durioribus in dies incommodis conflictaretur. Oram illam ob Cæsarianorum propinquitatem leviori negotio retineri, nullo propemodum in potestatem redigi posse, jam superiori anno, superatis ibi firmatisque præsidio præcipuis oppidis Socidava ac Niecmeze, veluti compedibus illigatam. Inde verò in reliquam provinciam faciliori gressu victoriam peragraturam. Dum eò signa ducit, Chelmæ præfectus, ut condictum fuerat, conscriptis aliquot Cosaccorum legionibus, qui libenter ad ejus imperium conveniebant, Soracam ad Naparim oppugnatum petit; spe, illuc Scythas ab carpendo Regis agmine abstractum iri, oppidum tutaturos, quà iis in Bessarabiam iter ad suos lares. Quatuor haud amplius millia eò adducta non longe a mœnibus constitere; initaque ibi cum sex, quot erant, hostium mil-

1691.

Quo eos feliciter expedit.

Soraca Sarmatis deditur.

1691. millibus pugna, velitum in morem biduo pugnata. Noctu dein Scythis clam digressis, cives nihil morati se dediderunt. Interea Rex aliquot parvi momenti ad Transylvaniæ fines oppida, nusquam eductis armis, in potestate habuit. Unum Nimichum, insessum popularium præsidio, nonnisi post tridui verberationem in victoris ditionem concessit. Ad illud retinendum quadringenti Sarmatæ cum sex muralibus machinis & commeatu impositi. Magna jam tandem per id locorum incommoda exercitum affligtabant, præsertim pabulandi inopia, qua equi cum vectarii tum bellatores ingenti numero periere. Scythæ quoque, addita Reguli jussu incolarum manu, quaquaversum discurrentes, duriorem hostibus annonam faciebant non sine aliqua ab signis discendentium cæde; & hyems urgebat. Itaque remensa via in hiberna Sarmatarum exercitus reductus est; impari laboriosæ ærumnosæque expeditionis relato præmio. Id Regem præteritæ gloriæ memorem, præsentis anxium, vehementer angebat, sedandæque, ut sibi quisque blanditur, ægritudini conijciebat in Germanos improsperi successus culpam, quinum millium pollicitos opem inani eventu. Contra Cæsar objiciebat negatum ad Transylvaniæ fines vel per exiguum tempus equestre Polonorum præsidium; & in vacua a Turcis provincia nihil per reliquum anni ab ipsis gestum,

Postmodum in hiberna dimissis.

Mutuæ inter ipsos & Germanos querelæ.

quo

quo liberarent facti dudum quoque promissi fidem. Hinc rursus invicem exulcerati; & inutile, disjunctis animis, armorum fœdus. Querimoniæ ex eo pariter ultro citroque jactabantur; ab Thuni Comite Cæsaris legato, quòd Bethuniæ Marchioni, quem Sarmaticæ socordiæ auctorem putabat, commeatus ab Aula non daretur; ab Rege, quòd ita sibi Gallorum inimicitiæ quærerentur. Cetera mansere suspicionum dissidiique semina. Bethunius ab Ludovico Rege in Sveciam legatus, de se litem diremit ostenditque, Sarmatas jamdiu sua sponte inglorii calamitosique belli pertæsos, ad illud incuriose persequendum non se indiguisse hortatore, cùm eadem manserit negligentia. Longe quoque minori strepitu hoc anno a Venetis concrepuere arma, residesque elanguisse, in magnum fœderis detrimentum vertit. Non una fuit cessandi causa. Mortuo sub anni exordium octavo Alexandro P. M. ejus ope, quam validissimam speraverant, orbatis non parum conciderant ærarii militiæque vires. Maris præfectum in Cornelii locum suffecerant Dominicum Mocenigum, lenituri potius invidiam adhibitæ nimiæ severitatis, qua illum Dalmatiæ prætura se abdicare præmature jusserant; quàm rati, æquaturum consilio & belli scientia maximam dignitatem. Deerat quoque supremus copiarum ductor. Nam Galianus Guadagnii Dux, eo mune-

1691.

A Venetis bellum languet, & quare.

1691. nere adhuc functus, honestam missionem lubens acceperat; vir militaris ingenii blandiendique inexperti; quo nunquam ab iis initur gratia, qui in libera civitate rerum potiti omnia infra se volunt. Quare simul cum prosperi successus spe studium, ut fit, deferbuerat ornandæ rei militaris, cautaque audacioribus consiliis successerant, quibus Respublicæ, ni certò eventura sint, raro gaudent. Discedenti Mocenigo Senatus mandaverat, ut quid majores duces de Aulone Caninaque sentirent ad se referret; quod eas fatum maneret, judicaturum. Sententiis enim variabant Patres: muniendæ retinendæne forent; veriti alii ejus tuendæ, quippe intra feros populos, difficultatem; alii Cornelii de transferendo in Epirum bello propositum aversati metu, ne Reipublicæ male ita consultum foret; an invidia, quòd ei melius ille Dalmaticis expeditionibus consuluisse videri posset. Verùm vixdum Corcyram pervenerat, certior factus, Barbaros summa hyeme conscriptam subitario delectu militum manum eò ducere; Caninamque, nondum instauratis mœnibus & ob annonæ caritatem infrequenti præsidio, nullam repellendi hostes spem facere; non expectato Senatus responso, illam nudari munitionibus vacuamque deseri jussit. Nec ita multò post cùm Turcæ auctis copiis Aulonem peterent; hanc quoque, priusquam id sibi Senatusconsul-

Mocenigus Caninam mœnibus nudatam deserit.

to

to permiſſum ſciret, educto præſidio omnique bellico apparatu, ſtatuit ſubruendam. Rem difficilem, cùm in propinquo eſſet hoſtis, ordine geſturum illuc miſerat cum aliquot cohortibus actuariiſque Carolum Sparum inſtructorem exercitus; qui ubi vidit jam circumſeſſum oppidum leviori negotio defendi quàm exhauriri in oppugnantium conſpectu, nec facile deleri aut lacerari poſſe, propugnandum conſtituit, ratus illud validis concluſum muris & aliqua extrinſecus ſubitaria munitione ſtare adverſus primos impetus poſſe, nec Turcas multùm, cùm hyems inſtaret, ſub dio duraturos; miteſcente deinde anni tempore in Hungariam properaturos. Itaque cum iis copiis, quas ſecum adduxerat, mœnia ingreſſus, Mocenigum de re admonuit, iſque celeriter eò progreſſus cum claſſe longarum navium præſidium ad bis mille armatorum auxit. Nihilo ſecius Aliles Turcici ductor agminis oppugnationem urgere non deſtitit, ſpe cùm ipſe longe hoſtem præſtaret numero (decem ſub ſignis habebat peditum, quatuor equitum millia, collectitiam turbam) celeriter oppidum corona cinctum in poteſtatem redactum iri. Paucis diebus incompoſito aggere ſucceſſit ad foſſæ labrum ſeptemque ſtatuit curulia tormenta, quibus muri, quamquam imperite, quatiebantur. Inter hæc Veneti eruptione facta quidpiam valli & aliquot hoſtium ſtraverant. Mox

1691.

Sparus Aulonem propugnat.

A Turcis oppugnatam.

Occiditur.

1691. Mox iterum egressi, citò gradum intrà munitiones referre, insurgentibus ferocius Barbaris, coacti sunt, paucorum affecti cæde. In eo tumultu Sparus cecidit, majoris quod sui laxaverant tormenti telo, casu an dolo, dum mœnia circumiret, interemptus; idque præsidiariis magnæ instar cladis fuit. Quamquam lente oppugnatio procederet, Turcæ urgere facinus obstinabant; idque Mocenigo pristinum deserendi oppidi propositum in mentem revocavit. Brevi suspensa caveis mœnia, egestum quicquid ad manus erat; deductumque ad naves præsidium catapultæque omnes, quatuor tantùm in hostium conspectu relictis ne, si dimotæ, quid ageretur, argumentum darent. Non tamen id eos latuit; quamquam non satis expedito, ut in re subita, consilio, vel ignavia quieverint dederintque nitrato pulveri spatium diruendi muros corrumpendique igne ac ruinis ædes. Mocenigus male ut de re inconsultò gesta, præoccupatoque Senatus judicio, Venetiis audiit, mussitante plebe: commode nunc Aulonem defendi potuisse, intactis adhuc munitionibus; vix paucorum nece debilitato præsidio; explicata ad litus, unde supplementum acciperet, via; hoste imperito & mox in Hungariam discessuro; deinde validioribus adversùs ferociores impetus circumsepiendum operibus; nec melius usquam pecuniæ militiæque robur impenden-

Mox oppidum a Venetis vacuum deseritur.

Qua de re Mocenigus male audiit.

dendum quàm in eo retinendo terrestris maritimæque opportunitatis ad proferendos Imperii fines propugnaculo ; & Patribus, ut cùm solicitudo aut æmulatio non amplius obscurat ingenium, in id jam prope consentientibus. Non ultra privatas querelas res abiit, nec Senatui e republica visum, in id inquirere, quod infectum fieri non posset; damnatum aut improbatum, imperitos civibus sermones; moderantibus rempublicam improvidi consilii probrum daturum foret. Mocenigus felici navigatione ad Peloponnesum appulsus, nullam hoc anno rei strenue gerendæ materiam habuit, Turcis ad isthmum accedere & quidpiam tentare nequaquàm ausis. Classis quoque bellicarum navium ad exigendum a Græcis tributum Ægæum circumvagata, & paucos dies ante Abidi fretum ad potentiæ ostentationem morata, dum Turcica staret interius in anchoris, Naupliam rediit. Non ita sane bellum, quod inter Christianos Principes gerebatur, elanguit. Ad illud ampliori militum delectu Fœderati ac Rex Ludovicus se comparaverant. Armorum exitus ex Angliæ fortuna pendere videbatur. Vilhelmo enim si domesticis discordiis atque Hibernico tumultu occuparetur ideoque signa ferre extra Regni fines non licuisset, compertum erat, reliquos cum eo conjuratos adversus Gallos, his coercendis, non parum alibi distento Cæsare, haud satis

1691.

In Peloponneso, & pelago nihil gestum.

Quid hoc anno a Christianis Principibus bello gestum, & quo ejus gerendi consilio.

1691. satis fore. Post suos prælio victos, in Galliam superiori æstate, ut dictum est, regressus Jacobus Rex descenderat in Normanniæ litus. A Bullionii Duce regio apparatu deductum ad S. Germani Fanum, postridie ejus adventus, convenerat salutandi causa Ludovicus Rex, ipsique deploranti ob impares vires acceptam cladem restituerat animos, fatus: prudentis esse, fortunæ varietatem ad consilium flectere; fortis, quò plus illa impellat, eò audacius obniti. Vires in Hibernia facilè instaurari posse; in Anglia Scotiaque turbas iterum concitari. Non enim isthic quievisse cives voluntate, sed fallente occasione; illic manere fidissimos populares, ad retinendamque ipsorum fidem validiora oppida, portus ad illiciendam auxilii spe. Id paullo post enucleatius ostenderat Talbotus Tyrconelli Dux, Hiberniæ prætor, qui, hoste repulso a Limmerici mœnibus, renuntiatum advenerat, quó loco res forent quidque iis erigendis pro sua fide gerendum censeret. Occidentalem oram trans Sinajum amnem, ubi munitiores arces, portuosum litus, egregia populorum voluntas, totum esse in Jacobi Regis potestate; Insulam personare vocibus aversantium illegitima imperia; non deesse delectui militem, sed militi arma bellicumque apparatum, quodque præ ceteris providendum esset, militaris artis peritos duces, qui corporum robo-

Regressum in Galliam Jacobum regem Rex Ludovicus melioris fortunæ spe fovet.

Itemque Tyrconellus.

bora disciplina exacuant, imperio moderentur. 1691.
Hæc si suppetant, bellicosam gentem sibi ad rem strenue gerendam sufficere, ac malle suis quàm alienis viribus bellum opprimere. Itum in hanc sententiam, ex eaque Jacobus clientelas amicorumque fidissimos ubique suarum gentium per hyemem ad tumultuandum instigare; Ludovicus novo ornando bellico apparatui, qui Vere primo traduceretur, jubere sedulò dari operam. Et sane ubique per Hiberniam adversùs Vilhelmi partes conjuratum est, sed aut inani conatu aut irrito eventu. Initio anni provincialium plures furtim, consciis tantùm civium paucis, Dublinum intraverant, ignem, quot plurimis possent, Ædibus illaturi; quo præsenti periculo distraherent a publicis curis omnium animos, dum interim octo Jacobæorum legiones, quæ jam Sinejum pervenerant Sarsfieldi tribuni militum ductu, intra mœnia receptæ, præsidium adversæque factionis principes edita strage dissiparent. Interceptis literis proditum consilium evanuit; &, cùm illæ tacerent conjuratorum nomina, probabili suspicione in advenas exilio & carcere, in Catholicæ Religionis alumnos severis legibus animadversum est. Per diversa deinde loca, priusquam Ver inciperet, Jacobæi divexarunt plura ignobiliora oppida, obtenta in legitimum Regem fide, veriùs prædæ cupiditate. Catervatim

Iacobæorum in Hibernia motus.

1691. discurrentes, non semel cum Vilhelmitis mutua cæde levioribus præliis congressi sunt; pulsi tandem Killoco, Fullimora, Raghamo castellis, in avios saltus primùm dispersi sese abdidere; mox in apertam militiam descripti, suæ partis copias auxerunt. Nec montani, fidissima Jacobo gens, in Scotia quievere. Verùm cùm impetu magis quàm consilio nec sub unius imperio signa per globos sequerentur, nihil ad rei summam, parum ad injiciendum sui metum, quo in se quidpiam hostium averterent, profectum est. Moniti: in diversa distractos æque ab amicis inimicisque parvi pendi; & in civili tumultu, si ad manus ventum sit, nullum servatæ fidei, ejus ni constet fructus, dari præmium: de uno eligendo imperatore, cujus auspiciis arma tractarent, deliberaverant. Dum inter se non conveniunt, Jacobumque Regem, ut cum externis auxiliis illuc transmitteret, obtestantur, suboluit Vilhelmitis conjuratio, detectaque, ut fit, sua sponte cecidit. Eam plures, præcipuæque nobilitatis viros, auctores habuisse, fama vulgavit. Paucis nec magni nominis injecta vincula; reliqui veluti ignoti, fortè ne ipsorum discrimine procella recrudesceret, non conquisiti. In montanos nec legionarius miles nec quæstio adhibita. Hos tamen quandoque saltubus egressos, ut vastandis agris ad ineundum secum fœdus campestria cogerent op-

Et in Scotia.

Utrobique perperam directi, ac proinde facilè dissipati.

oppida, populares ipsi levi utrinque cæde in tuta receptui loca detruserunt; odio ac dolore actæ prædæ, quin armorum societatem suaderent, vehementius animos alienantibus. In Anglia veteris conjurationis manebant semina, eò frugem feracius editura quò intimis defossa mentibus delituerant; nisi consilium, ut sæpius antea, casus corrupisset. Vilhelmus Rex, parti jam sibi a civibus otii deceptus specie, in Hollandiam ineunte anno navigaverat, de re navali Belgicoque bello, quod ipse administrandum venerat, cum fœderatis Ordinibus deliberaturus. Ejus discessum, qui conjuraverant, suam rati occasionem esse, communicatis inter se consiliis, Prestonum dynastam & Ashtonum quemdam in Galliam renuntiatum mittunt Jacobo Regi, quid sibi esset virium & quæ molirentur. Externis auxiliis ad hominum viginti millia, equitum præcipue, quibus instructos equos daturi forent, opus esse. Si & ipse transmitteret, magnum rei gerendæ pondus additurum. Nam fides, animus, virtus præsentia Principis excitari; & plura pudore fieri, quæ, si non conspecta, negligerentur. Commentario consignaverant, quod navibus litus petendum foret; quæ ibi arces præsidio infrequentes facilesque superatu; quid ubique sperandum a potentibus, a plebe, a magistratibus. Quantum Vilhelmo in Anglia constaret mili-

1691.

In Anglia adversus Vilhelmum Regem instaurata conjuratio.

Quo consilio.

 tum;

1691. tum; quo statu classis & quando solutura videretur. Maturaret, priusquam illa, in altum educta, litus prohiberet; & ipse reputaret se iis fidere tutò posse, quorum voluntatem infausti successus non mutassent; & qui, nisi explorata spe, in apertum discrimen iterum non se commissuri essent. Dum nuntii conducto in Galliam navigio ventum expectant, gubernator ex ipsorum solicitudine quidpiam suspicatus & sibi timens, rem magistratui defert; a quo jussus, quandocumque anchoras moliturus esset, dare signum, eos prodidit. Immissis apparitoribus, capti damnatique. Ashtonius laqueo suspensus. Prestonius post longas ambages prolatis conjuratorum pluribus vitam redemit. Aliqui statim ex ejus dicto (nam literæ tacebant nomina) in custodiam traditi, quos inter Clarentiæ Comes, Jacobi levir, nuper e Londinensi arce in libertatem restitutus. In alios occulte aut palam, prout res ferebat, inquisitum. Major tamen res visa, quàm quæ præsente Vilhelmo non indigeret. Affuit illico, ægre licèt a Belgio atque ab exercitu divulsus. Tacto ulcere, illud novit, si ferro & igne tentaretur, exasperatum iri. Recenti dominatu blandiendum civibus esse, nec severioribus exemplis excitandum ancipiti adhuc multitudini abiudicati Principis desiderium. Clementiæ fama confirmari amicorum animos,

Quo casu patefacta.

Paucorum nece opprimitur.

Vilhelmus in Angliam redit.

Facilè placatur & quare.

mos, dubios trahi, aversos deliniri; simulque satius esse, numero ac viribus potentes reos non accusari, quàm, quod plerumque in tanta rerum perturbatione vitari nequit, absolvi. Itaque diremptis quæstionibus nihil sævitum. Suppleta solùm alicubi præsidia; quique sui suspicionem moverant, militiæ præfecturis ac magistratibus abire jussi. Cantuariæ, Gloverniæ, Norvici, Batoniæ, Eliæ, Cicestriæ, Petropolis sacrorum præsides exauthorati, quòd obstinarent se haudquaquam sacramento obstringere novo Regi, quamquam vel præcipua ipsorum opera in Britanniam adducto. Quod pariter argumento fuit: civili tumultu non sibi eam gentem proposuisse, deturbare avito solio Jacobum Regem, sed ejus potentiam intra certos fines cohibere. Verùm initia conjurationum regi possunt; si se corroboraverint, frænum ut reliqua horribiliora non audiunt. Vilhelmus pari prudentia ac fœlicitate dissipato conjurationis turbine in Belgium extemplo ad exercitum rediit, anxius ne, nutante illic sociorum fortuna, concideret fœdus aut vacillaret. Hibernicum bellum Ghinchleo prolegato gerendum dedit, instruxitque veterano milite, quo saltem, si debellare non posset, urgeret hostem. Quamquam eadem, quæ in Britannia, prosperitas ibi quoque præter opinionem ei penitus obsequuta est. Prolusum primò aliquot per hyemem levioribus præliis, quibus

1691.

In Belgium regreditur.

Hibernicum bellum Ghincleo gerendum tribuit.

1691. bus Jacobæi, ne pacatis dubiisque citerioribus provinciis imminerent, ultra Sinejum amnem repulsi sunt. Lansburgum oppidum trium millium præsidio tenebatur. Eò Brouverus tribunus militum coacto e proximis hibernis agmine duxit infensa signa. Advenienti obviam præsidiarii se se effudere ad angusta loca. Cœptum ibi prælium pugnatumque ferociter trecentum utrinque strage. Cessit denique oppidanorum acies majori Vilhelmitarum numero, non virtuti, intraque mœnia se recepit; nec ita multo post amnem transgressa, vacuum reliquit oppidum, fœde prius nitrati vi pulveris dilaceratum. Et ab Atlona duum millium trecentorum manus longius processerat occupaveratque circumjacentia non multi momenti oppida. Hinc Vilhelmitis metus ne solicitatis clientelis malum serperet, penetransque intra viscera ulcus dilataret. Quare priusquam renascentis hostium prosperitatis fama latius pervaderet suaderetque populos ad defectionem; quæ difficilius, ubi in apertum prodiit, extinguitur, Ghinckeus raptim circumpositis præsidiis ad se vocatis ad hostem pergit. Is pariter in unum collectis copiis arduo se loco circumvallaverat postquam novit infesto se peti agmine. Certatum ibi aliquandiu est, sed cùm jam vallum non refrenaret transcendentium impetum, Jacobæi fuga in proximam sylvam paludesque, un-

Aliquot oppida ei cedunt.

unde noctu Atlonam, paucis desideratis se subripuerunt. Hyemalium expeditionum eventus portendit belli exitum per æstatem gerendi, quod primò cruentum & anceps, Vilhelmo denique victoriam peperit. Ad illud utraque factio diligenti studio se comparaverat. Tyrconellus prætor initio anni e Gallia redux pecuniam, arma, bellicumque apparatum ad suos attulerat. Ineunte Vere Nesmondi toparca duodecim bellicis navibus, quadraginta actuariis Lymmerici portum tenuit. Ex ea classe in litus expositi centum viginti Gallici nominis armorum præfecti, in hisque oppidi ad S. Ruthi Fanum dynasta, cui summo cum imperio jus in milites mandatum fuerat. Præterea centum quinquaginta e Gallica nobilitate adolescentes, trecenti vicenique patritio pariter sanguine Scoti ac Britanni, qui gregariorum fidem strenuitatemque suo firmarent exemplo & virtute; aliqui etiam tormentorum libratores, duo militares architecti, mille calonum lixarumque, qui manus, si foret usus, consererent; armorum ac vestium quantum ad ornanda hominum sexdecim millia satis esset; undeviginti murales machinæ; plumbi, nitrati pulveris, telorum plurimum. An se iterum, illuc regressus, in belli aleam committeret Jacobus Rex, vix consultatio fuit. Patebat enim plus formidinis periculo suo quàm præsentia militibus animorum inje-

1691.

Tyrconellus in Hiberniam regressus magna ducit, atque accipit Gallorum auxilia.

Quæ fuerint, describuntur.

1691. injectum. Hac ope Hiberni admodum recreati ad signa frequentissimi convenere, centuriatique quoad arma suppeditarunt. Suppleto exercitu Ruthius admovit castra propius Sinejum amnem, ripam, quà se verteret hostis, muniturus. Magna quoque Atlonæ Lymmericoque præsidia imposuit, si alterutrum ille sibi prius deligeret ad oppugnandum. Nec falsus fuit. Gincleus vixdum ex hibernis adulto Vere copias eduxit, Atlonam pergit. Ballymora palustri sita loco iter intercipiebat. Renuenti in potestatem nisi honestis conditionibus se tradere, incussus aries dirutaque parvi momenti mœnia. Cùm omnia ad irruendum parata forent, præsidiarii (octingenti erant) se dedidere. Inde Atlonam legiones ductæ. Hanc eo ipso divisam flumine pons conjungit. Muri per gyrum nudi ab interno aggere, parmis extrinsecus proteguntur. Arx prisci sed validioris operis in ulteriori sedet ripa. Prius cis amnem oppugnari cœpta novemque muralibus machinis lunatæ lorica munitionis prope Dublinensem portam dejecta. Mox tricenis aliis trifariam dispositis, oppidum ab ea parte discissum latam aggressuris aperuit viam. Jussi proinde quingenti pyrochitrophori, quos decem sagittariorum centuriæ sequebantur, conscensis ruinis impetum dare. Plures dum irent hostium telis absumpti, alii vulneribus debilitati. Nihilo tandem secius con-

Rhutius Gallus supremus ibi armorum præfectus.

Ghincleus Atlonam oppugnat, superatque.

Oppugnatio narratur.

congressi, vibrantesque ea copia manuales igniferas ollas ut nemo exadversum consistere loco posset, moverunt objectam aciem in fugamque averterunt, quadringentis occisis; suorum non paucis hostili pariter ferro detruncatis. Quicquid ibi reliquum præsidii erat, per pontem & nota vada cis amnem se recepit. Illi extemplo adductis ad pontis aditum prætentamque ripam tormentis, arcem objectaque urbis mœnia ingenti successu lacerant. Non tamen ad ea subeundi suppetebat animus, ignoto adhuc fluvio & ponte a præsidiariis interciso. Frustra bis illum asseribus, ut daret viam, continuare aggressi, fœde jaculis disjecti prostratoque, vixdum consterni cœpisset, tabulato re absistere coacti sunt. At æque moram perosi, cùm hostis ad ferendam opem acceleraret, statuunt fluvio se committere, quem non ultro traijcientium pectus compererant sese extollere. Quingentis nunc quoque pyrochitrophoris prima constabat acies, tribus legionibus subsidiaria. Rei moderandæ impositi Darmstadii & Virtembergæ Principes majoresque militiæ duces Tettaus, Melonerius, Machajus. Aquam ingressis expediebant iter murales machinæ, telorum grandine submoventes hostem a propugnaculis. Verùm & iste pari ferocia jaculabatur implebatque cadaveribus amnem, aerem boatu & morientium gemitu. Illi tamen impavidi, in adversam ripam pro- 1691.

1691. rumpentes per tela ſtragemque murorum, addente periculo audaciam, haſtatos, qui aditum prohibebant, impellere adnituntur. Pugnatum ibi ferociter & æquis viribus; nec perfringi haſtarum ſepes ab oppugnatoribus potuiſſet, ſi paribus quoque armis certatum foret. Verùm geminata pyrochitrophori flammiferarum ollarum procella, quo telo carebant oppidani, turbarunt adeo, dum quiſque ictum cavendo ſibi conſulit, iſtorum ordines ut non amplius urgentium impetum ſuſtinere potis fuerint. Pulſi pone arcem ſe colligunt atque inde per averſam portam victoris iræ certoque diſcrimini ſe ſubducunt. Mille in fuga aut prælio cecidere; trecenti capti, in his inſtructor exercitus Maxuelus. Mors parem prope ademit hoſtibus numerum. Atlona capta ac direpta, Ghincleus traductis Sinejum copiis, proſequitur fugientium veſtigia, qui ad ſuorum exercitum, non procul diſtantem, pedem retulerant docuerantque Ruthium imperatorem quid geſtum foret. Is non temere ex ipſa re conjectatus citò affuturum hoſtem, tutum ſtativis aptumque muniendæ retro regioni locum capit. In fronte paluſtre ſolum, depreſſis tamen ut per æſtatem aquis, ſtabili & æquo fundo. Media tantùm e vadis lata ſurgebat via. Caſtrum in colle dirutum & aliquot inſeſſum cohortibus lævum muniebat latus. Dextrum in molles tumulos pro-

Ruthius ad pugnam ſe comparat.

protendebatur, ubi quidpiam valli excitatum, locatumque magna ex parte, quippe illinc præsentius periculum, equestre robur. Eò nulla mora se hostis contulit, prælio decreturus. Quod postquam Ruthio exploratum fuit; pridie quàm acies concurrerent, majoribus ducibus tribunisque militum ad se vocatis: manus, inquit, provocantibus hostibus nec nobis invitis, conserendæ sunt, commilitones. Si quo res nostræ versentur loco; si quamobrem arma geramus, & prælium committi debeat, nobiscum animo cogitemus; non dubito quin vel extremo conatu victoriam consequi annisuri simus. In eam fortunam devenimus ut jam, qua consistamus, terra deficiat. Militiæ labores suscepimus pro vera Majorum nostrorum religione, pro legitimo tuendo imperio, pro aris ac focis. Pugna capessenda est pro vita, decore, ac libertate. Non enim hostis immanissimus Hibernos victos tantùm habere studet, verùm servos abiectosque, ut in ipsos more suo duris conditionibus sævire possit. Adest proinde nobis quicquid invictos mortalium animos, atque inexuperabiles vix non reddit præliantium vires, honestissima causa, extremum discrimen, fatalis necessitas. Hæc si ante mentis oculos obversentur, qui fieri profectò queat, ut quisque, dum acie concursum fuerit, tanta nobis pericula objicentem parantemque calamitates, insana prope di-

1691.

Ejus Concio.

1691. dicam ferocia non petat, protrudat, laniet, discerpat? Bruta animantia in salutis dubitationem adducta atque in arctum compulsa, duplicant adeo vires tantaque rabie efferuntur, ut plerumque periculum in aggredientem vertant. Et quod belluis natura indit; nos natura, virtuti & consilio conjuncta, non doceat? Nullum sane telum desperatione vehementius; cujus ne aciem retundam, jussi ego dissolui pontes qui nostrum ad penitiores urbes iter continuant. Id militibus, ubi de vobis audient, puto suasurum: nunquam pedibus in fugam effusis, armata solùm igne ferroque dextra bene sibi consultum fore. Quamquam quid ego hac tristi horridaque oratione utor? Ad certam victoriam satis est, ut nihil militi, nihil vobis consuetæ virtutis decedat. Nam bellico apparatu æquamus hostem, numero facilè superamus; quo utroque ille nobis, cùm superiori anno vicit, præstabat. Curate igitur in crastinam pugnam corpora; lætitia quadam mentis animos augete; pugnate demum optimi Regis, patriæ, Religionis memores. Portendo equidem, spem, quæ in robore & fide vestra collocata ab ipsis non immeritò est, haud quaquam deceptum iri. His vocibus instincti, parem in legiones inducunt ardorem pugnæ. Postridie velut ex composito utrinque in aciem educuntur. Ghincleus, jusso equitatu intrare stagnantes aquas, viam,

viam, iis interiacentem, peditatui munivit. Dein, machinis expedito ex objectis stationibus spatio ad frontem agminis dilatandam, signa intulit. Prælium ubique initum & insigni perpetratum ferocia, neutrò inclinante victoria, diu mansit. Denique Vilhelmitarum peditatus, incredibili hostium impetu telorumque obrutus tempestate, vestigio divulsus, cedere ac nutare cœpit. Dum inductis subsidiis frustra redintegratur, & ex adverso auctis, ut fit, vincendi lætitia viribus, prope in fugam impellitur, casus Jacobæis victoriam abstulit. Suis Ruthius legionibus obequitabat, inclamitans, ne quidpiam remitterent; quin contra, quod paullum restabat ad profligandos hostes, conniterentur; in idque e re nata digerebat consilia; cùm ei fortuitum e curuli tormento telum caput decussit. Rumor extincti imperatoris per aciem dispersus repentè vices mutavit. Jacobæi sua fracti calamitate, veluti præcisis nervis continuere impetum. Hostes ad eorundem segnitiem instauratis animis & aliquot novis inductis cohortibus tantam dedere impressionem ut adversos perruperint ordines, affectosque vulneribus & multa cæde coegerint pedibus se committere. Equestris pugna non adeo exarsit. In dextro Jacobæorum cornu conserta, ubi equitum robur locatum fuerat, non ultra velitarem morem processerat, quoad pedites incerto marte

1691.

Prælium initur.

Primò faustum Jacobæis.

Deinde ob Ruthii imperatoris mortem Vilhelmitis.

te

1691. te collidebantur. Horum deinde fortunam sequuta est. Fugientium vestigiis adhæsere tandiu Vilhelmitæ, quousque nox itinera occuluit. Eorum pars major taciti rediere ad suos lares; pars Lymmericum profecti. Cæsi in prælio aut in fuga traduntur ad quatuor millia; qua tamen ærumna luctuosior extitit imperatoris mors, pluriumque præfectorum; quorum centum pariter & quinquaginta capti præter gregariorum quadringentos. Machinæ, impedimenta, omnisque bellicus apparatus in victoris potestatem concessit. Huic autem non sine ingenti pretio comparata victoria est. Mille perierunt, in his majorum minorumque ducum plures. Par quoque sauciorum conditio ac numerus. Eo prælio penitus contusæ Jacobæorum vires, non clade, quæ poterat facilè reparari, sed popularium voluntate, jam demum, quò ferret belli fortuna, se se inclinante. Ghincleus paucos in castris hostium moratus dies reficiendis præda otioque militibus, copias Gallivam duxit, nobile munimentis oppidum ad Ausobæ fluminis æstuarium, Hiberniamque tuto portu aperiens navibus ad occidentem. Frequens ibi erat præsidium Dussono præfecto, qui ad deditionem solicitatus ferociter primùm respondit. Postquam verò superasse hostes amnem vidit, & se ope, quæ frustra tentata fuerat, prohiberi, accepta Lymmericum abeundi cum præsidiariis venia il-

Qui penitus hostem fugant.

Quanta utrinque cæde.

Ghincleus victorem exercitū ad invadendam Gallivam ducit.

Ejusque potitur.

illinc discessit. Mox aliqua per id locorum oppida positis armis nullam victori fecere moram. Slegum se tenuit, quoad immisso militum globo vulnerari machinis cœptum. Reliquum erat Lymmericum, arx totius insulæ munitissima, quo sospite Cannacia provincia oraque illa ad occasum vergens, Jacobæis adhuc obtemperabat. Itaque Ghincleus, non ad pauca minoris momenti oppida, quæ nondum ad se defecerant, circumducendum exercitum arbitratus, sed, ubi penitus profligari posset, urgendum bellum, eò statim signa vertit, illectus quoque Tyrconelli prætoris morte, quem per hos ipsos dies, animi ex afflictis rebus ægritudine urente vitale robur, morbus absumpserat, dum Jacobo Regi fidissimus consilio atque auctoritate cives ærumnarum pertæsos a mutanda fide removeret. Situm est Lymmericum prope ostium Sineii fluminis, cujus dividitur profundo & lato alveo, patiente adhuc navium. Mœnia interscissa rostratis propugnaculis interior fulcit agger, exterior circumit fossa, cujus marginem sæpiunt triquetræ munitiones. Oppido Ussonus Gallus moderabatur, sed & supremi aderant magistratus & quicquid reliquum majorum ducum; eòque ex fuga contraxerant armatorum ad quindecim millia; qui tamen plurimi, equitatus præsertim suburbana in planitie, qua occidentem respicit, non longe a mœnibus,

1691.

Mox Slegum.

Tyrconellus moritur.

Lymmericum describitur.

Quò Jacobæorum reliquiæ se receperant.

1691. nibus, ne intus multitudine sese impedirent, castra posuerant. Quippe in alteram partem, recipiendis commeatibus expeditiorem, hostis transmisso amne commigraverat, illinc urbem, cùm utrinque non posset, oppugnaturus. Ingentem secum adduxerat machinarum apparatum, quæ trifariam dispositæ, ollis incendiariis tecta, muros ictu frequenti diverberabant. Simul aggreditur duplici loco vineas agere; quas tamen jaculis perpetuò, aliquando oppidanorum eruptionibus retardatas, lente promovebat; nunquam ad exteriora munimenta, licèt ariete percussa ruinam fecissent, subire ausus. Illi enim, intermedio constructo inter se atque hostes vallo, viam intersepserant suisque nimiùm fidebant viribus, quæ recentibus subsidiis, ubicumque vellent, renovatæ, haud facilè defecturæ videbantur. Quod ubi Ghincleo animadversum est, novitque durum sibi facinus proposuisse nec superabile nisi excluso mœnibus hostium agmine, quod trans amnem diversabatur, vel intra muros concluso ut annona citius ingravesceret, molestiusque obsidio civibus incommodaret; statuit illuc exercitum traducere, pugna alterutrum consequuturus. Itaque ad tormentorum vinearumque custodiam relictis quot satis forent militibus, quicquid reliquum legionum habuit, frustra prohibentibus equitibus sagittariis, qui propere ad ripam se obiecerant, injecto

Illud Ghincleus oppugnandum aggreditur.

Difficili & lento processu.

ctō ponte flumen trajecit. Ibi levibus nonnunquam præliis, quæ parum ad rei summam, certatum est; jamque oppugnatio ad quintum & vigesimum diem pervenerat. Ambo sibi timebant appetente hyeme; Vilhelmitæ, ne retento ab hostibus Lymmerico Vere primo bellum recrudesceret; Jacobæi, ne mari nunc anni tempestate, postmodum adversa classe impedito, nulla sibi foret salutis via. Ex hac opinione (quod utrisque commodum erat) de paciscendi conditionibus agitari cœptum; eæque tandem in hujusmodi sententiam conscriptæ sunt, ut invicem graves alter alteri fuisse reputaverit. Conventum, ut Lymmerico ceterisque oppidis, quæ adhuc in ipsorum fide manebant, totaque insula decederent militari honore quotquot Jacobi Regis auspicia sequuti, ab iis distrahi nollent. Abeuntibus naves & commeatus in Galliam aut quò vellent, nullo accepto naulo, darentur. Abeundi facultas non minus foret Gallis quàm Scotis Britannisque, gregariis quàm ducibus, indigenis quàm advenis, dum tamen intra certum tempus in id sua ederent nomina. Arma, equos, argentum, gazam, conjuges, liberos secum eveherent. Manentibus frui liceret otio ac patrimonio, nec fraudi foret, Jacobo meruisse vel ejus partes tutatos. Ob æs alienum aut crimen retineri nemo posset. Quicquid Hibernici nominis bello captum, in li-

1691.

Sermo de oppido tradendo injectus.

Concluditur memorabili cōditione, quæ describitur.

1691. bertatem restituerent. Ita in Hibernia res compositæ variante, ut plerumque ex præoccupata opinione, vulgi judicio; censentibus aliis incommodum fuisse Vilhelmo Regi, tot inde copiis emissis hostium suppleri exercitum; aliis male sibi Gallos consuluisse, universa in fines Imperii sui aversa belli furentis ira. Verùm & illis non tanti erat, ibi aliquid præcipitanti nimiùm fortunæ afferre moræ, ut maximas in id impenderent vires, longe utilius alibi valituras. Et plurimùm Vilhelmi intererat, qualicumque remedio ulcus sistere, quod exemplo & mutui auxilii spe in Scotiam Britanniamque nondum penitus confirmatas serpere minitabatur. Patebat simul, eum Hiberniæ cura solutum ac liberum posse Fœderatos præsenti ope armorumque majori strepitu ad alacrius audendum excitare. Quocirca eidem ulceri altius cicatricem obducturus, auctor ille etiam Anglicano Concilio fuit, ut cùm catholica adhuc religio in Hibernia floreret, nemo ibi magistratum adeptus ad ejus detestanda ulla dogmata, dum fidem pro bene gerenda republica obligaret suam, adigeretur. Qua lenitate non parum ab ea gente mœroris absterfit indiditque conciliandæ benevolentiæ semina. Adeo ad flectendos animos nihil æquis moderatisque legibus potentius est. Non eadem Vilhelmum prosperitas in Belgium est prosequuta. Media hyeme peticulosaque naviga-

Hinc penitus Vilhelmo Regi Hibernia accedit.

Qui mitius agendo populorum animos sibi conciliat.

Non eadem ipsi in Belgio prosperitas.

vigatione in Bataviam transvectus, Hagam extemplo se contulerat, exceptus triumphali pompa plausuque. Senatum ingressus, plura dixerat de confecta celeriter fœliciterque Fœderatorum præcipue Ordinum auxiliis Britannica expeditione; de se pauca, sed plena in eos amoris & grati animi. Hortatus deinde ut quantis valerent viribus commotam in Gallos tempestatem impellerent, addiderat: se regno, quamquam prorsus turbulentis ingeniis nondum vacuo, discessisse ratum nusquam melius operam suam pro communi salute locatum iri quàm obeunda suprema armorum præfectura, sibi a Republica vixdum ex ephebis egresso olim credita. Hac igitur se defuncturum, eòque libentius quòd ita novo argumento compertum redditurus esset, non se illam ambitione aut dominandi libidine (quippe qui utramque regia dignitate explesset) adhuc gessisse; sed ut Majorum exemplo patriæ tueretur commoda ac libertatem. Quod quidem a Senatu auditum læto annuenteqne in speciem vultu, tacite verò mœstis animis, verito ne nimis ex ejus arbitrio pendendum sibi foret; iis rarò morigeris qui, si nolint imperata facere, cogi nequeunt. Dein quidpiam a Rege datum temporis excipiendis Principum Procerumque salutationibus, qui frequentes ad ipsum officii aut demerendæ beneficentiæ gratia convenerant. Enituere inter primos Octoviri Brande-

1691.

Batavorum Senatum alloquitur.

1691. burgensis & Bojoarius, inter alteros Hispaniensis Belgii prætor Castanagæ Marchio. Cunctis ille veterem consuetudinem comitate; magnificentia & agendi majestate recentem fortunam exhibuit; quæ omni officiorum genere obsequiisque celebrata, nunc etiam documento fuit: unam spectare homines eventuum fœlicitatem, ad eamque nullo boni malive discrimine se circumflectere. Stabile & incorruptum nonnisi a posteris, quippe quod sine metu aut spe, rerum judicium esse. Inter hæc de reprimenda Gallorum ferocia, qui per eos dies populationibus corrasisque trecentis scutatorum millibus Hispaniense Belgium fœde vexaverant, de omnique gerendi belli ratione frequenter consultum; cùm denique dimisso conventu & Vilhelmo animi & venationis causa Loum digresso, nuntius affertur: Montes Henoviæ provinciæ caput cinctum Gallicis armis atrociter oppugnari. Pudor atque admiratio Regem incessit, se vicinaque saltem arcium præsidia tantam rei molem, non uno die non levi strepitu comparandam, latuisse. Ne id Galli (quod ad famam negligentiæ obliterandam reliquum erat) inultum ferrent, remenso itinere confestim jussit legiones Hallam ex hibernis deduci, properare viam, rem nulla mora bellicam expediri; utque præsens imperata urgeret, eò pergit. Ad prima Veris signa Gallis iter Mon-

Plures Principes majoresque militum præfecti ad eum conveniunt.

Quibuscum de belli gerendi ratione agit.

Montes Henoviæ oppidum Galli invadunt

tes

tes indictum. Prægressus Beuflersi Marchio cum aliquot legionibus itinera ad oppidum interclusit. Mox reliquus supervenit exercitus ad sexaginta hominum millia cum quatuor legatis Humiereso, Luxemburgio, Duratio, Fevillada, & magna illustriorum militiæ ducum frequentia. Statim deinde cum Delphino, Duce Aurelianensi fratre, & hujus filio Carnotensi Duce Rex Ludovicus affuit, rei gerendæ imperio auspicioque suo præfuturus. Urbs eminet alluiturque palustribus aquis, circa late stagnante, qui per eam paludem progreditur, Trovilla fluvio. Ab ea parte, qua meridiem spectat, pedibus aditur ac se patefacit. Ubi stagnum munimento est, validis tantùm muris concluditur, interjectis identidem rotundis turribus & raro, quandocunque longo intervallo se inflectunt, rostratis propugnaculis. Ultra fossam viamque tectam, quicquid e paludibus emergit, variis castellis occupatur. At ad meridiem surgunt potentiores latioresque munitiones; præcipueque impositum semilunari cornutum opus aditum ad portam probibet. Præerat oppido Bergæ Princeps cum septem veteranorum millium præsidio, congestaque erat rei militaris, quanta sufficeret validissimæ propugnationi tuendoque maximi momenti loco, quo Henovia provincia nobilissimæque Urbes, Bruxellæ in primis, protegebantur. Ei primùm Gal-

1691.

Præsente Ludovico Rege.

Oppidi munitiones describuntur.

Oppugnatio narratur.

1691. Galli frequentibus ſtationibus per arva circumfunduntur; juſſuſque Humiereſus longius ducto ſeptem millium agmine adversùs hoſtem, ſi vagaretur, quidpiam moliri aut excubare. Rex obequitando ſpeculatus mœnia ſitumque urbis, primò explorandum cenſuit an diductis aquis liceret aliqua ex parte vada nudare. Quod cùm longum dubiumque fore intellexit; ne procraſtinando in diſcrimen rei eventum magis adduceret, vineas, quà ſtabile ſurgebat ſolum, quamquam validioribus interſeptum operibus, agi, e militari arte ac re præſenti magis duxit. Et illæ quidem ad utrumque operis cornuti propugnaculum incredibili celeritate ductæ, quamquam oppidani nocte dieque majoribus minoribuſque tormentis omne miſſilium genus effunderent. Verùm tanta erat ducibus militibuſque properandi alacritas, addente animos Rege (qui nonnunquam vel interiora hoſtium telis opera ipſumque aggerem perluſtrans, teſtis alienæ virtutis adeſſe voluit) ut nihil præ ſucceſſus gloria prius haberent. Vineis ad foſſæ labrum adductis, hæc ad ſiniſtrum ejuſdem munitionis cornu æquari cœpta. Mox in illam audacter Galli ſe immittere. Sed cùm nimiùm paterent vel minutis e muro deſuper frequentiſſime contortis jaculis, & plurimi diſcerperentur, incœpto abſtitere. Per noctis tenebras iteratum facinus, proſpero ſucceſſu (nam cœco ictu pauci

pro

prosternebantur) finem habuit, fixusque ibi firma statione gradus. Interea quinque ac tricenæ majores machinæ a fronte a latere adversæ munitionis decusserant mœnia. Aperto aditu lenitoque ruinarum clivo prætoriani pyrochitrophori, quos una sui nominis legio subsequebatur, dedere impetum. Bis repulsi, instaurata pugna conatu non destitere, nisi mediam in aream hoste propulso; qui tamen recenti milite recreatus, non ita multo post se iterum intulit adeo ferociter ut non modò aggerem ad propugnaculi fauces jam prope ab Gallis excitatum deturbaverint, sed obstinato prælio & mutua ingenti cæde illos vicissim vel ultra fossam detruserint, frustra primipilis ceterisque ordinum ductoribus, intento in fugientes mucrone ut saltem ancipiti metu gradum sisterent, connitentibus. Ubi intra vallum ad se rediere, pudor infausti eventus excussit metum; avideque postulantibus novam pugnam, in posterum diem, priusquam ardor animi consedisset, indicitur. Suppleti auctique septem aliis pyrochitrophorum cohortibus; subsidiaria e prætorianis Heluetiis acies constituta. In prima fronte, qui pridie cesserant, locati, labem illam egregiis factis aut decora morte deleturi. Agmen in clivum erigentibus obviam ad supercilium fuere quadringenti armati sarissis, falcibus, igniferisque manualibus ollis, quot instru- 1691.

1691. ſtructos excipere valuerunt ſtrage murorum patentes fauces. Multa utrinque corporum laceratione tres amplius horas, neutrò inclinante victoria, pugnatum erat, cùm Gallis ab dextero extremo latere per ipſa ceſpitibus compacta mœnia in munimentum evadentibus diſtrahentibuſque ad novum terrorem propugnatorum partem, ii utrobique ad reſiſtendum impares occidione propemodum occiſi ſunt. Vacuam illi ſubire aream nimis infeſtam immiſſis ex oppidi ſuperjacente lorica jaculis, non tamen auſi. Terram præ ſe molientes, vallum caute in dexteram promovebant. Quamquam non diu fuit, cùm pertæſi lenti operis, aperto corpore nec ſine plurimo ſuorum ſanguine in ſubjectum triquetræ munitionis ſpatium exilientes, aggere ſe abdiderunt. Succeſſu læti ad eventum properant. Sex inde machinis, tricenis e foſſæ margine, oppoſitam parmam ac ſemilunare ad lævam opus nulla requie atrociter feriunt. Interea e captæ munitionis extremo latere ſe ſe inferentes, ab interiacente via tecta oppidanos propellunt ingenti mutua cæde, materia identidem ante ſe aggeſta ut, quò ſenſim proceſſerant, ſtabili conſiſterent gradu ac pedem figerent. Tertio die ultra roſtrum ſe circumduxerant; jamque arietes tantum decuſſerant mœnium, tantumque foſſæ compleverant rudera injectique faſces ut quinquagenum in fronte agmi-

agmini darent viam. Id enimvero civibus injecit metum ne parmæ jam tandem superatu facilis hostes potiti, illinc breve conatu suffoderent diruerentque oppidi muros, nec amplius honestis conditionibus & salvis rebus urbem accipere in deditionem vellent. Accedebat non sine omnium lacrymis in dies ædium ruina, quas viginti quinque pyrolmi, vixdum oppugnatio incœperat, assidue verberabant. Nunc totidem ex area cornuti operis jaculantes cumulabant stragem; nec illata illinc flamma, quin se dilataret, comprimi ubique poterat. Cives tantam rerum suarum labem tacito primùm dolore pertulerant; dein vulnerati animi indicia, gemitus interruptæque voces consequutæ. Vicit denique tentatam diu patientiam casus quidam, quo & præsidium vacillare visum. Olla incendiaria in magnum sulphurati pulveris acervum arce conclusum inciderat: isque concepto igne ferociter baccatus ipsius arcis, parvi ceteroquin momenti, muros & circumjectas late domos abstulerat, quodque ad terrorem plus valuit, quingentos puberes. Dum obito periculo fremit civitas, prætorem adeunt magistratus: commemorant, quanti ad eum diem steterit civibus fides in Hispanos sua: nec ullis, addunt, unquam ærumnis, hæ si hostium vim refrenare possent, convulsum iri. At quandoquidem, quæ adhuc super- 1691.

1691. persint seu murorum lorica seu militum numerus seu bellicus apparatus ad illam paucos dies cohibendam vixdum sufficiant, nec in tempore a sociis affuturum auxilium, spes affulgeat; non esse cur longius innocui populares inutilis constantiæ productæque deditionis pœnas luant: ac sibi, sin minus velit ipse, consulere prohibeantur. Prætor gnarus vera esse, quæ dicebantur, eosque utpote armis instructos ac longe militum numerum superantes, id extorquere posse, quod modeste postularent: paullum simulando tergiversatus ne libenter eorumdem voluntati cessisse videretur, annuit denique in hostium potestatem urbem tradere. Proposito deditionis signo, facilè de conditionibus conventum est. Quindecim non amplius dies munitissimi oppidi oppugnatio tenuit. Abiere cum omni militari honore, sex machinis, & re domestica præsidiariorum quatuor millia quingenti. Reliquos ferrum deleverat. Gallorum haud minus quatuor millibus desideratum: non grande pretium, si rei momentum expendatur; minimum, si gloria facinoris & , quæ in bello valet plurimùm, inclinata inde hostium fama. Rex imposito illic peditum decem, equitum quatuor millium præsidio, iisque præfecto Vertillaci dynasta instructore exercitus, septimo ac vigesimo postquam discesserat die victor Versalias rediit. Militi-

Cujus eventus Gallis fœlix, urbe in potestatem accepta.

Qua utrinque cæde.

litibus datum ut se reficerent quidpiam otii. 1691.
Nam & hostes hyematum copias remiserant; *Ludovicus Rex Versalias redit.*
quæ quamquam ingenti studio Hallam properare jussæ, non eo convenerant numero ut satis ad opem obsessis ferendam aut aliquid in Gallos audendum Vilhelmus, qui aderat, fore putaverit. Is inde in Britanniam, ut dictum est, celeri cursu iter arripuit; reversusque unum & vigesimum post diem, ornandæ accelerandæque rei militari eò impensius contulit operam, quò magis extimulabat saucium animum hostium prosperitas atque intolerabile generoso Principi famæ periculum. Adulto Vere ad arma discursum, eductaque rursum ex hibernis signa. Gallis præerat, ut superiori anno, summo cum imperio Luxemburgi Dux legatus, ducebatque septem vicenaque millia peditum, *Quæ utrinque vires.*
tricena equitum. Nec procul inter Mosam Mosellamque flumina cum novem equitum, decem peditum millibus diversabatur Beuflersi Marchio prolegato. Fœderatis imperitabat Vilhelmus Rex pari exercitu, sed ita ut Gallorum equites æquaret peditibus, ac vicissim illorum peditatum equitum suorum numero. Clivensem Juliacensemque oras & Mosæ propinquam ripam Flemingo duce Brandeburgenses Hassianique, qui aucti paullo post Leodiensium globo quatuordecim constabant millibus, adversùs Beuflersi legiones tutabantur. Et Castanagæ

1691. Marchio septem millia suo Regi merentia secum adduxerat, regionem trans Scaldim amnem populationibus prohibiturus. Tantum invicem instructum robur magnam sui expectationem commoverat, quæ tamen vulgi insatiabilem rerum novarum cupiditatem fefellit. Primæ Beuflersi copiæ Leodio admovere signa. Consilium erat, Episcopum, qui ei dominatur, popularesque, ut in Gallorum partes concederent, solicitare ruinarum, incendii, tumultus metu. Plures enim Cardinalis Furstembergii clientes inerant, quos de cienda seditione fidem obligasse suam (& fortè obligaverant) suspicio manebat; cui tamen tempestive præcautum exarmata plebe. Galli ab ipso adventu in Carthusiæ collem urbi imminentem direxere agmen. Locus oppidanorum præsidio tenebatur, qui tamen vixdum muri parte recessum claudentis dejecta, cùm frustra obnixuri essent, ad suos intra mœnia se retulere. Quatuor ibi locata majora tormenta, quæ ignitis globis; duodecim pyrolmi, qui ollis incendiariis in tecta, in cives flammam stragemque inferrent. Hos primùm raris ictibus missoque internuntio, quanta impenderet sibi clades, frustra admonitos (siquidem faciebat animos repulsus haud semel hostis a portis suburbiisque), atrox demum igniferorum missilium tempestas perculit. Inde tamen mutata ruinis oppidi facies, non civium fides

Leodium verberatum a Gallis.

Nihil inde territis oppidanis.

fides. Quam Beuflersius ab omni parte invictam conspicatus; compertoque, ad opem afflictæ quassatæque urbi ferendam approperare hinc validam Batavorum Tillio præfecto, illinc Lippæ Comite Brandeburgensium manum, militibus colligere vasa jussis, prope Bullonum se recepit; nec ita multo post, paucis ibi ad subitos casus relictis legionibus, iter cum reliquis ad consularem Luxemburgi exercitum continuavit. Tota siquidem in eam partem verterat belli moles. Ille dudum Hallam processerat, oppidum frequenti præsidio sed subitariis tantùm operibus circummunitum intercepturus. Non prius properantem silenti agmine sensere oppidani, quàm prope mœnia statuentem signa conspexerunt. Dum jaculis militem, in fossæ margine incredibili audacia erigentem vallum, submovere student; sex repente murales machinæ quatuorque pyrolmi in colle, cui subest oppidum, ædium & corporum stragem minitantes apparuere. Id ubi vidit Thiani Comes, qui rei militari moderabatur, veritus ne citò redacto in angustias oppido, nulla dedituris foret libere abeundi venia, clam ex aversa porta eductis concubia nocte militibus relictaque impedimentorum parte, ne tardarent agmen, se subripuit. Galli urbem ingressi dejectisque munitionibus, quæ si quando res ita ferret, viam Bruxellas impedire potuissent, castra ad Enghie-

1691. *Gallis demum discedentibus.*

Luxemburgius Hallâ occupat.

1691. ghienum, opportunum pabulationi locum non procul statuunt. Vilhelmus contracto denique exercitu eò contendit posuitque modico ab iis intervallo exadversum castra, auctus & ipse Flemingi copiis. Paucos post dies primi Galli Brainum Comitem oppidum traduxere signa. Rex Lovanio timens, Dighemum venit. Nec diu fuit cùm Soegnem illi circumflexo itinere & mox Malbodium supra Sabim amnem; Vilhelmus Gemblursum, longe diversus, quò utrumque vocabat pabuli copia, digressi aliquot otio traduxere dies. Inde Fœderati celeri cursu digressi prope Carolomontium Sabim trajecerunt intuleruntque Luxemburgio metum ne oppugnaturi Dinantium, ad Mosam amnem munitum oppidum, iter præciperent. Nullá proinde mora & magnis itineribus Sabim & ipse transgressus, antevertit; Valcuriæ, quæ viam intersepiebat præsidio imposito. Re cognita, Rex ad lævam divertens, Bellomontium pergit, unde vicissim Gallis Malbodium interclusurus erat. Huic timens, quod impedita ope discrimen adiisset, Luxemburgius extemplo hostem insequutus, in ejus conspectu signá locavit. Stetere acies rivo interposito instructis ordinibus & modico disiectæ spatio, prolusæque tormentorum boatu pugna tamen abstinuere; quod utrique imperatori jam antea propositum fuisse creditum est, aversatis incer-

Vilhelmus Rex castra propius hostem locat.

Longius deinde, ac se invicem eludunt.

Castra castris collata, nullo tamen prælio.

tæ

1691.

tæ fortunæ, nisi quantùm casus aut inexuperabilis necessitas cogeret, se committere. Inter hæc aliquot Gallorum cohortes Cliviæ Juliæque regionem populatæ, duodetriginta deusserant vicos, atrociora minitatæ, ni grandi pecunia se circùm populares redemissent. Id Brandeburgensibus in causa fuit ut confestim eò redirent ad sua tuenda. Imminuto exercitu, Vilhelmus iterum transmisso Sabi (& jam æstas abierat) in Brabantiam se recepit prope Athum; jussoque Valdechiæ Principe, maturius copias tot itineribus fatigatas in hiberna dividere, inde animi & venationis gratia Loum discessit. Luxemburgius hostem vestigiis prosequutus prope Tornacum pervenerat. Ibi certior factus, illum postridie Leusa castra moturum, postremum carpere agmen constituit. Cum selecta equitum trium millium quingentum ala iter ingresso nuntiatur a præmissis speculatoribus, magnam hostilis exercitus partem trajecisse propinquum Catoiræ rivum; septem solùm equestres legiones nondum traductas. Eò repente citatis equis urget agmen. Et jam prope aderat, cùm repente pari ferocia excipitur. Pugna fuit, ut inter certandi avidos ac diu delusos, atrox atque obfirmata. Quoad Galli facto cuneo perrupere primùm adversos ordines, mox in fugam consternarunt. Ad prælii strepitum Fœderatorum equitatus pari numero con-

Quocirca Vilhelmus recedit.

Nec ita multo post Fœderatum exercitus.

Quem abeuntem Galli aggrediuntur.

1691. confestim régressus in oppositam ripam, subsidiariam direxerat aciem ; quam illi non minus post acre prælium turbarunt impuleruntque. Pulsos citato cursu insectantibus Luxemburgius cani receptui jussit, veritus ne cum propinquo hostium exercitu certa pernicie se se implicarent. Cecidere eo certamine Fœderatorum ad mille quingentos, trecenti capti; Gallorum quadringentos mors abstulit. Utrique postmodum hyematum ducti. Illi in proxima Hispaniensis ditionis oppida, quibus, si fortè hostis ingrueret, præsidio essent. Hi per Gallicum Belgium dispersi, e vicinia, ubi se daret occasio, populaturi. Quæ dum illic geruntur, non minus atrociter ex opposita Galliæ parte in subalpinam Italiam Mars desæviit. Hyemem quammaxime infestam Galli per ea loca reddiderant non frequentibus tantùm e Casale Pinaroliōque excursionibus, quibus vel e circumjacente Augustæ Taurinorum agro manubias retulerant; verùm e triplici valle ad Cottias alpés (una solùm reliqua nondum domita Lucernensi) dejectis Calvinianis incolis ; in ditionem quoque redactis Renazo ignobili arce, Savilianoque, situ & frequentia civium non parvi momenti oppido. Ad utrumque Feuqueresi Marchio, cui Pinarolium provincia erat, gnarus levia inibi & incuriosa præsidia esse, silentio noctis septingentos equites, inter quos bis cen-

Nullo insigni successu.

Subalpinum bellum exponitur.

centum Sagittarios, duxit. Una Renazum oppidum tenebat cohors, quæ hostem (nam excubiæ, quamquam oborta nondum luce, mœnia subeuntem viderant) repulsura, stationibus dispositis ad arma concurrerat. At ubi sensit pyloclastrum portæ appositum, nihil morata deditionem fecit. Savilianum, quò deinde Feuquieresus sex peditum totidem equitum centurias adduxerat, scalis admotis oppressum est, captique centum prætoriani equites, qui præsidii atque hiemandi causa illic erant. Non eadem prosperitas Avellanam paullo post invadenti obvenit. Frequentiori milite, quippe quæ ab obtinentibus Segusium Gallis Taurinensem oram contegeret, detinebatur. Validiori proinde agmine rem gesturus, partem Segusiani militis ad se vocavit. Dum subit expeditque arietes, tanta ferocia e muris atque erumpente præsidio repulsus est ut centum desideratis ac bellici apparatus parte, ipse quoque leviter ictus, viam redire, optimum consilium esse duxerit. Tentatum quoque summa hyeme ab Gallis Momilianum est, eò per nives ac gelu immissis legionibus, quæ in Sabaudia hibernabant. Verùm cùm nulla foret spes voluntariæ deditionis aut vi superandæ arcis, præsidio, natura loci, atque operibus munitissimæ; res eò tantùm cecidit, ut nonnihil verberatis mœnibus illataque igneis ollis in cellas penarias & domos flamma, oppugnatio in

1691.

Plura ibi oppida Galli obtinent.

Ab Avellana propelluntur.

Momilianum frustra tentatu obsident.

1691. obsidionem verterit. Dein mitescente jam anni tempote Catinatius collecta ex hibernis copiarum parte ante Villamfrancam oppidum infesta constituit signa; nec mora oppidani ad primum tormentorum ictum se dedidere. Arcem alto impositam saxo sed levi cinctam munitione mille armati, plerique inexperta provincialium turba, propugnabant. Negantibus, nisi vi adactos, se discessuros, vineæ ad propugnaculum, quod mare spectat, admoveri cœptæ. At concitata illinc tormentis pyrolmisque atrox procella mutavit, uno interposito tantum die, præsidiariis mentem; territis etiam præfecti morte, quem jaculum e pyrobalista immissum casu mactaverat. Itaque pacti honestum abitum, portas aperuerunt. Postridie castellum in portus ostio, prorsus indefensum, victori cessit. Inde Montalbanum prope Nicæam, sublimi insidens colle, ducta signa. Et illud vix primis semel tormentorum jaculis concussum in hostium potestatem venit. Præsidia cum omni militari decore permissa Finalium ire. Nicæa per id locorum supererat cognominis regionis caput, in qua susceptæ expeditionis summa versabatur. Duo passuum millia ob ostio Vari fluminis in ipso litore assurgit rupes undique abrupta, nisi qua parte in subjectam planitiem descendit. Ad ejus radices Nicæa sedet. Arx per gyrum ductis mœnibus rupem oc-

Villafranca potiuntur.

Et Montalbano.

Nicæam pergunt, quæ describitur.

occupat ; tuta , ubi eſt inexuperabile ſaxum , 1691.
loci potius munitione quàm anguſtiis, quæ habet rotunda aut angulari forma , propugnaculis . Qua parte ad urbem deprimitur terreno clivo , lorica protenditur validiſſimis roſtratis interjecta , cui foſſa viaque tecta circumfunditur ac præclaro munimento ipſum protegit arcis corpus . Vixdum exercitus in conſpectu fuit , Nicæenſes urbem tenui muro concluſam Catinatio in deditionem celeriter obtulerunt, ſua dummodo ſtarent jura , nec ipſi quidquam hoſtile paterentur . Accepta in id fide, dum paullum de re ſine tumultu gerenda conſilia digerunt , Froſaſchi Comes arcis præfectus, cognito , quid ſe inconſulto cives tranſegiſſent , miſit illico ad obſepienda , ne diffringerentur ; portarum clauſtra , cohortes aliquot, quæ tamen ab oppidanis vi propulſatæ confeſtim in arcem rediere. Hanc deinde Galli , oppidum ingreſſi , trifariam eductis vineis ad promuralem loricam , tanto impetu atque alacritate adoriuntur ut quarto die, repugnante licèt ſoli malignitate , in foſſæ labro ſigna ſtatuerint. Interim ariete, ſed levi ruina, mœnia diſcutiebantur . Plus ollis incendiariis profectum , quarum una , in caveam peruadens nitrati pulueris, ingentem hominum loricæque in ſupercilio rupis cladem edidit ; altera immixta pyrochitrorum acervo metum magis quàm

Vrbs illico invito Præfecto.

Arx reſiſtit.

1691. ſtragem cumulavit. Non diu poſt præſidiariis non ſine atroci prælio tectum iter eripitur, atque in foſſam deſcenditur; unde cuniculus evertendis bellico pulvere mœnibus immittebatur. Tot undique circumfuſus periculis, octavo, poſtquam oppugnatio cœperat, die præfectus non amplius, quin hoſti cederet, cunctandum cenſuit; pactuſque militare abeuntibus decus, præſidium (mille ducenti ſupererant, ad ſexcentos ferrum aut flamma necaverat) Oneliam deduxit. Id enimvero, cùm inopinatum accidiſſet augeretque præteritas calamitates, ultra modum perculit Victorii Amadei animum; & niſi tumida, qua illum ut minorem prope contempſerant (inſanabilis inclyto Viro dolor) Gallorum aſperitas inexpiabile reddidiſſet ejus in ipſos odium, timendum Fœderatis erat ne demum tot permotus ærumnis fluctuaret; cùm præſertim ab ſocero Aurelianenſium Duce clam fuiſſet per eos dies monitus rogatuſque, ne vanis eorumdem illectus promiſſis ſua penitus in diſcrimen daret, utque exorabili Auunculi benevolentiæ, quàm fallacibus exterorum blanditiis ſe potius crederet. Reſtiterat autem, iracunde fatus: ſe fruſtra ſolicitari nec unquam a ſociorum fortuna divulſum iri; vel ſi gregarius Cæſaris miles agendus ſibi eſſet. Adeo una ſolùm comitate magnanimi flectuntur animi; verborum ac re-

Tandem Gallis cedit.

Hinc Vict. Amadeus Dux perturbatur.

Clamque ad Gallos illicitur.

Sed inaniter.

rerum acerbitate semel exasperati, rarò mutant. 1691.
Verùm cum Principe Eugenio vehementer questus, quò calamitatis e florentissima specie Imperium suum recidisset, & quantus impenderet metus ne illo penitus dispoliaretur; quo tamen metu fidem suam nequaquam labefactari cerneret; ipsum impulit ut citatis itineribus Viennam iret, parem afflictis restituendis rebus opem exoraturus. Non enim, ajebat, si hostis longe ferociori, quàm Fœderati existimarint, Italiam urgeret impetu, cui repellendo non satis sint promissæ militum legiones; pactum auxilium non initis conditionibus sed necessitate, quæ una prudentibus agendi norma proponitur, metiendum esse. Eugenius publicam non minus quàm cognati Principis causam amplexus, viæ confestim se commisit. In Aulam profectus, quæ belli ac rerum conditio Fœderatos in Italia maneret, his prope verbis exposuit. Utinam, Cæsar, quæ renuntianda mihi sunt, sine ullo communis salutis discrimine liceret silentio prætermittere; minus animo æstuarem, quo pacto illa pro sui gravitate consequi penitus dicendo possim. Quamquam ut ut ad singula enucleatius explicanda dolore impediar, summam referre satis erit. Clade per Italiam maxima concussi sumus. Sabandia præter Momilianum, obsidione tamen vix non absumptum, in hostium potestatem venit. Regio subalpina ab

Principem Eugenium ad Cæsarem opem oratum mittit.

Hujus ad Leopoldum sermo.

1691. ab iisdem aut subacta aut fœde populationibus divexata. Modò Nicæensis Comitatus cum arce munitissima non parva ipsorum Imperio & nostris ærumnis accessio fuit. Victricia, quò lubet, arma circumferunt; nec dubito quin, quæ adhuc se tenuerunt, oppida brevì ceterorum fortunam sequi necesse habeant. Ipsi Augustæ Taurinorum, primariæ illic validissimæque urbi, minitari audent, ne quid illustri Principi, ubi in suo vestigium faciat, reliquum sit. Neque verò hæc tanta rerum vicissitudo ejus incuria segnitieque accidit. Quis enim illo audacior in obeundis periculis, fortior in sustinendis propulsandisque? Quis diligentior in comparando bellico apparatu, delectu militum habendo, muniendis oppidis? Præoccupavit hostium consilia, cavit insidias, vim fregit, intulit; ubique præsens vel animo vel imperio vel re gerenda; pro suaque tuenda fide non parcens pecuniæ, non labori, non valetudini. Quòd si nostræ per Galliam subalpinam res jacent; aliqua saltem foret spes, Italicorum Principum benevolentia sublevatum iri. Verùm, ne quid taceam nostrorum vulnerum, tantùm abest ut nos labantes retinere illi velint, quin, si ferat occasio, impulsuri videantur. Capta in Monteferrato provincia a Germanis, in Mantuana ditione ab Hispanis hiberna, mirum est, quantum Reguli ejusque gentis animos exaspera-

peraverint. Sæpius armis coercenda fuit popularium, in nostros milites furtim grassantium, immanitas. Repertus est, qui ab ipso Duce ad Gallicanum Casalensis arcis præfectum afferret literas, ut nobis hyemem quammaxime infestam redderet; dum interim ille. conscriptis Ludovici Regis pecunia quatuor legionariorum centuriatisque sex provincialium millibus, otium per idem anni tempus hyemantibus illic Hispanis exagitavit. Quid quòd ubi comperit ab Opitio Marchione, tua ad Italiæ Principes legatione functo, commeatum collectis militibus atque Oratori Gallico dandum sibi esse in tuasque partes concedendum; statim Venetias adiit, Senatum in suarum querelarum societatem adducturus? Frustra quidem; sed hoc tempori, non quòd Senatus ab re abhorreret, negatum. Quid quòd occultas subjecit faces, admonuitque Italorum potentiores, ut communi consilio luctuosam perniciem sibi primùm illatam, cunctis propositam, avertevent declinarentque? Hi autem quid? tacent. Verùm solicitis curis eos mordet indicta ab eodem legato aliis pecunia, aliis hibernorum incommoda; & ni caveamus, timendum est ne, qui non obscuris indiciis jam prope se produnt, maximos tandem tumultus excitent. Versat enim concitatque vehementissime mortalium animos imminens malum. Ubi ad- 1691.

1691. adest; dolore fracti aut majora veriti, in uno ejus propulsandi studio se obfirmant. Hac modò illic rerum conditione sumus; quæ quamquam depressæ inclinatæque, nullo tamen erigi pacto ac sustentari nequeunt. Quin ad nostram opinor utilitatem interfuit, in hujusmodi angustias incidisse. Nam dubiæ negligerentur. Nunc in discrimen adductæ facilè ad se tuam ac Fœderatorum opem solicitudinemque revocabunt. Nisi fortè, quò magnam suarum virium partem hostis intendit, vos ibi pares objiciendas non reputabitis; cùm præsertim nusquam utilius impensum iri, tàntùm ut ad rem animus adijciatur, palam & apertum sit. Cur enim Allobrogum Ducem singulari studio in vestram societatem traduxistis, nisi ut ille quà pervia maxime Gallia est, vobis viam panderet? quà plurimùm domesticis turbis implicari potest, immisso per alpes exercitu involveret? Ubi Gallis plusquam alibi incommodum ac sumptuosissimum est, illic bellum aleret incenderetque? Quammaxime quoque pensandum est, qui foret hominum sermo, quod vestri nominis detrimentum, nisi vel extremo conatu fœderatus Princeps, qui se ac florentissimum Imperium rejectis Gallorum amplissimis conditionibus pro salute commodisque vestris devovit, in pristinum splendorem fœlicitatemque restitueretur. Denique id Cæsar multum

tum animo volutandum. Cuncta Italia hæret anceps utrius auspicia sequatur Ludovici Regis an tua. Judicium ex una belli, quod geritur, fortuna pendet. In quam partem inclinabit, huic & ipsa suis viribus momentum addet, ut uno vestrum depulso, minus ab altero damni capiat. An non igitur e tua re potius fuerit, auctis copiis ita illic arma tractare ut superatis hostibus tantam provinciam obnoxiam habeas? Tum prisci ac prope obliterati veterum diplomatum tituli ad exprimendam pecuniam, ad belli commoda valebunt. Inermes nunquam non odio ac ludibrio erunt. Nuda siquidem jura, ubi arma concrepuere, tacent; satisque habent, ni penitus concidant atque obsolescant. Cæsar fatus: nihil non eorum, quæ modò sibi renuntiarentur, verum esse: respondit Eugenio, curæ italicam rem sibi fore. Illuc quamprimum posset rediret, ne præter cetera incommoda, qui summo cum imperio Germanicis copiis moderaretur, deesset. Eas autem inclyto socioque Principi referret, citò magnis incrementis auctum iri. Diu deinde fluctuatus, quo pacto promissum faceret (nam Germania Pannoniaque primæ in oculis erant nec impunè debilitari viribus poterant) statuit quidpiam Rheno detrahere; ubi finitimorum Principum interesset, suo supplere milite quicquid abduceretur, ni ab hoste ferocissimo negligentiæ pœ-

1691.

Cæsar auxilium promittit.

Unde ei submittat, ambigit.

Ab Rheno ali-

1691. nas luere vellent. Itaque jussit, novem illinc peditum equitumque legiones iter in Italiam suscipere. Ad rem quoque maxime salutarem, quæ feliciter evenit, appulit animum. Rhenani exercitus imperium Octoviri petebant Misniensis & Bojoarius. Unum eligere supremum ducem jam constituerat, qui conjunctum Germanicum robur (nam in plures distractum globos parum valuisse patebat) hosti opponeret. Uterque tantum munus mandari sibi apud Cæsarem contendebat, ferebatque palam, si petitione excidisset, nihil ab se fore militum (& erant inde majores nervi) atque hostis immemorem otiaturum. Dum de re componenda solicito studio habentur consilia, optimum Cæsari visum est, cum Bojoario sermonem institui an vellet suarum legionum partem consobrino suo Allobrogum Duci auxiliatum ducere. Cogitaret, quàm sibi splendidum futurum esset, postquam tanta militaris virtutis luce Hungariam Germaniamque perfudisset, Italiam quoque perfundere, beneficiique laude partam jam sibi gloriam cumulare. Sensit ille honoris specie sibi secundas dari partes atque æmulo posthaberi. Non tamen abnuit probabilem deferendæ petitionis, qua facilè victus fuisset, adeptus causam; & ne socero displiceret, curanti per eos dies apud Carolum Hispaniæ Regem ut ipsi Belgii prætura stabili imperio demandaretur.

quot suas legiones idcirco subducit.

Bojoarium ut suis & ipse in Italiam adducat hortatur, & quo consilio.

Qui æger annuit, & quare.

tur. Quamquam quod invitus promisit, nonnisi cunctanter absolvit, aestate solùm jam adulta in Galliam subalpinam octo armatorum millibus adductis; nec multo ante Caesariani advenerant. Interea Catinatius exercitu cinxerat Avellanam. Praefectus ad deditionem solicitatus portas clauserat; sed postquam biduo dissipatam vallorum sepem & sterni vidit moenia, in hostium potestatem cum quadringentis praesidiariis concedere opus habuit. Inde Galli Carmaniolam validum operibus & duum millium praesidio oppidum adorti, illudque triplici militari aggere subeuntes, tertio die in viae tectae crepidine posuere signa. Qua tanta audacia conterriti praesidiarii, non ultra morati, ne ultima experirentur, facta deditione cum armis legionarius miles; inermes, qui subitario delectu provinciales conscripti fuerant, Augustam Taurinorum abire permissi sunt. Hanc quoque ut in proximo aggressuros hostes Victorius timuit. Quamobrem Coniuge ac Matre cum illustrioribus foeminis Vercellas dimissis suisque in unum coactis copiis edito in colle ad montem Calerium oppidum, quà illuc iter, castra posuit misitque ad Didacum Guzmanum Melgari Comitem provinciae Mediolanensis praetorem opem oratum non sine questu: foederatum Principem eò pro sociorum utilitate redactum ut de urbe Imperii sede contenderet, neglectui haberi. Il-

1691.

Serò cum aliquot suis legionibus in Italiam pergit.

Avellana Galli potiuntur.

Et Carmaniola.

Sabaudiae Dux Augustae Taurinorum timens inde Matrem & Conjugem Vercellas mittit.

1691. ſe pudore percitus, ſex armatorum millia, qui adhuc in Mantuano commorabantur, metu moleſtiiſque ab Carolo Duce, quicquid Opitius propoſuerat, expreſſuri; ſtatuit ad ipſum ducere. Quod ut cum dignitate ſibi liberum foret, mitioribus conditionibus quàm quas antea ſevere ab ipſo poſtulaverat, tranſigere induxit animum, pactus Gazola dejectis munitionibus, e ceteraque regione Hiſpanienſem militem diſceſſurum; dum tamen Dux neminem ſub ſignis, præter præſidia, retineret ſponderetque ſuam neutri partium fidem in poſterum, ut præſeferebat, obligaturum. Catinatius nunquam Fœderatos in prælium exituros, nec niſi ingenti diſcrimine eorum caſtra tentare ſe poſſe ratus; gnarus quoque properare Germanorum Hiſpanorumque auxilia: ſtativis circa Carmaniolam poſitis, Bullondium prolegato cum exercitus parte (fuere hominum decem millia) ad oppugnandum Cuneum ire juſſit. Tumulus ad confluentes Geſſam Sturamque in cuneum, unde oppido nomen, deſinit. Iſtud ultima in crepidine ſitum eſt. Tenui circumvallatur munitione, qua parte ad meridiem Geſſa alluitur, abſciſſa ibi impoſitum rupe ac loci natura ſatis munitum. Roſtratis alibi validiſque propugnaculis foſſa tectaque protectis via, difficilem oppugnatoribus facit aditum. Præerat illi Julianopolis Marchio. Calviniani ſubalpini ad ſeptingentos, quin-

Mediolani Prætor cum Mantuæ Duce controverſias componit, & quibus conditionibus.

Galli Cuneum invadunt.

Oppidi ſitus, munitioneſque.

quingenti provinciales totidemque legionarii præsidio erant. Admodum sua Galli interesse arbitrabantur, opportunum adeo oppidum in potestatem redigere, nec minus Allobroges, retinere; quippe quà commodius ad Nicæensem Comitatum iter, & unde patenti ad Montem usque Vicum regioni plurimùm imperatur. Quamobrem statim ab re comperta Victorius tria hominum millia præsidium suppletura eò ire magnis itineribus atque antevertere hostem jussit. Casu his Feuquieresi Marchio, dum Gallorum cohortes aliquot Casalem duceret, obviam fit. Commissa pugna diu sævìit promiscua cæde; sed longè plures Fœderatorum cecidere. Horum pars, nocte prælium dirimente, iter progressa, priusquam hostili sepiretur exercitu, Cuneum pervenit. Bullondius mœnibus, quà se oppugnatoribus aperiebant, vineas confestim admovere instituit. Operi frequentissima obsistebant contorta interdiu noctuque a præsidiariis tela; nec parum, ut ad fossam promoveretur, laborandum fuit. Eò ubi ventum, quatuordecim in margine dispositæ majores machinæ muros dissolvebant. In viam quoque tectam post atrocissimum certamen, plurimorum utrinque cæde funestum, Galli descenderant; cum repente Bullondius ita præcipitanter convasari jussit ut majorum catapultarum unam, tres pyrolmos, quidpiam bellici apparatus,

1691.

Ac momentum ad eam regionem obtinendam.

Auxilium a Sabaudo ei submissum partim intercipitur, & quo casu.

Galli præcipitanter ab eo recedunt, & qua de causa.

tus,

1691. tus, trecentos sexagenosque milites vulneribus aut morbo affectos secum adducere haud potis fuerint. Nuntium a Catinatio acceperat, ex hostium castris viam illuc arripuisse cum quatuor equitum millibus Principem Eugenium, qui dudum Vienna redierat, iisque in itinere peditum sex millia e Montevicensi tractu adjunctum iri; simul ne vallo exiret, imperatum. Sylvestropolis dynastam actutum cum bis mille quingentis equitibus, se mox cum reliquo exercitu vel ad instaurandam oppugnationem, vel ad muniendam ipsi viam in tempore affuturum. Ille tamen nulla mora obsidionem soluit, causatus, non sibi defuturum certum discrimen, si medius inter adventantes hostium copias frequentissimumque præsidium se tenuisset. Gratum id præter modum fuit Allobrogum Duci, ac respirare visus; non secus ac Romani post Cannensem cladem pulso ab Nolæ mœnibus Annibale, Marcello duce. Extulere deinde ejus animos adducta non ita multo post ab Hispanis Germanisque, quæ destinata diximus, auxilia, ipsiusque Bojoarii adventus Augustam Taurinorum, magna honoris significatione celebratus. Dux quoque Medardus Scombergius ab Rege Vilhelmo missus, Britannica pecunia e subalpinis Calvinianis quatuor legiones conscripserat; accreveratque exercitus ad quadragena hominum millia, jamque nu-

Sabaudi exercitus pluribus auxiliis supple-tur, & Bojoarii cum suis copiis adventu,

numero longe ſuperabat Catinatii copias, quamquam & huic ſeptem novas legiones ſupplemento adveniſſent. Itaque ne invitus impari virium robore ad pugnam eliceretur, Carmaniola valido præſidio ac bellico apparatu permunita, prope Salutias gradum recepit. Fœderatos occupavit primùm diſtulitque ne in rem militarem ſtatim incumberent, diſceptatio honoris, in ſecunda locari acie renuentibus Germanis Hiſpaniſque. Conventum, ut cujus præcederet peditum agmen, alterius equitatus alis contegeretur. Dein plurimùm deliberatum de re gerenda, diviſis, ut armorum imperio, ita & ſententiis. Nam Allobrox, Bojoarius, Leganeſius, ſuo quiſque militi, moderabatur. In diſquiſitionem venit, fuiſne quiſque auſpiciis diverſa gereret. At viſum, nihil hoſti accidere jucundius poſſe, conjunctis illorum copiis longe minori, diviſas facile ſuperaturo. Pudor alios ad Momilianum obſidione liberandum vocabat. Verùm obſtabant mox deſcenſuræ cœlo nives anguſtique ſaltus, quà miles tranſmittendus erat; idque dudum compertum, cùm quatuor peditum, tria equitum millia fruſtra tentato per Auguſtæ prætoriæ vallem alpium tranſitu, juga inſidentibus Gallis, ſigna retuliſſent. Vicit autem ea ſententia, quæ hoſtem ex intimis ſubalpini Imperii viſceribus detrudendum ſuadebat. Carmaniolam, novem haud am-

1691.

Quocirca Galli Salutias pedem referunt.

Fœderati de re gerenda deliberant,

1691. amplius passum millibus Augusta Taurinorum distantem, oppugnatum pergunt. Triplici aggere, diviso in id trifariam exercitu, ne cui alienis auspiciis agenda res esset, mœnia subeunt. Ea verò sex ac viginti machinis, octo pyrolmis tecta incensa ac lacerata ruinam edebant. Quinto die promotis ad fossam vineis captoque ab Hispanis uno externorum operum, Plessii Marchio, qui summo illic cum imperio erat, dedendi oppidi signum proposuit. Conventum, ut sibi ac præsidiariis abeuntibus fierent militares honores ac tria secum adducerent tormenta bellica. Militibus haudquaquam servata promissi fides, ademptis, dum irent, armis ac re domestica. Obtentui fuit hæc ipsa illata injuria subalpinis Calvinianis, qui eidem oppido, cùm in Gallorum ditionem concessit, præsidio fuerant. Munitiones non ita multo post Victorio jubente, utpote parvo emolumento multaque pecunia ac milite retinendæ, solo æquatæ. Illinc Fœderatis ad invadendum Segusium trajecto Pado properantibus, prægressus Catinatius interrupit iter, positis castris inter Avellanam Rivolumque. Dum remeant, Germanorum globus insidias ingressus, quas pridem Galli in saltu locaverant, quingentis desideratis non sine strenuitatis laude in apertum evasit. October in exitu erat, cum de maturandis hibernis cogitatum, fessis auxiliaribus, & quin-

Carmniola recipeatur.

Præsidio non servata promissi fides, & quare.

A Segusio prohibentur.

& quinque Bojoariorum legionibus indicto in Hispaniense Belgium itinere; cujus Octovir jam antea designatus, nunc tandem prætor renuntiatus fuerat, arcano, ut fama fuit, Cæsaris consilio; quòd ita illum ab Rhenanæ armorum præfecturæ ambitu, quam ab aliis libentius gestam vellet, arceret. Quamquam & pridem discessum meditabatur, Iudicri pertæsus in Cæsarianos, qui in Italia merebant, imperii, quod clam Carrafæ datum ab eoque re vera gestum senserat. Venetias primùm digressus ibique aliquot animi causa commoratus dies, Viennam deinde ad Cæsarem, illinc Monachium ad suos, Vere tandem ineunte Bruxellas petiit. Dum illic hyemem Fœderati otio traducunt, non eadem Gallis a militari labore concessa quies. Huguettus Sabaudiæ prætor Momilianum per æstatem oppugnare aggressus, oppidum priscæ solùm artis protectum mœnibus in deditionem acceperat. Summa tamen rei, eaque non suarum tunc virium, in arce domanda versabatur; quæ undique abscisso insidens argilloso tophaceoque tumulo, ab oppido solùm & angusto tramite adiri potest. Fastigium non æqua patet superficie; in medio eminet occupaturque murali per gyrum lorica, rostratis propugnaculis intersecta. Inferiorem aream ovata prope forma circumdat murus valida substructione, quatuor itidem propugnacu-

1691.

Boioarius cum suis legionibus in Germaniam remeat.

Belgii Prætor renuntiatus.

Momiliani arx describitur.

1691. lis munitus, rostratis duobus ad ampliora latera; ubi se coarctat, bifurcis. Antemuralis parma iter ad portam impedit. Diuturna obsidione speraverant Galli consumptis alimentis, fame ad deditionem cogere. Sed spem eluserat Bagnaschi Marchio, qui summum illic imperium gerebat, data jampridem opera ut non commeatus quadringentis, quot inerant, præsidiariis, non bellicus apparatus in longum tempus deesset. Quocirca sub hyemis initium Ludovicus Rex Catinatio mandaverat: militum patientia vinceret cœli per ea maxime loca inclementiam; vi, obfirmatos præsidii animos, asperrimæ nimiùm fidentes rupis munimento. Ille secum adductá exercitus parte, confestim ad utramque tumuli breviorem frontem militari succedere aggere adortus est. Plurimo sanguine stetit opus, quoad vibratis ex alto frequentissimis jaculis patuere molientium corpora. Quietè deinde ad radices perductum, postquam ipsa rupes interius progressis tutum reddebat locum. Interea quadragenæ majores catapultæ, Civarone adductæ, arcem undique verberabant prope inani successu, quippe quæ non ex æquo jacularentur. Major e quinis vicenis pyrolmis injectus præsidiariis metus objectumque periculum. Nihilo secius non aliter quàm subversis cuniculorum ope mœnibus apertaque rupe facinus ad exitum perduci posse, Catinatio visum

A Gallis oppugnatur.

Vario rerum eventu.

sum est. Propugnaculum ad dextram oppidi, ubi tumulus haud penitus abruptus quidpiam inclinat, suffodi cœptum nullo ab hostibus impedimento, quorum telis locus se se occulebat. Sed quammaxime obstabat natura soli ferro ob interpositas rupes non ubique penetrabilis. Ingenti denique labore industriaque, cùm operæ nunquam remitterent, non multos intra dies cavata cella, tanto continendo sulphurato pulveri idonea ut incensus immanem, quæ superstabat, molem abrepturus æstimaretur. Præfectus certissimo avertendo malo remedium nullum suppetere conspicatus, quod proximum erat, ad vicem hosti reddendam applicuit animum. Jubet alteram propugnaculi partem, quò Gallorum cuniculus non pervadebat, cavea suspendi oppleríque nitrato pulvere, ut, cùm hostis per decussa mœnia in arcem transiliret, eo incenso discerperetur. Fortè ad ipsius caveæ ostium olla incendiaria ex alto præceps ruit diffractaque accendit sulphureum tramitem, quà ignis ad pulveris acervum penetravit. Hic furens horribili fragore imposita mœnia laceravit adeo ut latam patefecerit viam dederitque aditum aggressuris. Catinatius rem casu oblatam ad consilium flexit; sexcentos agrestes magna mercede, ut clivum mollirent, induxit; nec mora, totidem pyrochitrophoros illuc immisit. Cuneum celeri progredientem cursu 1691.

1691. præsidiarii non expectarunt, ac semel e pyrobalistis emisso telo in interiorem concessere arcem.

Deditur. Huic subruendæ subjecta rupes ingenti conatu perforabatur, cùm Bagnascus finem strenuæ propugnationi facere statuit. Datæ ipsi ac trecentis, quot supererant, præsidiariis honorificentissimæ abeundi conditiones; in his, ut ænea tria tormenta, quæ illinc deducere anni tempus vetabat, e Pinarolio peterent. Per eos prope dies, quibus Momilianum armis, Casalem urbem calliditate Galli in potestate habuerunt.

Deditionis conditiones.

Casalis urbs ab Gallis in potestatem redacta astuto consilio. Arx jamdiu ipsorum præsidio tenebatur, eique præerat Crenantii Marchio. Is verè an falsò (nam utraque invaluit fama) causatus, Fossati Marchionem Montisferrati prætorem cum Germanis de tradenda iis urbe convenisse, illum in arcem vocatum convivioque exceptum detinuit, urbemque, dimissa legione quæ Mantuæ Duci merebat, Gallico præsidio, intacto civili jure, communivit. Hic rerum Italiæ status. In Germania minori strepitu ad Rhenum hoc anno arma intonuere; nec Misniensis Octovir, cui ea provincia maximopere cupienti mandata fuerat, expectationem, quam de se commorat, implevit, elusus Gallorum arte, quamquam eos militum numero superaret; quippe cujus auspicia sequerentur millia hominum quinque & triginta; illi decem millibus minores essent. Cum his copiis Lorgesius legatus

Misniensis Octovir Rhenani exercitus ductor parum armis proficit.

ca-

castra haud procul Moguntia locaverat, specie retinendi regionem non prædæ inopem, herbarumque feracem alendis equis; re vera huic imminens urbi, cui Consbrugus quidam, militaris annonæ subpræfectus, & aliquot Gallica pecunia illecti insidiabantur; facta spe, si flammiferis ollis percutere ac labefactare tecta incœpissent, se se incendia clanculum excitaturos; quibus extinguendis dum undique cives præsidiariique discurrunt, effracta in eo tumultu alicubi porta reclusuros aditum signa intra muros tacite nullaque mora illaturis. Thungen prolegato armorum præses ex ipsa Gallorum vicinitate, & quòd sciret maximum verberandis oppidis apparatum secum afferre, urbi veritus, stationes circum locaverat omniaque clauserat ad hostem itinera. Quare Lorgesius, an adhuc maturum foret, ignarus, tibicinem specie commutandi bello captos ire ad Thungenem jussit, de re interim sua quidpiam a conjuratis sciscitaturus. Cùm & ille regredi cunctaretur, moræ impatientes Villarerus tribunus militum, Bovilierus instructor legionis, centurioque Pelisiæus, dum de tibicine propinquam stationem percunctaturi ad munitiones incaute succedunt, circumventi in oppidum pertrahuntur. Illic furtim & obscuris verbis Consbrugum, qui ad eos cum aliis officii caussa venerat, alloquuti suspicionem moverunt; qua

1691.

Galli Moguntiæ insidiantur.

Quo casu deteguntur insidiæ.

1691. qua is ad quæstionem abreptus crimenque fassus, perfidiæ pœnas capite luit. Ceteri conjuratorum fuga in tempore se subduxerunt. Lorgesius ubi proditum consilium comperit, vi capto Algeseimo, quò magnam Germani advexerant commeatuum copiam, Rheni relegit ripam, e propinquo in hostem intentus, ejusque obsessurus tempora atque occasiones. Misniensis Octovir circa Manhemium conflato e suis copiis Cæsarianisque & Bojoariis aliisque auxiliis exercitu, trajectoque Nicro amne, mox paullo inferius celeriter adeo Rhenum transmisit ut prius pedem statuerit in adversa ripa quàm id hostibus compertum fuerit. Ibi ad quamcumque belli fortunam, in quam posset incidere, Franchendaliæ munitiones instaurare tumultuariis operibus aggressus, ferrum deinde flammamque in eorundem fines injicere constituerat. Galli, si forte a Germanis lacesserentur, pugnam aversati prope Landaviam se retulerant, unde sibi non amplius liberum patebat iter ad contegenda ulteriora loca, ne populationibus divexarentur. Igitur, quod unum supererat, transacto per Philippoburgi pontem Rheno aut illuc hostem, ne prædaretur, revocare; aut agenda vicissim præda reddere damni vicem, consilium capiunt. Fluvium transgressi, in Virtembergensem oram hactenus intactam properabant; cùm Octovir rei admonitus,

Galli Rhenum traijciunt Germaniam populaturi.

tus Capraram Schoeningumque legatos, illum Cæsarianis, hunc Misnienſibus præfectum, quid e re foret, conſuluit. Schoeningo ſententia erat, intrandum illico hoſtium fines ibique omnia tumultu, rapinis, igne, luctuque implenda. Futurum profectò ut audita ſuorum calamitate, huic prohibendæ, viam celerius repetant quàm ſint aggreſſi. Natura quippe inditum eſſe, prius amoliri ab ſe moleſtiam quàm aliis inurere; & facilè quiſque, ſi vehemens urgeat dolor, ferociam exuit. Secus Capraræ videbatur. Non enim, ajebat, æquari damnum, nobis intra Gallicæ ditionis fines deſævientibus; illis fœliciorem, quò tendunt, Germaniæ partem depopulantibus. Nam plura Gallis ad hyemandum ſuppetunt loca; nobis, ubi commode fiat, non alius ſupereſt. Quid quòd iiſdem per tot arces, quibus ripam prætexunt, liber ac tutus intra ſuos fines receptus eſt; nobis facilè reditus impediri poteſt; hìc autem, ubi ponamus pedem, nullum validum munitumque patet oppidum. Verius Octoviro Capraræ dictum viſum eſt. Quocirca injecto ad Manheimum navali ponte, illac exercitum in oppoſitam ripam redire juſſit. Jam hoſtis Portzeimum, quà in Virtembergenſem regionem aditus aperitur, uno die oppugnatum in poteſtatem cum quingentis præſidiariis redegerat, infeſtoque progreſſus agmine populares ad vicos

1691.

Quo pacto ſe illis obijciant, Germani variis ſententiis diſputant.

Vicit Capraræ ſententia, qua exercitus tranſgreſſus Rhenū Gallos cohibet.

cos

1691. cos agrosque, ne hostilia paterentur, ingenti pecunia vindicandos adegerat. Statim verò ut exploratum habuit ad se Germanos accelerare, inflexo ad dextram itinere haud procul Ludovica arce stativa posuit; nec longo ab iis intervallo sua illi pariter statuere signa. Quievere tamen, cùm utrinque plurimi languerent morbo. Quo nec immunes Caprara Ezelingam, Octovir Tubingam discesserant, ubi mortem hic paucos post dies oppetiit. Schoeningius exercitum exacta nondum æstate, valetudinis causa, in proxima primùm divisit oppida; mox dato auxiliariis commeatu suas Cæsarianasque legiones in hiberna dimisit. Nec diu fuit, cùm Lorgesio idem consilium, par siquidem instabat causa, trajecto Rheno subire opus fuerit. Reliqua erat Hispania, ubi ad Galliæ fines bellum ardebat depascebatque popularium agros. Adulto Vere Noallius in Cerretaniam, ut superioribus annis, processerat cum agmine peditum septem millium, bis mille quadringentis equitibus. Urgelam ad Pyreneorum radices, aggrediendam delegit. Præsidio illic erant nongenti legionarii ac sex provincialium centuriæ, præses Josephus Aguillus. Ad ejus oppugnationis famam Medinæ Sidoniæ Dux cum duodecim armatorum millibus Vico, quò eos convenire jusserat, extemplo movit. Asperi Cerretaniam ab Catalonia reliqua dividunt montes, qui non fa-

Misniensis Octovir morbo absumitur.

Uterque exercitus in hiberna discedit.

Quid hoc anno in Hispania gestum.

Galli Urgelam oppugnant.

facilè, nisi ubi Belverum oppidum, peragrari cum impedimentis possunt. Saltum præoccupaturus, iter celeriter conficiebat. Noallius præverterat; munitoque loco, ita se comparaverat ut ille vim abstinuerit ac retro signa Ripollum duxerit. Et Galli properatis vineis, octavo die Urgelam ad deditionem perpulerunt, captivis cum præfecto retentis legionariis, domum comiter dimisso provincialium agmine. Rati deinde, nunquam tutò Cerretaniam se se habituros, neque illinc expeditum in Ruscinonensem provinciam, unde bellicus apparatus annonaque plurimum petenda erant, nisi Belvero in suam ditionem redacto, oppidum subitariis operibus circumsepiunt. Sensit Hispanus hostium consilium; idque ut everteret; extimulatus quoque frequenti populatione, qua ex iis locis impunè Aragoniam divexabant; ad hostes iterum cum omni exercitu subire statuit: spe illos, si pugnam detrectarent, abituros; si congredi vellent, tantò Hispanicis copiis minores devictum iri. Verùm ubi propius successit, speculatusque vallum, quod aggressuris obiecerant, prope inexuperabile, legiones circumducere incœpit, an fortè alibi juga se se aperirent. Deinde opinatus: etsi viæ difficultatem virtute militum vinceret, nimis tamen periculi plenum fore, in confragrosa præruptaque loca exercitum inducere, unde facilè commeatibus

1691.

Atque obtinent.

Belverum aggrediuntur.

1691. *Hispani vicissim Portum Molum.*

& reditu prohiberi posset, in rem magis duxit, agmen ad Ruscinonensis ditionis fines inflectere, oppugnandoque ibi oppidorum aliquo Noallium ab reliquis curis isthuc avertere. Itaque expedito cursu eò profectus, Pratum Molum machinis lacerare aggreditur. Sed ille fretus munitionum præsidiique robore, quod oppido inerat, cùm aut vano successu tentatum iri aut tandiu mansurum cerneret, ut celeri ope non indigeret; non modò circa Beluerum se continuit, quoad istud in potestate habuit, sed capto deinde Valentia castro, cui mœnia decussit, aliisque paucis castellis universam Ceretaniam in Gallicum jus redegit, nullo ab Hispanis impedimento. Quin interim prætor duriorem, quàm putaverat, expertus Prati Moli expugnationem nec multum per aliquot dies in id profecisse, prope Ripollum, ubi prius in stativis fuerat, exercitum retulit; mox appetente hyeme, in hiberna distribuit. Per id tempus duas ejusdem oræ maritimas urbes fœdè Galli dilacerarunt. Estræi Comes cum duodecim bellicis navibus, quatuor & viginti quinqueremibus, pyrolmophoris tribus ante Barcinonis portum anchoras jecit, biduoque ollis incendiariis percussam, incenso Navali dirutisque, quotquot intra ejus teli conjectum surgebant, ædibus, dirissima clade affecit. Dein continuato itinere Alonem, quem nunc Alican-

Belverum Gallis cedit.

Hispani a Porto Molo recedunt.

Gallorum classis Barcinonem ollis incendiariis plurimo afficit damno.

Itemque Alicantem.

cantem dicunt, admota classe, illum pari procella majorique domorum strage, quippe quæ litori circumfunduntur, vehementer contudit. Ceteras quoque adjacentes urbes eadem ruina involuere in animo habuerat. Verùm comperto, Aquilaris Comitem Hispaniensis Classis præfectum sexdecim bellicas naves & aliquot quinqueremes pelago demum commisisse, acie congressurum, proras in Galliam vertit; vetitus ab Ludovico Rege aleam subire navalis pugnæ. Illata innocuis urbibus acerba, nulloque proventu, calamitas non militaris virtutis, crudelis potius odii visa est; atque adeo Carolum Regem Hispanosque in iram accendit ut, quos eo terrore ad pacem petendam cogi posse Galli speraverant, ad bellum ferocius diligentiusque gerendum confirmaverint. Magna proinde ejus gentis in rem bellicam studia, nec unquam ad imperata facienda promptior alacritas. Et Carolus Lubkovitii Comiti Cæsaris legato præbere aures, jamdiu admonenti: potentissimum regnum non pecuniæ, non militum, non virium inopia, sed incuria segnitieque defetisci. Itaque se tandem respexit, exauthoratoque Oropesæ Comite, qui ad clavum sedebat, peritiores fœlicioresque alios adhibuit; ærarium incredibili beneficiariorum aulicorumque turba vehementer exhaustum in belli usus restituit; non modico in præsens eventu, vix non

1691.

In Galliam discedit adventante Hispanorum Classe.

Qui ea clade irritati diligentius ad bellum se comparant.

Ab Cæsaris Legato vehementer incensi.

1691. irrito in posterum ; cùm subitarii non sit operis , sed eximiæ diuturnæque artis , inveterata stirpitus excindere mala, ne rursus invalescant. Eadem æstate duæ validissimæ classes , altera ab Ludovico Rege octo supra septuaginta bellicarum navium , igniferarum trium ac viginti ; altera pari numero a Britannis Batavisque ornatæ comparatæque , Aquitanicum Britannicumque oceanum navigarunt . Diu pervagatæ (cùm neutri prælium anceps, unde non æqua lance libratum damnum utilitasque , arrideret) nunquam invicem in conspectum se se obtulere . Gallica deinde , postquam ventus jampridem in id laborantem fefellit , ne ditissimas Batavorum onerarias naves Smirnis redeuntes interciperet, prima in Brivatis Macloviique portus se recepit. Nec ita multo post sua & hostes litora tenuerunt . Mortuus hoc anno Kal. Febr. octavus Alexander Pontifex maximus ; Princeps ingenio , legum peritia , & longo rerum usu aptus Imperio , nisi effæta jam ætas non parum ejus in rempublicam studium retardasset. In ejus locum post fere quinquemestria comitia pridie Idus quintiles Cardinalis Antonius Pignatellus Neapolitanus suffectus est ; purpuratis Patribus , postquam tamdiu de quo eligendo non convenissent , extrema tum præcipue ætate (sextum ac septuagesimum agebat annum) commendatus ; deinde clarus egregiis opti-

Gallica , & Fœderatorum ingentes classes per Aquitanicum Britanicumque Oceanum discurrunt

Nulloque edito facinore in portum se recipiunt .

Alexand. VIII. P. M. moritur .

Innoc. XII. in ejus locum sufficitur .

optimoque Principi consentaneis virtutibus, quæ nondum materiam nactæ, haud parum in obscuro manserant. Fato quoque cessit Hermannus e principe Badensium domo, cui ad posterorum notitiam non parum valuit exercita vel publico damno adversus Lotharingium æmulatio. Italia in metu fuit, grassante per Apuliam Peucetiam atroci lue; quæ tamen diligenti magistratuum studio intra breve, quod repente occupaverat, spatium coercita, leviori edita strage se ipsa tandem confecit. Sed aliis longe majoribus curis ærumnisque jactata conflictabatur. Cæsar exercitu tot ibi legionibus aucto, ut memoravimus, Comiti Antonio Carrafæ legato non modò ejus imperium sed negotium atque auctoritatem dederat, ut curandæ in stipendium pecuniæ hibernorumque commodis eò impensius excitaret Germanici Imperii jura, quò illa tutari armis posset. Is suo ne magis ingenio, an rerum necessitati obsequutus, in id severé adeo incubuit ut & popularium fortunas & Principum animos ingenti severitate exagitaverit. Primùm cum equestri legione Mediolanum ingressus nudo & stricto ense, speciem dominantis exhibere visus est, tacentibus Hispanis; ut qui aliena indigent ope, ea ne desit, cuncta vorare necesse habent. Dein cum Sabaudiæ Duce haudquaquam de honoris & officii genere convenit, quo excipi & agi

1691.

Hermannus Badensis moritur.

Apulia pestilentia laborat, sed citò extincta.

Antonius Carrafa ad Italicum exercitum missus plura movet injucunda.

Gravis Sabaudiæ Duci.

1691. & agi secum in communi congressu vellet; frustra Sabaudo quiritante: satis pro sociorum causa detractum sibi provinciarum esse, nisi & de majestate detraheretur. Ubi verò hiemandi tempus advenit, distributis legionibus imperataque pecunia, querelarum undique irruentium strepitum eo quidem animo Carrafa sustinuit, ut nullo inflecti argumento ac de pristina sententia dimoveri se permiserit. Armatorum ad septem millia Mantuanæ regioni Montique Ferrato alenda tribuit; quatuor equestres legiones Parmensi Duci; tres Mutinensi ac peditum alteram. Parmensem agrum Romanæ Ecclesiæ fiduciarium ne molestissimis hibernis opprimeret, rogatus a Cardinali Vicecomite Mediolani Archiepiscopo Innocentii nomine, haudquaquam inflexus est, deditque ludicrum responsum: duo Cæsarem in Parmensi ditione habere Germanici Imperii vectigalia oppida, Bardum Campianumque, eaque se militibus ad hibernandum tradidisse; quos regulus in reliquam regionem si dilatasset in hunc Pontifex Maximus actæ illic a Germanis hyemis culpam transferret. Ita graviori vulnere ludibrium damno additum. Mutinensis, qui, ne tantus equorum numerus per suæ ditionis oram stabularetur, fœni pabulique inopiam obtendebat, non prius auditus quàm equi fame deficerent. Magno Ætruriæ Duci per legatum expostulanti, durius

Principum querelis immotus hiberne distribuit.

riùs

riùs secum agi, nihil de imposita pecunia remissum. Lucensium Respublica, ne inutili tergiversatione doni gratiam corrumperet, facilis dicto paruit. Genuensium post longas ambages quinquagenis scutatorum millibus otium redemit. Ad rei novitatem, ira dolore mista exagitante animos, Italia ingemuit; assuetaque veteres titulos uno tantum obsequio & grata beneficii memoria prosequi, ancipiti curarum æstu conflictabatur. Nec destitit Ludovicus Rex impellere motos fluctus, misso confestim Francisco Fochiereso Rebenachi Comite, qui Principum alios ad inustas ulciscendas injurias, alios ad prohibendas incenderet. Is, peragrata provincia, eos, qui dolebant recenti vulnere, admonuit: altiùs deinceps, ni sibi consulant, inflictum iri. Date frænos, ajebat, impotenti cupiditati; & sperabitis, ubi libitum fuerit inhibere? Assuescant Germani copiosis hibernis corrogandæque pecuniæ; & reputabitis, ex hac rerum affluentia, quando vos ærumnarum satietas cœperit, repelli posse? Jure & more vetusto, quæ vobis adversus insatiabilem rapacitatem præsidio esse arbitramini, semel violatis, nihil infirmius. Periit enim, maximum eorundem tutamentum, honestatis & non recedendi a Majorum institutis pudor. Venetos in suspicionem adducere conatus est: hanc tantam malorum luem, ubi ceteros absumpserit, ad se per-

1691.

Rex Ludovicus Rebenachi Comitem ad excitandos Italiæ Principes Legatum mittit.

In id quæ adhibet argumenta.

1691. perventuram. Pertinere quoque ad Reipublicæ gloriam dignitatemque dixit, Italiam, in qua ipsi eminent, pro virili parte vacuam periculo metuque servitutis reddere. Hæc eadem Pontifici maximo commemoravit, adjecitque: inundari subalpinam Galliam adventitio finitimoque hæretico milite. Quantum hinc rebus in ea sacris injuriam, quantum Catholicæ Religioni discrimen impendere, quantum ex ipsa impietate miseris civibus ærumnarum additamentum. Hæc autem, prosequebatur, ut difficillima ad tolerandum, ita facilis quidem negotii esse ad avertendum; tantùm ut icto communiter fœdere unusquisque pro viribus arma capiat ostendatque alieni ærarii depeculatoribus: vim, si denuo intendatur, conjunctis armis propulsum iri. Quid verò, ne in hanc sententiam conspiretis, deesse unquam vobis? Pecuniam? quæ nunc largior tributis exhauritur. Armatos? in tanta sobole juventutis. Cohibeat ne vos timor incerti eventus? Primò ipsum fœderis nomen Germanos deterrebit. Dein Ludovicum Regem dare fidem, præstò vobis futurum non alio præmio, quàm ut pulsis hostibus & suo statim exercitu decedente, Italia quiescat, pristinæque libertati restituta vindicis nomen ac beneficium sempiterna memoria tueatur. Hæc dum remotis arbitris afferebantur, plausu audita, commendataque eò im-

impensiùs Regis voluntas, quò illam nemo sequi, otii cupidus, inducebat animum. Idque deinde ab omnibus, cùm legatus urgeret, palam prolatum est, aliis alia causantibus: Venetis Turcicum bellum, cui vix sufficerent, cuique sibi e sententia gerendo finiendoque Cæsarem non irritare opus foret; Pontifice maximo, graviorum curarum obtentu exactam ætatem, cujus non esset, magnæ molis negotia tantamque rem aggredi; ceteris, morbo ipso periculosius remedium, re vera armorum desuetudinem disiunctosque controversiis aut æmulatione animos, ut inter finitimos. Literis tantùm officiisque a Pontifice maximo ac Venetorum Senatu apud Cæsarem & Galliæ Hispaniæque Reges quæsita Europæ, in primis Italiæ pax; non alio eventu quàm qui ab iratis & nondum bello fessis expectari poterat; querelarum scilicet, vix non in convitium abeuntium, quibus alter in alterum contulit armorum culpam negavitque se illa positurum nisi acceptis conditionibns, quæ stabile e sua cuique sententia, vel potius utilitate, sponderet otium. Galliam infestis copiis undique lacessitam Italicum præter cetera bellum degravabat, alpium superandarum difficultate non minus fatigante milites quàm ærarium; & nusquam, si utrisque parceret imminuendo ibi exercitu, ad hostiles incursus apertam magis immunitamque. Quocir-

1691.

Nullo eventu, & quare.

1692. ca Rex ut illud extingueret, cùm nihil Rebenachi Comes in id proficeret, aliò se vertere atque ipsum ad integrandam secum amicitiam tentare Allobrogum Ducem ab sua majestate, utpote victor, alienum esse non reputavit. Chanlæi dynastam, quo multùm ad res arcanas utebatur, clam pergere ad illum jussit ac renuntiare: propositum sibi esse, Momiliani Nicææque munitiones penitus æquare solo, nisi ipse damnum præveniat Italiæ pace restituenda finiendoque illic bello, quod vix non extrema rerum suarum pernicie propero nimis consilio inflammasset. Tales autem offerre conditiones reconciliandæ invicem gratiæ, quales si respuat, palam facturus sit, in armorum discrimen non sedato animo sed præoccupatæ mentis impetu se se obtulisse. Omnia scilicet recepturum, quæ adhuc jure belli in Gallorum venerant potestatem constituebantque majorem Imperii sui partem; non prius tamen Momiliani, Segusii, Nicææ, Villæque Francæ compotem fore quàm ubique penitus quieverit armorum turbo. Aut si malit: Momilianum, Segusiumque Pontifici maximo ac Veneis; duo reliqua Heluetiis ære Gallico tuenda Regem traditurum, quoad restituendi tempus adveniat. Ut verò nihil ipsi ab obtinentibus Casalem urbem arcemque timendum sit, utramque Pontifici maximo ac Venetis in tutelam committi haud abnuere. Quin

Ludovicus Rex clam Allobrogem de reconcilianda secum amicitia tentat.

Conditiones offert.

Quin etiam, ne pudore se impediri dicat quominùs deserto fœdere quidpiam detrimenti sociis afferat; accipiat ab Rege fidem, prorsus ab hostili incursu Mediolanensem provinciam immunem fore. Quæ si pacato animo expendat, nonnisi grata accidere posse reputanti exantlatas imminentesque sibi calamitates, & quid iis amoliendis adhuc potuerint Britannica pecunia, Fœderatorum vires, fæx illa e Cottiis vallibus Calvinianorum. Hæc simul exaratis propria manu ad illum literis confirmavit, ratus ea benignitate se leniturum ejus animum, jamdiu elatis minacibusque Francisci Michaelis Tellerii Lovoisi Marchionis dictis vehementer exacerbatum, qui Regi ab politicis negotiis superiori anno decesserat consueveratque e blandientis fortunæ prosperitate minores Principes, dum sæpius cum ipsorum legatis ageret, flocci pendere; oblitus, nihil iniquiore animo ferre illustri sanguine viros, ac despicatui haberi, ab iis præsertim, quos dudum infra se viderint, & casus extulit. Victorius comperto Chanlæi Pinarolium adventu & quid afferret, illum Aula interdixit; Regis epistolam non resignatam remisit, ne Fœderatis mutatæ fidei suspicionem injiceret; ac legato per Marchionem oppidi ad D. Thomæ Fanum responderi voluit: non esse cur, quorum amicitiam ingenti adhuc suo damno coluisset, nunc in melioris fortunæ spe,

1692.

Sabaudiæ Dux Chanlæum non recipit.

Omnemque respuit reintegrá-

1692. ſpe, quæ affulgere videretur, deſereret. Sibi, ut ſaluti ac dignitati caveret, fœdus illud percutiendum fuiſſe; modò, poſtquam cautum fuerit, ſedulò curandum eſſe ut ne acceptæ opis memoriam abjeciſſe videatur. Hæc magno ſane uſui Victorio Amadeo fuerunt, aucto apud ſocios, poſtquam tanti ab hoſtibus fieri viſus eſt, ſui pretio. Quamobrem poſtulanti, ab Italicarum rerum procuratione dimoveri Comitem Carrafam, gravem infeſtumque ſibi auctoritatis officiorumque contentione, & animi imperiique nimium, ſe quoque præfici Germanis auxiliaribus; Cæſar annuit Carrafa, ſimulata occaſione, in Aulam revocato. Conſanguinei cauſam oravit Eugenius Princeps, in id ſumma hyeme Viennam regreſſus; dixit autem injucundam & vix non inutilem cenſeri opem, qua quis uti ex aliena voluntate ſententiaque debeat; rei autem bellicæ moderandæ Victorium non imparem videri poſſe, qui tot ſtrenuitatis documenta dediſſet; nec immeritum, cujus in ſummo rerum ſuarum diſcrimine & adverſus hoſtium blanditias ſtaret invicta fides atque amicitia. Egit deinde ut, quod initio deſtinaverant, jam tandem Fœderati per immunitos alpium ſaltus hoſtem impellerent; qua parte ſibi maxime timendum eſſe, illecto ad reconciliandam ſecum gratiam Allobrogum Duce, pateſeciſſet. Vigere Galliam, inquit, quòd nullo adhuc interio-

de pacis conditionem ſeorſum a Fœderatis.

Carrafam ſibi moleſtum revocari, a Cæſare obtinet.

Ac ſe Germanis auxiliis præfici.

Et bellum intra Galliam traduci.

ri conscissa sit vulnere. At si senserit ferrum intra viscera, protinus animo ac viribus defecturam. Verùm cùm alibi tot validissimis conclusa oppidis non facilè ad ictus pateat, ex Italia conscindendam esse, cui seu alpium fiducia seu finitimorum contemptu unum objiciat Pinarolium, quod expugnare magni quidem negotii foret. Sed alpes ut commercio ita & bello non ex hoc uno loco se se aperire. Et armatis commodiorem illinc daturas aditum, unde hostis (utpote inusitato legionibus itinere) eos non reputet irrupturos. Vera Cæsari visa quæ in hanc sententiam afferebantur. Itaque ad supplendum in Italia exercitum quatuor millium per Tirolem provinciam delectum haberi, Æneamque Capraram legatum subductam ab Rheno manum alteram vixdum mitescente hyeme ducere illuc jussit. Suas quoque ibi copias, Cæsare adhortante, Hispanus; Vilhelmus Rex pactam Allobrogi pecuniam auxit. Ei siquidem haud minor quaquaversum concutiendæ Galliæ, ut staret ipse, inerat cura. Ab exercitu discedens paucos dies Loi se abdiderat, animi & vultus adversùs tacitas vulgi querelas firmandi causa. Inde Hagam profectus aditoque supremo Fœderatarum Provinciarum magistratu, verecunde excusaverat improsperos in Belgio armorum successus, & quòd factæ spei non respondissent; addideratque: id tamen in hostium

1692.

Caprara cum recentibus ab Cæsare auxiliis in Italiam venit.

Vilhelmus, Rex Batavorum Senatum ad augendos exerci-

1692. stium perniciem conversum iri. Quippe nimia contentione, quam adhibuissent, frangi vires; & ingentes conatus, non diuturnos. Contra sibi, perpetrato Hibernico bello, quantum roboris; sociis e tanta Ludovici Regis prosperitate quantum solicitudinis accessisse? Quare sibi major facultas, voluntas aliis supplendi exercitus ulciscendique recentia vulnera, vetera obliterandi. Huc igitur & ipsi intenderent studium, amplificato terra marique bellico apparatu; ac reputarent: nihil incommodum & laboriosum, ubi reipublicæ salus agitur. Regis dicto Batavi assensi sunt; nec dissentire liberum erat, ejus & Gallorum potentiam nimiùm veritis. Conscripti proinde novi milites, Centesima quater hoc anno civibus imperata, quidpiam navium ad classem additum. Quæ ubi decreta, Vilhelmus iter in Britanniam continuavit coactoque procerum legatorumque Concilio eadem disseruit, orsus ab domitis Hibernis & pace per Britannicum Imperium ubique parta. Dein prosequutus: huic nulla requie insidiari Gallos, nec unquam, nisi penitus fractos, ab hujusmodi infensa mente recessuros. Quocirca deliberatum apud se habere, perduellionis domitorem exercitum in Belgium traducere ac dare cum Fœderatis operam, ut alienæ reipublicæ perturbatoribus ab sua periculum dimovere, non parum sit. Verùm in hujusmodi expedi-

tum & classem hortatur.

Senatus annuit Regis dicto.

ItemqueBritannicum Concilii.

ditionem ærarium non sufficere. Illud igitur 1692.
supplerent temporariis tributis nec finerent, saluberrimum consilium, rei nummariæ, qua cives affluant, difficultate ad irritum cadere. Nihil negatum, quod in rem foret, amplissimaque pecunia decreta est. Non minus enim, quàm Vilhelmus, legatorum Conventus timebat: vixdum facta popularibus adesset spes restituendi Jacobi Regis, orituras ubique turbas & se in ordinem coactum iri; odioso, ut plerumque fit, præsenti dominatu; irritatisque animis, quòd viderent eò denique tantùm recidisse rerum omnium perturbationem ut paucis potentiam pareret. Haud ignotum Ludovico Regi, quid hostes machinarentur, idque stimulos addebat jam antea properanti ipsorum consilium pari consilio prævertere. Statuerat autem præcipuam belli sedem in Belgio constituere atque isthic ductu auspicioque suo quidpiam coram æmulo Rege memorandum gerere quo illius fama concideret, inijceretque opinionem: Gallicas præliando accrescere vires & hostium damno protrahi ac duci bellum. Simul commovere iterum studuit Anglicanos fluctus, datis Jacobo Regi maximis auxiliis; gnarus eam gentem silere metu, non voluntate. Hibernorum ad quindecim millia, qui stipendia legitimo Regi facere se se obfirmaverant, pactis induciis in Galliam transmiserant,

Lodovicus Rex suas quoque auget terra marique vires.

1692. rant, appulsi ad Normanniæ litus. Sarsfieldus aliique legati eos duxerant, reliquias Hibernici exercitus, quibus, prout e re sua duceret, Jacobus uteretur. Duo millia in Italiam, quatuor in Hispaniam missa. Reliquos totidem adjunctis Gallis circa maritimam oram versari placuit, inde cum ipso Rege in Angliam trajecturos. Interea quæ ad rem fœliciter exequendam opus erant, sedulò parabantur. Jacobus ad clientes dynastarumque potentiores dedit literas, quibus admonuit se mox affuturum iis valentem viribus, quæ illicerent extraque discrimen ponerent ipsorum fidem. Viderent proinde, ut quam Regi suo, quam oppressæ reipublicæ deberent operam, secum navarent, memores: negatam præstitamve in tali fortuna geminare crimen aut meritum. Dispergi simul per cives per fora curavit diploma typis exceptum, quo regium interponebat nomen, se omnem præteritorum memoriam oblivione sempiterna deleturum; cunctis præter tricenos, quos nuncupabat, fatalis hujusce discordiæ daturum veniam, dum tamen ad præteritam noxam nihil hostile modò adderent, ab suoque exercitu vim dolum insidias abstinerent; fore cuique liberum, qua velit religione sacra facere; eam verò, quæ Anglicano ritu coleretur, sancitasque ad ejus tutelam publica auctoritate leges & Majorum instituta diligenter

Jacobus Rex cum maximis Gallorum auxiliis ad traijciendum in Angliã se parat.

Omnibus præter triginta spondet præteritorum veniã.

Religionum libertatem, ac legum tutelam.

ter se tutaturum; annisurum omni studio ut sedatis animorum dissidiis pristina Regno redeat serenitas, otium, pax, & alumna pacis foelicitas; spondere tandem, quicquid externorum militum secum adduceret, vix ipse civium fidem expertus fuerit, abiturum. Jussu pariter Ludovici Regis contractæ ad ea litora ingenti numero ad traducendos milites actuariæ naves, iisque imposita ad popularium delectum, quo exercitus augeretur, arma omnis generis, & quicquid fert usus ornandi belli. Summa negotii erat expedire fretum ac tutò appellere. In id nonaginta bellicis majoribus navibus imperatum ut mature, unde hyemabant, Brivatem convenirent, ac transmittentibus onerariis liberum præberent iter. Rex ipse Tourvillo maris præfecto ad se vocato severe indixit: adversam classem vel summo periculo, si Anglicum obsepiret litus, aggrederetur & nihil intentatum relinqueret, quin dissiparet. Cauta, infit, consilia servandis rebus, non recuperandis idonea esse; nec ab laude abhorrere temeritatem, qua solùm ingens facinus patrari queat. Sensit ille, quò tenderent Regis dicta; doluit cunctator existimari, habitus superiori æstate nimiùm cautus; hæsitque animo data segnitiæ socordiæque suspicio, magnanimis viris intolerabilis ac plerumque noxia Reipublicæ, dum illam vel temerariis inceptis abolere connitun-tur.

1692.

Magnam a Ludovico Rege navale robur, ac militares apparatus ad Britannicam expeditionem comparantur.

Tourvillo imperat, ut omnino cum adversa classe pugnet.

1692. tur. Tanti maritimi apparatus fama extemplo in Angliam pervasit nec, quamobrem fieret, ab Gallis occultabatur; idque eo consilio ut si disperso rumori Vilhelmus crederet, sisteret in Anglia suas copias minueretque imminentes Galliæ Fœderatorum vires. Si fidem ei negaret; traductis in Belgium legionibus, molliret Jacobo viam recuperandi Imperii, unde Ludovico gloriæ decus; certior, pacata Britannia, vincendi spes. Vilhelmus re secum & cum interioribus amicis diu multumque perpensa, in eam sententiam descendit quæ post domitos ubique diffidentes turbulentosque cives nihil ab domestico tumultu; & quietis popularibus, nihil ab externis hostibus timendum arbitrabatur. Itaque præmissis per hyemem quinque & viginti armatorum millibus, Vere ineunte conscendens in Hollandiam venit. Vix eo digresso turbarum per Britanniam indicia patuere. Quin & ubi compertum fuit, Jacobum Regem mox soluturum in opposito continentis litore diversari, non obscuris alicubi sermonibus agitari cœptæ. Gravis inde Senatum regiamque Conjugem incessit metus, procellam haud longe abesse; qui timor tamen, ut solet, ne ad repellendam incumberent, haudquaquam ipsorum contraxit animos. Primùm conquirendis custodiendisque, quorum fidem suspectam haberent, impensum studium. Proce-

Vilhelmus Rex nihilo secius in Hollandiam transgreditur.

Quid ad reprimendos tumultus, ac se tuendos in Anglia gestum.

cerum plures, in his Cunetionis, quem nunc Marleborugum dicunt, Comes, Ducis deinde auctus titulo & bello clarus; Londinensi arce conclusi aut pignoribus obligati. Complures cujuscunque ordinis in carcerem conjecti. Quotquot regia in urbe Catholici nominis, ultra decimum lapidem abire jussi; ubique armis equisque ademptis; abstinere munitis locis atque inter se congressu. Ceteris mandatum, ut ab litore in mediterranea abducerent quicquid usui appellentibus hostibus esse posset. Altera augendi exercitus cura fuit. Tres equitum sagittariorum legiones; decem peditum ad regni tutelam manserant. Harum pars prope Londinum locata, pars maritimarum urbium præsidiis addita. Sex, quæ ad traijciendum navigia ac ventum expectabant, ad Portum magnum retentæ; quò non ita multo post e Scotia tres, totidem a Belgio, quinque ex Hibernia traductæ aliquam exercitus speciem exhibuerunt. Lageniæ Comiti ipsarum imperium datum cum mandatis: legionarios suppleret provinciali milite quem per eos dies ad signa vocaverat, eòque circumduceret, quò adversæ naves proras obversuræ viderentur. Data instruendæ celeriter classi opera, ut propere ornata coalesceret, cum Batavisque conjuncta teneret mare atque hostem arceret. Summa in hoc rei versari videbatur, ac fere unica retinen- 1692.

1692. dæ salutis spes. Nam Vilhelmo fidissimus censebatur Russelus, ejus præfectus, & navarchi datis dudum ad Reginam communi consensu literis fidem obligaverant, se hostium navibus, sin minus e portu egredi, saltem Angliæ litus interdicturos. Contra: per provincias ingentes ciebantur motus, & reperta alicubi arma, equi, sulphurati pulveris copia, quibus instructa seditio aliis animos, aliis metum injiceret, utilemque adventanti Jacobo Regi se offerret. Dum, quò res inclinatura foret, ambigitur; casus, ut non rarò, consilium evertit nutantemque fortunam Vilhelmo retinuit. Maturaverant Galli navalem apparatum, ut priusquam hostis integra navigaret classe, tutò in adversam oram belli instrumenta ac milites exponerent. Appetente Vere Æstræi Comes cum duodeviginti bellicis navibus e Telonis portu Brivatem profecturus, quò reliquis conveniendum erat, solvit. Diu reflante jactatus vento, deinde atroci ad fretum Gaditanum procella, qua duæ naves fractæ haustæque fluctibus, vix ineunte junio eò pervenit. Damnum rependerat duodecim incensis Britannicis onerariis binisque bellicis, illas præsidii causa comitantibus, vi tormentorum demersis, quæ ipsi fortè occurrerant transgredienti fretum. Sed pluris fuerat moræ detrimentum. Dum enim verberando tempus terit, & procellosum mare tardat iter, spatium hostes

Classis Gallica vario casu coalescere nequit.

acceperant colligendæ classis obsepiendique, ne transmissuris pateret, litoris. Quod ubi cognitum Ludovico Regi, casum in consilium vertens Tourvillo mandavit: cum iis, quas secum haberet, navibus inimicas (nam ne has quidem penitus coaluisse perceperat) invaderet occuparetque pugnando, ne discrimen traijcientibus onerariis possent obijcere. Ille cum septem ac triginta bellicis, septem incendiariis Brivate discessit, haud dubius, brevi sibi affuturas, quas Æstræus ductabat, quasque tricenas quinas in Armorica ad S. Maclovium Rupemque fortem ventus detinebat. Harum septem quatuorque incendiariis paucos post dies auctus australem Angliæ legebat oram adversùs Plimuthum, cùm IV. Kal. Jun. sub auroram datur a speculatore signum vela conspici; sed nondum aperto die, & quatuor amplius passuum millium intervallo, quota forent, recenseri nequaquam posse. Classis erat Fœderatorum ad Vectim insulam collecta sex ac viginti Batavarum navium, quibus Alemondius præerat; octo supra quinquagenas Britannicarum Russelo prætore duce. Ventus Gallos ad eas ferebat, quem sequi, licèt incerto, quo hostiles essent numero, Tourvillo placuit; rato nondum omnino explicari potuisse atque in unum coire utriusque gentis maritimas vires; seu potius verito cunctatoris nomen, cujus oborta in Rege suspi-

1692.

Tourvillo mandatum, ut quas secum haberet, naves, e portu ducat.

Occurrit Fœderatorum classi.

1692. picione saucium gerebat animum . Nusquam enim obviam habuerat unam aliquam celocium decem, quæ, vixdum illuc pervenerat certus nuntius: Fœderatorum navale robur prorsus expeditum vela in altnm fecisse: ex Armoricæ Normanniæque litore dimissæ ad renuntiandum erant, ut relegendo itinere repetendisque Galliæ portubus impar adeo numero sibi caveret. Quare interior periculo factus, quod incaute subierat, alacriter adeundum censuit; aversatus fuga, quam tutò capessere potuisset, se subducere; memor famæ & Gallicæ, se duce, navalis gloriæ. Ubi in conspectu fuerunt classes, utrinque obverso latere in longum direxere aciem triplici distinctam agmine. Primum Fœderatorum tenebant sex ac triginta Batavæ naves Alemondo præfecto; medium sex ac triginta Britannicæ, quæ rubrum vexillum Russelo supremo duce sequebantur; postremum ejusdem gentis quinæ vicenæ, queis ceruleum propositum pro signo, & Eques Ashbyus imperitabat. Galli quadraginta navibus, dimidia fere parte minores erant. Igitur ad hostium æquandam aciem, ne circumveniri possent, suas inter se nimium distrahere, opus fuit. Quatuordecim in fronte positæ, totidem a tergo. Illis Amfrevillæ Marchio, his Gabaretus, lenis denisque Tourvillus moderabatur. Dum ita se comparant, pugna incœpit qua nulla unquam navalis atrocior.

Licet impar pugnandum statuit.

Pugnæ ordo, fortuna, eventus describuntur.

cior. Nam Fœderati quinis amplius millibus majoribus tormentis, Galli tribus fere millibus celerrime jaculabantur. Vulnerari proinde passim alvei, dissipari armamenta, discerpi vela, dejici mali, hominum corpora fœdissime dilacerari. Sed nusquam ferocius desæviit, quàm acie in media, ubi ambæ Prætoriæ inter se concurrerant, ac præter ceteras impetu vehementiori se concerpebant. Eò proinde præcipua utriusque partis verterat cura; Fœderatorum, ut illic urgerent pugnam novis navibus inductis; Gallorum, ut ab se tantum discrimen amolirentur. Ergo quot Batavæ otiosæ manebant superante numero, velis enitebantur ut primam supergressæ hostium aciem, ac deinde proras circumflectentes, medium illud Gallorum agmen ex opposito latere divexarent. Quod ubi Amfrevillus compertum habuit, elusit ferale consilium, jusso Nesmondo prolegato sex, quæ in fronte sub ipsius tutela erant, naves opponere circumvagantibus Batavis iisque, ut ut posset, obstruere viam. Ipse octo reliquas, penitus dissoluto primo agmine, ita molitus est ut earundem modò unam, modò aliam adortus, ostentatoque ubique prælio, cunctas ab destinato cursu retinuerit. Dum hæc in fronte geruntur, non minus ab tergo periculum Gallis oblatum est. Paneterius Gallus prolegato, cui postremus ordo claudendus erat, quatuor, quas du- 1692.

1692. ductabat, naves nondum ad reliquas in pugnæ usum admoverat. Tenuit occasionem Eques Ashbyus Britannus, subductasque e prælio suarum quatuor ac decem, quæ a tergo erant, in eas movit prædæ certus. Quod ubi Paneterius vidit, & se, nisi arte caveret, in plagas induci, simulata fuga velis adeo connisus est ut sumpto spatio, atque hoste tardius, ut conglobatim navigaret, insequente, illum deluserit, fœliciter sub vesperam inflexo cursu ad suos redux. Ashbii discessu Galli minus tormentis diverberati nonnihil respiraverant. At illo dum sol occideret ad pugnam regresso, obruti rursus immensa telorum vi parum ab extremo periculo absfuerunt. Saluti fuit densissima e pelago surgens nebula noctis adventu; qua penitus conspectum adimente, machinarum conticuit strepitus ne in incertum jacularentur. Verùm non ita multo post luna, quæ fortè pernox ėrat, dissipante caliginem, recrudit prælium, crevitque Gallis atrox discrimen. Horum præsertim prætoriam navem consciffam undique ac verberatam jam prope vires defecerant, ad eamque servandam Gabaretus aliique majores duces quidpiam validarum adhuc navium adduxerant. Ceteras navarchorum arbitrio reliquerant; & suam unusquisque, ut ut infensius posset, privato consilio adversus occurrentem hostem moliebatur. In eo tumultu Britanni æstu fe-

ferente, octo incendiarias in medium inimicum agmen immittunt, quæ tamen Gallicis lembis audacter diductæ, aut data via, nullo successu ignem occultamque pestem vomuere. Lentior deinde ad secundam usque noctis horam processit pugna, cùm fractæ utrinque debilitatæque naves non ferocem adeo jaculandi vim retinerent. Nec ita multo post, obruente iterum mare nebula & conspectum adimente, prorsus quievit. Dum ita otiantur, Britannicarum globus in adversam hostium partem paullo ante, ut diximus, circumvectus, pristinum in locum (qua causa ignotum) se retulit, fœdissime, dum prætervehitur inimicam aciem, telis contusus. Ejus discessu liberum fuit Gallis petere Normanniæ litus, cùm præsertim æstus obsecundaret ac ventus mutato cursu eò ferret. Itaque Tourvillus bombardæ boatu suis, quò vellent, abeundi signum dedit. Novem naves tenuere Brivatis portum. Reliquæ noctu vagatæ, ubi dies illuxit, circa prætoriam se colligentes, Macloviopolim navigabant. Viam accelerantibus (hostis enim vestigiis prosequebatur) injiciebant moram tredecim claudæ mutilæque, in his prætoria misere concussa ac prope hausta fluctibus. Hæ proinde, ne ceteris discrimen facerent, circa Haguæ promontorium impactæ in proximum litus; spe, Britannos brevia, quæ illic surgebant, declinaturos. At celeri-

1692.

Fœderati victores Gallicam classem fugientem insequuntur.

Quanta utrinque clades.

1692. ter affuere cymbis exutaſque jam antea nautis armamentiſque, quin & aliquot onerarias, quæ fortè ibi in anchoris ſtabant, incenderunt. Reliquas Macloviopolis portum ingreſſas tentare haudquaquam auſi; in Angliam, ſuas inſtauraturi, ſe receperunt. Stetit ea pugna Gallis mille quadringentum nece, paullo plus trecentis vulneratis, inter utroſque nemine majorum ducum, minorum ad octoginta. Quæ clades, ſi de uno maris imperio actum foret, non multum iis offeciſſet. Nam citò ſuppleta claſſis Æſtræi navibus aliiſque nondum portu digreſſis. Verùm elapſa e manibus rei bene in Britannia gerendæ occaſio nullo pretio æſtimari poterat. Parta enim Fœderatis victoria, licèt ingenti ſuarum navium laceratione, duabus demerſis, cæſis hominum ad duo millia, in his Carterio proprætore, ſauciis mille quingentis, compreſ-

Hinc Britannica conjuratio evanuit.

ſerat ibi rerum novarum cupidos atque otium adduxerat; moderata conſilia ſuadente conjuratis adverſa capto ab ſe conſilio fortuna quæ, niſi deſperatis rebus, demittit animos. Itaque Reginæ ac Senatus edicto domum populares, qui ad ſigna convenerant, dimiſſi; educti e cuſtodia procerum plures, quorum fides ſuſpecta fuerat; nec ultra inquiſitum, ne tractando,

Jacobus Rex ad S. Germani Fanum redit.

vulnus recrudeſceret. Fruſtrata in Angliam traijciendi ſpe, ad S. Germani Fanum Jacobus Rex e Normannia redit. Milites, qui diu

diu isthic transmissioni apertum mare præstolati fuerant: ad alios augendos exercitus in diversa distracti. Litus cum provincialium agmine, si descensum tentaret hostis, Bellefontæo legato tutandum committitur; & alicubi erectæ munitiones præsidiumqne impositum. Verùm Fœderati, excitata prius ingenti maritimæ expeditionis suæ fama, ut ad oceanum extenuatis alibi copiis Gallos averterent, nihil moverunt, suspensi expectatione Belgici belli ex ejusque fortuna consilium moderaturi; quam non diu post Gallis faventem in suas partes allicere, classiario milite in id Ostendam traducto, curandum fuit. Rex Ludovicus centum quinquaginta armatorum millibus Montes Henoviæ caput, quò convenirent, indixerat eòque adulto Vere cum Regia Domo majorumque ducum ingenti numero se contulerat, Namurcum oppugnaturus. Rem Fœderati facili conjectura assequuti fuerant, conscii per hyemem congessisse Gallos in proximas arces ingentem machinarum & bellici instrumenti copiam. Itaque & ipsi omni studio ad urbem tanti momenti validissime propugnandam se comparaverant, haud ignari: ejus potitum hostem non modò cognominem provinciam in potestate habiturum, sed impunè Bruxellas usque vagari posse. Præsidium auxerant ad militum decem millia, quibus præerat Barbansoni Princeps. Centum

1692.

Rex Ludovicus in Belgium ad exercitum pergit.

Namurcum invadit.

1692. tum quinquaginta murales machinæ mœnia tutabantur. In longam oppugnationem commeatibus & iis, quæ ad belli sunt usum, consultum fuerat. Sed præter cetera loci natura multiplicesque munitiones irritæ oppugnationis spem faciebant. Jacet oppidum ad lævas Mosæ Sabisque confluentium ripas, ubi externus angulus Boream respicit. Qua parte alluitur, tenui lorica turribus intersecta cingitur. Oppositum latus, utrique succedens flumini, leniter in arcum inflectitur. Rostrata ibi maxima propugnacula, intus lato aggere, foris fossa viaque promurali, & prope Mosam interiacentibus parmis protecta. Ex interiori acutoque amnium angulo biceps assurgit tumulus. Dextro insidet insigne cornutum opus, quod a Vilhelmo Arausionensi., Britanniæ deinde Rege, ejus auctore nomen habet. Illinc modico intervallo, ubi collis confragrosus descendit, tria castella ad impediendum iter frontem occupant. Sinistram tumuli partem triplex, unum alteri superimpositum, discriminat cornutum opus, quod latera distincta propugnaculis ad utrumque fluvium protendit. Paullo ultra verticem prope crepidinem, unde se collis inclinat asperiori dorso, cespite compactus agger eductus fuerat. Ex hac munitione Mosa ponte conjungitur; cujus aditum quadrata prohibet arx in adversa ripa. Illinc planities panditur. Ceterum

Oppidi munitiones & apparatus describuntur.

ubi-

ubique per gyrum difficiles eminent montes interiectis vallibus ac saltuosi. Ludovicus præmisso Condæi Principe cum aliquot legionibus ad intercludenda externis auxiliis itinera, jussoque Beuflersi Marchione cum globo altero dextram obsidere amnium ripam; datis quoque octogies millibus Luxemburgio legato, quos Fœderatis ad solvendam obsidionem properaturis opponeret; reliquas copias Namurcum ducit. Speculatus, obequitando, circumpositam oram atque e proximo edito colle, qua parte promptius mœnia superari possent; statuit patentia tantùm itinera munitionibus occludere; satis alibi obsepientibus aditum diruptis jugis; militari verò aggere extrema utrinque proximaque fluviis propugnacula, quodque mediam intersecabat loricam, subire. Sed illud peti maxime, quod Mosam ingreditur. Ad hujus viam tectam quatriduo perventum est; nec multo hæc sanguine in potestatem redacta, postridie aditum dedit ad promuralem parmam unde præsidiarii se proripuerant, rati ab se melius illam, ariete non parum decussam, vibratis ex oppidi muro jaculis & non aperto corpore defensum iri. Et magna quidem ingredientibus Gallis illata illinc cædes ac vulnera; non tamen, quin pedem figerent stationemque firmarent, prohibiti. Inde statim adversi propugnaculi ferire latus intermediamque fossam com-

1692.

Celeberrima oppugnatio, memorabilesq; in ea casus & facinora enarrantur.

1692. complere adorti, dum simul vehementius ignivomis ollis, quarum una pari civium metu ac damno bis mille pyrochitris cavea conclusis flammam intulit, urbem affligunt; hanc citius, quàm speraverant, in deditionem perpulerunt. Pacto convenit, ut sua populares manerent jura; miles in arces recederet; has inter atque oppidum induciæ forent. Ad arces igitur ex altera parte oppugnandas traductus Sabim exercitus. Arduum erat per abruptum dorsum in altum evadere; idque prius ad eam partem, quæ Mosa alluitur, tentari placuit. Tredecim pyrochitrophorum centuriæ, quas quingenti pyrobalistis armati subsequebantur, non alia primùm quàm itineris difficultate morante gressum, alacriter se se erigebant, occulto inter anfractus hoste & raris infrequentibusque stationibus in summo clivo. Parum ab eo distabant, cùm ille in apertum prosiliens tantam effudit jaculorum procellam ut progredientium turbaverit ordines; nec in vestigio stetissent, ni clamor a tergo auditus suorum, celeri ad opem ferendam procedentium cursu, ipsis robur atque animos restituisset. Sex erant veteranorum legiones, quæ præpilatis scorpionibus ea ferocia dedere impetum ut objectum agmen obstinata propulsum pugna, cedere coactum fuerit mutua bis centum clade. Magna ibi virtus enituit Subisæ Principis, qui earum ductor legionum non

non prius imperio, manu, consilio quievit, quàm captum in superiori planitie locum aggere circummunierit adeo ut postridie erumpentes oppidanos facilè ab se depulerint. Vallum ibi surgens obsepiebat ad arcem iter. Valido erat castello intersectum insessumque ingenti præsidio. Non tamen irruentium ferociam, quamquam strenue propugnatum, sustinere diu potuit. Dum irruunt Galli, aderat in propinquo Rex, oculis quid quisque suorum ageret percepturus; quo summopere exacuitur virtus, facta inde spe: illam conspectam in pretio fore ac tandem, ut sæpius accidit, initæ minoribus titulis apud Principem gratiæ non concessuram. Itàque strictis gladiis atque extrema conati, aggerem supergressi pepulere sub ipsa mœnia hostium agmen. Facinus utrinque hausit plurimos. Nec Rex periculo caruit, icto pyroscorpionis vi, dum ei latus contegeret, Tolosæ Comite. Non prius tamen se retulit quàm penitus retinendæ munitioni prospectum foret. Nulla deinde fuit mora quin ad utramque simul arcem vineæ promoverentur, improbo sane labore ob pluvium diu cœlum & ruentia perpetuò e muris machinarum fulmina; semel quoque septingenti ex utràque arce sub signis egressi primas Gallorum stationes confecere jaculis & quidpiam valli dissiparunt. Nihil tamen tanti erat, quod non vinceret patientia 1692.

tia

1692. tia militum insitaque ei genti Majorum exemplis institutisque opinio : bene pro sui Regis gloria ac fœlicitate , quicquid sibi est , devoveri. Ludovicus etiam rem strenue gerentibus addebat animos , ea ætate (quartum & quinquagesimum agebat annum) quaquaversum discurrens, objectus periculo, dum sæpius ad vallum procederet ; militi non laudum non præmii parcus. Citiùs ad imminentem Sabi munitionem deductus agger hærebat viæ tectæ, cùm in illam quatuordecim pyrochitrophorum cohortes nullo undique micantium telorum metu ferociter irruunt . Stabat ex adverso major præsidii pars cum ipso munimenti architecto ac præside Coehorno tribuno , qui velut ad extremum discrimen , eò cum validiori militum robore se contulerat. Irrumpentibus Gallis præsidiarii restitere primùm incredibili audacia ; illos deinde præcipiti progressos impetu in mediam viæ tectæ aream detrusere nitrati vi pulveris, quo subtus incenso terra movit projecitque longius fœde lacerata superstantium corpora. Verùm ipsa, ut fit , difficultate irritati Galli , & Regis memores, dedere iterum cæco adeo furore impressionem ut saucio Coehorno tribuno pluribusque militum contrucidatis reliqui per stragem murorum intra munitionem se abdiderint effusa fuga. Nec mora proposito deditionis signo Gandavum omni militari honore sed longio-

giore itinere, ne ad suorum exercitum diverterent, dimissi sunt. Mille nongenti fuere, in his Coehornus aliique octoginta minores duces. Totus deinde in veterem arcem versus impetus, quò tridui opera vallum productum. Duæ illam tegebant promurales fossæ. Ad exterioris marginem oppidani frequentes convenerant; nec oppugnatoribus parum laboris fuit, ipsos protrudere. Protrusi tamen post sævam pugnam ad interiorem se corripiunt, ubi postridie non minori ferocitate consertum prælium. Mille ac trecenti Gallorum pyrochitrophori, duabus peditum legionibus agmen claudentibus, obstinate adeo (Rex enim spectator aderat) sese immittunt ut quamquam strenue obsisteret ex ipso loco præsidii pars, alii e superiori arcis lorica tela ingererent, bis quoque nitrati vi pulveris terra sub hostium pedibus discessisset; nihilo secius prope conflictu abrepti in ipsam arcem detrusi sunt. Jam mœnia tormentis lacera dabant aditum, isque vixdum æquata fossa tentari cœptus. Præmissa e pyrolmis bombardisque ingens telorum ollarumque vis præsidiarios illico non parum dissipavit. Mox per stratum ruinis clivum tres pyrochitrophorum cohortes silentio progressæ, hàc illac dispersos & vix semel jaculatos in fugam consternarunt, signaque brevi negotio in media statuerunt area. Duo reliqua manebant opera 1692.

1692. ſed infeſta ſpiculis, quæ tormentis intorqueri in ea poterant e ſuperiori loco. Aliquam proinde facere iſthic moram plurimo præſertim ſanguine deſperataque ope, Barbanſoni Princeps præfectus ſupervacaneum duxit. Quocirca diſcedendi conſilium cœpit, pactus ſibi præſidiariiſque militares honores, ac præter cetera, ut ſex majores catapultas binoſque pyrolmos ſecum adduceret. Lovanium abire permiſſi ſunt.

Oppidum & arces Gallis deduntur.

Fuere duo millia quingenti; reliquos morbo aut ferro mors deleverat. Gallorum ad tria millia periere & nemo illuſtri ſanguine aut præfectura; longe plures vulneribus conciſi.

Quæ in oppugnatione utrinque cædes.

Rex intra duos ac viginti dies expugnatis arcibus ſuas copias diviſit. Parte Luxemburgii auxit exercitum; partem in Italiam Germaniamque dimiſit; alias Beuflerſio dedit, quas vel Brandeburgenſibus circa Moſam excubantibus objiceret vel cum Luxemburgio, ſi occaſio ita ferret, conjungeret. Oppidum validiſſimo præſidio Guiſcardi Comiti cuſtodiendum reliquit: Dein plurima erga benemeritos duces uſus liberalitate eaque in primis conſpicua, quadragenis ſcutatorum millibus datis Vaubano inſtructori exercitus; cujus in bellica architectura primas gerentis partes vallum arte proceſſerat ſciteque oppido vis illata; tam inſigni lætus facinore Verſalias ſe reſtituit. Dum Namurcum oppugnabatur, Vilhelmus Rex Bojoariuſque pro-

Rex Ludovicus Verſalias redit.

Fœderati ſuas Copias colligunt ad ferendam Namurco opem.

propere ex hibernis milites circa Lovanium convenire jusserant. Extemplo affuere peditum septuagies mille, tricies equitum. Consilio habito, nemo, quin statim suppetias eundum periclitandæque forent vires, dissensit. Cunctos extimulabat pudor: ita Fœderatos hostibus contemptui esse ut in ipsorum conspectu urbem tanti momenti munitissimamque oppugnandam suscepissent. Temeritatem, rei si bene succedat, in immensum evadere, atque impunitam difficilius frangi aut retineri. Itaque magnis animis signa movent. Mediam ductabat aciem Vilhelmus Rex, Bojoarius dextrum cornu, sinistrum Valdechi Princeps. Exercitum, dum pergerent, Luxemburgius a Gemblaco, ubi diu in stativis fuerat, ponè Mehaignam rivum retulerat, quo veluti fossa uteretur, fortè illinc objecto Namurcum adeuntibus. Fœderati in opposita ripa sustinuere gradum, pluvialibus per eos dies aquis tumido nimis alueo. Cunctanti præbere vadum pontones injiciunt, quos primùm a Gallis disiectos tandem firmarunt; sed trajicere in hostium conspectu haudquaquam ausi. Igitur adverso amne relegere viam, sibi si forte, alicubi fallentibus hostem, illud nudaretur. Verùm & istam delusit spem Luxemburgius, e regione vestigiis hærens castraque ubique tuto metatus loco. Una Fœderatos manebat reliqua, si Sabi prope Caroloregium raptim traducto, val-

1692.

Moventque adversus oppugnatores.

Iis exercitum suum Luxemburgius opponit

Fœderati plura tentant, ut oppido auxilientur, sed frustra.

 lum

1692. lum vineásque priusquam Luxemburgius in eam partem copias traduceret, invaderent perrumperentque. In id consilia atque iter dirigentibus Beuflersius cum suo militum globo, a Luxemburgio monitus, apparuit in adversa ripa; & is a latere instabat ne illi agmen dividere traijciendo auderent. Inter hæc Namurcum deditionem fecerat; quo comperto Fœderati, dato Brandeburgensibus Leodiensibusque commeatu ut ad Mosam redirent, ipsi aucti Hannoverianis aliisque copiis, Nivigellam se retulere. Et Luxemburgius ab læva prosequutus circa Soegniacum castra posuit eo consilio ut ex alieno exercitum aleret, in pugnæ discrimen non committeret. Contra Fœderatis in animo erat, quidpiam in hostem audere, non minus reipublicæ quàm suæ famæ ac decori, quæ non parum inclinasse verebantur, consulturis. At quum equitatu minus possent, ceterùm præstarent peditum numero, taciti expectabant an ille unquam equestri pugnæ incommodum insideret locum. Nec diu abfuit occasio. Enghienum processerant Galli pabuli copia illecti, locaverantque legiones inter ipsum oppidum ac Stenocherchum vicum. Colles ibi sunt nemorosi aut vepribus consiti, ad quorum radices Stenocherchus præterfluit rivus, angustisque vallibus interscinduntur. Nihil moratus, eò Rex Vilhelmus exercitum ducit acie decre-

tu-

turus. Quod ubi Luxemburgio nunciatum est, vix credere, illuc per impeditissima loca subire hostem velle. Verùm oculis comperta re, statim Beuflersio, quem non procul stare jusserat, mandavit ut raptim cum sua militum manu ad se veniret; simul exercitum quaquaversum dispersum, ut quæque prima se offerret legio, ad pugnam instruit; ex loci natura, quæ apertam continuatamque in aciem distendi vetabat, diviso agmine. Duplici tumulo succedebat nemus, quod intrare Fœderatos viderat. Eos proinde colles armatis occupat; dextrum in primis; quà maxime, quia rivus ab equitum incursu lævum ipsis tegebat latus, perrupturos arbitrabatur. Nec falsus fuit. In eo erraſſe dicunt, quòd militum parte in nemus non penetraverit, ad ejus tantùm oram acie locata. Sed celeri nimium gradu præcepta hostes via, saluberrimum consilium, si fortè captum foret, everterant. Nam illico primum agmen, cui præerat Virtembergæ Dux, in apertum erupit. Britannicæ legiones erant, veteranus miles, sui Regis gloria maxime incensus, eaque celeritate e pyroscorpionibus jaculabatur ut cùm lentius Galli sua tela mitterent, adversam tempestatem ferre haud potis fuerint; tantùmque cessere loco ut sex campestres machinæ in ingruentium potestatem venerint. Mota frons ab sagittariis equitibus pedestri pugna

1692.

Pugnatur apud Stenocherchum.

Ejus loci natura.

Strenue utrinque & vario casu confligitur.

gna

1692. gna dimicantibus, qui præliando factam strenuitatis de se spem haudquaquam fefellerant, subsidiarium peditum globum prope in fugam secum trahebat, & res ab extremo discrimine propius aberat; cùm Luxemburgius ad illustres regio sanguine Principes aliosque majores militiæ duces, qui secum aderant, versus; non hic, ait, belli arte utendum est. Eo certatur pugnæ genere ut hæc non equitum robore, quo plurimum valemus, non explicato, non suppleto agmine restitui possit. Tenemur angusto impeditoque loco; quem si obtineat hostis, feret, quò volet, impetum nec facile refringetur, cùm saltibus disiecto exercitu validum corpus obijci impellentibus nequeat. Itaque, priusquam successu alacer nimis audeat, cohibendus; in idque extrema exerenda vis & quicquid, quibus maxime fidimus, militum. Prætorianorum Gallici Helvetiique nominis legiones gloriosum id subeant munus; utque militiæ decore, ita & virtutis excellere, palam faciant. Hac alacres laude vultuque præcipientes victoriam signa movent, dextra gladiis tantùm armata. Sua sponte ferocientibus addebant animos Carnutum, Borbonii, Vindocini Duces, Contiacique Princeps e regia stirpe, qui, cùm tanti momenti res ageretur, in prælium duxere ordines. Collatis signis stetit primùm veluti objecto aggere hostium acies. Mox eorum plu-

pluribus hausto jugulo, fluctuans ad oram sylvæ retulit pedem, remisso Gallis priori spatio, machinisque dudum ereptis in ipsorum potestatem invicem desertis. Illic histrice ante se armato integrat pugnam; quæ primùm cominus gladiis, mox eminus quoque ab aliis legionibns in frontem adductis, tres horas pugnata est ferociter adeo ut vita utrinque plurimi, gradu nemo usquam discesserit. Majores duces prælio immixti firmabant militi animos; & Luxemburgius haud semel novas ipse legiones in aciem duxit; itidemque Vilhelmus Rex, qui sui fere oblitus, incredibili audacia quaquaversum discurrens ac telis objectus ubi vehementius ardebat pugna, voce consertaque etiam manu suis audaciam ac vires exacuit. Æque verò in tanto rerum discrimine utriusque imperatoris bellica virtus patuit. Non uno enim loco imperio & mente prælium regere ac moderari necesse fuit. Sed cùm alicubi collis nulla interseptus arbore Gallorum aciem jaculis aperiret nudaretque ipsorum latus, ad illum occupandum ambo enixi, retinere aut superare ingenti vi conabantur; alternavitque ibi sæpius belli fortuna. Interea dextrum Fœderatorum cornu e nemore se se explicaverat & cum hoste congressum inierat prælium. Locus ibi vepribus interiectus alterum adhibere suasit pugnæ genus. Stabant ex adverso intra septa veluti 1692.

luti

1692. luti vallo tecti certoque ictu tela ingerebant; & cùm illic quoque Fœderati frequentius jacularentur, primò Galli moti sunt cedebantque spatio & vix a fugâ se cohibebant; cùm ad eos retinendos sagittarii Beuflersii equites in tempore advenerunt. Extemplo ex equis desilientes in frontem convolant laxatisque pyroscorpionibus parem hosti procellam ingerunt; qua ille conterritus pedem retinuit, nec ita multò post a latere circumventus, & a fronte urgentibus sagittariis, ad sylvam recessit, telis invicem lacessens ac lacessitus. Jam Galli promoto, quò fuerat opus, agmine infesta Fœderatis obtinebant loca, & dies ad vesperam declinabat. Quocirca Rex canere receptui jussit. Instructi eamdem, qua venerant, viam rediere, nullo dum irent damno, parum hoste insequuto ob itineris difficultatem, & quia facilè repelli poterat. Decem tamen ejus curules machinæ, quæ longam progredientibus faciebant moram, in Gallorùm potestatem venere. Nunquam sane majoribus odiis, quamquam non maxima strage, pugnatum est. Tempus atque atrocius baccandi opportunitas Libithinæ defuit. Ceterùm nemo prope fuit majorum minorumque ducum, qui fortiter dimicando se se in discrimen non dederit. Periere Gallorum duo millia quadringenti quinquaginta septem, quos inter secundi ordinis præfecti duodecim supra cen-

Qui pugna atrocissimæ eventus.

Quanta & quorum e majoribus du cibus utrinqu e strages.

centum. Cumularunt ærumnam Turris Alverniæ Principis immatura mors, fatoque functi Blainvillæ Bellique Fontis Marchiones, mox quoque ex acceptis in prælio vulneribus Murseus, Estrades, Fimarcon tribuni militum, ac Tiladeti Marchio prolegato. Saucii ad tria millia octingentos, quorum quingenti septem minores ducebant ordines. Fœderatorum cæsi ad tria millia quingentos, in his centum sexaginta duo minores præfecti; sed longe magis doluere morte Makaii Lanierique prolegatis ac tribunorum militum Roberti, Douglasi, Hodgesi, Angusi, Andreæ, Meori, Georsi. Prope ad tria millia vulneratos numerarunt, ex iisqne fuere trecenti fere ductores ordinum præcipuaque nuncupatione recensendi Tettaus Scaakusque prolegatis, Chiliarchi decem; capti militum mille trecenti. Re incommode gesta nequaquam demisere animos, aliud in hostium perniciem facinus meditati. Signa in Flandriam provinciam vertunt, quò jussu Vilhelmi Regis classis pervenerat exposueratque ad Ostendam sub Lageriæ Comitis imperio quindecim classiariorum militum millia cum ingenti bellico apparatu. Clam apud se proposuerant, Dunquerquam terra marique oppugnare; quam ceterasque illic arces non parum ad augendum Luxemburgii exercitum præsidiis debilitatas compererant; statuerantque, accepto nuper ab Gallis exemplo.

1692.

Fœderati exercitum in Flandriam circumflectunt.

Dunquerquæ oppugnandæ consilio.

1692. ſtativa ante obſidionale vallum ponere, ſuppetias prohibituri. Quamquam ſpes erat, hoſtes ad eas ferendas haud tanti fore, præſertim cùm dubitari non poſſet quin militum quidpiam Namurco admoturi eſſent, poſtquam huic timere incœpiſſent. Vilhelmus enim ſtatim ab eo capto Lovanii congreſſus cum Octoviro Brandeburgenſi convenerat ut illuc ſuas & Leodienſium copias ad Moſam regreſſas adduceret, dum ipſe Dunquerquam peteret. Nec ſpes eum fefellit. Vix quippe Luxemburgius novit, eas legiones adverſum amnem relegere, Huiique propinquo in oppido murales machinas expediri, cum ſex equitum millibus Beuflerſum dimiſit, qui accepto e proximis præſidiis ſupplemento, conflataque non levi manu, Namurcum nondum penitus inſtauratum extra diſcrimen poneret. Simul Fœderatos Schaldim tranſgreſſos caſtraque prope Deinſam ad Legiam fluvium metatos a latere proſequutus, Corteriacum venit. Inde priuſquam iter obſideretur, auctis ingenti militum numero Dunquerquæ, Vinoxibergæ, Iprarumque præſidiis; vallum quoque inter eas urbes Meninam uſque productum aliquot legionibus armari juſſit. Reliquum exercitum, eo militum globo, qui Galliæ Belgicæ Normanniæque litora prætexebat, ſuppletum in ſtativis ad Corteriacum habuit, e re nata, quò ferret occaſio, ducturus. Nihil autem a Fœ-

Militum partem Namurco admovendam ſtatuunt

Utriuſque urbis periculo Galli cavent.

Fœderatis, postquam sua præoccupata eversaque consilia hostium celeritate conspexere, tentatum est. Nam & Vilhelmus circa Deinsam continuit exercitum; & Brandeburgenses opposito sibi tuto loco Beuflersi exercitu, cùm se in incertam aleam committere nollent, quievere. Itaque reliquum æstatis otio traductum, & vixdum autumnus adoleverat, utrinque in hiberna discessum, quæ quàmproxime fines capta, ne quid hostis per hyemem audere posset. Britannorum tamen pars major facili trajectu in Angliam iterum remeavit. Et illuc Vilhelmus Rex transmissurus in viam se dederat, cùm repente Bojoarii literis revocatus Bruxellas ad eum pergit. Ibi audito, Caroloregium a Gallis circumsederi, classicum extemplo colligendis legionibus cani jussit. Eò Beuflersius, veluti hyematum iret, illico signa inflexerat adducto secum ingenti machinarum pyrolmorumque apparatu, quibus expeditis arcem validissimam verberabat. Ast ubi certior factus, Vilhelmum justo conflato exercitu mox affuturum ad opem ferendam, biduum fædissime laceratis mœnibus ædibusque pedem retulit. Incertum, id ne unum facinus patraturus advenerit, an cùm oppidum oppugnare vellet, e re nata consilium mutaverit. Vilhelmus plenus irarum, quippe cui famæ detrimento nulla foret ab ærumnis quies, Hagam, mox Londinum se con-

1692.

Utrinque in hiberna discessum

Caroloregium ab Gallis oppugnatur.

Adventantibus Fœderatis, deserunt.

1692. contulit, ubique solicitatis ad vindictam animis, obtenta superbia hostis jam tandem intolerabili, quam tamen in ejus perniciem redituram diceret, consumptis agendo nimium viribus nec diu suffecturis. Simul apud se lætus quòd, irritato bello, Britannos Fœderatosque sibi obnoxios magis habiturus esset. Quæ dum in ea parte geruntur, ab alterá Gallos non eadem fortuna sequutura videbatur. Militum ad quina quadragenaque millia in Taurinis Fœderati contraxerant, quorum tredecim Italici nominis Allobrogum Dux, duodecim Hispanici Italicique Leganesii Comes, quatuor subalpinorum Calvinianorum Britannica pecunia auspiciisque Medardus Schombergii Dux; ac sexdecim Germanorum aderant millia, quorum imperium honoris causa Allobrogi datum, re vera Comes Æneas Caprara legatus moderabatur. Jam antea in Galliam penetrare deliberatum fuerat, & modò novos addebat stimulos invidia Gallicæ in Belgio fœlicitatis inflictumque nuper Oneliæ damnum, quam admotis quinque ac triginta quinqueremibus desertam a civibus dilaceraverant incenderantque; magis autem, quòd exploratum haberent Catinatio quatuordecim non amplius millibus armatorum esse; ac sibi vires, hosti terrorem crederent auctum iri Hispaniensi classe, quam duodeviginti quinqueremibus, sexdecim bellicis navibus,

Quo numero in Italia Fœderatorum exercitus, & unde conflatus.

Longe minores Galli.

bus,tribus incendiariis validam, ad Provinciæ litus appulsuram condixerant. Itaque ergo militum quinisdenis millibus Comiti Palfio ad coercenda Pinarolii & Casalis præsidia, Segusioque insidiandum relictis, diversi (nam facile aditum unum hostis obsidere potuisset) maritimas alpes, qui Victorium Amedeum sequebantur per Barcinonensem agrum; Cottias per D. Martini, qui Leganesium; quique Scombergium, per Lucernæ valles transcendunt, data tessera, quo loco ad Druentiam amnem unum in corpus iterum coalescerent. Prima Sabaudo Guillestra occurrit oppidum, quatuor insessum provincialium centuriis, quæ facta illico deditione, quamquam pactæ liberum commeatum, Augustam Taurinorum deductæ sunt. Illic e superiori loco Mystagogæ Calvinianorum ciere popularium tumultus, magnisque clamoribus suadere ut ejurata imperiosi nimium Regis fide Catholicaque superstitione, cui dudum se addixisse simulaverant, se se in libertatem assererent; factaque manu darent liberatoribus suis documentum: nihil jucundius mortalium generi, quàm nullo impedimento per quamcunque velit sacrorum opinionem vagari atque ex ingenio vivere. Nemo tamen turbulentis concionibus animos, pauci aures dederunt, eventus metu cautique ad consilium, quod ejus auctoribus, si male cederet, non æque ac sibi funestum futu-

1692.

Fœderati ab Italia in Galliam procedunt, & quibus itineribus.

Guillestra potiuntur.

Illic Calviniani populum ad relictam dudum suam sectam, & ad tumultus revocant.

Nemo eis adhæret, metu detentus.

1692\. futurum foret. Decepta seditionum spe, quid armis possent, experiri aggrediuntur. Hispanorum adventu amnem traducunt. Ebredunum invadunt, nullis propugnaculis unaque mœnium lorica cinctam urbem. Pridie illuc adduxerat militum ad tria millia Larræi Marchio; qui ad deditionem invitatus ferociter abnuit, factaque verbis æquavit. Nam duplici ad muros aggere succedentes hostes octo, quot habebat, bellicis tormentis & quinquies ingenti agmine erumpens afflixit adeo dissipavitque aggestæ humi partem ut mille quingentis eorum modica suorum cæde necatis oppugnationem ad decimum diem protraxerit; tunc enim, apertis jam ariete mœnibus, præsidio Gratianopolim honestis conditionibus discedere permissum est, vetito tamen per reliquam æstatem arma ferre; hac lege soluto solùm honoris causa Larræo præfecto. Magna ibi frumenti vis, quæ Pinarolium deportanda erat, inventa. Capto Ebreduno variatum sententiis est, qua parte Fœderati bellum urgerent. Allobrogum Duci præ ceteris Brigantium nobile emporium & Queirasum (quam arcem Scombergius, quippe qui machinis imparatus, frustra in itinere cum suo Calvinianorum globo pertentaverat) in ditionem redigenda videbantur. Primum illud, ajebat, bellicæ artis esse iis, qui imperium in hostile solum propagare velint, tuto aliquo in loco signa statue-

Ebredunum Fœderati vallo cingunt.

In deditionem accipiunt.

Fœderatorum supremi duces inter se sententiis discrepant.

re,

re, ubi sit in adversa fortuna a tergo receptus, & per hyemem securitas ad respirandum expectandumque idoneum renovando bello anni tempus. Qua disciplina, si unquam aliàs, modò ipsis utendum, existimare, quibus mox asperrimum Cœlum, & impeditum saltubus iter, nivibus alpes, interclusuræ sint; & si viam in Italiam repetant, desperandum in Galliam prope reditum; hostibus obito periculo admonitis, ubi & quo pacto levi negotio cavere debeant. Quòd si uspiam in Gallia sedes locanda sit, quid Brigantio Queirasoque opportunius? munitis ad claustra montium oppidis, eoque jacentibus agro, unde miles ali queat. Iis autem in potestatem subactis, fore ut spes excitandæ seditionis reviresecat; ad quam non vanis Mystagogorum clamoribus sed aliquo facinore, quo dubii illiciantur animi, sternendum iter. Hæc eadem Schombergio sententia erat. Verùm Leganesio & Capraræ aliter visum. Non enim, dicere, agitari modò consiliis, quid ex arte militari sit, sed quid occasio ferat ac geri liceat. Æstatem in exitu esse, cui per id locorum sævam hyemem, non autumnum succedere. Adhuc idcirco sub dio parùm exercitum durare posse; nec parvi esse temporis, duo illa expugnare præsidia, dudum egregie suppleta, situ insuper ac munitionibus protecta; quibus præsertim faciant ad obsistendum animos in-

1692.

Allobrox Brigantium, Queirasumque tenandum suadet, sed frustra.

Quæ Leganesio & Capraræ sententia fuerit.

1692. invictam certissimamque brevi allatura opem aeris intemperies atque intolerandus oppugnatoribus cœli rigor. Quæ quamvis magnanimo contemptu nihil pendenda forent, quis illud non ducat plurimi: subitario milite ac properantibus undique legionibus augeri quotidie Catinatii exercitum; & qui hactenus exigua manu circumcursando per juga montium non uno incommodo nos affecit, mox pari & forsitan majori numero pugnam provocaturum; seu, quod magis timendum, nullo suo discrimine & nostrum maximo insidentem angustos saltus nos veluti claustris conclusos in potestate habiturum? Spe civilis tumultus, ac freti Hispaniensi classe viam in Galliam suscepimus. Advenientibus nemo popularium accessit; nihil turbarum auditum, dum minori periculo moveri poterant. An putamus, ubi sit certa eas cientibus pernicies, commotum iri? Classem verò ad navigandum paratam nondum esse. Quid ni ergo mutatis rebus non mutandum consilium sit? eòque vertendum, ut illata quà latius possit vastitate ancipitem hanc gentem doceamus ærumna sua, cùm id noluerit beneficio: quid in adductis copiis momenti fuerit. Rem ita gerendam Victorius Amadeus haud quaquam assentiebatur pudore, quòd tanto apparatu nil aliud consequuti fuissent quàm prædonum more tantisper discurrisse hostile

ſtile ſolum; nec tacebat, omnem ita turbandarum in Gallia rerum abijci ſpem; quieturis in poſterum provincialium animis, ſin minus Regis metu, odio Fœderatorum. At nihil evicit, perhibente Caprara, ſe juſſum a Cæſare, obſecundare ac favere Gallicæ expeditioni, ſed ita ut ſuas legiones haud temere in diſcrimen daret. Senſit Princeps, imperium in potentiores ludicrum eſſe, ac ſuam ad alienam voluntatem inflexit. Quare munito Druentiæ tranſitu atque impeditioribus a tergo ſaltubus præſidio inſeſſis, Vapinum, quod in proximo erat, exercitum ducit. Cives diſceſſerant, & flamma tectis inijcitur. Inde ſigna Seguſteronem promovebantur; ſed curſum intercepit undique perſonans armorum ſtrepitus, ac Principis valetudo, quæ vehementer variolis tentari cœpit. Ebredunum regreſſus non ſine ingenti periculo cum morbo conflictatus eſt. Quiete remediiſque ac ſolicita regiæ uxoris cura, quæ ſtatim ad morbi nuncium ex Aula eò raptim accurrerat, recreatus, tandem convaluit. Mox ubi pati viam potuit, ſuperatis alpibus Cuneum nec ita multò poſt Auguſtam Taurinorum ſuos ad penates rediit. Exercitus circumpoſitam Delphinatus regionem ferro atque igne ſæviſſime depopulatus, immemor tributi, quo provinciales ab ea calamitate ſe redemerant; laceratis quoque nitrati vi pulveris Ebreduni mœnibus, inde-

1692.

Caprara licèt diſſentiente Sabaudiæ Duce, vincit,

Vaſtitas propinquis oppidis illata.

Vict. Amadæus Dux Ebreduni ægrotat.

Morbo recreatus Auguſtam Taurinorum redit.

Et Fœderatorum exercitus in Italiam nullo ab Gallis damno, quamquam multo milite ſuppletis.

1692. indeque asportatis æneis octo machinis, in Italiam remigravit adeo sagaciter ut nullum acceperit a Catinatio damnum. Is principio Genebra in monte cum magna militum parte se continuerat, unde expeditior quaquaversum discursus ad ferendam opem. Illinc Segusium duabus immissis legionibus, ab eo tentando Palsium dimoverat, munieratque præsidiis, quæ magis hosti patebant, nobiliora oppida. Dein facto peditum quatuor millium globo, quà per arduos saltus, quà per insidiosa loca imminens Fœderatorum copiis, minores intra fines eorum licentiam cohibere studuit. Demum supervenientibus in dies novis legionibus, justo exercitu jam validus in æquum descenderat, quidpiam ausurus. At illi celerius movere signa aggressi, discrimen anteverterant. Utrinque fatigatus tot itineribus miles, maturius quàm ferret anni tempus, hiberna cœpit. Fœderatorum, qui Allobrogum Duci atque Hispano prætori merebant, suas in urbes regionesque; Germani acerbissima complurium provinciæ Principum querela aliò atque aliò traducti; quatuor fere millia in Parmensem tractum, totidem in Mutinensem; Duce tantum onus, quod suam gentem perditurum diceret, obfirmate adeo recusante ut nonnisi adventantibus decem legionibus, quæ atrociora minitabantur, illud subjerit. A Magno Hetruriæ Duce & a Lucensium

Utrique hyematum pergunt, & quò.

Re-

Republica non modicum expressum argentum. 1692.
A Genuensium Senatu, quantum sibi indictum fuerat ingenti summa, non prius numeratum quàm privata suorum civium pecunia ex Hispanis Italiæ vectigalibus retenta pignore. Durius actum cum Mantuæ Regulo, duodecim haud minus armatorum millibus in Mantuano & in Monte Ferrato provinciis hyemare jussis. Additum atrocius vulnus, traducto in Vincentii Gonzagæ potestatem Vastallensi ora, quam prius Cæsar Mantuæ Duci, ejus uxoris nomine, adjudicaverat. Sub autumnum classis Hispana, serum auxilium, in Italiam soluit. Sexdecim collegerant bellicas naves tresque incendiarias, quinqueremes duodeviginti. Harum imperium Bertrandus Guevara, illarum Petrus Corbetta gerebat, Papachino supremo duce. Tribus hominum millibus in Finalium expositis, Genuam progressæ portum præter incendiarias intrarunt, inscio Senatu. Mox cùm ex ejus querelis suspectam ibi moram traherent, Neapolim navigarunt. Eas Gallicum navium agmen, quod idcirco ab oceano illuc adduxerat Estræi Comes, subsequutum est. Casu an consilio neutra classis alteri occurrit, nec diu fuit quin ostentatis tantùm viribus ad sua unaquælibet litora appetente jam hyeme remearit. Arma hoc anno per Hispaniam prope siluere; semel ausa Hispaniensium manu ad Porteli collem

Vastalla Mantuæ Duci eripitur, ac Vincentio Gonzagæ traditur.

Classis Hispana in Italiam navigat nullo successu.

Nihil hoc anno in Hispania armis gestum.

1692. lem tentare irrito eventu hostium præsidium; & his longe numero imparibus (Hispanus exercitus undecim peditum, tribus constabat equitum millibus) nunquam extra munitiones per id æstatis in aciem egressis. Reliqua pars belli erat ad Rhenum, ubi plus discordibus hostium sententiis ac sua Galli sagacitate quàm armis valuerunt. Prima inter Principes, qui milites ad conflandum illic exercitum Germanica lege dabant, de supremo creando armorum præfecto contentio fuerat, tacite abnuente Cæsare Misniensi Octoviro continuare imperium; suspecta, ut mox narrabitur, Comitis Scoeningii fide, qui primas rei bellicæ apud eum gerebat. Cùm de uno aliquo eligendo non convenissent, in eam itum sententiam est ut sociorum quilibet cum suis copiis, bipartito exercitu, ad Hassiæ Cassellensis Lantgravium Marchionemque Baraiti e suprema Brandeburgensium familia convenirent. Hi deinde divisi aut conjuncti, prout res postularet & communi ducum suffragiis decerneretur, signa in hostem inferrent. Milites ad sex ac triginta millia, pars major e sociali Germanico fœdere, cis transque Nicrum amnem prope Heidelbergam convenerant. Tribus millibus unumquodlibet Suevorum, Misniensium, Bojoariorum constabat agmen. Mille & quingentos miserat Luneburgensium Dux. Decem millia Lantgravius

Parum quoque ad Rhenum.

Et quamobrem.

vius adduxerat, quatuor Virtembergensis; duodecim Suevia Franconiaque provinciæ collegerant. Sex alia Misniensium millia iter ad exercitum arripuerant, cùm repente non has tantùm legiones, sed quot jam dederat suæ gentis, Octovir jussit domum redire, Cæsari præter modum iratus, quod Comitem Scoeningium, dum ad Bojoemas Dublitii thermas valetudinis causa diversabatur, tribus armatorum centuriis circumventa domo effractisque foribus abstractum, Spielbergæ in Silesiæ arce concludi jusserat, negabatque libertati restituere perniciosum infestumque Germaniæ virum, qui Gallica emptus pecunia ab communi causa Octovirum abalienasset atque atrociora meditari suspicio foret, haud inaniter, ut fama tulit, commota. Nibilo secius Octovir exulcerato animo injuriam condidit; milites autem lege debitos, mutata sententia, persistere ad exercitum jussit. Hæc inter diffidia sero auxiliares, & postquam æstas incœpisset, ad signa venerant. Habito de re gerenda consilio, cùm non minus animis quàm sententiis diffiderent, statuunt Lantgravium legionum partem Rhenum traducere, quicquid e re sibi videretur, gesturum. Cum reliquis Baraiti Margravium citeriori provinciæ, si forte hostis irrumperet, præsidio esse. Ille superato amne circa Moguntiam, flectit Vormaciam signa. Tres eam urbem

1692.

Fœderatorum illic exercitus unde collectus.

Octovir Misniensis Cæsari iratus.

Ob Scoeningiũ in hujus potestatem abstractum.

Fœderati Rhenum traiiciunt.

Vormacium capiunt.

1692. bem insederant Gallorum cohortes Pecossio pro-tribuno duce, quæ ratæ non omnem adesse hostium exercitum, sed aliquot solùm præmissas sagittariorum equitum legiones, portas extemplo clausere. Corona cincti impressionem primò retuderunt, mox deditione sibi consulere coacti sunt. Interea Lorgesius Gallici ductor exercitus, statim ut comperit Germanos Rhenum transgressos, confestim signa a Crautzenaco, ubi stativa habuerat, in eos movit. Iter & ipsi cum reliquis copiis Vormaciam prosequebantur, cùm transmittentes proximum Federsheino rivum Gallus assequitur atque e re nata postremum agmen, priusquam traijceret, carpere instituit. Tria erant equitum millia, in quos cum equestribus quinque legionibus Villarsi Marchio impetum dedit. Dum se in frontem circumagunt, atque ad eos expediendos Lippæ Comes, cujus in extrema exercitus parte imperium erat, turmas aliquot eò reducere aggreditur, centum capti, plures cæsi, quos inter Distorsus Volsfrandorfusque tribuni militum, & legionis instructor Scopingus. Reliqui in ulteriorem propulsi ripam, ad suos retentis ordinibus se retulerunt. Acies interfluente rivo utrinque instruitur. Neutra tamen illum transmittere pugnamque inire ausa. Inde Heppenehimum Lorgesius, Vormaciam Landgravius retrocessit. Et is certior redditus, hostem

Galli eos insequuntur.

1692.

ſtem magnis e Belgio poſt Namurcum expugnatum ſupplementis ad tricena millia exercitum auxiſſe Moguntiæque minitari; huic metuens, traducto Rheno, eò celeri gradu per ulteriorem ripam appoſitumque ibi pontem ſe contulit. Galli ſua ſpe fruſtrati, ſeu quòd ita in animo habuerant, Vormaciam profecti flumen illic tranare meditabantur, Heidelbergam ſurrepturi; aut ſi res falleret, ex ea regione ſolvendis tributis obſides manubiaſque. Fœderatos quid illi mente agitarent, haudquaquam latuit. Confeſtim Baraiti Marchio, qui ad Viſſelocum oppidum in ſtativis erat, Heidelbergæ legionum robur admovit; & Landgravius trajecto Mæno amne, ut aditum infeſtum redderet, Rheni ripam ab ea parte inſedit. Dum plures ibi nulla re memorabili geſta traducunt dies, Lorgeſii vires debilitantur, miſſo in Delphinatum ad ſupplendum Catinatii exercitum ingenti globo & alio rurſus in circumjacentem Moſellæ oram, ubi a Brandeburgenſibus metus erat. Tanto proinde magis pudere Germanos otii ſui ac liberis verſare ſermonibus: ſupremorum ducum ambitioſis, ne unus alteri cederet, an diſcordibus animis prodi communem cauſam, quæ conjunctis copiis, cum adeo numero excellerent, aliquo facinore ſublevari poſſet; cur autem ſibi, veluti imparibus, interpoſito Rheno cavere ab hoſte; cui ſi congrederentur, extremam perniciem illaturi

Germani cis Rhenum recedunt.

Regionem muniunt.

Gallorum pars illinc in Delphinatum, & ad Moſellam pergit.

1692. ri forent? His incensi vocibus sociorum præfecti Styrumi Comes atque Alexander, qui Virtembergense Imperium, cùm nondum fratris filio per ætatem liceret, administrabat, Landgravium Margraviumque vehementer dictis aggressi, tandem expugnant ut faciles ad aliorum sententiam accommodent judicium suum. Re conventa injectoque ad Manheimum ponte, Rhenum traijciunt, dissipata Gallorum cohorte captaque tumultuaria munitione cum quatuor campestribus machinis, unde ripam transcendere vetabantur. Ab læva Spiram progressis, quam ruinis invalidam sed aperientem ad hostes iter firmarent præsidio, fit obviam in ipsa strage murorum Feuqueresi Marchio, vix in tempore cum bis mille septingentis peditibus urbem ingressus. Pugna illic exoritur, sed longe dispari conditione, Germanis aperto corpore se se inferentibus, dum Galli ponè dirutos muros jacularentur. Verùm adeo Germani perrumpere conabantur, ut Lorgésius majoresque duces facta militum manu, ne sui remitterent animos, eò statim ad illos reprimendos perrexerint. Interea Villarsius ab læva oppidi magna peditum parte obsepserat ripam præterfluentis amnis, illuc si fortè verterent hostes impetum. Quamquam commissi hactenus prælii satis habuerunt; experti quingentum suorum cæde, cùm ex adverso non plus quinquaginta cecidissent,

Germani rursus Rhenum tranant.

Aliquot Gallorum cohortes Spiræ se concludunt.

In quas Germani irrumpunt.

sent, Gallos tuto nimiùm loco se conclusisse. Rursus igitur dividere copias, e re magis visum est: Pars Landgravium sequuta Eberemburgum petit, eo capto expeditura sibi prope Mosellam opportunum ad hiberna locum. Pars cum Margravio ad pontem recessit, quo Rhenum transmiserant, suum ex hostium consilio moderatura. Nam illinc ad Sueviæ tutelam promptus aditus, in eam si Galli flumen transgressi arma ferrent; & si Eberemburgo auxiliatum irent, breve sibi ad Landgravium iter. Pari Lorgesius arte vestigiis prosequitur Margravii exercitum, ratus, ab oppugnando Eberemburgo Landgravium ita distractum iri, ne solus alter periculosam pugnæ aleam subiret. Et ille quidem sæpius a Margravio oratus sustinuit gradum. Mox cùm videret Gallos non ultra progredi & aliud, quàm morari hostem, non sibi in animo proposuisse, pergit copias Eberemburgum ducere. Nec mora, hunc iterum ad Germaniæ discrimen revocaturus, Lorgesius Philippoburgum, unde Rhenum traduceret, inflectit signa. Landgravius, turpe ducens hac illac ex hostium arbitrio e via deduci, iter, quò tendebat, prosequitur; spe, aut illos amnem non trangressuros, aut, si trangredi vellent, a collega repulsum iri. Is enimvero postquam novit Gallos in ulteriorem ripam trajecisse, Virtembergensium Ducem cum ala quatuor equi-

1692.

Receduntque cum aliqua suarum cæde.

Uterque exercitus alterum morari atque eludere studet.

1692. tum millium, qui superato ad Manhemium Rheno suæ ditionis oram tueretur, præmisit; ipse deinde reliquas traduxit copias, data tessera ad Epingum iterum conventuros. Eò Virtembergensis pervenerat, cùm nuntius affertur, Gallos Brettenum, ubi centum quinquagenum cohors præsidio erat, in deditionem accepisse indeque libere populari. Extemplo se propius admovit, Haidelsheimum profectus, ut eos tamdiu refrænaret quoad Margravius cum exercitu advenisset. Ibi negligenter solutaque militari disciplina (quippe renuntiatum fuerat, hostes prædabundos Phorzeimum versùs descendisse) somno & commessationibus indulgentes diversabantur. Rem per exploratores compertam Lorgesius haud contemnendam arbitratus, peditatu circa Phortzeimum, quod illico deditionem fecerat, relicto, equitatum omnem silentio ad eos adduxit. Nebula ad multum diei lucem atra caligine premens conspectum longius adimebat; qua latebra tecti ad Germanorum stationem, segniter agentium vigilias, inopinati succedunt & vix non occulti. Illi, ut in subita re, timide se se expedire, non imperio præbere aures; unum metum, qui cuncta confunderet, audire. Pars equos infrænat, pars in aciem se dirigit, complures apparant fugam. Interea Galli conserunt pugnam, obnitentes obtruncant, nondum instructis se cir-

Virtembergensis clam subrepentibus Gallis captivus Parisios ducitur.

cum-

cumfundunt, brevi momento agmen dissipant. 1692.
Plus mille neci dati, quingenti capti, reliqui effuso cursu periculo se subripiunt. Cumulus victoriæ additus, in potestatem redactis Soyeri Comite aliisque minoribus præfectis, maxime verò Virtembergensium Duce, qui Versalias traductus, a magnanimo Rege Ludovico non ut captiuus sed ut hospes habitus. Audita suorum clade Margravius trans Nicrum pedem referre exercitum jubet; firmatisque valido præsidio Heidelberga Hailbrunaque, eidem adhærentibus fluvio, ipse, qua parte ad orientem humiliori fluit alueo, ulteriorem insedit ripam, intactam illam Germaniæ oram a præda, quoad liceret, prohibiturus. Non enim repellendo penitus hosti, eò si verteret signa, tanti erat, extenuato exercitu non clade solùm & fuga militum, sed intempestive per eos dies a Suevis auxiliaribus capto commeatu; cùm se Landgravii ambitione, qui seorsum agere cum copiarum parte obstinate voluerat, deterioris famæ discrimini ex infelici rerum eventu objectum videret; non obscure, ni statim ille suppetias mitteret, imperium se abdicaturum minitabatur. Aderat ibi Gustavus Hohenloi Comes, quem sibi ad Rhenanum exercitum legaverat Cæsar, suspicatus discordes dissimilesque animis supremos duces, nisi officiis ac dexteritate colligarentur, magna reipublicæ vulnera impositurος. Is ad Landgra-

Ab Ludovico Rege ut hospes habitus.

Margravius, & Landgravius inter se copias partiuntur.

Infausto consilio, quod Cæsaris Legatus emendare annititur.

1692. vium profectus valuit adeo ut quatuor peditum & pari numero equitum legiones Collegæ mittendas obtinuerit, quamquam ille, ita debilitatis viribus, Eberemburgum oppugnanti sibi male cautum videret. Nec falsa erat opinio. Oppidum quadringentis armatis tuebatur Boisius tribunus militum, qui ad deditionem vocatus, ferox responsum dederat, dictaque factis æquabat, dilacerato quotidie hoste atque obsidionali vallo eminus capultis, cominus conserta manu. Itaque præter spem decem præteriere dies priusquam vineæ ad fossæ labrum admotæ forent; nec satis adhuc ariete, quà daretur aggredientibus iter, decussa mœnia. Inter hæc Lorgesius depopulatus cis Nicrum Virtembergensem regionem, relataque a civibus, ne atrocius sæviret, ingenti pecunia, rursus Rhenum traduxit, oppido, cùm inopinato se tenuisset, opem laturus. Quod ubi Landgravio alius super alium attulit nuntius, celeriter vasa colligi ac solvi obsidionem jussit, manualibus majoribusque flammiferis ollis igne, quo discerperentur, injecto ne transvectionis difficultate moram facerent; transmisitque Rhenum prope Moguntiam, nullo accepto ab Gallis de via fessis impedimento. Inde in hiberna discessum, quæ ab utrisque, interjacente flumine, in proximo capta; veritis invicem, si quidpiam remitteret cœli intemperies, non otio hyemem transactum iri.

Germani Eberemburgum oppugnant lento progressu.

Frustraque tentatum deserunt.

Utrinque in hiberna procedunt.

Finis Libri Noni.

Li-

1692.

Liber Decimus.

UM ita inter Christianos Principes bellum geritur, Turcicum, minori licèt hoc anno patratum strepitu, non resedit. Cæsar postquam cognovit, Achmetem Regem Purpuratosque injecta pacis mentione tempus trahere, non rem seriò gerendam suscepisse, fœderis feriendi sermonem non interrupit; omni autem studio ad militares curas intendit animum; Polonos Venetosque obtestatus, ut extremo conatu secum urgerent communem hostem, nunquam ab armis discessurum quousque illum quidpiam maneret virium; & si se confirmaret, desæviturum eò vehementius, quò præ ceteris calamitas irritat fœlicitatem expertos; iisque acceptæ odium injuriæ, doloris pudorisque monitu, nunquam deletur. Hungaricum exercitum collecto undique officiis aut pecu-

Cæsar ad urgendum Turcicum bellum Fœderatos hortatur.

1692. cunia sociali milite supplere aggreditur. Sed cùm auxiliares longius educti eò adulta solùm æstate convenire possent, interim Varadinum admotis operibus (nam ex hyemali periturum obsidione spes decedebat) solicitandum ad deditionem statuit. Magni quidem intererat, arcem munitissimam, seditionis incitamentum perduellibus Hungaris dubiisque Transylvanis, e medio tollere. Heuslerius prolegato, quem Tekelii captivum, reddita huic tandem Aurora conjuge, dudum Cæsar in libertatem vindicaverat, aliquot legionibus aucto eo militum globo, qui per hyemem illinc commeatus excluserat, oppidum ineunte majo urgere cœpit. Duplex ad duo propugnacula ducebatur agger opere non incruento nec facili; oppidanorum incursu, qui vix non quotidie frequentes erumpebant, sæpius oblitus molientium sanguine nec parum dilaceratus. Productus denique ad fossæ marginem; inductæque machinæ opposita quassabant mœnia, pyrolmi interiorem edebant stragem, nullo tamen civium tumultu, quos tacitos continebant prætoris ac præfecti Janizarorum ferocia, factaque adventantis auxilii spes. Hæc neutiquam falsa erat. Nam Turcæ, cùm imparati adhuc prælio congredi nequirent, Jeni propinquo in oppido quinque contraxerant armatorum millia, qui noctu per intervalla munitionum (non enim continuo val-

Varadinum vi domari jubet.

Ei adducto vallo vis infertur.

Turcæ obsessis auxilium parant.

vallo copulabantur) se se immitterent in obsessam urbem. Rem per antecursores compertam Heuslerius cavit, eò celeriter traductis aliquot legionibus, quæ hostem conserta pugna retunderent dissiparentque. Is ubi suum nudatum consilium novit, se retulit priusquam adventanti occurreret. Inter hæc Germani, qui frustra fascibus fossam complere conati fuerant (flamma ex alto immissa torridam vorante identidem materiam, quæ summo studio congerebatur) everso nitrati vi pulveris objecto prope muros aggere, viam sibi ad oppositi propugnaculi frontem æquaverant, jamque decussis mœnibus ad transiliendas ruinas audacter vadebant; cùm prætor proposito deditionis signo posuit denique feroces animos. Facilè in eas conditiones conventum est, ut oppidum cum tribus circumpositis castellis, quæ adhuc Turcarum præsidio detinebantur, in Cæsaris potestatem traderet. Sibi militibusque (fuere ad duo millia) & quibus id voluntatis esset, Juliam abeundi convecta secum, quanta liceret humeris, re familiari facultas esset. In oppido repertæ septem ac septuaginta majores machinæ, bellici apparatus, ac præter opinionem, frumenti ad longam quoque obsidionem satis. Deditis parum servata fides. Fœminæ puerique dimissi, reliquis indicta servitus ni vicissim Tybisci & Pescabaræ præsidia in libertatem restitue-

1692.

Infestare.

Oppidum deditur Germanis, & quibus conditionibus.

Parum Turcis promissorum fides servatur, & quare.

1692. tuerentur; quorum alteri superiore anno, alteri per hos ipsos dies in deditionem acceptis, Turcæ violata promissi lege vincula injecisse redarguebantur. Pescabaræ inditum rupi nomen est, quæ Danubium duodecim, priusquam subeat Orsovam, passuum millibus inter angustas cohibet ripas rapidissimoque cogit ire amne. Immanis ibi spelunca est, ore in fluvium converso, ac tuta insidiantibus latebra. Hanc Antonius quidam protribuno Araviscorum, qui ea incolunt loca, ductor Veteranio post amissam Orsovæ appositam insulam indicaverat, impediendæ navigationi quammaxime idoneam; & ille subitariis operibus, trecentis armatis, curulibusque tribus tormentis munierat locum infestum jam inde Turcarum ratibus, quibus commeatus & rem militarem Albam græcam transvehere interdictum erat; &, si quæ per hyemem transgredi ausæ fuerant, haudquaquam impunè tulerant, catapultarum ictu depressæ laceratæque. Thraces incommodo admoniti, levibus non semel præliis illinc pellere Germanos tentaverant inani eventu; & Veteranius, quanti locus momenti esset, expertus, præsidium ad septingentos auxerat. Eò sub Veris initium pervenerat Halius prætor; qui facto promovendarum navium periculo, cùm se celeri cursu tormentorum jaculis, rapiente in adversum aquarum vi, subripere non potuisset, inhibere at-

Pescabaræ rupes & antrum describitur.

Quanti momenti foret.

atque Orsovam regredi coactus fuerat. Obitum discrimen ac sæpius deinceps obeundum (nam Hungarico bello explicatus cymbis Danubius Turcis opus erat) secum cogitantem subiit propositum illuc vertendi classicas vires ac paullum in deijciendis ex infensa adeo statione Germanis immorandi. Non enim eo præsidio rupes iisque munitionibus firma erat, ut diu obsistere oppugnatoribus posse videretur. Duobus armatorum millibus, aliquo etiam tormentorum apparatu in terram expositis illuc pergit. Et primò diruere obiectum vallum; antro deinde, ne quà pateret exitus, militem circumfundere; hostem denique intra illud propellere. His peragendis quidpiam absumptum virium nec parum temporis. Nam præsidiarii haud faciles nec inulti cedebant, operiebantque cadaveribus solum, quà danda via perrumpentibus erat, non sine tamen suorum clade. Ubi se tandem cavea conclusos vident, opem oratum mittunt ad Veteranium; qua ferenda, cupido licèt, abstinendum ei fuit. Quippe si levis, non suffecisset; & si plurima, Transylvaniæ periculum, cujus prope fines aliquot Turcarum legiones perduelliumque diversabantur, in aperto erat. Quamobrem illi, cùm ceterùm durare diu multumque nequirent, auxilii spe destituti hosti renuntiant, nulla si liceat injuria, se discessuros. Abditum intrare locum metuenti ac mo-

1692.

Turcæ illam superare aggrediuntur.

Obtinentque, fractis deinde deditionis conditionibus.

1692. moræ pertæso placuit dictum; quod etiam pacto firmatum non tamen tenuit. Abeuntibus illata vincula, nec prius soluta quàm pari Varadiniensibus reddita vice; atque ita jus, ut non raro, quia mutuo violari poterat, valuit. Rebus sic expeditis ad belli summam, quid admoto invicem exercitu gesturi forent, magna erat hominum expectatio. Quamquam jam æstas processerat; plurimumque adhuc inter se distabant, colligendis copiis occupati, Thraçes ad Albam græcam, Germani ad Mursam. Etenim Cæsari longius accersenda fuerant auxilia, nec priusquam appeteret autumnus, Dravum amnem ad conveniendum trajecerant sex Brunsuicensium millia, quatuor Monasteriensium, duo Danorum, & pari numero missi ab Octoviro Bojoario, totidemque Hibernorum a Vilhelmo Rege, quos dedititios utiliorem procul a patria navaturos operam reputaverat: firmiore, ubi nulla mutandæ occasio, ipsorum fide. Turcis alia steterat cunctandi causa. Halius Visirius ad moderandum imperium senecta invalidus, sed cupidus retinendi, cùm illud bonis artibus non posset, submotis quotquot tantæ molis capaces consilio ac strenuitate præcellerent, sibi tuendum assumpserat. Quocirca intra paucos initi magistratus menses, varia causatus, neci dederat prope quingentos civili aut militari præfectura illustres. Nemo non oderat

Serò utriusque partis exercitus ex hibernis discedunt, & quam ob causam.

Halii Visirii dolosa crudelitas.

rat abutentem ad privatum scelus publica auctoritate, dolebatque unius furiali ambitione rempublicam pessum ire. Non tamen audebat ulcus Regi detegere, clauso omnium consiliis, ex illaque feritate facilè Visirii erga se fidem, quasi noxia decuteret capita, reputanti. Verùm augescente in dies fremitu lamentantium ereptos sibi conjuges, parentes, fratres, mox in tumultum evasuro, plures Aulicorum, quibus diuturnius silentium crimini verti poterat, Regi tandem, quid impenderet mali & unde originem duceret, aperuere. Achmetes jam antea expertus, multitudinem vehementius furere, nisi cedendo ejus leniter excipias impetum, Halium abdicare se magistratu ac Rhodum ire in exilium jussit. In ejus locum suffectus Halius alter Mesopotamiæ prætor, quem pariter per eos dies mactandum mandaverat exauthoratus Visirius, novam suspicioni suæ victimam. Sed antevertit citatissimis equis ferales literas nuntius delatæ ipsi a Rege dignitatis. Lætus ille mutata sorte confestim in Aulam processit, non prius autem quadraginta dierum emensus iter quàm Vere adulto. Primùm ad interiores curas appulit animum, æmulo interempto pulsisque Sacrorum prætorianæque militiæ præfectis Muphtio ac Janizarcho, quos ei noverat familiarissimos, aliisque cooptatis qui, quæ ipse, sentirent suarumque penitus

1692.

Regi tandem detecta.

Punitur.

Turca propendent ad bellum producendum.

1692. tus essent partium. Deinde ad rempublicam se convertit. Utile ei quoque, bellum producere, videbatur. Non enim Germanos, Gallorum incursu debilitatos, diu ad utrumque bellum duraturos. In eamdem sententiam libere ac palam loquebantur Sulficarus & Maurocordatus legatione functi apud Cæsarem, quibus enixe abeundi veniam postulantibus, postquam plures menses negata, data denique fuerat, medioque Vere Albam græcam pervenerant. Non tamen de tanti momenti negotio Visirius absque Purpuratorum consilio (ut sunt cauta, quin etiam timida magistratuum initia) se uno auctore decidi, sibi tutum existimavit. Ii sententiam rogati leniter discreparunt, Visirii dictum tacitamque voluntatem sequuti; moderante plerumque ceterorum consilia potentioris desiderio, quod quisque venari annititur. Itaque Halius arma diutius periclitanda pronuntiavit; simulandum simul statuit pacis studium ad consopiendos hostes, ne aliquid audendo turbaret ejusdem quæsitæ spem; cùm præsertim sibi hoc anno ad prodeundum in aciem vires non suppeterent, ac satis foret, si tyronem militem assuesceret hosti melioremqne usu redderet. Rebus hoc pacto compositis deliberatisque, senescente jam æstate Albam græcam præmisso exercitu venit. Ad sexaginta hominum millia, in his sexdecim prætorianorum collegerat;

Instigantibus Sulficaro, & Maurocordato legatione apud Cæsarem functis.

Decernuntque, simulato pacis desiderio ad consopiendos hostes.

rat; Scytharum præterea quidpiam Tehelio attribuit, quibus aucto suorum agmine Transylvaniæ immineret, eòque averteret Veteranii copias distraheretque hostium partem. Germani ad quadraginta millia præter aliquot Hungaricas cohortes serò Mursæ convenerant; quò pariter Ludovicus Badensium Princeps vix sub æstatis exitum iter susceperat. Discedenti Cæsar, remotis arbitris, sedulò mandaverat ne milites in incertæ pugnæ discrimen daret. Meminisset, se gloriosam superiori anno victoriam de Barbaris reportasse, verùm adeo funestam ob legiones maxima cæde misere labefactatas, ut ejus prope pœnitendum esset. Nunc servandis viribus melius publicæ saluti consultum iri: Nam audaciora consilia extremæ in utramque partem fortunæ consentanea esse; mediocri, nonnisi cauta. His coercitus monitis, Mursam profectus signa movit, aditoque Petri Varadino, castra ibi metatus est; nec ultra progressus, fallensque expectati alicujus facinoris famam, vallo se communivit, Turcarum vim, si fortè irruerent, elusurus. At hi pariter circa Albam græcam per reliquum autumni tempus otiosi steterunt, victu reficiendis intenti, quæ adhuc pauca supererant, superioris Hungariæ oppidis; dum interim Badensis Petri Varadini arcem veteribus instauratis novisque excitatis operibus compleсteretur, nullo utrinque ad ea, quæ sibi pro-

1692.

Badensi Cæsar servandum militem mandat.

Quocirca otio æstas traducta.

1692. proposuerant, impedimento. Nec fluviatiles classes, magno conatu pecuniaque invicem comparatæ, licèt e stationibus nonnunquam progressæ, in aciem prodiere. Quiescentibus armis, vulgò increbrescebat rumor, pacem brevi compositum iri; quem per suam vagari gentem Visirius lætabatur, ita lenientem belli ægritudines, ejusque ferentem incommoda æquiore animo, ut citò desitura. Et Cæsar eò lubentius audiebat, hanc apud Turcas foveri opinionem, quò rei componendæ sermonem superbe contemnere visi fuerant jam antea a Vilhelmo Rege institutum. At plura casu evenerant, quæ Thracibus pristinam arrogantiam reddiderant ac feroces animos. Principio haud invitus Cæsar annuerat, mortuo Hussejo, Britannico apud Achmetem legato, Vilhelmum Herbertum successorem colloquium urgere, quod ille inceperat de finiendo bello, Regemque suum constituendæ pacis sequestrem iterum exhibere. Verùm & ipso Herberto, vixdum Albæ græcæ cum Visirio congressus fuerat, e vivis erepto, reputaverat fore apud Turcas (nec vana erat opinio) timidæ argumentum solicitudinis datum illico Hemskerkio Viennæ Batavorum legato negotium, ut nulla mora ad Visirium pergeret, intermissa pacis colloqnia instauraturus; præsertim cum paucos post dies Vilhelmum Pagetum, ut in id vehementius incumberet, Vilhelmus Rex eò pariter

Pacis reconciliandæ rumor incessit.

Quam Cæsar proponendam annuerat, sed honestis conditionibus.

riter maximis itineribus ire voluisset. Utrique Cæsar suo & Fœderatorum nomine, quæ se se ad extremum sententia maneret, & quas primò proponi cuperent, quas postremò, si non aliter posset, accepturi forent pacis conditiones, ægro quidem, nam intempestivum rei gerendæ tempus arbitrabatur, sed prompto ac facili animo credidit; veritus ne si, cunctando, Vilhelmi Regis propositum retardaret, ejus ab se voluntatem abalienaret, quam nosset Gallici belli moderatricem, & unde sociorum fortuna pendere plurimùm videretur. Visirium Hemskerkius Albæ græcæ convenit candidaque simplicitate, quas faciliores ferret redintegrandæ amicitiæ conditiones non gradatim discussa re, statim aperuit. Ille nactus hominem percommodum consilio, quod jamdiu animo volutabat, sibi ut Adrianopoli apud Regem præstò esset, admonuit. Quod ubi Pageto cognitum, metu ne tantum opus se absente conficeretur, confectique gloria in alterum prorsus verteret, accelerata quammaxime potuit via illuc sub idem prope, quo Hemskerkius, tempus advenit; eam celeritatem, aliorumque super alios oratorum discursum irridentibus Barbaris taciteque jactantibus fractam denique hostium ferociam expressumque necessitate renovandi fœderis desiderium. Confestim a Visirio in Purpuratorum senatum vocati, quæ vellent,

1692. Quid earum unusquisque Federatorum vellet.

Batavorum Legatus rei gerendæ parum expertus a Turcis deluditur.

Itemq. Britannicus Orator.

1692. lent, exponere jussi sunt. Vilhelmum Regem, dixere, diuturni misertum belli, quo cives Othomanici Imperii, plurimùm sibi suisque Britannis commercii utilitate commendati, conflictarentur, pacis conciliatorem ultro se offerre. Nec dubitare quin id gratum habituri sint, reputantes, nihil in rebus humanis inesse boni, si desit quies. Inimicitias mortales esse, dummodo ad eas dirimendas faciles afferantur animi, ac mens in futurum potius quàm in præteritum versa. Hanc mentem Germanis, Polonis, Venetis Vilhelmum indidisse; nunc sciscitatum misisse an eadem Turcas maneat. Visirius, parem in Achmete non desideraturos præfatus, legatos impulit ut dicendis conditionibus, quibus otium haberi posset, compendium facerent. Dictæ primùm, quæ graviores erant (hæ superius memoratæ sunt), cùm Halius astu se docilem ad paciscendum simularet, atque inde Pagetus arbitraretur (fortasse ignarus, quas Hemskerkius ingenii simplicitate protulisset), ubi ad æquiores descensum foret, illum prius duriorum metu consternatum facilè æquioribus captum iri. At secus accidit. Legatis e curia digressis, Halius in iram acerrime effusus conquestus est: eò tandem Othomanorum potentiam ludibundis hostibus adductam videri, ut cujus antea, ab atavis usque, terrore percellerentur, nunc adeo contemptui ha-

Ipsorum ad Turcicum senatum verba.

Visirii Legatis astutum responsum.

Ejus ad irritandos ad bellum animos in Senatu concio.

haberent, ut non paucá solùm, quæ in pote- 1692.
statem redegissent, oppida sed Albam græ-
gam, dudum ex ipsorum unguibus evulsam,
integrasque provincias, quas adhuc ne tentare
quidem ausi fuerint, Turcico Imperio Majorum virtute conquisitas, repetant. An tantam audaciam ferendam esse? Et non cuncta potius in discrimen adducenda, quàm fæda ignominia, hisce si vellent annuere, invictæ olim Turcarum genti partæque tot nobilissimis triumphis gloriæ inuratur? in discrimen verò? Excidit casu formidolosum verbum, cujus nulla se offert dicendi ratio. Quid enim? Quidpiam ne nobis ex immenso Asiæ Africæque tractu decessit? Quid nobis in Europa per decem annos, quibus hoc bellum viget, e pristinis regionibus decerptum est? Servia, Dacia, Bulgaria, Bosnia, Thracia nostræ sunt. Serviunt Achmeti Macedonia, Græcia, Illyrium, Epirus. Ejus auspicia sequuntur Ægæi atque Jonii Pamphiliique maris insulæ. Pulsi nec penitus quidem Hungaria sumus, Peloponneso dejecti. Quota ista amplissimi Imperii pars? Quid isthinc militum delectui, quid vectigalibus atque ærario damni? Contra verò quanta Cæsari Gallici belli moles, quantum detractum virium? Id utique in aperto dudum fuit, ejus exercitu frustra, ut in aciem prodiret, lacessito; qui paullo ante, quid sibi superandum

1692. proponeret; non quid sibi proposuisset, superaturus ne foret, ambigebat. Cur igitur absurdis petitionibus ingravescunt, nosque idoneos reputant in quos illudant? nisi freti civium nostrorum socordia ne an torpore, quo vulgò pacem velle perhibentur. Producto bello, si me audiat Achmetes, quàm vana illi ducantur opinione, admonendi sunt; & cùm se falsos fuisse compererint, cadent animis; nullusque dubito, satis superque habituros, si res in pristinum locum restitutas integrandi fœderis pretium statuant. At plebs fraudato suo pacis desiderio tumultuabitur? Primùm: ego ne unquam Regi auctor sim, ut e vulgi levitate moderandæ reipublicæ consilium capiat? Fremit ille, sed pavet; æstuat, at fervit. Facilè deinde variat, si probe, quid sit in rem suam, instruatur. Procul enim cùm non intendat ingenii aciem, præsenti capitur rerum specie; quæ inde sint emersura, haud assequitur. Intelligat modò, quas ferat hostis implacabilis dirissimas pacis conditiones; & pacem, ni diuturnus me fallit rerum usus, pari, quo nunc in eam ducitur, studio aversabitur. Diligenter edoceatur, non eo tantùm vulnere, licèt atrocissimo, quod præsentes conditiones inijcerent, Othomanicum Imperium dilacerandum esse; sed longe in posterum atrociori. Agi enim ut in hostium potestatem dimissis alibi validissimis oppidis, alibi

bi nobilissimis provinciis, aditus ad immunitas interiores partes aperiatur, ut ubi modò tutissimo perfruimur otio, & nullo percelluntur servitutis aut ignominiæ timore Threiciæ nurus liberique; tunc periculum adeant, ipsaque morte asperiorem, pavidam perpetuò vitam vivant. Et sane haudquaquam gravabitur, tantam perniciem luctuosamque malorum colluviem aliquo diuturniore militiæ ac tributorum incommodo ab se propellere. His omnium assensu ac plausu decretis, Visirius Regi sua sponte in bellum propenso Senatusconsultum detulit; jussusque ex ipso rem gerere, confestim in concionem vocat, quotquot in Aula præfecti militares aderant civilesque magistratus ac simul popularium cujuscumque ordinis primates; aperit, quas hostes proponerent fœderis feriendi leges; indicatque, Achmetem suam e suæ gentis consilio statuere sententiam velle. Bellum incredibili strepitu conclamatum est; vocesque mixtæ horrore atque indignatione eò magis invaluere, quò Visirius promulgatas conditiones maligna interpretatione duriores reddere conabatur. At bellum, infit, pecunia ac milite opus habet; quæ contribuere si acerbum videatur, satius esse illud vel ingenti damno, ut ut queat, componi, quàm neglectum asperiores ærumnas parere. Horum nihil defuturum vociferati, dum-

1692.

Eiusdem ad populum.

Bellum ab omnibus conclamatur.

1692. modo vitam, libertatem, perpetuam Majorum gloriam tueantur; Halium id cupidissime appetentem ad arma incendunt. Dein legati diligentius custoditi, ne cum aliis colloquia sererent prioraque dicta interpretando aut mitiora proponendo frangerent tumultuantium insanum impetum; mutandæque sententiæ, ut facilè vulgus impellitur, imperitæ multitudini argumentum darent. Non tamen dimissi, quamquam per plures menses, quibus discedere prohibiti sunt, sæpius discedendi veniam quæsierint seu exosi inutilem moram seu Barbarorum animos, tentando, penitus scrutaturi. Quid ipsi attulissent, quodque Adrianopoli conditionum, quas daturi essent, factum judicium fuisset, celeriter per provincias dispersum pares ubique turbas concivit mutavitque mentes, haud ægre civibus ad militiam tributaque se se offerentibus; quorum neutrum in amplissimo Imperio, ni desit animus, unquam deficiet. Ita Visirii sagacitate eadem ars, qua Legati coalituram speraverant, pacem diremit. Adeo in omni re pertractanda illud primum: nosse hominum ingenia, & quid iis expugnandis e temporum varietate magis congruat. Hæc partim in proximum annum cecidere. Magnas Cæsari auxit curas infecta pax; experto in se unum jam prope intentam barbarici belli tempestatem. Parum enim vel hoc anno Sarmati-

Ac deteritur.

cis

cis armis profectum est. Rex insito, quod verè nunquam posuit, in Turcas odio, ac vehementer, ut diximus, a Cæsare oratus aliquod in ipsos edere, suppleto exercitu, illustre facinus cogitaverat. Id in animo sibi esse, renuntiandum Fœderatis miserat initio Veris Carolum Mauritium Vottam e Soc. Jesu, eique mandaverat ut de re gerenda cum Cæsare conveniret, ab eoque idcirco peditum quidpiam, a Pontifice maximo pecuniæ quæreret. Carolus ubique libenter auditus, actæque Regi gratiæ. Nullam tamen ab Leopoldo retulit opem, causato vix sibi satis legionum esse ad sua tuenda; re vera suspicato, inutilem fore; tarde Polonis, ut hactenus, in expeditionem profecturis. Ad reliqua responsum datum: suis quisque viribus suoque arbitratu hostem urgeret. Sic enim, si fœderis constet fides, citò melius debellari posse. Manebant veteris diffidentiæ semina; elusaque non semel promissa nunc quoque parum in pretio habita. Ab Innocentio quinadena haud amplius expressa scutatorum millia, obtentis ærarii angustiis ac palam, ut aperto erat ingenuoque animo, exprobrante tantam hactenus nullo proventu immissam pecuniam. Mussitabatque, male quemquam illici ad ferendum auxilium illata injuria. Sacerdotium indicabat, per id fere temporis adversus Pontificiam auctoritatem ab Rege assignatum, ejusque

1692.

Poloniæ Rex de belli gerendi ratione cum Fœderatis agit.

Parum auditus.

1692. que patrimonium infessum militibus; ut qui eo Romæ donatus foret, adeundo intercluderetur. Hinc remissior ad belli curas Joannis animus, auditusque Deurisus, qui ab Safa Gergeio Scytharum Regulo dudum advenerat non magis officii causa, quàm quòd novus Princeps popularibus diffidens, quibus invitis in exauthorati Selimi locum ab Achmete Rege suffectus fuerat, ostentare cuperet cum Sarmatis amicitiam, qua tutior inter cives esset; ejus autem se daturum, si vellent, documentum diceret, reconciliando ipsis non sine Reipublicæ utilitate Turcarum fœdere. Et in id quidem, belli tædio, Senatus inclinabat. Tenuit tamen Regis sententia, ne quid præcipiti consilio decerneretur; valuitque ad retinendos animos, quòd Scythæ interiores regni provincias, ubi nondum grassati fuerant, ferocissime per hos ipsos dies popularentur; videreturque, affectata interim amicitia, damno ludibrium additum. Itaque ad arma sed lentius & minori apparatu discursum est. Cùm jam prope adesset autumnus, collectum exercitum supremi duces (nam Rex abstinuit ob adversam valetudinem vel potius eventus metu) Kamæneco admoverunt; incerti oppugnarent verberarent ne, illic ex occasione rem decreturi. Pluvium quammaxime cœlum erat, patebatque, mollito solo nec vineas duci, nisi extremo ac fortè inutili conatu

Poloni Scytharũ legato privatam cum ipsis Turcarum pacem spondenti aures præbent.

Sed ab Rege dissuadentur.

Kamæneco admovent copias.

tu, nec milites sub dio durare posse. Visum proinde, obsessis itineribus arcere oppidum commeatibus, & longo sed tolerabili obsidentium incommodo ad inediam redigere. In id Sniatinum Coccinumque ad Naparim, unde via illuc aperiebatur, præsidiis firmant, erectumque inter duos illac in proximo defluentes rivos castellum, cui ab sanctissima Trinitate nomen inditum, tricenis machinis & quatuor millibus armatorum muniunt. Quæ dum illic geruntur, Soraca ad ipsum Naparim sita & superiori anno ab Sarmatis capta cinctaque novis operibus oppugnatur. Mustaphus prætor sex illuc Turcarum millia, duo Valachorum Cantamirenus eorumdem Regulus, tria Scytharum Noradinus adduxerat cum duobus vicenisque tormentis & multo belli apparatu. Oppidum, quod proprio aliquo damno eorum singulis incommodabat, diviso ad æmulationem labore trifariam subibant. Intus sexcentorum præsidio Rappa tribunus imperitabat; qui ubi vidit hostes contempta muralium jaculorum procella, quamquam pluribus funesta, audacter promovere aggerem, bis cum valido erumpens globo, ejus quidpiam delevit inflicta excubitoribus ingenti cæde. Barbari tamen insistebant operi eòque celerius terram moliebantur, quò cunctatio periculi plena erat; jamque suspenderant cuniculis mœnia, & ad fos-

1692.

Aliquot circa illud muniunt oppida in obsidionem intenti.

Soraca a Turcis oppugnatur.

1692. fossam prope successerant; cùm intempesta nocte præsidiarios omnes tribunus educit, jussos usque adeo pugnam urgere, dum hostis obsidionem solvat ac pedem referat. Longe illum antecellere armatorum numero; sed inconditam collectitiamque turbam, repentino præsertim pavore fractam, nullius pretii militari viro ducendam esse; cui simul addat vires infixa penitus menti opinio: vincendo retineri facilè vitam posse; nec aliter posse, desperata propemodum auxilii spe. Hæc ubi dixit, triplici agmine in hostem irruit. Primos vix non incautos opprimit; reliquos morientium gemitu consternatos colligere non finit animum nec stare loco; pulsos e vineis ad vallum usque prosequitur inflicta ingenti clade stratoque cadaveribus solo. Tantus hinc timor incessit Barbaros ut ipsa nocte extinctis luminibus taciti convasaverint, relicta machinarum bellicique instrumenti parte ne iter, corrupta fœdis imbribus via, retardarent. Ipsorum duo millia, centum quinquaginta præsidiariorum oppugnatio, quæ novem non amplius tenuit dies, absumpsit. Quieta deinde processit hyems. Veneti, quamquam diligentiùs se ad bellum instruxissent, deteriori tamen quàm Sarmatæ, fortuna usi sunt. Vix annus incœperat, cùm Carabusæ paucorum fraude ad Turcas defecere. Decem ab occidentali Cretæ insulæ angulo passuum

A Polonis defenditur.

A Turcis deseritur.

Carabusæ arx a Venetis ad Turcas deficit.

suum millia adversus Cadiscum promóntorium 1692.
e pelago surgit scopulus, qui cornua utrinque protendens fidam navibus stationem præbet. In vertice ad portus tutelam sedet arx loci natura & munitionibus valida, quam Veneti, ut prius armis ita & Cretensi pace cum Suda (Amphimalim prisci vocaverant) Spinaque longa, omni reliquo cedere coacti regno, retinuerant. Satis ibi in una militum cohorte præsidii erat, cui fortè centurio datus Lucas Rocca Neapolitanus, perditus & audax indole, longe verò deterior opinione acceptæ inultæqué injuriæ, quòd infami conjugio maculosus in ordinem redactus fuerat, nec unquam vulneri, licèt iterum primipili honore donatus, cicatricem obduxerat. Is oblatam vindictæ occasionem avide arripuit. In suam facilè sententiam conciliatis signifero Francisco Peronio populari suo aliisque militum, quos ex morum similitudine ad scelus fore dociles ominatus fuerat; de arce prodenda transegit cum Cydoniæ præside, pactus proditionis auctoribus sociisque prædam ac libertatem. Accepta dataque fide, nactus diem, qua Græcorum plures ad sua negotia, prætor Franciscus Donatus inermis ad portum diverterat, repente milites ad arma vocat, inclamans adesse Turcas. Facto agmine in fronte proditores locat, intentisque pyroscorpionibus prætorem tumultuantium ani- *Quo pacto præsidium eluditur.*

 mos

1692. mos modò terrere modò lenire frustra obnitentem, dein quotquot ab re alienos putabat, ipsa sceleris novitate fractos opprimit, Turcisque in arcem prius expilatam receptis vinctos tradit, infandi criminis auctarium. Eos Respublica scutatorum non ita multo post quinis millibus in libertatem asseruit, ulta memorabili pietate proditoris perfidiam. Et reliquæ duæ Suda Spinaque longa iisdem artibus in discrimen venerunt, conductis mercede insidiatoribus, qui eas Thracibus desponderant. Valuit Sudæ, ut in recenti fraude, suspecta omnium fides ad præcavendum; factum Spinæ conjurationis indicium illam extinxit auctorum sanguine. Hæc irrito conatu clam gesta. Verùm & pari successu urbes hoc anno invicem per ea loca armis tentatæ hostibus restiterunt. Mocenigus imperator, vixdum per anni tempus aperto ad navigandum pelago, de re gerenda militare Consilium habuit ostenditque placere Senatui otio æstatem haudquaquam traduci, sed jam prope senescentem armorum gloriam aliquo illustri facto revirescere. Sub signis recenseri peditum undecim amplius millia. Adesse, qui eos imperio regat, Comitem Sigismundum Trautmestorfum in demortui Deghenfelti locum suffectum. Romanam Melitensemque classem cum validis auxiliis advenisse; & bellici apparatus affatim suppeditare; satis proinde comparatum

Veneti pecunia Prætorem redimunt.

ro-

roboris ad splendidum quidpiam audendum. 1692.
Ex hac rerum notitia promere, quid e republica ducerent, invitati, sensere alii Mitylenem aut Coum invadendas, expugnatu faciles, quòd incuriose habitæ ut extra metum; situ ac feracitate opportunas, retentu non difficiles maris classiumque potentioribus. At visum, intra Othomanici Imperii viscera non penetrandum ne nimio dolore Turcæ socordiam excuterent, qua modò plurimùm debilitarentur. Chalcis aliis, frustra licèt non semel proposita, in sermonem rediit. Sed rejecta, præoccupatis infausto dudum eventu animis, & quia præsidio valida, major credita oppugnantium viribus. Plausu excepta Mocenigi sententia Cydoniam indicantis, quam sciret, sui fiducia incaute nulloque legionario milite custodiri; vix autem octingentos continere cives ad arma ferenda idoneos. Ea subacta, haud inanem predituram spem restituendi Reipulicæ Cretensis regni, non capto inde solùm faustæ expeditionis omine, unde ante annos duos & quadraginta, cùm illa in Turcarum ditionem concessit, perituri emerserat; sed ex popularium voluntate, qui barbaricæ feritati nondum longo usu occalluerant; se seque proinde, ubi se daret occasio, in libertatem communi consensu vindicaturos, opinio erat. Nec timendum, ajebat, quin distracto alibi exercitu, aliquod

Militare Consilium quid agendum sit deliberat.

Variant sententiæ.

Mocenigus Cydoniam invadere statuit, qua ratione commotus.

1692. interea Peloponnesus discrimen obeat. Non enim plus abesse a Creta millibus septuaginta; promptus idcirco expeditusque eò reditus. Vix autem credi posse, exiguas Barbarorum copias, quæ nunc in Bæotia versantur, isthmum ingenti præsidio insessum transgressuras; aut certe, si audeant, sine piaculo redituras. Cydonia decreta, exercitus cum omni machinarum genere parum progressa æstate in naves imponitur. Fuere peditum duodecim millia cum auxiliaribus, equites octingenti. Mille præterea pedites, quadringenti equites, & aliquot provincialium cohortes Marino Michaelio proprætori ad isthmi tutelam dati; jussusque si periculum ingravesceret, eò cum excubantibus ad Ionicas insulas quinqueremibus accurrere Vincentius Vendraminus. Rebus ita in Peloponneso dispositis, classis in Cretam navigavit, brevique trajectu tenuit Cydoniæ litus. Descendentibus nulla hostili incursu facta mora. Progredientibus ad oppidi mœnia obviam fuere Turcæ, qui tamen ad primum telorum conjectum celeri cursu pedem retulerunt. Quieti deinde Veneti, sed non improviso, ut rebantur, adventu nec imparatis oppidanis, ad rem bellicam se accingunt. Hos enim biduo ante Gallica oneraria navis, quæ Nauplia suas illuc merces advexerat, hostem mox affuturum, commonuerat. Quocirca Turcæ suburbia, ne quid

Illuc navigat cum exercitu.

quid sibi negotii facesserent; igne deleverant, 1692.
armaverant muros machinis; & oblatum discrimen Cretæ prætori, ut opem submitteret, nuntiatum miserant. Qua parte illic ad boream vergit litus, lingua in altum protenditur, fluctibus Amphimali sinus ad orientem opposita. *Urbis situs ac munitiones.* In occidentali ejus ora prope fauces pelago imminet plano loco Cydonia, vetustissima Samiorum colonia, quam Veneti, dum Cretam in potestate habuere, firmaverant quinque rostratis propugnaculis & lata fossa. Turcæ postmodum duas addiderant semilunares munitiones; alteram rostrum propugnaculi, quod a S. Demetrio nomen habet, alteram eidem propugnaculo continuata sinistrorsum mœnia protegentem. Assanus, qui Patris Peloponnesiacis, cùm oppido Veneti potiti sunt, nunc Cydoniæ præerat; eique consilii socius at longe præstantior militari arte assidebat Barbus Epidauri & ipse Limeræ dudum præfectura diuturnaque propugnatione clarus. Hi Venetos vallum ducentes, immisso frequenter armatorum agmine inflictaque majori quàm referrent clade, divexabant. *Oppugatio describitur.* Oppidanis erumpentibus faciebat animos ostentans quotidie sese in proximis collibus tumultuario delectu conquisita suorum turba, occasionem ac locum, quà in oppidum perrumperet, circumspectans. Verùm ubique obstruebat aditum ductus per mille quingentos passus ad isthmi

1692. isthmi angustias a Venetis agger, fossa atque undecim castellis munitus, æquo spatio distinctis. Nec per infrequentes illuc stationes penetrare spes aderat, excubantibus ubique hostibus, qui tamen ad tutandum aggerem ingenti numero distracti lentius vicissim agebant ad muros vineas trahebantque moram. Itaque, ut facinus accelerarent, submovere longius collectitiam illam Turcarum manum decernunt. Dum promoventur signa, Barbari intra nemus se condiderant arte simulantes fugam, rati sic hostem, ut minus sibi caveret, in negligentiam inductum iri. Nec spes eos decepit. Karæ Mursæ veterano militi, qui expugnandæ jam olim Cydoniæ interfuerat, confectoque Cretico bello partem proximi Rhitimnensis agri merito virtutis acceperat, datum ab insulæ prætore negotium fuerat ut raptim conscripto milite opem vi aut arte, prout occasio ferret, obsessis daret. Is facto quatuor millium agmine, modò huc modò illuc globatim, ut fatigaret falleretque Venetos, concursabat. Postquam inani successu diu vagatus, iis ludibrio se potius quàm timori esse credidit, equites aliquot, peditem singulos ab tergo excipientes nemore abdidit, quod mare contingebat; condictoque oppidanis ut concubia nocte haud procul inde hostem aggrederentur ejusque omnem in se curam averterent, dum interim per nota vada quidpiam paratæ

Turcarum turbam aggredi decernunt.

ratæ

ratæ opis clam perrupturum in urbem foret. 1692.
Centum pervaserant, cùm fraus innotuit, crebroque telorum ictu via ceteris, ne pergere auderent, obsepta est. Kara minori licèt quàm speraverat eventu lætus novas ex ipso nemore struxit insidias. Hostes lignandi causa illud intrantes, & Illyriorum turmas ad extremam oram, ut præsidio lignantibus essent, stetisse videt. Eò usque dum fasces colligerent, quievit. Deinde ab latere ab fronte palatos invadit, plures obtruncat; nec equitatus fugientibus tutum receptum dabat, ipse pariter in discrimen adductus. Quo comperto Trautmetstorfius omne confestim illuc adduxit equestre robur retuditque promiscuâ cæde Turcarum impetum. Interea oppidani concitatas auxere turbas. Foras egressi, magnam obsidionalis aggeris partem æquant, solo stratis excubiis. Jamque pergebant ad corrumpendas machinas, ni legiones Romana & Melitensis eos transversis jaculis male multatos coegissent sibi, relato pede, prospicere, pluribus utrinque desideratis. At clades longe major Venetis ex fuga morbisque accidebat. Milites aperto cœlo solis æstum noctisque intemperiem plures jam dies exceperant tabernaculis destituti. Hinc passim dissoluta corpora aut moriebantur aut febri correpta viribus deficiebant. Et mille amplius Gallici nominis, in Italia conscripti e desertorum collu-
vio-

1692. vione, catervatim ad Turcas diffugerant; libero inde commeatu, quo vellent, discessuri. Non ideo tamen deseruere Veneti vincendi spem; quin eò magis ad accelerandum incensi, quò plures dira calamitas inutili mora quàm ferrum absumptura videbatur. Igitur severiori studio excussa gregariorum segnities aut negligentia, qua plurimùm adhuc in expediendis machinis promovendoque vallo capti fuerant. Triquetram munitionem ante Demetriani rostrum propugnaculi (quippe alibi fossoribus malignus ager) oppugnandam susceperant, illinc, ut olim Turcæ, in oppidum pervasuri. Parum per tricenos dies processerant vel incuriose productæ vineæ. vel hostium vi dissipatæ. Nunc brevi ad fossæ labrum adductæ apertisque ariete lateribus data facilis ad irrumpendum & lata via. Sine mora concurritur. Agmen ducebant Eques Hierosolymitanus Hieronymus Minuccius & Comes Bartholomæus Soardus. Erant in fronte pyrochitrophori, a tergo pyrobalistis armati ducenti Melitensium. Ad primos ictus Barbari vacillarunt nec diu sustinuerunt hærentem vestigiis hostem; cui tamen, dum vallo se contegit, plures ex oppidi lorica telis obruti adempti sunt. Nunquam deinde ea statio quieta nec sine cæde. Quin erumpente flamma ad intimam propugnaculi oram e nitrato pulvere, paullo ante ab oppidanis in cur-

cuniculum inducto, iisque irruentibus tantus coepit Venetos pavor, ut nemo non jugulum aut terga dedisset, nisi Ludovicus Cittadella Veronensis eques Hierosolymitanus ad primos legionis suæ, quæ ibi fortè præsidio erat, progressus ordines, torpentibus animos restituisset coegissetque, pulsis post diuturnum certamen Thracibus, gradu insistere. Magni locus ad rei summam momenti erat. Ex ejus quippe latere Demetrianum munimentum celeri eventu arietibus quatiebatur, unde ad mœnium ruinas promptum ac tutum iter. Fossa, ne subituris moram faceret, æquanda erat. In id subverti ejus marginem sulphurati vi pulveris, illamque ruinis potius quàm fascibus complere Trautmestorfus satius duxit. Non uno loco rupit aggerem furens ignis abstulitque casu partem semilunaris operis, in clivumque ex adversum oppido desedit humus. Oblatam occasionem Thraces arripuere, prosilientesque in Melitensium cohortem, quæ tunc ibi stationem agebat, ferociter adeo impressionem dederunt ut ei stare non licuerit. Victoriam prosequuti, parum abfuit quin machinis potirentur. Sed obstitit Venetorum globus, qui suis auxiliatum in tempore accurrit. Integrata isthic magno strepitu fera pugna, e vallo e mœnibus immisso invicem recenti milite; utrinque ratis, in ea munitione oppidi fortunam vertere. Nec prius certan- 1692.

1692. tandi finis, quàm fracta demum Turcarum ferocia & promiscua nece Veneti, unde protrusi fuerant, se restituerint. Hinc iis superandi oppidi oblata spes, quamquam dimidia parte imminuto exercitu pervicacia oppidanorum vincenda erat. Et hi quidem, diruta machinis propugnaculi fronte multaque nece debilitati, jam tandem obnitendo haud satis erant, nec ulla, quamobrem obdurescerent, celeris validique subsidii lux affulgebat. Non enim ex insula tantum conscribi licuerat Turcarum ut ad viam ferro sibi aperiendam suffecturi viderentur. Et Mursa, qui rursus per vada bis centum aliis immissis in urbem equitibus excubias iterum fefellerat, diligentius observabatur. Mari verò plus adeo poterant Veneti, ut Barbari classe aut nihil aut frustra ausuri essent. Quamobrem isti, quod proximum auxilio erat, Peloponnesum invadunt, Cydoniæ periculum graviori Venetis oblato discrimine propulsaturi. Liberius Geracharus erat Lacon magni inter Græcos nominis, quòd audaces turbulentosque animos gereret, dum suæ gentis reliqui servirent. Collectis quinque popularium millibus ad Turcas Peloponneso dejectos accesserat, odiosum ceteroquin auxilium superbe dudum in Græcos veluti in servos dominatis; faciebatque recuperandæ provinciæ spem clientum ope suaque inter populares auctoritate, quibus ostenti simile vi-

Turcæ Peloponnesum invadunt.

Quibuscum Græcorum plures coniunguntur.

videbatur, longiùs repetita vetustatis memoria, strenuus Græcus & armis potens. Igitur postquam in Cretam Veneti se distraxerant, non dimittendam occasionem professus, Turcarum prætori, qui propinqua in Bœotia castris se continebat, detulit: advenisse tempus, quo datam de liberanda Peloponneso fidem persolveret; & quid in animo sibi agendum proposuisset, exposuit. Laudibus promissisque oneratus, potestatem, quæ vellet, agendi accepit, simulque equitum plures certamque sponsionem, se mox cum omni exercitu, si fortuna cœptis arrideret, sequuturum. Re comperta Michaelius diligentem ad isthmi fauces intercludendas convertit curam. Isthmus, ubi latior decem; ubi angustior, quinque fere patet passuum millia. Ei statim e Peloponneso difficiles occurrunt montes, qui tria tantùm provinciam intrantibus præbent itinera. Quod ad dexteram flectitur in Corinthiacum sinum, asperrimum identidem ac plerumque jumentis fere impervium. Alterum in Saronicum mare versum trahendis impedimentis facile, sed per aliquod spatium angustissimum, hinc imminente pelago illinc prolixa rupe. Tertium ad Corinthi sinistram sub ipso colle non adeo lene, verùm nulli obnoxium periculo ac brevius in mediterranea ducit. Duo extrema Michaelius aliquo angustis locis præsidio satis obsepit. Medium, quà conjecta-

1692.

Isthmi Peloponnesiaci descriptio.

1692. bat adventurum hostem, contractis, quot potuit, legionariis militibus vicenisque insuper provincialium Græcorum centuriis, Fabio Lanojæ legionis instructori muniendum concludendumque attribuit. Ad tumuli, ubi Corinthus jacet, radices magna continuo tractu eminent saxa in valli speciem. Ibi tutissimo in loco, qui vel militiæ inexpertis addere potuisset animos, Græci locati, levi negotio pyroscorpionibus transgredi nitentem hostem cohibituri; in ulteriori proxima valle legionarii, quibus dextrum latus ala equitum contegebat. Istac Liberius, ut opinio fuerat, quadrato agmine faciebat iter succedebatque saxis propter imum collem assurgentibus. Cùm collectitius ille popularium globus, priusquam hostes interiores fierent, nullo ipsorum damno vix jaculatus in apertam fugam per abruptos colles se dissipavit, abjectis animis statim ut eos ad se audacter venire vidit. Expedito illic itinere Liberii agmen progrediebatur, cùm procedenti legionarii Veneti a fronte, equites ab latere se sé obiecere. At citò repulsi ab Turcarum ala, quam Liberianis prætor præsidio dederat, quæque irruens, hostium ferocioribus obtruncatis, reliquos celeri cursu abeuntes dispersit. Michaelius, cùm in eo rerum discrimine aliud non posset, misit illico, qui palatos colligeret revocaretque Corinthum pedites, Naupliám equites ire

ire juberet, præsidium aucturos. Aperto in provinciam aditu quinque Turcarum millia cum ipso prætore prægressis cum Liberio Græcis præstò fuerunt. Argos profecti, & quà blanditiis quà minis popularium fidem solicitare adorti, nihil proficiunt; misera gens ærumnis jamdiu stupida, & quo consilio fugeret ingruentem pestem, ignara, sylvestres deviosque in montes se abdiderat, relictis domibus exiguisque pauperum larium fortunis. Quod ubi hostes vident, nec se præda satiari posse, cuncta ferro flammaque devastantes, exurunt vicos agrorumque instrumenta, obtruncant armenta, herbas frugesque corrumpunt, nulli frugiferæ arbori parcunt. Inde periclitaturi, quid posset illatus pavor, Naupliæ se se ostendunt. Vi tormentorum submoti laceratique, nec ausi interius se inferre, metu ne Venetorum exercitus classe redux Isthmum intercluderet, referunt signa, Corinthum, si cœptis sors annueret, invadere cogitantes. Aderant inibi cum Michaelio proprætore hominum tria millia; nec Turcæ ad verberanda mœnia machinas adduxerant. Vim proinde præsidiariis haudquaquam veritis, una hostes manebat spes expugnandæ arcis, aquatio interdicta, quàm plurimùm ab externo fonte oppidani petebant. Nam qui mirabili substructione intus emicat, ut non ante, nunc minus, aucto virorum numero, suffecturus re-

pu-

1692. *Turcæ Sociique Græci Peloponnesum populantur.*

Receduntque.

Corintho frustra tentata.

1692. putabatur. Itaque circumsesso tumulo Turcæ, & latice extra minoris teli coniectum surgente potiti, quid sitis suasura obsessis foret, expectabant. Aliquot ibi morati dies, cùm comperissent, jugem interiorem aquam parce utentibus satis præbere potus; conscii quoque hostilem classem mox affuturam, suburbiis incensis isthmum remearunt. Mocenigus imperator ad primum turbatæ Peloponnesi nuntium, plus ei veritus est quàm res postularet; missisque repente bellicis navibus cum ipsarum præfecto Hieronymo Priulo, qui retardaret Thracum consilia; ipse de Cydonia deserenda castrenses majores primùm duces, dein navales, quibus rei decernendæ jus erat, consuluit. Castrensium una sententia fuit: ab urbe jam prope enecta non discedendum, nec dimittendum, brevi interjecta mora, tot laborum, sanguinis gloriæque fructum; quem certò referendum portenderent & vineæ ad fossam productæ, & semilunare captum opus, & nudata mœnibus contigui frons propugnaculi, & consternati cives ædium ruina (id enim ollarum nunquam intermissa tempestate evenerat), milites plurima suorum nece; quodque facinus certum redderet, desperatum obsessis auxilium intercluso mari contractisque ex insula, quotquot diuturno delectu contrahi militum potis fuerit, non ea tamen frequentia, quæ inimicum vallum au-

Mocenigus audito Peloponnesi periculo illuc a Cydonia redire statuit.

Præfectis militaribus repugnantibus, atque uno & altero navalium ducum.

auderet perfodere ac superare. Interea de Peloponneso nullam habendam solicitudinem. Etenim quæ ibi essent munitæ arces, nihil sibi timere ab incondita fugacissimaque & nullis instructa machinis, ut modò res erat, hostium colluvie. Populationibus autem nil nisi privatorum cieri lacrymas, quæ facilè pari Principis beneficentia restinguantur. Ad hæc Trautmestorfus addidit: se de Cydonia in potestatem redigenda spondere posse; de incolumi exercitu tantoque belli apparatu ad naves reducendo haudquaquàm posse. Cùm ex infelici successu plerumque flaccescant animi; iisque fractis, dissolvi disciplinam, quæ una tuti recessus munimentum est. Castrensi Mocenigus sententiæ non acquiescebat, secum reputans, qualecumque Peloponnesi discrimen victa Cydonia pluris ducendum esse, ab eo præsertim cujus imperio fideique commissa foret rerum summa. Nam communis consultationis infelix eventus reliquis imprudentiæ, imperatori delicto vertitur. Huic proinde, si quid anceps deliberandum proponitur, cauta consilia probabiliora. Ceteri, quibus, deserente fortuna, parum noxæ; arridente præmii & gloriæ plurimum futurum sit, lubentius audent. Duodecim, ajebat, huc adduximus armatorum millia. Horum tria mors abstulit; duo intercipit incommoda valetudo; decem amplius centuriæ signa 1692.

de-

1692. deseruerunt; totidem non ita multo post Auxiliares discedent. Duo minimum capta Cydonia, medio sita hostili solo atque interiecto mari, millia præsidio sibi postularet. Quid pro tota Peloponneso reliquum? Et exiguis adeo, quæ superarent, viribus tanta provincia Reipublicæ servanda foret, appetente hyeme, qua nullum Venetiis supplementum; ac facilè ad superandas urbes redituro cum majoribus catapultis hoste, si modò, iis imparatus, irrita expeditione signa referat? Illuc igitur, quacunque parte res expendatur, dimissa Cydonia redeundum videri ac reputandum: æque militari viro, prout ferat occasio, laudabile: arduis tentandis gloriam quærere, ac deserendis contemnere. Huic sententiæ Petrus Quirinus commeatuum præfectus, bellicarumque navium Bartholomæus Contarenus adversabantur, effati: modò nullum Peloponneso ab tumultuaria latronum potius quàm militum irruptione periculum procreari. Quæ deinde eventura timerentur, non uno remedio præcaveri posse. Certam verò prædam, qualis Cydonia crederetur, metu abijcere non improvidi solùm sed exilis animi esse; præsertim cùm illa in ditionem redacta, non vana Cretæ recuperandæ exurgeret spes, quam quis rerum prudens vel non aliquo discrimine fovendam censeat? Verùm Aloysius Foscarus hepterum ductor imperatori assen-

assensus æquatisque suffragiis, ad hujus arbitrium, ut Senatusconsulto decretum fuerat, rem contulit. Quocirca vasa colligi solvique obsidionem & naves extemplo conscendi, jussum. Dimota primùm a militari aggere curulia tormenta; quidpiam flammiferarum ollarum bellicique apparatus, ne prægravarent, igne discerptum. Dein milites quadrato agmine iter ingressi. Quievere Turcæ, quoad illi vallo exiissent. Mox in oppidum pervadentes Mursæ copiæ, compositoque cum præsidiariis agmine viam per occulta vallium præripientes, a fronte abeuntibus se se obtulere, subita irruptione haud parum territis; & augebat metum anxitudo, ne simul a tergo urgerent. Dum pugna incerto Marte jam jamque nutantibus Venetis pugnatur, Melitenses Romanique auxiliares in latus circumducti, jaculorum vi fracto hostium impetu, iis recedendi consilium indidere. Iter illi ad litus continuarunt, tresque ibi dies nullo impedimento morati sunt, vento prohibiti naves ingredi. Interea certior redditus Mocenigus, Peloponnesum hostes deseruisse, non tamen discedendi sententiam mutavit, secundaque navigatione Naupliam appulit. Sex & quadraginta dies Cydoniæ oppugnatio stetit, præterque gregarios, quos memoravimus, abripuit Ludovicum Mutiæi Comitem instructorem exercitus, undecim equites Hierosolymitanos, &

1692.

Veneti ob Cydonia discedunt & quomodo.

Quamquam Peloponneso nihil timendum, certiores facti.

1692. quidpiam minorum ducum. Horum vicem non æqua rependit lance duum millium Cretensium turba, quæ cùm ad Venetorum signa convenisset, sibi, ni solum verteret, ab Turcis metuens in Peloponnesum traduci voluit, ibique Reipublicæ beneficio domicilii sedem agrosque obtinuit. Quæ dum illic geruntur, Naupactum in adverso Corinthiaci sinus litore magnum discrimen adiit. Turcæ Græcique isthmum egressi haud longe castra posuerant, in eam urbem intenti. Quid in animo haberent, Marcus Venerius, qui rebus per id locorum moderabatur, ex ipsorum vicinitate suspicatus, confestim periculi, ut opem afferrent, admonuit majores duces. Quinque hominum millia mixta provincialium Thracumque turba (illos Liberius, hos Calilus ductabat) eò processerant, atque aggerem, tutò subeundis subruendisque mœnibus, moliebantur; quæ quamquam tenuissima, faciebant moram, ariete, quo Turcæ carebant, non vulnerata. Parum tamen, cuniculis jam prope suffossa, duratura videbantur, ni tempestive Vincentius Vendraminus cum quatuor quinqueremibus, & mille affuissent a Mocenigo selecti milites, restituissentque obsessis tutandi spem oppidi, superandi oppugnatoribus ademissent. Præsidium, hac ope ad tria millia suppletum, non tenuit otium. Concubia nocte Isius Tribunus maritima porta, quæ maxime

Naupactum Turcæ adoriuntur.

Ac repelluntur

me ab hostium operibus aversa erat, cum septingentis Illyriis egressus, imminentem oppido collem ascendit, ad cujus radices Turcæ tentoria locaverant indeque brevi tractu immiserant ad muros aggerem. Et hunc ex altera parte aggressuros, mille ducentos Volus instructor legionis dubia adhuc luce propiùs eduxit. Dato signo, Isius citato gradu se demittens, primus accendit pugnam. Incuriosius ibi degebat hostis, ratus nihil sibi ex abrupto clivo timendum esse. Itaque repente impulsus consternatusque, dum nec audet obniti nec se in aciem instruere, cuncta metu ac tumultu implevit. Primi aut vulneribus concisi sunt aut jugulum præbuere; reliqui in apertam vallem fugientes, vix tandem audiere præfectorum vocem ad signa clamantium, utque saltem se respicerent numero longe præstantiores, colligerentque animos. In eos ordine digestos utrinque Veneti dedere impressionem. Turcæ ad tantam procellam vacillarunt, non tamen ut terga verterent. Obstabant duces hastilibus minitantes tergo trepidantium. Verùm Isio inter suos discurrente magnisque vocibus acriter instigante, ut ne remitterent neve sinerent turbatos aciem restituere, Illyrii strictis gladiis vehementer adeo se se intulerunt ut nemini ex adversum stare gradu licuerit. Fusos tandiu Veneti persequuti sunt, dum hostilem equitatum ad suos e fuga 1692.

 exci-

1692. excipiendos moviſſe compererunt. Horum quingentos mors delevit; Venetorum haud amplius quadraginta. Naupacto a metu libero, ſuos intra fines uterque conſtitit. Hæc per id temporis in Græcia variante fortuna, geſta. Dalmatiam finitimaſque provincias fœdæ populationes aut retinenda prædæ lucro popularium fide, aut illatis injuriis ſolicitanda, miſere divexarunt. A Venetis in Croatiam, in Epirum ad primamque uſque Macedoniæ oram, quò nondum penetratum fuerat, perventum eſt. Sata ibi & ruſticana tuguria igne abſumpta; vis pecorum ingens abrepta; pauci hoſtium cæſi, capti aliquot; plures ſacro Baptiſmate initiati ſponte abducti; quibus, cùm nihil relinquerent, ubique futura eſſet patria; & ſatis cenſebant poſſe, diviſa ſibi, ut condixerant, Ardubenſis agri parte aratro vivere. Barbari primùm populabundi peragrarunt Cettinæ circumjacentia loca. Deinde adulto nondum autumno Solymanus Epiri prætor juſti prope belli more Cettignem (id Græcorum cœnobio nomen eſt) aggredi inſtituit. Confragroſo jacebat colle viamque ad Orbelum montem aperiebat, unde facilis in Macedoniam aditus. Orbelienſes, montana & & fera gens, Chriſtianam græco ritu religionem colunt, fretique ſaltuum, quos incolunt, aſperitate ſuis prope legibus vivunt. Non ita multo ante in Venetorum tutelam ſe dederant; iique,

Venetorum in finitimas Dalmatiæ provincias populationes.

Turcæ vicem per Dalmatiam reddunt.

iique, ut illuc ſibi ad omnem armorum ſtrepitum tuta pateret via, ſubitariis munitionibus validoque præſidio cœnobium firmaverant, quod Aſcrivio diſtat duodeviginti haud amplius paſſum millibus, ab eaque parte in Orbelum montem claudit iter. Hujus incolæ, capta ex eo munito loco Turcis obnitendi ſpe, vectigal, quod annuum pendebant, petenti Solymano negare auſi. Is incenſus injuria inſtigatuſque iteratis a Byzantio nuntiis, octo contraxit popularium millia, ornatuſque bellico apparatu Cettignem duxit, haud falsò arbitratus, ea monitiuncula in ditionem redacta Orbelienſes in poteſtate ſe habiturum; quos intra abruptos difficileſque ſaltus aggredi, longum nec tutum erat. Re illi cognita, Aſcrivium ſuppetias oratum mittunt. Præerat ibi Nicolaus Erizzus, qui facta Dalmatarum manu additiſque trecentis legionariis eò ſtatim ſigna duxit, coram, quid e re foret, deliberaturus. Comperto, nimis præcellere hoſtes numero, optimum viſum eſt, anguſtias viarum obſidere provincialium parte, ſe prope arcem cum reliquis copiis edito ſtare loco. Creditum quoque, Turcas illuc per objectas difficultates non peruaſuros. At longe ſecus evenit. Dalmatæ ſubeuntium non arma, non impetum, non prope minaces oculos ſuſtinuerunt, arrepta confeſtim fuga. Illi proſpero ſucceſſu elati, continenti curſu in altum eva-

1692.

Cettignem munitum locum recuperant.

1692. evadentes tentarunt tectam vallo Venetorum aciem. Repulsi autem obstinato prælio, ad arcem flexere gradum, ipsam deinde expeditis machinis verberare aggressi. Mœnia tumultuario compacta opere, bidui spatio facta ingenti ruina, fregere penitus præsidiariorum animos. Quamobrem Erizzus pactus pro deditione Orbeliensibus veniam, suis discedentibus militare decus, Monachis incolumes deletis munitionibus ædes, illinc digressus Ascrivium rediit. In eo solùm a Barbaris violata promissi fides, quòd, ut in suspecto loco, nihil non solo æquatum. Annus hic fuit insignis ob auctum Augustalium collegium creando Cæsari. Principiò, cùm e Caroli magni, cui primùm ab tertio Leone P. M. datum fuerat, stirpe ad Germanos Romani nomen Imperii delatum est, illudque hæreditate obiri desiit, cuncti provinciæ Reguli comitiis habitis augustum novo Candidato munus demandabant. Dein vel exiguorum Principum incuria vel ignota nunc lege, cùm numerus quotidie accresceret, res ad potentiores pervenit. Hinc non uni eidemque Dominatui affixa tantæ dignitatis sedes; nec semel variavit, quoad ei stabilem ac firmam dedit anno MCCCLVI. quartus Carolus Imperator celeberrimò aureæ Bullæ diplomate; sanxitque, apud Moguntiæ, Trevirorum, Coloniæque Agrippinensis Archiepiscopos, Comitem

Auctum Electorum Imperialium Collegium.

Quomodo, quando, & quo numero institutũ.

tem itidem Palatinum, Saxoniæ Ducem, Brandeburgi Marchionem perpetuò mansuram; quibus, si pari numero dividerentur, additus arbiter Bojoemi Rex. Omnium ordinum celebrata consensu, firmataque diuturni temporis auctoritate lex, ad unum tantùm comparandum Germanis otium soluta semel fuerat. Nam cùm Federicus Palatinus rebellantibus adversùs secundum Ferdinandum Cæsarem Bojoemis, accepto ab iis regni diademate, accessisset, Augustali proinde nudatus jure eoque in gentilem suum Maximilianum Bojoariæ Ducem translato; non alia in Monasteriensi conventu post diuturnum bellum iniri potuit ratio reconciliandæ Germanicæ pacis, quàm ut pristino Palatinæ Domui restituto decore, Bojoarius ad septemvirale collegium octavus ascriberetur, addita lege, ut alterutra extincta stirpe, nemo in ejus locum sufficiendus esset. Tres tunc in ipso collegio diversam ab Romana religione sectam sequebantur, Misniensis, Palatinus, Brandeburgensis. Verùm cùm superioribus annis Palatinus ad Catholicam Neoburgensium Principum familiam traductus fuisset, qui eorum duo manebant reliqui, de reintegrando suorum numero cum Ernesto Augusto Hannoveræ Duce, inter Germanos Calvinianæ Lutheranæque sectæ Pincipes post Brandeburgensem Misniensemque præstante Imperii viribus, facta ipsi honoris adipisce-

1692.

Octavus in eo locus additus, & qua de causa.

1692. piſcendi ſpe, conſpirarunt. Arduum erat in hanc ſententiam adducere Leopoldum religioſiſſimum Cæſarem, Octoviroſque reliquos vera imbutos religione; non tamen adducendi intermiſſum ſtudium. Erneſtus Cæſarem, Turcico fatigatum bello, ſubmiſſis ingentibus auxiliis ſibi obſtrictum, expugnare aggreſſus, obtinuit denique ut Octovirûm augendo numero aſſentiretur. Semel autem aſſenſus, in propoſito permanſit, ratus haudquaquam in eo collegio imminutum iri Catholicæ partis auctoritatem, ſi reliquis duobus ab hac diſſentientibus unus tantùm accederet; excuſavitque apud Pontificem maximum rem illi adeo moleſtam & fruſtra officiis omnibus oppugnatam, objecta temporum difficultate, cui ſibi modò ſubſerviendum eſſet. Nihilo ſecius Innocentium manſit aliquandiu ſpes, id legitimo ſuffragiorum numero nunquam ſtatuendum fore, quin etiam antiquari poſſe; contendentibus Germaniæ Regulis liberiſque Civitatibus; aliis æmulatione, aliis invidia, aliis pietatis ſtudio tanti momenti negotium nonniſi omnium Ordinum conſenſu decerni oportere. Quæ quidem ad irritum cecidit ſpes. Etenim Cæſar, officiis Moguntino, auctoritate Bojoario genero in ſuam ſententiam adductis, adverſantium dolorem ſolertiamque eluſit. Sexſtodecimo Kal. Nov. Moguntinus orator, Octoviri ſui, cujus id erat mu-

Honos Hannoveræ Duci datus, & quare.

Pluribus diſſentientibus.

muneris, nomine Collegas rogavit: vellent, juberent, Hannoveræ Ducem Erneſtum poſteroſque ejus ſuffragii donatum jure in Collegium cooptari. Trevirenſis, Colonienſis, Palatinus rogationem rejecerunt. Quinque annuerunt. Sed, qui duo nuper ad Cæſaris voluntatem acceſſerant, ea conditione conſenſerunt ut ſi alterutra Bojoaria Palatinaque ſtirpes; reliqui, ſi utraque exareſceret, alter extemplo Catholici nominis aſcribendus in Collegium foret. Leopoldum ſimul obteſtati ſunt, ne prius decretæ dignitatis diploma daret quàm rurſus communi definirent conſilio, quid inibi (idque non multo poſt accidit) conſcribendum eſſet novarum legum. Quod ubi factum, Germania fremere atque objurgare: datum ampliſſimum magiſtratum ab uno tantùm provincialis Conventus Collegio, duobus reliquis Principum liberarumque Civitatum non præteritis modò, quod vel antea non ſemel; ſed quod nunquam, reluctantibus. Imminutam proinde Germanici Concilii majeſtatem; fractas ſocialis fœderis leges; irritum decretum, dicere. Metus erat, ne præſenti diſſidio ulcus ſerperet; in parteſque diſtracti, re, ſi non verbis, reſtinguerent belli ardorem, quo tum maxime in Gallos ferebantur. At ne quidpiam remitterent, fecit priſca inveterataque ejus gentis in iſtos æmulatio, quæ nunc in odium degeneraverat. Alii deinde of-

1692.

Quæ pactæ conditiones.

1692. officiis emolliti, aliqua alii utilitate; plures tempore, quod sedandis hujusmodi contentionibus valet plurimùm, post aliquot annos quieverunt, datumque illustri familiæ Augustale decus non amplius exagitarunt. Adeo rerum maximarum initia plerumque difficillima ac turbulenta; progressiones laboriosæ; prosperi ac læti exitus, si obtinendis occasio sagacitasque opem afferant.

Qui rei finis.

Hoc anno Federicus Daniæ Regis filius & regni hæres, Italiam prius, deinde Galliam, Belgiumque pervagatus, omnium in se oculos convertit, insuetis hoc ordine viris egrediendi suæ ditionis fines. Ubique quantum ipse tulit voluitque, occultato licèt natalium splendore, magnifice exceptus. Romæ duos degit menses, vestigiis haud minus veteris majestatis quàm præsentis amplissimæque illectus monumentis. A vero Dei cultu quamvis diffidenti nulla non exhibita vel a Pontifice maximo honoris significatio, facta nunc etiam fide: Romæ priscum Reipublicæ ingenium adhuc manere, cunctis, præterquam religionis turbas cientibus, amicum & familiare.

Federicus Regis Daniæ filius varias Europæ regiones peragrat.

Exacto jam prope autumno crebri terrarum motus Siciliam, Melitam, magnamque Græciam afflictarunt, concussis terrore civibus, clade nondum affectis. Hæc tandem atrox est consequuta. a. d. tertium quintumque id. januar. ea Italiæ pars, Siciliaque præsertim interno ictu quassatæ

Terremotus in Sicilia, & Melita, magnaque Græcia ingenti clade.

satæ misere vacillarunt. Catana, Augustaque, 1692.
præter murorum loricam, solo æquatæ. Motuca, Tauromenium, Siracusæ, Leontini, Ætna, aliæque ignobiliores urbes, quadraginta oppida, centum amplius vici ruinis obruti. Aliquid Messanæ dirutum; quicquid prope reliquum dilaceratum: Nec Panormum damno vacuum. Hominum per totam Insulam ad centum millia deleta, saucii ad vicena millia. Cum Melita magnaque Græcia mitiùs actum, paucis & levissima mortalium cæde decussis ædibus. Terra deinde plures menses non quievit. Quodque civibus vix non præ metu spiritum exhauriebat, frequenter auditus per interiores cavernas horribilis cum tremore aliquo boatus. Arma quoque per id temporis ad Rhenum Colmamque Belgii flumen obstrepuere, contempta ab Gallis hyemis asperitate, dummodo urgerent hostem fatigarentque. Sub anni finem Tallardi Comes Rhenofeldam adduxerat octo millia Gallorum ea spe, ut præsidio parum firmata facilè potiri posset. Sedet illa ad sinistram Rheni ripam supra collem coni specie fastigiatum, muniturque ex loci opportunitate vario operum genere. Ad ejus radices, brevi distractum intervallo, situm est ab S. Gothardi nomine dictum oppidum, tenuiori clausum muro & lata fossa. Præerat arci Baro Gortius, urbi tribunus Montus. Ad hanc primò Harcurti Marchio, qui sta-

Galli Rhenofeldam adoriuntur.

Oppugnatio narratur.

1693. ſtatim in Tallardi locum ſucceſſerat, pyroſcor-
pionis vi, dum propius ſpeculaturus muni-
tiones ſubit, graviter icti, ſigna vertit circum-
ſeſſamque corona repentino impetu ſuperare ag-
greditur. Repulſus non ſine cæde, medium in-
ter ipſam arcemque occupat ſpatium, unde
utramque verberaret, mutuamque impediret
opem. Machinæ, vehementer corruptis hyema-
li tempore itineribus, quidpiam tardarunt. Ad-
ductæ demum expeditæque mœnium non uno
loco ſtragem ediderunt. Proſperi eventus ſpes
in rei gerendæ celeritate poſita erat. Nam Ger-
mani ad Rhenofeldæ periculum, quà, tradu-
cto amne, iter in Haſſiam Moguntinamque re-
gionem aperiebatur, contrahebant e proximis
hibernis copias, auxiliatum ituri. Itaque Har-
curtus re ſemel ferociuſque tentata, in unius
pugnæ caſum tradendum ratus quicquid mi-
litum longior cautiorque oppugnatio conſum-
ptura foret, utrinque ad foſſæ labrum, in
eam deſcenſurus, certamen accendit. Ma-
gnis ibi, utpote in quo rerum ſumma ver-
ſari videretur, viribus animiſque pugnatum
eſt. Ter Galli impreſſionem dedere, tantumque
perduruerunt dimicando atque impellendo ut
Germani tandem impetu abrepti ceſſerint loco.
Sed citò regreſſi majori numero, illos aggere
nondum contectos viciſſim repulere, conſperſa
cadaveribus humo. Nec ita multo poſt duo-
de-

devicenis catapultis in adversa ripa, ad quam 1693.
occupandam vires Harcurto non fuerant, constitutis, intermediam Gallorum stationem ita divexarunt ut illinc abire abductasque machinas interius locare, quò jacula non pervaderent, necesse habuerit. Nihilo secius animos Harcurtus non demittebat, urgebatque vineas iterum irrupturus; quamquam præsidiarii, ex adversa ripa novo quotidie milite recreati, sæpius erumperent carperentque non sine mutua cæde quidpiam producti ac subeuntis aggeris. Quod ubi Landgravius Cassellensis, cui ea provincia mandata fuerat, compertum habuit; veritus ne si diutius cunctaretur suppetias ferre, arx obstinate concussa in discrimen veniret, Rhenum, conflato decem millium exercitu, ad Confluentes trajecit, cum hoste congressurus priusquam novis accresceret copiis, quas idcirco apud Montem regalem convenisse noverat. Harcurtus cùm paratam sibi opem in tempore non affuturam percepisset, priusquam impar elici ad pugnam posset, postridie Kal. Jan. obsidionem solvit. Nulla se referentibus pernicies obtigit. Præmissæ machinæ atque impedimenta. Pedites deinde subsequuti. Equitatus agmen clausit. Steterat autem in suos digestus ordines, quoúsque pedites atque impedimenta præcessissent, ut Germanis, ne impedirent abeuntibus iter, tempus aut animos præ-

Germani ad opem ferendam signa movent.

Galli discedunt

1693. præriperet. Duo curulia tormenta, pyrolmus & parum bellici apparatus, quibus revehendis jumenta non suppeditarunt, in oppidanorum potestatem concessere. Galli, quà cæsi quà vulnerati, prope mille. Germanis defensæ arcis urbisque gloria minoris stetit. Non eadem fortuna Fœderatos in Belgio mansit. Furnas Dixmudamque a Gallis desertas Angli dudum ingenti molimine sepserant externis propugnaculis firmaverantque frequenti præsidio atque omni militari instrumento commeatuque; spe Dunquerquam inde, maritimum fortissimumque oppidum in proximo situm, primo vere in suam subigi ditionem posse. Quod avide percupiebant & quia non multos ante annos ab se divelli ac pretio distrahi Ludovico Regi, ægre viderant; & quia nunc piratica sibi infensam experiebantur. Spem diremit Beuflersi Marchio, qui per eos ipsos dies, quibus Tallardus Rhenofeldæ, Guiscardi Comes Huyo ad Mosam, Furnis copias admovit. Vicena secum adduxerat hominum millia. Oppidum cum quatuor millibus tuebatur Horni Comes, qui ubi hostem comperit ad se venire, suppetias Octoviro Maximiliano rogatum miserat. Is ancipiti primum distractus cura (nam & Huyo timebat) incertusque quò iret ipse, majoresque intenderet vires, Furnas tandem, urgentibus Britannorum ducibus, quorum præcipue res interat

Britanni Dunquerquæ insidiantur.

A Gallis elusi.

Qui pariter ab Huyo oppugnando recedunt.

rerat, potiores habuit. Itaque ad Tserclaium Leodiensium copiarum præfectum, qui circa Tillemontium hyemabat, unam peditum legionem, decem levis armaturæ equitum, duas sagittariorum duci jussit, quibus ille suas conjungeret, Huyoque depulsis hostibus, Leodium, quod illinc parum distat, extra discrimen poneret. Nec mora viam ingressus, eos citò convasasse sibique consuluisse reperit. Guiscardus enim simul ac novit Tserclajum adventare, signa Namurcum retulit, contentus, ut Rex eventurum putaverat, e Flandria illuc non parvam distraxisse Fœderatorum manum. Bojoarius Neoportum, unde Furnæ sex tantùm distant passuum millia, progressus, e vicinis oppidis ad tricena millia coegerat, quærebatque Furnensibus opem ferre. Loci naturam speculatus, rivis plurimùm ac stagnantibus aquis impediti; quà verò iter patebat, occupati subitariis munitionibus, quas per eos dies Galli construxerant; nactusque, si vim inferret, certum sibi periculum adeundum; inducere in circumjacentem oram apertis cataractis oceanum atque obruere, ni recederent, hostium castra, consilium cœpit; cùm præsertim non ignoraret, Villarsi Marchionem prolegato quinadena armatorum millia propius Beuflersum adduxisse, ut hujus ope, si foret usus, exercitum augeret. Flandria provincia, ut reliquum Belgium, qua parte 1693.

Furnis superandis insistunt.

Ab apertis cataractis haudquaquam damno affecti.

te

1693. te mari alluitur, humili jacet solo, quod eminentes fluctus inundarent, ni continui arenarum tumuli, vel naturæ beneficio vel æstu ferente agglomerati, litus circumsepirent. Horum præsidio tellus ibi olim inculta, horridis vepribus ac paludibus occupata, cultum accepit, feracissimaque nunc splendet gleba. Unde verò certa incolis proditura pernicies videbatur, nunc salus custoditur. Quippe ab nobilioribus, quæ ad mare sedent, oppidis, si nequeant armis, pelagi alluvione hostem prohibent. Nam aggere identidem perforato, demissæ cataractæ retinent furentes aquas; suspensæ, terribili fragore in longum terrarum spatium admittunt. Quæ proximæ Neoportui sunt, castello muniuntur ne invitis oppidanis e cujuspiam arbitrio recludi queant. Eò statim Beuflersius legiones adduxerat, ratus præsidium concussum metu, vi non expectata, se dediturum. At postquam, accepto feroci responso, fidem non deserturum comperit, eas circa Furnas reduxit, veritus parabilem, quandocunque hostis vellet, ex oceani alluvie sibi cladem; excitavitque ad subitos casus per editiora loca munitiones, quas memoravimus. Mare, aperto aditu, terras ingressum oppositam potius oram, utpote humiliorem, Brugas versùs inundavit. Quocirca Beuflersius, Villarsi copiis ad se vocatis expeditisque arietibus urgere Furnas instituit. Unum dura-

Quid Cataractæ, carumque usus.

duravere diem, cùm Hornus præfectus, honestas præsidio pactus conditiones, ita siquidem a Bojoario acceperat, Neoportum discessit. Dixmuda, priusquam hostis accederet, vacua deserta. Hujus decussa propugnacula; alterius retenta infessaque frequenti milite, cui victum commeatus ingenti copia utrobique inventi præbuere. Mox, hyems namque sæviebat, reditum in hiberna. Quæ dum foris aguntur, ubique domi per idem tempus Principum ac populorum solicitarunt animos non leves curæ: Vilhelmo Regi sustinendæ erant Britannorum querelæ, qui Furnis Dixmudaque amissis, argumentum ex eo capiebant, prorsus Dunquerquæ recuperandæ spem defecisse; quo nomine tantam ab Concilio pecuniam expresserat, quanta in reliquum bellum suffectura videretur. Famæ quoque suæ metuebat, infelici armorum, se duce, adversùs Gallos eventu debilitatæ; quò nihil periculosius novo Principi, una præsertim virtutis ac bellicæ laudis opinione majestatem tutanti, civium benevolentiam rerum gestarum gloria atque utilitate. Verùm, ut erat moderandæ avertendæque popularis procellæ expertissimus, compressit omnium voces turbandique voluntatem, facta iterum spe melioribus auspiciis, invadendi maritimam Galliæ oram, simul ac mare fidum navigantibus se se aperiret. Non enim illam ab se repulsuram funestam

1693.

Hinc Britannorum querelæ in Vilhelmum Regem.

Quas facile dissipat.

1693. ſtam calamitatem, aperto victrici claſſi pelago, nec ubique munitionibus excubiiſque clauſo litore. Hæc viciſſim in graves inijciebat curas Ludovicum Regem, jam prope deſperantem ſibi & Jacobo Regi uſui fore ſæpius inaniter commotos Britannicos tumultus; ac metuentem ne tanta ſuæ gentis multitudo dudum a Calvini erroribus revocata, quos tamen nondum penitus animo expuliſſe opinio erat, domeſticas turbas agitaret. Accedebat annonæ caritas, qua non parum hoc anno Gallia conflictabatur. Nihil tamen a providentiſſimo Rege non explicatum. Rei frumentariæ conſuluit partim invectis partim conquiri & in publicum educi juſſis, quæ occultabantur, frugibus æquiſſimeque diſtributis; maritimæ verò circa oceanum oræ, aucta claſſe ad bellicas duas & nonaginta naves, incendiarias ſeptem ſupra tricenas; excitatis, ubi opportunum appellendo litus eſt, munitionibus; datoque triginta millium exercitu, nihil alibi imminutis viribus, Aurelianenſium Duci; quo, ne deſcenderent aut remanerent, vetaret hoſtes. Nova hinc pariter Viennenſi Aulæ fluctuandi materies, reputanti Gallicas copias, uſque adhuc ad Oceanum diſtractas, circa Rhenum minori numero excubaſſe; liberum proinde fuiſſe Cæſari, Turcicum urgere bellum majori exercitu ac refrænare Barbarorum audaciam, qui elati animo, quòd

Ludovici Regis moleſtæ curæ qua providentia diſcuſſæ.

Ejus terra marique bellicus apparatus.

Cæſar quomodo ad utrumque bellum ſe comparat.

1693.

quòd ab Hemskerchio Pagetoque legatis ad fœdus reconciliandum effuso nimiùm studio solicitarentur, surdas ejusmodi officiis præbebant aures. Nunc autem ex tanto Ludovici Regis apparatu clam non erat, nihil Germanis pristinæ solicitudinis decessurum. Et ea Cæsarem mordebat cura, quòd Sarmatæ jampridem ærumnarum tædio & nunc variis suspicionibus exagitati alienam ab Turcico bello voluntatem gerebant. Metus illos incesserat, seorsum Cæsarem de componendis cum Thrace discordiis per eos ipsos legatos agere instituisse. Ab his enim cum diu nullæ aut inanes literæ Viennam advenissent, quocirca Fœderatos latebat, quid Adrianopoli de statuendæ pacis negotio fieret; Sarmatis silentium istud suspectum evaserat excitaveratque eò liberiores finiendi belli sermones, quò, vexato hibernis Cepusio, nihili se fieri nullamque sui duci rationem acerbe dolerent. Hujus provinciæ ad Carpathios montes, quibus Polonia ab Hungaria dividitur, pars major anno quinidecimi seculi duodecimo a Sigismundo Cæsare Uladislao Sarmatiæ Regi ob florenos Pragenses octogies mille pignori opposita nec deinceps unquam repetita, in Lubomirscorum Lithuanorum procerum potestatem pretio addicta concesserat. Immunem adhuc militari licentia intempestive Germanorum globus traducendis hibernaculis acceperat; incertum,

Polonis suspectus & quere.

De captis in Cepusio hibernis insimulatur

1693. tum, necessitate an in Principem odio, qui modò illic rerum potiebatur, eratque illorum opinione Gallicæ factioni obstrictus. Is enimvero causam Reipublicæ cum sua conjunctam orare aggressus, tantas ubique commovit turbas ut missum ab Cæsare Comitem Nostitium, qui Regem, Senatum, Concilium gentis, per id temporis Grodnæ coactum, ad bellum incenderet ostenderetque: unam hanc esse viam, qua sibi timere ab Turcis desinerent stabilemque salutem retinerent; contracta fronte audierint, haud taciti, fœdus prope dissolutum iri, nisi Cepusium Germani vacuum relinquerent, sponderetque Cæsar eò non redituros, nec se unquam vetera in eam regionem jura Hungarici regni persequuturum, quæ Rodulphus Imperator Pannoniæ Rex, reddito sibi Maximiliano Archiduce, in prælio a Sarmatis capto, pace sequestra dimiserat. Res aliquot menses cum Samuele Poschio Joannis Regis legato Viennæ discussa. Leopoldus declinandæ sagaciter contentioni, quæ non suo tempore incensa videbatur, nunc se inconsulto illic Germanos hyemasse, dicere; nunc dare fidem, ne rursus accidat, cautum fore. Abnuere simul, solemni diplomate in eam provinciam qualecumque sibi adhuc superesset, jus abdicare. At cùm Sarmatæ nihil remitterent, in ipsorum denique (sed jam æstas abierat) sententiam concessit.

Eaque excusat.

Quam-

Quamquam iis alia suberat causa longe major inclinandi ad pacem animos, jamdiu fessis militiæ labore, fractis tædio atque ærumnis. Rex, ut lege jubetur, provinciarum conventibus, quicquid Scytharum legatus, adhuc Senatusconsulto apud se detentus, de componendis Regulo suo auctore cum Thrace dissidiis attulisset, renunciaverat. Id avide magnisque lætitiis ubique auditum. Ante omnium quippe oculos obversabantur inflicta populationibus aut privatim sibi aut Reipublicæ fæda vulnera & prope inulta; quæque metus erat, nisi ab armis cessatum foret, mox accipienda esse, neglecto exercitu solutaque disciplina. Satis superque, vociferari, pro tuendo sacro fœdere datum sanguinis aut damni acceptum. Nec sibi, si tandem post acerbissimas calamitates prospiciant honesta pace, ullam violatæ fidei notam inuri posse, cùm primas curas naturæ lege patria sibi vindicet; atque impietatis arguatur, quisquis ejus pernicie aliena commoda curare velit. Itaque suis ad totius regni concilium legatis mandaverant, ii præsertim, qui vastitatis periculo propiores erant, ut pacis negotium urgerent; & quam Sarmatarum gratiam, oblatis injuriis diuturnaque animorum alienatione, Germani contemnere viderentur, Achmeti ultro illam æquissimis conditionibus postulanti addicerent. Res in concilio agitari cœpta, mole-

1693.

Sarmatæ pacem cum Turcis instaurare cupiunt.

1693. lestissimis contentionibus involuta est; quæ deinde ad jurgia, ad tumultus, ad arma inter dissidentes progressæ, illud turbarunt dissolveruntque. Socialem fidem tandiu prosequutis retinendam ad belli usque finem, nec levi declinando, quod superstit, incommodo corrumpendum fructum servati non sine ingentibus ærumnis adhuc fœderis, Rex & quotquot Austriacæ factionis erant, suadere adnitebantur. Quos cum expugnare pars major legatorum non posset, omnium deterrimum consilium inivit, infecta pace, enervandi belli, non decreta militibus in stipendium pecunia conventuque dirempto. Id enim Sarmatis, ut aliàs narravimus, in promtu est, lege reliquis nationibus non insueta solùm sed prope incredibili; qua tanti momenti negotium concidit, si vel unus legatorum ab aliis in aliqua re gerenda dissentiat, dissensuque publice denunciato, cœtui se subripiat. Quod nunc evenit, duobus inventis, qui eroganda in bellum tributa tolerandaque hiberna repudiaverint, clam illicò elapsi, metu ne in aliorum sententiam vi adigi possent; ut non rarò apud ipsos consuescit. In tantis animorum fluctibus, ne respublica naufragium faceret visum est Regi ac Senatui obsecundare civium desiderio, decreta Revonskii Chelmæ prætoris ad Scytharum Principem legatione, qua quæ per internuntium de reconcilianda concordia pro-

Frustra obnitente Rege.

Decernunt legationē ad Scytarum Regulum, ut de conditionibus inquirat.

propofuiſset, magis in apertum proferrentur: 1693.
Senatuſconſultum Rex Fœderatos, exoneraturus quodammodo fidem ſuam, latere noluit admonuitque ſe invito expreſsum, ſed curaturum ne ullum inde communis cauſa detrimentum faceret. Hæc eò magis Cæſarem ſollicitabant, quò ab Sarmatis prope deſertus ægrius barbarici belli ferebat onus. Ceterùm nunquam ratus, Turcas niſi penitus fractos ad ignobilem, nec e priſtina fortuna, pacem adductum iri, omnes in Hungarico inſtaurando exercitu ornandaque ibi re militari commeatibuſque parandis contendebat nervos, mandata horum procuratione Heuslerio prolegato dataque Comiti Antonio Carrafæ, qui ea minus belle ob imperioſam indolem defunctus fuerat, Romana legatione; quam tamen illum obire, mors brevi morbo accelerata vetuit. Simul corrogata, unde magis licuit, pecunia collectiſque ab Octoviro Brandeburgenſi militum ſex millibus, quatuor a Brunſuicenſi Regulo, acceptoque iis legionibus ſupplemento, quas antea Daniæ Rex, Bojoarius, aliique ſubmiſerant, exercitum quadragies millium, præter legiones ad Tranſylvaniæ tutelam Veteranio datas, Croiæ Duci gubernandum attribuit. Nam Badenſem finitimæ Rheno provinciæ ſupremum belli per ea loca moderatorem ab Cæſare obtinuerant, verito ne ſi negaſset, adire am-

Croyæ Dux ad Hungaricum exercitum moderandum mittitur.

Badenſis ad Rhenanum.

1693. amplius tot ærumnarum, quas hactenus pertulissent, periculum nollent, induciasque cum Gallis paciscerentur. Cæsarem Turcico urgendo bello vehementer intentum Veneti pari studio prosequebantur, sagaciter arbitrati, cùm utrinque lassescerent vires, parum adhuc sævire bellum posse; & postremos conatus, aucta hinc roboris opinione, dum pacificandi conditiones aguntur, eas meliores vel ab invitis eripere.

Veneti urgendo bello provident.

Ubi Venetias sub autumni finem appulit nuncius improsperæ ad Cydoniam expeditionis vastatæque Peloponnesi, non magis, quid modò fortuna tulisset, perculit patres, quàm quid in posterum minitaretur, nisi frænum jam prope discedenti imponerent. Prima ipsorum fuit cura, novum legionibus imperatorem præficere; qui melioribus auspiciis bellum gereret; insito mortalibus ingenio calamitatum culpam eò conferendi, ubi facilius piari queant. Mocenigus veteri apud civium complures invidia flagrabat neglectæ aliquando, si quidpiam ipse melius se cogitasse crederet, Senatus auctoritatis; rigidique in æmulos animi, virtutis fiducia, contemptu repulsæ atque asperitatis, quibus non semel ejus dicendi agendique libertas compressa fuerat. Duæ recenter ad invidiam inflammandam accesserant causæ; una, quòd Antonium Zenum Peloponnesi prætorem repetundarum accusatum, ab

Mocenigo imperatori infensi, & qua de causa.

ab Senatu quæstionem jussus instituere, in carcerem condi mandaverat; isque fuga Venetias dilapsus, purgato crimine, sui misericordia impleverat Senatorum animos, ac superbæ contentionis æmulum insimulaverat, quam satiare civis ignominia, magistratus dedecore voluisset. Altera, quòd rei apud Cydoniam male gestæ redarguebatur, quasi pavido, non cauto abeundi consilio facinus corrupisset. Sic enim Senatui Trautmestorfus renuntiaverat, primùm literis, mox præsens, citò Venetias advectus purgandæ præcipue causa male ab se institutæ Cydoniensis oppugnationis, quo nomine a Mocenigo severe accusatus fuerat. Huic igitur cum majora comitia creandis magistratibus haberentur, Veronæ prætura (sic enim ab exercitu tacite abducebatur) mandata est; ejus ætati gestisque honoribus non æquum munus. Ubi de successore deligendo consilium haberi cœptum, in Franciscum Maurocenum, supremo fungentem reipublicæ magistratu, pars major Senatus inclinare visa. Ille rogatus, an suam tractandis armis ducendaque classe navare iterum patriæ operam vellet, ætatem (natus erat annos quatuor & septuaginta) excusavit. Verùm extimulatus communi plausu, fatigatusque admonentium precibus: ejus ductu auspicioque auctam rempublicam & modò ab aliis minus commode gestam, ut vel vincendo rursus au-

1693.

Illum ab exercitu revocant.

Armorum imperium Mauroceno Reipublicæ principi mãdant.

1693. augeſcat vel ſaltem ne detrimentum faciat, fortiſſimi imperatoris præſidium quærere, nec quidquam dolentiùs laturam quàm, quod ab ejus virtute promptum paratumque ſibi crederet, non retuliſſe; ſe ſe in reipublicæ poteſtate futurum dixit. Res ad univerſum patrum Concilium delata, lætis animis accepta eſt, decretumque: obſecrandum ab Senatu Ducem ut armorum imperium, quod ter antea ſumma cum laude geſſiſſet, nunc denuo moderandum ſuſciperet, cumularetque novo rerum maximarum decore patriæ gloriam. Geſtiens ille tam illuſtri civium de ſe judicio, e ſella curuli aſſurgens detraxit capiti cornutum regium inſigne; quo ſalutationis genere Princeps reipublicæ nunquam utitur, niſi cùm primùm patribus acceptæ ſupremæ dignitatis gratias agit. Paucis deinde, ut illi neruoſus potius quàm facundus ſermo erat, Senatum alloquutus: non

Hujus ad Senatum ſermo.

ego, inquit, Patres conſcripti, otii dulcedine patriæ ſubducebam quod parum adhuc mihi ſupereſt vitæ, dum rurſus veſtra ducere ſigna detrectabam. Verebar ſolùm ne, quando non eædem corpori vigente licèt animo ſuppetunt vires, quas, tamdiu pro ſalute publica militiam ſequutus, conſumpſi; tanti muneris locum non ſine reipublicæ damno melioribus occuparem. At cùm alia, qualiſcumque ſit, vos maneat ſententia, non eam ſequi, religio mihi eſt.

1693.

eſt. Veſtræ igitur voluntati morem geram, & quod bonum fauſtumque Veneto ſit nomini, ad bellum iterum proficiſcens, precor veneror-que Superos immortales ut, qua dudum, fœlicitate fortunare arma velint; me verò ea cumulent gloria, ut veſtrum Imperium, quod non multo ante bonis auſpiciis dilatavi, moriens in ampliores iterum productum fines noviſque tropæis ornatum relinquam. His omnibus læto murmure plauſus datus, putantibus aliis aut Mauroceno Principe aut non alio imperatore Venetam armorum fortunam excitatum iri; blandientibus aliis, ne aliena dolere laude viderentur. Sapientum, uti vocant, Collegium, graviſſimus in ea Republica magiſtratus, ſuboſcure muſſitaverat: militare imperium ſupremæ dignitati non committendum. Hinc enim libertati non ſemel paratæ inſidiæ, creatumque periculum nec facilè diſſipatum. Non tamen publice in Senatu, ut moris eſt, ea de re verba facere, induxit animum, præoccupatis mentibus opinione futuræ Mauroceni ductu fœlicitatis; nec facilè ſuccurrebat, (poſt longam meditati olim ſceleris oblivionem, potentioreſque nunc hominum cupiditatibus leges) perverſa invadendæ libertatis conſilia, cuipiam cadere in animum unquam poſſe. Deinde ad gerendum pro Principis majeſtate bellum converſa omnium cura. Legati primùm in Græciam di-

Datam Duci armorum præfecturam non omnes probant; nemo palam diſſentit.

1693. dimissi, qui rerum statum inquirerent, ut eo comperto Senatus perpenderet, quid ibi opus foret. Citò renuntiarunt, exercitum ad octo millia redactum, quorum duo morbo aut vulneribus laborarent; navales apparatus imminutos; reliqua valere; hostem in rem bellicam sedulò incumbere, ac minitari non se suis finibus contenturum. Itaque Senatus consularem exercitum ad sexdecim millia suppleri jussit, conscriptosque ingenti sumptu milites in Rhætia, Italia, Germania, Helvetiis transportari, classemque navium numero augeri atque instrui ad terrestres expeditiones armis & commeatu. Qui armorum præfecturam gereret, creandus erat; nam Trautsmendorfo eam rursus committere patres abnuerant; nondum extincta apud Mocenigi præsertim fautores suspicione rei ad Cydoniam ejus incuria non bene gestæ. Secundas aversabatur, quas demum ea conditione accepit, ut operam locaret, ubi nemo, qui signa duceret, sibi præesset; sic enim vel cum Polano conventum fuerat. Neque verò curandæ pecuniæ neglectum studium. Centum Venetorum ducatorum millibus voluntariæ provincialium largitiones ærarium locupletarunt; non levi summa civium societates, venditumque octavi Alexandri Pontificis maximi auctoritate patrimonium Cœnobii a Carceribus nuncupati; exules convento pretio restituti; aliquot familiis cum suf-

Quæ ad bellum e dignitate gerendum erant, sedulò provisa.

fra-

fragii jure, centum erogatis millibus, data civitas; tres patritiæ gentis in Marciorum Procuratorum collegium quinis vicenis millibus ascripti. Hæc lætis animis agebantur, nihil nisi augendæ reipublicæ spem cogitantibus virtute auspicioque Mauroceni Ducis. Ad quam & ipse spem cives eò magis erigebat, quò firmatis mentis alacritate corporis viribus, ubique præsens aut urgendæ navium constructioni aut civilibus & militaribus expediendis negotiis impigre aderat. Ad eam quoque fovendam faciebat rumor, qui plurimus de Byzantinæ Aulæ tumultu, quamquam fallente fama, per hos dies invaluerat. Ineunte anno decesserat quartus Mehemetes, jampridem solio detrusus detentusque domi liberali sed arcta custodia, ut narratum fuit. Veneno sublatum fratris jussu communis opinio fuit, nec res ab suspicione abhorrebat. Fertur enim Achmeti suboluisse, in Regia conspiratum ut, se in ordinem coacto, iterum Mehemetes ad moderandum Imperium adhiberetur; quem magna Purpuratorum pars regnandi potentiorem novisset, & modò calamitate mollitum, alienis consiliis faciliorem crederent; Achmetem verò politicæ artis imperitum, sui arbitrii atque obfirmatæ mentis (qua Principis indole nihil non reipublicæ metuendum) reputarent. Hæc inter veteres Mehemetis amicos familiaribus agitata sermonibus, & non-

1693.

Mehemetes Turcarum Rex pridem exauthoratus moritur.

Quæ inde in Achmetem conjurationis oborta suspicio, & quomodo dissipata.

1693. nondum Aulam egressis, Visirio atque ærarii præfecto placuisse dicebantur; relataque Achmeti (ut levi plerumque impetu dominandi cupiditas ad atrociora impellitur) fratri mortem properasse. In animo quoque ei fuisse, duos illius liberos neci dare, ne conjuratio haberet ultra quò se conferret. Satis quippe Othomanorum conservandæ stirpi in geminis aliis cautum esse, quos dudum sibi uno partu ediderat regia conjux; hujusmodi autem consilio abstinuisse, ab summo falsæ religionis Antistite severe admonitum: Principum vitia vulgus ferre, nisi inhumana; hæc horrere atque ulcisci. Quæstor Visiriusque in exilium pulsi nec ita multo post capitis condemnati. Supremus magistratus Mustapho Byzantii prætori datus, cui Regis nupserat germana soror. Ancipites illi fortunæ casus cogitanti, licèt in bellum intento, non displicebat pacis mentio, quæ sibi statim ab Hemskerchio Pagetoque legatis injecta fuerat. Verùm cùm ipsius Regis ac Purpuratorum sententia in contrarium tenderet, obniti non est ausus. Igitur eò diligentius, quò suo periculo rem neglexisset, ab omni amplissimi Imperii parte milites, pecuniam, commeatus colligere; Danubianam augere classem; ubique objecta hostibus munire oppida; Scythas, unde ingentem equitatum attraheret, sibi conciliare, in solium restituto Selimo Gereio, cujus dudum ex-

Turcarum ad bellum diligens apparatus.

exauthorati desiderio infrequentiores ad Turcica signa superiori anno convenerant, & modò hac mercede non pauciores triginta millibus se adventuros pollicebantur; Selimum quoque, misso gemmato ense atque acinace & quinque aureorum Venetorum millibus, quin & ipsum in Aulam vocando, ut rebus communi consilio decernendis interesset, privatim demulcere. Nec sui oblitus, Mehemetem Janizarorum præfectum, quem sibi æmulatione adversum opinabatur, clam calumniatus, eo insigni militari imperio dejectum, Damascum dimitti, prætoris ingrato munere defuncturum, & alium in ejus locum substitui ab Rege obtinuit. Iis explicandis æstas adoleverat. Interea Germani principio Veris, ne tempus, quo expectandi auxiliares erant, otio traducerent, Hungariæ cis Marisum flumen oram, quæ Transylvaniam contingit in ipsamque facilem præbet aditum, coacto duodecim millium exercitu Heuslero duce, ab Turcarum præsidiis expediendam statuunt. Jenum primò propiùs fines positum aggrediuntur. Octo inerant armatorum centuriæ cum feroci præfecto, qui ad deditionem invitatus, machinarum boatu responsum dedit. Itaque vis adhibita. Oppidum indefensum portas aperuit. Ad arcem bidui spatio (cùm præsidium intra mœnia se contineret) vallum promotum, dispositæque machinæ tantam brevi mœ-

1693.

Cæsariani Jenum in Hungaria occupant, prius cum cæde repulsi.

1693. mœnium ſtragem edidere ut per ruinas tentari aditus poſset. Ad hujuſmodi facinus mille peditum expertæ ſtrenuitatis ſelecti, quibus exercitus omnis in aciem eductus auxilium, ſi foret opus, ſimul hoſtibus terrorem laturus erat. Præfuit rei gerendæ Carolus Thomas Principis Valdemontii filius (nam fortè Heuslerus ægrotabat) qui juvenili ardore, dum prælium exacuit, dimicantibus ſe ſe immiſcuit, leviter telo caput ictus. Verùm cùm Turcæ veſtigio non ſe moverent adimerentque irruentibus perrumpendi ſpem, ille agmen retulit quadringentis imminutum, poſtridie inſtauratis viribus rediturum. Quod oppidani facilè ſuſpicati, facta honeſtis conditionibus deditione anteverterunt novam pugnam, cui ſe fore impares arbitrabantur, ſuorum ducentis eo pariter die ferro conſumptis. Triginta inibi repertæ majores catapultæ, parum bellici apparatus, annona vix non deficiens. Vlaſcovarum deinde caſtellum ſponte ceſſit, tradentibus præſidiariis, qui centum quinquaginta numero Temeſuarium & ipſi incolumes abire permiſſi ſunt. Julia ſupererat, quam circumfuſam per eos dies ſtagnantibus aquis, quia moram fecisset, intactam reliquerunt, veriti ne indicta ſibi ad conveniendum cum reliquo exercitu dies abiret. Media is tandem æſtate, contractis undique auxiliis, ad Petri Varadinum coaluerat. Ibi majores militiæ

litiæ præfectos Crojæ Dux ad se vocatos, quò signa verti oporteret, consuluit. Nam Viennæ id unum deliberatum fuerat apud Cæsarem, quidpiam scilicet in Turcas memorabile audendum esse; non aliter quàm rursus terrore fractos, oppida & quicquid amiserant, pacis pretium in aliena potestate relicturos. Variatum tantummodo sententiis fuerat, quòd alii Temesvarium, alii Albam græcam oppugnandam suaserant; illud utpote subigendo facilius, Transylvaniæ simul Hungariæque periculosum; hanc non minoris utilitatis, sed longe majori metu ac dolore Barbaros, gloria Cæsarem cumulaturam. Rejecta ad militare consilium rei summa, Crojus, postquam dicendo plurimùm contendisset, vicit ad Albam græcam signa duci; quod ingenti omnium alacritate plausuque auditum est, imbutis falsa opinione animis: Turcas ferendo obsessis auxilio non tanti fore. Enimvero quid ipsi militum collegissent, quòve profecturi essent, clam Germanos tamdiu fuit, donec hostem in conspectu habuere. Idque seu incuria seu præmii tenacitáte acciderit, magnam perniciem iis attulit, sua moderatis consilia ex incerta opinione. Thraces conscripsisse hominum haud amplius quinquagena millia, eorumque partem, Scythici præsertim nominis, cum Tehelio in Transylvaniam iter arripuisse, partem ab Achmete non discef-

1693.

Collectis undique Copijs, quid agendum deliberant.

Albam græcam oppugnandam decernunt.

1693. furam, in quem conjuratum iterum fuisse, atque Aulam Imperiumque intestinis discordiis vehementer discerpi mendax rumor obscuris auctoribus dissipatus increbruerat. Prosperi quoque successus faciebat omen astute deceptus Temesvarii prætor. Scripserat Segeduni præfecto, hanc falsam in Turcas opinionem inducturus Crojæ Dux, ut commeatus expediret legionibus mox illac Temesvarium progressuris: Literæ commissæ vago per ea loca Rustico in Temesvariensis prætoris manus pervenerant, prompto facilique eventu, sic enim Crojus putaverat, ab ejus oppidi præsidiariis, quos late insidiari itineribus noverat, interceptæ. Ille fraudem non suspicatus atque oppido metuens, opem illico ab Alba græca, unde solum dari poterat, accersivit, impetravitque militum tricenas centurias, arma, commeatus, aliquot etiam tormenta; imminutis proinde illic ad obsistendum viribus. Rebus ita dispositis, jussoque Veteranio legato insidere, quà iter patebat, Transylvaniæ saltus, Germani ad quadragies millies, Savum cupide trajecturi, signa sequuti sunt. Amnis supra ripas effusus late stagnaverat interceperatque viam, quam tentare per ignota vada uliginosumque solum, temeritatis potius quàm audaciæ plenum videbatur. Anxiis, quid agerent, exemere curam agrestium plures, qui obviam progressi pactique præmium monstrarunt, quà

Savum superant.

quà humiliores aquæ nec fallens humus transitum darent. Emersis de palude ac tandem in sicco figentibus pedem flumen tranandum erat. Præmissi, qui ulteriorem ripam specularentur, quini viceni milites vacuam reperisse dedere signum. Extemplo lintribus quingenti alii traducti Vidone Starembergio duce, qui subitario vallo tutum redderent transmittentibus locum. Quamquam nullum obiecere Thraces impedimentum, omnique liber solicitudine exercitus in adversum ripam transuectus est. Crojus fœlici successu lætus, confirmataque opinione, modico insideri præsidio Albam græcam; quippe quod extenuatum invecta Temesvarium ope nón se se superantibus amnem opposuisset; leve proinde negotium exhibiturum, eò infesta promovit signa. Ab Savo ad Danubium, signato non semel tramite, erigi jubet vallum; dein bifariam militarem aggerem ad urbem duci. Vix parum processerat, cùm quatuor præsidiariorum millia ab externis munitionibus in stationes erumpunt, quæ præoccupata opinione, detineri metu intra muros hostem & nihil ausurum, incuriose diversabantur. Trecenti ferro absumpti, reliqui fuga intra vallum se condunt; deletur congesta humus, idque levi Turcarum cæde. Nec eò stetisset incœpta clades, ni Crojus ipse cum aliquot legionibus periculo se se objecisset, retudissetque ingruentium ferociam;

1693.

Oppugnatio Albæ Græcæ describitur.

1693. dejecerant ut illac instructo agmine tentari aditus posset. Steterant hæc Germanis multo gregariorum sanguine, cumulaverantque damnum instructor exercitus Comes Archintus; atque obsidionalium operum Keiserofeldus, pyroscorpionum ictibus, dum ulteriorem circumeunt urgentque aggerem, interempti. Nec ab extremo vitæ discrimine Crojus abfuit, telo pyrobalistæ ab ejus capite parum adeo declinante ut pileum transverberaverit. Itaque vel majorum ducum ipsiusque imperatoris præsentia milites, qui quotidie hostium eruptionibus dilacerati, quamquam non inulti, deficiebant jam prope animis, ad vineas properandas acuere opus erat. Visirius enim suppetias laturus gradum accelerabat. Creditum primò quinquaginta illum non amplius adducere hominum millia, quibus propulsandis, dimissa nequaquam oppugnatione, vires adhuc sibi sufficerent; cùm præsertim Veteranio mandatum foret, ut quandoquidem nullum Transylvaniæ periculum modò instaret, per saltum, cui porta ferrea nomen est, Danubio admoveret copiarum partem, Turcas prohibiturus opem transmittere in Albam græcam, ad quam injecto ponte structoque ad hujus caput valido munimento illinc patebat aditus & facilis militum commeatuumque transactio. Interim Heuslero Crojus negotium dederat ut cum octo legionibus imminens illud ponti castellum ag-

Veteranius Albam suas Copias e Transylvania adducit.

aggredéretur; factamque inde subsidiis spem hosti subriperet. Frustra conatus, infensum nimis catapultarum, quæ frequenter ex urbe laxabantur, jaculis locum citò deseruit. Potuit tamen suis & ipse machinis quodam in ripæ sinu locatis munitisque circumposito vallo, hostiles cymbas adeo divexare ut relicto lævo amnis latere in oppositum ad oppidi mœnia se recipere, necesse habuerint. Crojus cum omni equitatu, & quo majori posset peditum agmine, constituerat e vallo egressus, circa Samandriam, quà permeandum hosti erat, castra ponere, acie conflicturus ni gradum ille sustineret. Verùm aliis super alios advenientibus nuntiis certior jam tandem redditus, Turcarum sexagenis millibus, Scytharum tricenis constare exercitum, Danubiumque ad Bydenam transmittere; suorum salutem certo periculo in tam dispari numero committendam non arbitratus, intra vallum se continuit; consultisque majoribus ducibus, eò vicissim revocandum quicquid ubique militum in viciniam digressus fuerat, atque audaci consilio (quod unum in aliquam prosperi eventus spem tentandum supererat) de ipsorum sententia aperta mœnia repente aggredi statuit; ut, si virtus aut fortuna strenue irruentibus arrideret, oppido potiti, vallum deinde omni alia soluti cura tutarentur. Quamquam existimari posset, Visirium inutili periculosoque præ-

1693.

Crojus cũ exercitus parte adventanti Visirio obviam iturus, repente subsistit.

1693. prælio non ſe ſe amplius impliciturum, ubi noſſet Albam græcam in hoſtium poteſtatem abiiſſe. Nondum vineæ ad foſſæ labrum pervenerant, diſtabantque octogenos paſſus. Vorandum tamen hujuſmodi incommodum (res quippe moram non patiebatur) cunctis viſum. Dum faſces, & quicquid ad ſubitarias munitiones eſt opus, parantur, atque acies inſtruitur, dies in veſperam inclinaverat. Tantæ moliendæ rei Crojus aderat, qui reputans brevi adhuc luce pugnam in noctem, plerumque magnis auſis inimicam, producendam fore, poſtridie mane pugnandam edixit. Ægre id a milite acceptum, damnabatque querelis pavidum aut nimis cautum Ducis conſilium. Hunc proinde legati præfectique circumſtetere ſuadentes: ſequeretur animorum ardorem, quo nullum vincendi melius auſpicium; cunctando illum reſtingui; & ubi inconſulto naturæ impetu res agitur; audaciæ, ſi detur cogitandi ſpatium, metum ſuccedere: rara apud intactos gloriæ ſtimulis ea virtute, quæ non horreat periculum, niſi ignotum. Parum quidem ad ſuperanda mœnia ſupereſſe temporis. At ubi rei gerendæ alacritas addit animos properatque facinus, nullum huic abſolvendo breve ſpatium; ac ſæpius momento fieri, quod quis factum velit. Ad ea Crojus: non ego, inquit, hanc ſtrenuo militi retundam injecta mora certandi

Vrbem extremo conatu aggredi ſtatuit.

Ingenti militum plauſu.

di alacritatem; quo telo ad conciliandam victoriam nescio an aliud potentius sit. Verebar, ille ne adeo eluctari posset ut priusquam Sol occidat, victoria potiretur. At cùm se posse arbitretur, & suas melius ipse internoscat vires, Superis bene juvantibus in prælium ruat, memor quid sibi de se promiserit, quidve spoponderit imperatori suo. Dixit, datoque signo acies incessit. Triplici vadebant agmine. In fronte sexcenti pyrochitrophori, quibus totidem scorpioniferi tegebant latera. Horum duodecim insuper brevi intervallo centuriæ a primis distabant. Longius ad subitos casus dubiosque Martis eventus quatuor millia ducenti subsequebantur. Dextrum regebat cornu Vido Starembergius, lævum Seybelsdorfius Bojoariorum ductor, medio agmini auxiliarium præfecti moderabantur. Nihil ea pugna ferocius. Nam oppidani in via tecta locaverant militiæ robur; haud ignari, Germanos extrema conaturos, quippe quibus hoc uno prælio male defunctis illico abeundum, ne cum Visirio certandum sibi esset. Citò, quod jaculis patebat, confectum iter. In extremo fossæ margine conserta pugna. Machinæ ex alto postremos subeuntium ordines dilaniabant, frons hastilibus repellebatur non sine sanguine ac cæde. Ad primos ignescentium ollarum ictus Barbari vestigio se tenuere. At repercussi cùm quidpiam ordines dis-

1693.

Datur impetus, & quo ordine.

1693. dissolvissent, se se Germanus in viam tectam mediamque fossam intulit, immixtusque hostibus quà igne, quà ferro, quà corporum nisu expediebat supervenientibus locum, tantùmque auctus numero atque ira percitus potuit ut denique Turcas per apertos ruinis aditus occultasque portas intra munitionum claustra detruserit, & ipse firmandæ stationi jam daret operam. Verùm fœdissima telorum tempestate, vixdum respirare a prælio cœperat, correptus cessit invicem, ac saluti consulere satis habuit.

Primùm fœlici successu.

Germani recedere coguntur a mœnibus.

Magnam oppidani fabrefacti ignis, manualium majorumque ollarum vim in ultimam obnitendi spem paullo ante ad mœnia congesserant. Hanc omnem in subiectos hostes effundunt. Erupit quaquaversum sese late diffundens ingenti fragore concepta prius flamma, globorumque fragmentis confertissimam turbam discerpsit. Pars vita decessit, reliqui vulneribus ac pavore in fugam conjecti. Adhæsere tergo, aucta cæde, oppidani jam antea ad erumpendum parati; non tamen ultra viam tectam progressi. Nox enim, quæ supervenerat, sicut ignaros, quid hostis ageret; ita quid sibi agendum esset, incertos reddidit. Hæc pariter Germanis in causa fuit ne, quamquam non ultra impellerentur, pedem fixerint in fossæ margine, veriti hostium insidias inexploratumque antea locum. Re male gesta, non amplius inter majores

jores duces de dissolvenda obsidione, sed quo pacto decore fœliciterque dissolveretur, deliberatum. Id belle quidem atque e sententia evenit. Unum in castris moratus diem, ne festinando minuerentur militum animi, quibus confirmatis ad rem ordine gerendam opus erat, exercitus quatuor millium nece ac pari fere sauciorum numero debilitatus duplici ponte Savum traducitur, præmissis machinis bellicoque apparatu, cujus & commeatuum quidpiam igni traditum ne discedentibus moram adderet. Nam Visirius adventabat, jamque Scytharum præcursores in conspectum se dederant & aliquot abduxerant boves sub ipsum vallum pascentes. Præsidiarii, quorum ad tria millia oppugnatio consumpserat, facto cum quatuor Scytharum millibus globo, postremum abeuntium agmen, priusquam flumen traijceret, carpere ac morari adorti, ferociter propulsi sunt, non sine Comitis Hofkirkii laude, cujus in eam exercitus partem imperium erat. Rediere tamen, Savum transgressi ad propinquum Sabatium oppidum, novis aucti Scytharum turmis, transversisque itineribus hostem assequuti. At multati aliqua cæde, ab incessendo rursus abstinuere. Quietum deinde sed lentum Germanis iter, jussis temperare ita gradum ut cymbas tardo nisu adversum relegentes amnem non desererent, secus futuras barbaricæ classis prædam. Et illud

1693.

Deseruntque inceptum facinus, & quare.

Non semel in itinere Turcas repellunt.

1693. illud moram inferebat, quòd acie instructa progrediebantur, metu ne repente Visirius adesset cum omni exercitu, ut is quotidie rumor ad ipsorum aures accidebat. Verùm Mustaphus Albæ græcæ constiterat; incertum, parum ne fidens tyroni militi, quo plurimo legiones constabant; an aliquo refecturus otio fessos longo acceleratoque itinere, priusquam pugnandi copiam faceret. Etenim Adrianopoli discedens, iter in Transylvaniam incæperat ad eam recuperandam aut vi, si Germani non multo illic numero in prælium descenderent; aut urbium proditione, si se intra mœnia continerent. Hanc enim Tehelius, qui secum aderat, faciebat spem, fretus popularium vel erga se benevolentia vel in ipsos Germanos odio. Dein per portam ferream Danubium adeundi animus erat, ut ex opposita ripa Albæ græcæ suppetias, quantum foret opus, submitteret, ipse quoque, si hostis illinc non discederet, cum omni exercitu transmissurus. Moldaviam peragrabat conjuncto secum Selymo Scytharum Regulo, qui, quem diximus, equitatum adduxerat; cùm ab Albæ prætore nuntium accepit: urgeri oppugnationem nec longam spondere moram: quare illuc festinanter signa vertit. Ad Visirii adventum discesserant hostes; & ipse dato legionibus, quantum satis fuit, ad se reficiendas quietis intervallo, rursus ad Transylvaniam, qua capta nihil sibi glorio-

Visirius invadendæ Transylvaniæ consilium deserit.

In Albam Græcam intentus.

riosius, nihil hosti dolentius, adjecit animum. 1693.
Ergo quinis denis Scytharum millibus Galga, Reguli filio, duce, octo addita Turcarum millia, quatuor Araviscorum, quos modò Rascianos vocant, & aliquot Hungarorum perduellium cum ipso Tehelio, eam in expeditionem ire jubet. Prius tamen ut Juliam Temesvariumque victu ac milite recrearent. Jenum deinde aut Lippam, quod non magni fore negotii videbatur, in potestatem redigerent, tutum aditum, & si reflaret fortuna, reditum habituri. Simul ut ne Germani pluribus oppressi curis, & in ancipiti re tardiores, captum consilium turbare possent ingenti conatu, Tybisco minatur oppido, admota classe; ponte Savum conjungit, paucisque Semlinum traductis legionibus, ceteras se mox transmissurum, speciem offert, ratus hostes, qui adhuc circa Petri Varadinum in stativis erant, sui metu solicitos, copias ad opem aliò ferendam non divisuros. Tantam undique impendere procellam ubi cognitum Crojæ Duci, haudquaquam despondit animum, ad eam repellendam continuò aggressus. Sex aliis muralibus tormentis armat adversùs classem Tybisci mœnia, duabus cohortibus præsidium auget. Dat octo equitum legiones partim levis armaturæ, partim sagittariorum Hofkirckio prolegato, quibus Marisum tranare amnem Turcis prohibeat, se seque, ubi res

Iterum de Trãsylvania cogitat.

Ad quam Germani accurrant in alias partes tutandas intenti Croyo auctore.

1693. res ita postulet, cum Veteranio conjungat, quem reliquam ad Transylvaniæ fines regionem, uti & Lugum & Karansebem, tutaturum non dubitabat. In ipso enim ejus retinendæ provinciæ præcipuum momentum erat; nec ille spem fefellit, circumducto suorum agmine, quòcumque discrimen se se offerebat. Ad primum nuntium: Moldaviam Thraces peragrare: Stephanopolim accurrerat, proximos saltus, quà iis ab ea parte progrediendum erat, insessurus. Statim ut Turcæ ad Danubium inflexere signa, citato gradu mediamque provinciam transgressus, Marisum obsepire in ejusque ripa insidentes urbes frequentioribus præsidiis munire antevertit. Quod postquam eò commigrantibus Barbaris compertum fuit, pars Temesvarii, quò commeatus adduxerant, constitere; pars Juliam annona pariter ac milite reficiendam ire pergunt. Jam propius accesserant, cùm Scythæ (duodecim millibus constabat agmen) paullum ad lævam declinantes in superiorem Hungariam præcipiti cursu avolant, permissi a Visirio, post navatam ea in expeditione suis impositam operam, Tybiscum inter ac Transylvaniam, muneris loco ad illicendam ipsorum fidem, agros vicosque depopulari ac prædas agere. Quatuor reliqua Turcarum millia cum clitellariis jumentis pacato gressu Juliam iter continuant. Hofkirckius per idem ferme tempus Ca-

Ac Veteranii strenuitate.

Canadium pervenerat. Re percepta, nulla interposita mora movet signa. Citatis equis Turcas sub ipsam Juliam assequitur, qui jam commeatus in inferius oppidi septum inferebant. Non unus alterum latuit. Procul conspecti conspicientesque ad pugnam se comparant atque arma expediunt pari Martis ardore, & pari erant numero. Turcæ primùm vestigiis ante vallum stetere; dein permittentibus equos Germanis & mox in pedes desilientibus, ex humiliori vallo primùm depulsi, in arcem denique tutum receptum habuere, majori accepta quàm illata cæde. Hic finis certandi fuit. Victor Germanus, parta jumentorum camelorumque ad mille quingentos præda, consumptisque igne commeatibus ad Marisi ripas se circumegit, opinatus, se ab Scythis quoque, dum remearent, illatæ Hungaris calamitatis pænas repetiturum. Illi Debrecinum usque processerant, nactique sui nimium securos negligentesque populares, quamquam a Tehelio vel communis patriæ miserto vel indignato suis eripi, quicquid alii prædarentur, clam in tempore admonitos; circumpositam regionem deustis villis abactisque sex mortalium millibus, boum quinque, atrocissime divexarunt; mox incolumi præda Juliam, dein fœliciter elusis hostibus Temesvarium regressi. Ibi plures morati dies auctique nova Turcarum manu suspicionem dabant,

1693.

Certatum inter aliquot Germanorum & Turcarum legiones apud Juliam.

Ingens Scytharum populatio.

1693. bant adhuc Transylvaniæ, si occasio ita ferret, insidiandi. Quamobrem Veteranio, inhorrescente licèt hyeme, opus fuit, Marisum proximosque saltus & occupata præsidiis ad provinciæ fines loca non deserere. Crojo quoque Cæsarianos equites (nam qui sociorum erant, eorumque peditatus domum hyematum redierant) Segedunum mittere, unde trans Tybiscum flumen traducti ulteriorem Marisi ripam hostibus interdicerent. Ita obsepta undique Barbaris ad irruendum via, & cùm asperum anni tempus sub dio longius morari vetaret, in hiberna denique discessum est. Hæc eo anno in Hungaria gesta magno belli apparatu, exiguo rerum successu; quem tamen æque Germani Thracesque ex antecapto unusquisque consilio sibi faustum existimarunt. Crojus enim ideo solùm, ut Barbaros a Transylvania dimoveret, Albam græcam oppugnandam suscepisse; Mustaphus, ut ab hac urbe periculum, Transylvaniæ minitatus fuisse, ajebant; uterque damnatus & compos voti. Cæsarem sua recuperandæ Albæ spe dejectum, erumpente in publicum lætitia Achmetis jussu, Turcæ ubique plausere adeo, ut nimium rei pretium statuisse visi fuerint. Sed instigabant provinciarum prætores, gnari, ut opinione vulgus impellitur, hinc præteritas calamitates, unde tantus emerserat pavor, obliteratum iri, se seque facilem ab consopitis præ-

Utrinque in hiberna discessum.

Dataque parta sibi victoriæ signa.

præsenti gaudio militem pecuniamque ad bellum habituros. Cæsar vultus hilaritate insidentem animo texit curam; ceterùm cum interioribus amicis non semel questus, tanto ærarii, sociorum, civium conatu nihil memorabile gestum, quo territi comprimerent Barbari exurgentem audaciam & ad pacem inclinarent. Nunc eos arrogantius bellum quærere atque offerre novum discrimen, quod sibi non tantis, ut dudum fortasse, viribus sustinendum sit. Visirius enim Adrianopolim ad Regem dissoluto exercitu profectus, exceptusque privatim donis lætissimaque fronte, publice triumphali fere pompa, omnem abruperat de instauranda pace sermonem. Jam tum cùm ad arma discesserat, Pagetum Byzantium dimiserat, Britannorum negotia Vilhelmi Regis nomine curaturum. Hemskerckium retinuerat, caute etsi liberaliter custoditum ut, si per æstatem quidpiam nutasset belli fortuna nec Mars cœptis arrisisset, haberet cum quo reconciliandi consilia fœderis agitaret. Nunc tandem abire jusserat, quamquam, dum iret, septem menses arcta sed honorifica in speciem custodia, ut Othomanicis apud Cæsarem legatis evenerat, Albæ græcæ detentus est; injuriæ vice barbarico fastu reddita. Ad belli producendi propositum apud Visirium non parum valuerant irriti Venetorum conatus elusaque opinio, qua hi plu-

1693.

Cæsar tamen interius anxio, & quam ob rē.

Turcæ ad bellum intenti.

1693. rima detenti fuerant, exagitandum Mauroceni virtute atque auspiciis superiori æstate fuisse Ægæum classe, terrestri agmine Græciam, Byzantium quoque propiùs admoto belli turbine. Idque Mustaphum solicitum habuerat non periculi magnitudine, sed metu ne inquieta falsisque suspicionibus percita plebes tumultuaretur. Enimvero nihil sibi Senatus reliquum fecerat, quo magis bellum urgeret, comparata ingenti pecunia, suppleto largissime exercitu, aucta classe, re militari celeriter explicata. Quæ cum per hyemem gesta forent, IX. Kal. Jun. Dux paludatus in D. Marci descenderat astiteratque Patriarchæ rem divinam facienti. Illic suscepto ex ipsius manibus Reipublicæ vexillo, per anteriorem Templi aream, veluti e portu confestim discessurus, processerat ad regiam navem, præeuntibus primùm Aulicis, militiæque præfectis, postmodum Clero & Sacrorum Antistite; tegentibus ejus latera Pontificis maximi, Christianissimique Regis Oratoribus, ponè subeuntibus sexvirùm assidentium Principi magistratu, Marciis deinde Curatoribus, quos Georgius Benzonus & Augustinus Sagredus sequebantur, Mauroceno ab Senatu dati, ut cum iis consilia digereret; claudebantque pompam Senatus ipse & quotquot Ducem familiaritate ac necessitudine attingebant. Nihil æque tamen huic diei celebritatem addidit

Soluti Venetorum metu.

Mauroceni cum pompa ad Classem discessus describitur.

dit ac immensa popularium advenarumque multitudo, quæ terra marique, unde spectaculum videri poterat, Principem lætis vocibus prosequebatur acclamabatque: iret dextro Numine; tropæis Rempublicam cumularet, se gloria. Cùm extremam senectutem publicæ fœlicitati devovisset, nominis immortalitate vitam produceret. Insignis tot rerum gestarum decore, clarior hac in se uno posita patriæ spe, impleret expectationem atque omnium vota. Redux tandem profligatis hostibus cum ingenti meritorum fœnore civibus otium, se civibus restitueret. Cuncta inibi ex Veneta magnificentia; erecti triumphales arcus, ornati aulæis parietes, expressum pictis tabulis positumque in civium conspectu quicquid Mauroceno auctore bene ac fœliciter gestum fuerat; prodiga in decernendis honoribus Republica ad excitanda virtutum semina; parca tradendæ auctoritatis, ne supra civilis potentiæ modum luxuriet; quam idcirco ultra suétos militaris imperii fines dilatare ne illi quidem, principe licèt honestaretur loco, haudquaquam annuit. Ductus ad extremam æstuarii oram e sacraque D. Nicolao insula in hexerem, prætoriam navem, conscendens, non ita multo post, sedato pelago, in Peloponnesum proras direxit. Naupliam appulsus, compertoque prius, quæ sibi quæ hostibus vires essent, de re gerenda consilium habuit. Chalcis illi- 1693.

1693. *Consilio habito, variæ de re gerenda sententiæ dicuntur.*

co in sermonem venit; ab aliis de repetenda Cydonia dictum; plures contendebant, arma prius cum Turcarum exercitu, qui prope Thebas castra posuerat, periclitanda; reliqua deinde in proclivi & promptu fore. Dux in aliam sententiam eundum, repudiatis quæ adhuc dictæ fuerant, brevi & gravi sermone disseruit. Chalcidem, retulit, novis operibus circummunitam; quatuor ibi armatorum millia præsidio esse; castellum quoque in adversa continentis ora frequenti milite insideri. Utrique, sicubi sit opus, auxilium non defuturum, eò loci hostili exercitu se continente, unde illud vetari nequeat. Non esse proinde, cur ab re difficillima & sane immatura initium agendi fiat. Cydoniam integris iterum munitionibus, copiis, & belli apparatu vigere. Satis videri semel in ea tentanda peccatum esse. Nam ut providi vel fœlicis potius imperatoris est per futuri caliginem, quò rarò mens humana pertingit, prævidere mala; ita stupidi magis quàm incuriosi foret, aperta monstrataque insigni aliquo luctu non devitare. Hostem pugna lacessendum superesse. Verùm quis dubitet in aciem non proditurum, nobis numero longe minorem, ac satis habiturum, se aggere tectum nostra eludere consilia ac sua tutari? Intra vallum igitur petendus erit. Quod nobis certam perniciem pariturum, nemo non profitebitur,

Maurocenus classe quærendum hostem suadet, ejusque oratio.

cui

cui ab inanis gloriæ ſtimulis nonnihil conquieſcat animus, nec velit ſpecioſis opinionibus ſed vera & ſolida virtute inniti. Eſto multò nos frequentiores (quippe illi non plus decem millibus in caſtris habent) meliores quoque, ſi lubet, quamquam novo delectu legiones plures conſcripſimus, impreſſionem daturos. Quid ſi extemplo e vicinis præſidiis accreſcant? Quid ſi curulibus tormentis, priuſquam manus conſerantur, ſtragem edant? Si ponè aggerem, vulnere intacti, firmius nulloque metu figant jacula ac tela ingerant? Quid tum? Referemus pedem? at non ſine ignominia nec ſine damno. Actutum inferemus? At quanto diſcrimine & quanta clade. Stabimus caſtra illic metati? At quid Turcis incommodi, commeatus e feraci amicaque ab tergo regione affatim habituris? Quid nobis non ſolicitudinis, longius illos e pelago nec brevi & infeſta via petituris? Quæ quamvis graviſſima tantique per ſe momenti ſint, ponderoſiora tamen evadunt, ſi rei gerendæ affuturum Principem Reipublicæ in mentem veniat. Ejus quippe non eſt, dubia ſequi, ne, ſi male contingant, vulnus aliquod majeſtati ac decori publico inferatur. Ceteros audacter in incertam aleam dare ſe poſſe, qui ſi ſpe decipiantur, nomini tantùm officiunt ſuo. Principi nihil improſperum, quod non ſit omnibus calamitoſum. Huic declinando periculo 1693.

duo

1693. duo videri maxime profutura; unum, quieto milite negligentiam in hostes inducere; alterum, illo aucto atque exercito ipsos cùm redeat vernum tempus, ubi minus sibi metuere compertum fuerit, faciliori eventu impellere ac profligare. Interea per reliquum æstatis Ægæum classe pervagari, & si occurrant bellicæ Turcarum naves, quæ ibi ad reficiendas victu ac milite suas urbes navigent; aut piraticæ, priusquam in Africam redeant; cum iis vix non certa victoria pugnam conferere. Cautum & non prisco ejus more animosum, Ducis consilium, velut qui satur gloria nollet jam sibi partam in discrimen dare, visum est. Nemo tamen dissensit, veritus inexpiabilem culpam, si quid secus proposuisset, cui non belle succederet. Datis itaque Antonio Zeno sex millibus sexcentis peditibus, equitibus mille ducentis, quibus isthmum Turcis occluderet; jussoque Bartholomæo Gradenigo navium præfecto cum hepteribus sex, quatuor quinqueremibus ac septem bellicis navibus tutari Saronicum sinum; Dux classem reliquam in altum duxit, septem auctam Melitensium quinqueremibus, nec ita multo post quinque Romanis, tardiùs profectis. Non enim eas prius e Centumcellis solvere Innocentius voluerat, quàm quædam oborta paullo ante ad Ferrariensium fines dissidia Veneti ex ipsius sententia composuissent.

Pe-

Pelagum circumvagatus, novit hostes illatis, quò constituerant, auxiliis jam discessisse. Quocirca pertæsus inutilis navigationis, medio autumno in Naupliæ portum se restituit; ubi sub anni finem febri ac disuria correptus, postridie Id. Jan. duodecimo, postquam morbo conflictari cœperat, die fato cessit. Vitam a prima adolescentia ad ultimam senectutem re nautica exercuit, ejus peritissimus ingenio & usu. Nactus Rempublicam Cretico primùm, non multos post annos sacro adversus Turcas implicatam bello, per omnes navalis imperii gradus egregiam illi nec intermissam navavit operam; quater, quod nunquam alteri ab eo Senatu, suprema donatus maris præfectura; idque non gratiæ sed virtuti datum, qua ceteris major creditus. In ea gerenda, varia usus est armorum fortuna, prout Othomanorum vires ac tempora variarunt. Imperator iterum, Creta cedere jam prope a Turcis subacta, opus habuit, sed illam pretium conciliatæ pacis constituit. Qua de re uti reus causam dixit; at postquam paullum amissæ resedit dolor, tacite laudatus. Tertiò præturam adeptus, devicta Peloponneso factum in Cretæ jactura damnum instauravit, retulitque (quod in libera civitate prœmium omnium amplissimum) honores, titulos, & principem locum. Nonnihil ejus fama hæsit ad metas ob infelicem Chalcidis op-

1693.

Frustra quæsita hostili classe Naupliam redit.

Moritur, ejusque elogium.

1693. oppugnationem. Sed citò deteriori comparatione per hominum ora fœliciter adeo vagata est ut unus ille, cujus auspiciis armorum prosperitas reviviſceret, spem dare potis fuerit; vel eo fœlix, quòd implendæ tempus defuerit; ita nullo incerti eventus discrimine in civium opinione ac memoria permansuræ. Præter bellicam laudem, quicquid in eo reliquum, mediocre, nec magnis virtutibus nec magnis vitiis. Sylvestro Valerio consularis magistratus; armorum imperium Antonio Zeno Peloponnesi prætori datum. Addita lex, ne de rogando in posterum Duce, ut illud suscipiat, sermonem fieri in Senatu liceat, nisi Sexviri solio Principis adsidentes, tresque trinis capitalium quadragenumvirum collegiis præsides, ex triplici divisione duæ partes, auctores fiant; neve, si Senatus judicio res ad majora comitia deferatur, rata sit, nisi octingenti haud minus suffragia ferant, nec plus tertia parte dissentiant. Ita sagaciter obsessa iterum supremæ dignitati ad imperium via, quam atavi periculosam experti, ut primùm potuere, obstruxerant non sine arduo conatu consilioque. Adeo ingentes honores facilè moderationis obliviscuntur &, ni sint inermes, audent imminentque publicæ libertati. Bellum hoc anno in Dalmatiæ finibus non juxto exercitu, non ullo memorabili facto, sed incondito popularium ad prædandum concursu, mo-

Valerius Princeps Reipublicæ eligitur, armorum Imperium Zeno datur.

Quod Principi Reipublicæ nova lege impeditur.

Dalmatia utrinque populationibus divexatur.

le-

lestisque invicem populationibus gestum. Qui circa Jaderam incolunt, conflato ad sex millia peditum equitumque globo tribus additis equestrium legionariorum centuriis Bosniam ingressi, longius quàm unquam alias ferrum flammamque intulere. Turca prætor inopinata licèt perculsus clade, suis & ipse provincialibus ultra mille peditum totidem equitum centuriatis, tacitus occultusque saltum, quà redeundum hostibus erat, insedit, aggressusque referentes prædam, partem abstulit, majori tamen suorum cæde. Sed æquavit Venetorum damnum Cruttæ, quo duce utebantur, mors. Ascrivienses in prædam primùm effusi, mox Clobuchum tentare ausi, Mustapho Chelmiæ prætori plurium morte pœnas dederunt. Is deinde, Bosniæque prætor alter, proxima suis finibus loca pari propemodum eventu misere divexarunt. Non eadem apud Sarmatas vicissitudo, Scythis ibi latissime depopulatis vix non impune. Hi Vere nondum adulto progressi, Camenæcum ingenti agmine commeatus adduxerant; tacitis intra suas munitiones, quibus itinera obsepiebantur, Sarmatis ne longe impares in aciem prodirent. Illi comperto, nullum adhuc eorundem exercitum ad signa convenisse, Russiam nigram Leopolim usque, quod ejus est caput, hostiliter peruagati, magna ubique feritatis vestigia reliquerunt, abacta ingen-

1693.

Et Sarmatia a Scythis acerbissime.

1693. ti præda quadragenisque, ut fama fuit, mortalium millibus. Rex ad tantam suæ gentis calamitatem vehementer exarsit; indignum, clamitans, bellicosissimam Polonorum nationem quondam armis invictam nunc desidia negligentiaque captam Scythis latronibus ludibrio esse; rapi quotidie in vincula; indefensam addici sævissimæ servituti; malle cum extrema pernicie, dummodo otietur, conjunctum dedecus quàm gloriam aliquo labore partam. Quòd si qui genere aut divitiis præstant, parum plebis ac rusticorum captivitate, ipsi intra munitas urbes hoc vacui periculo, moveantur; sciant, deserto agrorum cultu opes dilabi; quarum, si careat luce, parum splendescere avitum decus. Una erat origo tot malorum, quòd exercitus ornari, suppleri, ex hibernis educi sine pecunia; & isthæc, nisi aut jusso a majoribus comitiis tributo aut voluntarie in provinciali conventu exhibita, contrahi haudquaquam posset. Comitia, cùm plura iis celebrandis præmittenda forent, tempus, ut priusquam hyems appeteret, haberentur, non suppetebat. Erogandæ igitur in emerita saltem stipendia pecuniæ Rex edixit, provinciales illico celebrari cœtus, ubi simul, ut moris est, quid singuli ad commune gentis concilium referendum putarent, decerneretur. Unus Massoviensis conventus vix reveritus ipsum Regem, qui aderat atque hortaba-

Maxima sui Regis indignatione.

Comitiis Provincialibus vix non frustra ad

tabatur, quidpiam in bellicum ærarium tributi sibi imposuit, sed in iram adeo efferatis animis ut ad arma itum fuerit multaque cæde pollutum Augustianorum Templum, in quo legati proceresque convenerant. A reliquis nihil datum, causatis accepta in re familiari vulnera & alibi desertos agros, alibi sata bello depasta. Omnium autem sententia fuit: obsecrandum Regem ac Senatum, ut ne ulterius pacem reconciliandam differrent ac tandem apud se statuerent, quærendam, quocunque liceret modo, afflictis provinciis requiem, amoliendas calamitates, quibus jam nimiùm laceratæ fuerant, vitandumque funestum excidium, quod ab Scythis imminebat ni statim pax conveniret. Sic enim legatus, qui per eos dies ab Selimo novo Regulo, illum in principem sedem restitutum officii gratia renuntiaturus advenerat, palam nulloque metu venditabat. Hæc popularis finiendi belli consensio, magis quàm ipsum bellum, Regem solicitabat; cùm nec istud tractari pro dignitate, exhausto ærario impeditoque delectu, posset; nec pax, inviolata sociali fide, separatim componi. Quod medium erat, supremos Polonæ Lithuanæque militiæ duces Leopolim ire jussit; ubi collectis, quot plurimas possent, copiis tueri a Barbarorum excursionibus fines, commeatibus diligentiùs Camenæcum occludere, iisdemque

1693. pecuniam & remedium expromendum convocatis.

Pacem instaurandam postulantibus.

Invito Rege.

Qui Scythas comprimendos curat.

1693. Moldaviæ oppida in Reipublicæ ditionem redacta reserare conniterentur. Ex hujusmodi consilio Sarmatia Scythis prædonibus minus patuit, nonnunquam etiam ipsorum sanguine respersa est; nova prope Vasiloum munitione arctius obstructæ Camenæco fauces; compressaque præsidii licentia, late ad prædam suo licèt non semel damno vagantis; nec subactæ in Dacia urbes neglectæ. Per id prope tempus, quo hæc gesta sunt, Mars ferocius inter Christianos Principes bellum exasperavit, quod nunc retexendum exordior. Magna erat hominum expectatio, an aliquo insigni vulnere debilitatum, quod prope eventurum videbatur, Galliæ regnum sibi tandem timere inciperet. Hostibus enim, qui terra marique ad illud invadendum supremis prope viribus se comparaverant, undique circumfusum, patebat graviter perculsum iri. Centum millium exercitus juxta ejus fines e Belgio irrupturus erat; quinquagenum ab Rheno, totidem ex Italia; vicenum e Catalonia; e classe, quam centum bellicæ naves conflabant, quinum vicenum. Non minus ad eos repellendos se se instruxerat Rex Ludovicus, pari navium numero collecta classe, quod post acceptam superiori anno navalem cladem vix credi poterat; nec impari terrestri robore, non militum multitudine sed celeri ipsorum discursu, quò ferret usus. Auxerat ad se stre-

Bellici Christianorum Principum apparatus.

ſtrenue gerendos præfectorum alacritatem, aucto præmio. Priuſquam enim diſcederent ex hibernis, novum diverſis diſtinctum gradibus inſtituit equeſtrem Ordinem D. Ludovico ſacrum, in quem centum quinquaginta militiæ præfectos, dena ſaltem eo gradu ſtipendia meritos cooptaret donaretque, ſervato dignitatis diſcrimine, annua penſione ab octingentis nummis Turonicis ad ſena millia; in id trecenties millium ærario conſtituto. Liberalitatem honoribus cumulavit, eoque præcipue, quòd Regem Cœtus moderatorem ac præſidem habituri forent. Nihil verò ad acuendum militare ſtudium ſtimulos æque addidit ac promulgatum ipſius Regis cunctorumque regio ſanguine Principum ad bellum iter. Quippe qui oculis percepturi erant, quid quiſque pro Galliæ decore ſtrenuitatis impenderet. Augeſcit enim ſpe laudis ac præmii conſpecta virtus. Philippus Aurelianenſis maritimas ad oceanum provincias cum duodecim legionariorum millibus, & provincialium quot e re duceret, cuſtodiendas accepit. Reliqui in Belgium, ubi præcipua armorum ſedes, iter habuerunt. Jam Ver incœperat, cùm undique Galli, prævertentes hoſtem, hiberna deſerunt. Prior Lorgeſius, cui prorogatum ad Rhenum imperium fuerat, amne per Philippoburgi pontem tranſmiſſo, hominum tricena millia Haidelbergam ducit. Hanc Germani inſtauratis mu-

1693.

Novus equeſter Ordo a Ludovico Rege inſtitutus.

Rex Ludovicus cum pluribus Regiæ Domus in Belgium ad Exercitum.

Aurelianenſis ad Oceanum.

1693. munitionibus præsidio firmaverant duum millium quingentorum, quibus instructor exercitus Georgius Everardus Heudersdorfus præerat. Suburbium tenui propugnaculo claudebatur, quod præsidiarii, superatu facile, vixdum hostis locaverat ad verberandum machinas, clam reliquere, in urbem, ubi minus periculi, se se abdituri. Qui vineas agebant, re cognita statim irrumpunt, scandunt aggerem, hærentesque discedentium tergo, postremos ordines ferro carpunt. Primi, qui portam intraverant, obiectis foribus nonnihil irruentium vim retardarunt. Sed citò dolabris effractæ dedere inundantibus aditum. Fuga inde præsidiariorum in arcem; qua exclusi, ne simul se se immitteret hostis, trecenti positis armis capti asservatique majori in Templo, bis centum fortiter pugnando ultique suam vicem interimuntur. Nec mora Lorgesius expediri atque intendi machinas in arcem jubet, extrema præfecto militibusque minitatus, ni statim cedant. Ille tergiversari, tempus ad exquirendam Badensium Principis, qui prope Hailbrunam cum exercitu morabatur, sententiam petere. Eò vehementius impellitur, quò fluctuabat. Non parvi operis munimenta ac mille octingentum præsidium spem dabant, posse aliquot dies repelli hostem ac sumi spatium ad expectandam opem. Verùm & metus erat ne nimia oppidanorum stra-

Galli Haidelberga potiuntur.

ſtrage, qui omnis ætatis ad quindecim millia intus confugerant, inutilis moræ luenda pœna foret. Namque ubi pyrophorarum ollarum tempeſtas in refertiſſimam degentemque ſub dio turbam graſſari cœpiſſet, nullum acerbiſſimæ cladi modum impoſitum iri. Qua re permotus Heuderſdorfus, quamquam a Badenſi juſſus ad extremum obſiſtere, Gallis poſtridie portas aperuit, pactus, incolumes oppidanos cum ſingulis veſtimentis, præſidium armatum ſed tacitum cum duodecim onuſtis plauſtris abiturum. Civium diſceſſus vere miſerabilis fuit, mulierum ac puerorum lacrymis, incerto virorum, quò irent, conſilio; omnium extrema inopia. Patriæ calamitas augebat luctum; pavor durioris, quæ in poſterum impenderet, ærumnæ cumulabat. Plures fame, laſſitudine, incommodis periere. Heuderſdorfus, poſtquam ad ſuos venit, cauſa e vinculis dicta capite damnatur. Quocirca exutus inſignibus Teutonici equeſtris ordinis, quibus erat ornatus, lictori traditur. At ubi legionibus in aciem directis ſui ſpectaculum e ſuggeſtu præbuit, vita donatus pellitur in exilium. Morti tamen non ſe ſe eripuit, ab agreſtium manipulo, dum iret, veluti publicorum cauſa malorum contrucidatus. Heidelberga in poteſtatem redacta, Galli in prædam opimam ruunt, cùm tempus civibus ea ſubducendi, quæ ſibi cariora haberent, non ſuffe-

1693. Præfecti non parum ignavia.

Multa Civium pernicie.

Illataque Præfecto infamia.

1693. feciſſet. Nihil a furibundo milite prætermiſſum, quo captæ urbes obrui malis ac funeſtari ſolent. Et illud execrandum nec moris humani geſtum eſt, quòd apertis Palatinorum principum ſepulcris, ubi quidpiam ad ornanda cadavera ineſſe pretioſum fama ferebat, oſſa diſſiparunt, loculis quoque plumbeis abductis, furto æque ſordido atque irreligioſo. Tanta immanitas fœditaſque in centurionum præcipuè invidiam ceſſit, qui rem atrocem nec ſibi ignotam non vetaſſent. Rex Ludovicus illam ſummoperè averſatus, quod unum modò erat piaculum, ſtatim juſſit reliquias iterum componi ac fato defuncta corpora tandem quieſcere. Ingens in arce reperta ſulfurati pulveris telorumque vis, parataque Miſnienſibus legionibus frumenti copia. Utraque Philippoburgum traducta viliorem annonam ornatioremque belli apparatum Gallis fecit. Ædibus flamma injecta, captivorum primùm fraude, quibus ſpes erat, per tumultum e cuſtodiarum manibus evadendi; deinde pluribus locis militari licentia; quæ ſi furit impunè, nullum facit ſæviendi finem. Mœnia quoque urbis dilacerata; arcis, ut quandocunque vellent, diruerent, ſuſpenſa caveis. Infeſta ſigna fauſtis auſpiciis in eam Germaniæ oram inducta conſternatoſque latè circùm provincialium animos Ludovico Regi mutandæ, quam ſtatuerat, adminiſtrandi hoc anno

Execranda Haidelbergæ vaſtitas.

anno belli ſententiæ occaſionem præbuiſſe, opinio fuit. In Belgium proceſſerat, luſtratoque prope Gemblurſum exercitu centuriata repererat equitum duo ſupra quadragena millia, peditum octo ac triginta. Fœderati nondum pari numero convenerant circa Lovanium, quò condixerant; lento Germanorum ex hibernaculis digreſſu & longa ſæpius via. Rex igitur deliberandum ſuſceperat, in quodnam ſe dignum facinus operam daret; & Caroloregium præter cetera opportunum ſe ſe offerebat, arx Namurcum inter Monteſque munitiſſima, unde non rarò intercepti ſuis legionibus commeatus, iiſque commigrantibus ultro citroque infenſum iter. Cùm accepto, Germanicam expeditionem fœliciter inchoatam majora, ſi acrius illic vires intendantur, de ſe promittere; ab ea parte urgere bellum ac temperare in Belgio audacioribus conſiliis, induxit animum. Ægre id ſibi imperaſſe dicitur, cupido quidpiam nunc etiam patrandi coram æmulo, quod ſuam, ut ſuperioribus annis, extolleret gloriam, ejus minueret. Non defuere tamen, qui reputarent, oblatam ſe in Regiam reſtituendi occaſionem libenter arripuiſſe; plena ſemper ſolicitudinis parta ſemel inſigni laude, nec rurſus in incertam aleam facile committenda. Itaque ſexdecim, pari equitum peditumque numero, armatorum millibus Belgico exercitu, cujus impe-

1693.

Rex Ludovicus Delphinum ad Rhenum cum ingenti exercitu mittit.

1693. perium Luxemburgio dederat, extenuato, Delphinum Beuflersio legato comitatum cum hoc supplemento ad Rhenanas legiones misit, arma illic adversus hostes vehementius concitaturum; ipse Versalias rediit. Interea Lorgesius victorem exercitum hosti admoverat, qui trans Nicrum amnem prope Hailbrunam tuto maxime loco diversabatur. Hunc ponendis castris elegerat Badensium Princeps, ne, priusquam ad se frequentiores advenissent ex hibernis copiæ, invitus ad pugnam elici posset. Modò quina tricena solùm sibi erant hominum millia, miseratque quaquaversum, qui reliquos, ut statim accurrerent, adhortarentur. Non enim in sena Cassellensium millia, quos Landgravius; non in dena Misnensium, quos Octovir ductabat, ullum ipsi imperium erat. Nicer amnis utrumque exercitum interfluebat; quo impedimento Galli, ne committerent prælium, vetabantur. Itaque superandum aggressi, paullum ad lævam inflexo itinere, cymbis e proxima Klingemburgo ripa tria peditum duo equitum millia tranare incipiunt. Non improvisò advenerant, & Badensis quinque illuc ex adverso legiones præmiserat, quæ telis adeo navigia traijcientesque turbarunt ut post levem pugnam inhibere satius duxerint. Cùm hac non successisset, alia transitum tentant via. Mons erat prærupto dorsó, fluvio imminens, e re-

Germani ad Nicrum amnem tuto loco castra ponunt.

regione hostium castris. Ibi tricenas statuunt machinas nullaque requie in sinistrum cornu, quod missilibus interius jacebat, jaculantur. Fremebat Germanus miles, quòd impunè & ignobili nece sterneretur; postulabatque aut in aciem eductum honesta morte occumbere, aut vitando periculo mutare locum. Annuit Badensis, circumactumque nonnihil agmen oppido texit, quod fortè illic interiacebat. Galli tamen in vacuam ripam evadere non pertentarunt, veriti par discrimen ab hostium catapultis; majus ab eodem agmine, raptim in primos transmittentium ordines, priusquam pedem firmarent, decursuro. Sed facta septingentum manu pontem Hailbrunæ conjunctum derepente invadunt; spe, aliò intentos Germanos, incuriosos isthic repertum iri. Propulsi ferociter, non remisere aliquà perrumpendi curam. Bidui spatio interposito, in adversa Corneliæ oppido, quod nunc Vimfenam dicunt, ripa plures improvisò legiones se offerunt cum magno ad inijciendum pontem navali apparatu. Præstò ibi quoque fuere Germani; commissaque eminus pugna non ultra paucorum vulnera ac mortem, sponte recedentibus Gallis, processit. Lorgesins, desperato ad hostes aditu, signa ad Eppingam Brettenamque retulit, late inde Palatinatum depopulatus. Medio ad alterutram expeditionem loco stativis positis, nonnihil Badensis anceps

1693.

Galli Nicrum traijcere tentant sed frustra.

Populabundi alio se vertunt.

1693. ceps hærebat, ab dextra ne in Virtembergensem oram, an ab sinistra in circumfusam Nicro Mænoque amnibus arma ferret. Ubi verò Lorgesio patuit, illum castra Morbacum transtulisse, veluti Virtembergensi provinciæ Badensique regioni suæ metuentem, in lævam protinus vertit signa, Nicrumque e regione Lademburgi non procul a confluente traducit, secum adductis quatuor ac viginti armatorum millibus, jussoque Melaci Comite, itinera cis amnem cum aliquot legionibus impedire atque obsidere, quoad bellica ferret ars, hostium consilia. Transgresso Gallico exercitu, in fugam undique populares consternati sunt; desertaque militari licentiæ ora in primis Germaniæ nobilis oppidorum numero, civium frequentia, agrorum cultu. Hinc mixtæ gemitu ac lacrymis liberæ, ut fit, in extremo dolore quiritantium voces: male sibi consuluisse, cùm tantam in bellum juventutem armaverint, pecuniam contribuerint, imperium Badensi dederint. Pactis, quæ ab Gallis offerebantur, induciis, otium longe minori pretio redimi potuisse. Nunc se nimiæ credulitatis pœnas luere. Quid enim Badensis ipse ceterique provinciæ Principes non promiserint? Tanto exercitu Galliam pervasuros ut hæc ad sua curanda nedum inferenda vulnera non satis virium habitura foret. An promissum eos tenuisse? abdito

Ingenti Germanorum luctu acerbisque querelis.

in-

intra munitionum claustra imperatore suo, ducum reliquis negligenter contrahentibus copias, dum interim provinciales hostium rapacitatem sævitiamque satiarent. Inter hæc Galli peragrata regione se se manubiis, Lorgesius late oppidis indicta pecunia ærarium locupletabant. Ventum erat ad impeditum maxime locum, ubi Zuringerberga claudit saltum, quà Darmstatiensis tractus oraque ad Mœnum usque recluditur. Sex Misnienstum centuriæ mœnia tutabantur. Eò cum trium millium agmine Chamilii Comes prolegato immittitur, qui frustra solicitato ad deditionem præfecto, moræ impatiens (nam alterum mille ducentum hostium globum illuc properantem noverat) impetum dari jussit. Refractis foribus, sagittarii equites, qui primi ex equis desilientes certabant, bis repulsi. Sed incensi concitatique ducum vocibus, tanto iterum conatu se se intulere ut præsidiarios vestigio moverint ac tergo adhærentes magnam eorum partem necaverint. Capti bis centum, pauci inter tumultum evasere non incruenta Gallis victoria, qui statim, aperto saltu, in ulteriorem plagam se diffuderunt; jussi tamen abstinere cæde ac rapinis, placata a miseris civibus non levi sumptu victoris ira. Terrore Francofurtum, in adversa jacens Mæni ripa, vehementer perculsum est; & Moguntia, quæ inde parum distat, sibi timuit. Quamquam citò

1693.

Reprimuntur.

1693. citò utriusque cives collegere animos, freti Misnensium & Cassellensium copiis, quæ ad strepitum illatæ prope se cladis citato gradu illuc progressæ præsidia firmaverant, & castris in propinquo locatis spem dabant, hostem, si quidpiam tentaret, non sine damno repulsum iri. Nec ita multo post affluxere undique ingentibus auxiliis Brandeburgenses aliique, interiori provinciæ haud parum veriti. Et Badensium Princeps Baraiti Marchionem jusserat dena armatorum millia sociis adducere, moveratque omnem exercitum, ut ipse Gallis, dum alii frontem urgerent, a tergo insisteret. Quamquam non ultra Vimfenam profectus, gradum continuit, ne si longius abiret, male consultum Sueviæ Franconiæque foret. Verùm Lorgesius accepto nuntio, Delphinum jam transmisisse Mosellam amnem & ad Rhenum accedere, viam rediit, illumque ad Philippoburgum suas traducentem copias est assequutus. Habito illic de re gerenda consilio, una majorum ducum, eaque Delphino placuit, sententia fuit, rectà ad Badensem ire &, si facerèt pugnæ copiam, confligere aperto Marte; sin minus, castra oppugnanda, priusquam ille circumjacentibus sociorum legionibus vires augeret. Ita uno prælio debellari posse. Siquidem eo victo, reliquas contractas alibi minores copias sua sponte aut levi negotio dissipari posse. Ce-

Lorgesius cum suis Copiis obviam delphino fit.

Conjunctis legionibus ad hostem pergunt.

Cetera Delphino duce minus utique videri digna; clarissimique imperatoris esse, quidpiam arduum tentare; quod si bene vertat, quicquid reliquum celeri deinceps cursu fama vincit; si male, ipsa, magnanimæ virtutis indicium, audacia terret hostes. Re deliberata, duplici agmine ad Nicrum amnem ire pergunt, quem longius ab hoste incerto, quò in alterutrum tenderent, nullo impedimento traducunt. Iter deinde conjuncto agmine ad eum continuant. Castra Badensis tutissimo statuerat loco. Ab tergo Nicer interfluebat lato alveo, latera Kocherus Jaythusque parva flumina, sed præruptis ripis, tegebant; in fronte duo erant colles, quos triplex vallum castellaque identidem structa armataque magno tormentorum apparatu occupabant. Ad eum quoque pervenerant Saxones Cassellensesque, adeout æquaret jam prope militum numero Gallorum exercitum. Nihilo secius intra munitiones se continere de consilii sententia, cui Misniensis Octovir Landgraviusque interfuerant, constituit. Non enim, ajebant, pari cum hostibus conditione certandum sibi esse; his, si pugnaverint adverso marte, facile suos fines interposito Rheno multoque validissimarum arcium robore tutaturis; se, si fortuna fefellerit, profligatis, Germaniam certo periculo maximisque difficultatibus implicari posse. Non parum autem ei fœliciter succede-

1693.

Quem aggredi intra claustra non audent.

Et ille apertam pugnam detrectat.

1693. dere, ac satis vincere, qui hostem deijciat consilio suo. Se se tantis auctos copiis pugnaque abstinentes, dum hostis interim prædas aget atque impunè depopulabitur, vulgi sermonibus discerpendos esse. At cui unquam obtigit bellicæ prudentiæ laus & boni nomen imperatoris, qui nescierit salutem ante rumorem ponere? Itaque vallo pedem non extulit, sed acie tantùm instructa, si fortè Galli perrumpere niterentur, repellendos, induxit animum. Cornu dextrum Octovir, sinistrum Landgravius, medium Badensis (sic enim, dimissa contentione, quæ non hujus temporis videbatur, inter eos tandem convenerat) moderaturi erant agmen. Interea Delphinus cum exercitu imminentem Otmarsheimo vico ascenderat collem, unde in conspectum hostile dextrum cornu sese offerebat. Speculatus inexuperabile vallum, continuit gradum, relictoque ibi Beuflerso cum parte legionum, ipse comitatus Lorgesio Choiseloque ceteras inflexo itinere per jugi dorsum propius ad lævam castrorum, si fortè illac facilior aditus aperiretur, admovere statuit. Mille vix passus aberat, cùm exiguo nemore superato, ab ea quoque parte Germanorum apparuit acies tot undique munitionibus circumsepta, erectisque ad viarum flexus propugnaculis ita clausa ut ab hostili incursu timere nihil posset; quin eò penetrantibus certam

tam

tam perniciem minitabatur. Quapropter se interius immittere haudquaquam ausus. Sed in aciem directo exercitu pugnandi copiam fecit, quietis intra castra Germanis nec nisi paucas ad levia certamina turmas identidem producentibus. Quod ubi per tres continentes dies, & frustra provocata pugna, gestum vidit, increpans Delphinus, Martios Germanorum animos tandem fractos, qui tanto belli apparatu excitaque undique juventute id unum pensi habuissent, abdere se intra claustra munitionum, & Gallis de virtute ac gloria concederent; æger tamen erepta sibi victoriæ agendique aliquid, quod esset ad rei summam, spe agitare cum legatis cœpit, quò signa verteret. Hailbruna in proximo erat magni momenti oppidum, quippe ubi pons Nicri ripas coniungens in ulteriorem provinciam præbebat aditum; sed munitum recentibus quoque operibus, frequentissimoque insessum præsidio atque apertum subsidiis ex ipso exercitu, a quo brevi intervallo distabat. Ulma illiciebat, nobile emporium nec satis validum; sed a tergo & difficili commeatuum vectura, interiectis hostibus. E re proinde magis visum, eundem iterum tranare Nicrum, castrisque prope Stugardam Virtembergensis ditionis caput locatis, oram illam Danubium usque vectigalem reddere. Simul in occasionem intentos circumspicere, si quod novum

1693.

Desperata pugna Galli recedunt.

1693. vum Germania consilium agitaret, distracta domesticis discordiis, quæ jam eruperant & longius flammam laturæ videbantur. Dudum enim extincta virili stirpe Ducum Lavenburgensium, altero Saxonicæ principis familiæ surculo, ejus Imperii cuinam jure bono cernenda foret hæreditas, ambigebatur. Ex eo, qui postremus regnaverat, duæ superstites erant filiæ, quibus Luneburgi Dux aliique præferri cupide postulabant. Quin Luneburgius, judicio nondum constituto, sibi statim vendicaverat finitimum oppidum Raceburgum firmaveratque militum quatuor millium præsidio validisque munitionibus, ut armorum patrocinio sua invalescerent, aliena facilius conticescerent jura. Verùm non ita res accidit. Tertius hoc nomine Federicus Daniæ Rex suspiciosum haud minus quàm indecorum sibi esse ratus, muniri proximum illud Holsatianæ avitæ ditioni suæ oppidum, rei novitatem cum Luneburgio primùm questus nec auditus moverat arma, eò progressus cum duodeviginti armatorum millibus & magno ad ferienda mœnia obruendasque domos machinarum apparatu. Ille ceteros familiæ Principes propius admovere suas copias, tamquam suppetias ituros, impetraverat. Quo Rex obiecto metu acrius exarsit, expeditisque tormentis triduo urbem concussit laceravitque. Ad belli strepitum accurrere illico Cæsaris, Britanni, Ba-

Interni oborti motus in Germania ob Lavemburgensem hæreditatem.

Batavorum, Brandeburgensis legati, serpentem flammam, suadendo minitandoque, priusquam latius manaret, compressuri. Pactæ quindecim dierum induciæ, per quas restituendæ pacis consilia versari possent. Jam prope expiraverant, cùm tandem convenit, æquari solo Raceburgi munitiones, præsidium dimitti præter bis centum milites, qui Luneburgio aliquam retinerent imperii speciem, quoad prolatum, ad quemnam oppidum jure bono pertineret, judicium foret. Sedato eo tumultu evanuit pavor, quo plurimo per eos dies Germània commota fuerat: Daniæ Regem discessisse in Gallorum partes quærentemque Rhenano bello diverticulum, querelas atque arma ad Albim amnem movisse. Cùm præsertim Rex provincialium Principum legatis iterum apud Ratisponensem Conventum, quo eadem fama pervenerat, hanc mentitam redarguens, iterum spopondisset se illacessitum ab otio non abiturum. Delphinus dejectus spe Germanici tumultus, qui sibi, distractis Regulorum viribus, claustra provinciæ reclusurus erat, nec sibi ultra blanditus hostem extrahere in aciem posse, confessionem detrectantium certamen pro victoria habuit. Mox Virtembergensibus imposito præsenti quadringentum scutatorum millium tributo, centumque millium, quoad bellum maneret, in annos singulos, quibus regionis vastitatem re-

1693.

Citò, & quibus conditionibus sedati.

1693. dimerent; sulfuratoque pulvere jussa discerpi Heidelbergæ arce, exercitum divisit. Duodecim millia in Italiam, ubi Gallica res longe impar copiarum numero laborabat; decem millia cum Beuflerso in Belgium dimittit. Quicquid reliquum in duo partitus corpora, Lorgesio Choiseloque legatis conjunctim aut separatim, prout usus foret, moderandum attribuit. Ipse inutilis otii inter arma pertæsus, æstate jam senescente ad patrem se recepit. Legati ultra Rhenum Badensi in ditione per eam provinciam haud longe a ripa tandiu morati, quousque consumptis pabulis, jamque sæviente frigore transgressi flumen, proximis in oppidis hiberna peregere. Et Germani, qui quantum recederet hostis, pedetentim subsequuti vestigia, per citeriorem ripam ad hyemandum pars major se diffundere; renuentibus primùm acceptasque obtendentibus calamitates civibus; deinde acquiescentibus, metu ne sine militum præsidio majora perpessuri forent ab hoste vulnera, & ne huic, quod sociis negassent, uberiori ærumnarum fœnore pendendum esset. Adulto Vere, quo hæc per Germaniam peragi cœpta sunt, in Cataloniam Galli Noallio duce, trito sæpius itinere, se promoverant. Militum erant ad viginti millia, rectàque Rhodam prope Ruscinonensis oræ fines contendérant. Jacet oppidum in ipso litore quinque septum rostratis

Delphinus diviso exercitu Versalias redit.

Exercitus utrinque hyematum pergunt.

Rhoda a Gallis oppugnatur.

tis majoribus propugnaculis, quorum duo fluctibus obijciuntur, ibique portus pandit in altum brachia. Rostrum singulis, intermedia fossa, semilunares protegunt munitiones, interiacentem loricam triangulares. Mare subsidiis claudebat classis duum supra viginti bellicarum navium Estræo præfecto, quæ pridem Telone Bajas digressæ ad verberandas Hispaniensium naves; irrito eventu (quippe sub arcem difficili ad pervadendum Bajano sinu, brevibus intersepto, & longe micantibus tormentorum jaculis) isthuc in tempore advenerant. Nec ita multo post Aphrodisium promontorium tenuere quinque ac triginta quinqueremes proprætore Noallio, procerum uno equestris Melitensis Ordinis; portus ostium, si quis furtim aut vi ferre tentaret obsessis opem, diligentiùs prohibituræ; quamquam jam tandem supervacanea cura. Nam oppugnatio, fædis licèt imbribus impedita, plusquam opinio fuerat, acceleraverat. Vineæ bifariam ad maritimum lævum propugnaculum eique proximum campestre ductæ, promuralem loricam triduo contigere. Ad eas perpetuo vallo conjungendas, muniendasque objecto aggere duodevicenas machinas & aliquot pyrolmos biduum consumptum. Ingens deinde in mœnia tectaque urbis jaculorum ollarumque flammiferarum vis edita; cui reprimendæ nulla facta a præsidiariis eruptio, quamquam 1693.

1693. quam duo millia quadringenti forent; frequentissima solùm ingesta tela non sine hostium cæde ac vulneribus. Missilium procellam sprevere Galli, in viamque tectam impavidi se demittentes tenuere stabili pede locum, ubi ea circa rostrum flectitur semilunaris operis, in ipsoque angulo latius patet. Quod postquam gestum, nulla mora terram moliebantur, in fossam leviori periculo descensuri; cùm vocatus ad deditionem Petrus Robles, apud quem summum oppidi imperium erat, facilè annuit, quamquam nondum apertis propugnaculis, nec ultra octavum diem oppugnatio processisset. Fregerant ejus animum ollæ incendiariæ fragmento discerptum brachium ex eoque vulnere maximi cruciatus, quibus confectus paullo post Gerundæ occubuit; quò duo præsidiariorum millia cum omni militari decore binisque æneis tormentis Rhoda discedens adduxerat. Excusarunt immaturam deditionem desperatum auxilium reservatique opportune tot milites in reliquum belli usum. Non enim apud Medinæ Sidoniæ Ducem, armorum per ea loca præsidem, plus novem ad signa convenerant hominum millia, quos cùm hosti objicere haudquaquam e re duceret, validis præsidiis firmate munitas urbes difficilesque saltus, & aspera insidere loca ne longiùs ille vagari auderet, consilium cœpit. Gerundam, quæ Rhoda parum di-

In deditionem accipitur.

Obniti nequaquam ausi impari Hispanorum exercitu.

distát ab eaque parte Cataloniam tuetur, progressus sub ipsis mœnibus castra posuit, solicite circumspectans, quò sibi e re nata auxiliatum ire & quid præcavere opus esset. Noallius, capta Rhoda, confestim moverat, litus classis ope, quoad posset, longius explicaturus. Primùm vicinis Emporiis admovit signa, Phocensium olim coloniæ, priscis scriptoribus celebratissimæ ob severiorem disciplinam, qua una stetit crevitque inter ignotos populos; atque ob invictam, dum punica vigerent bella, erga Romanos fidem; nunc exiguæ molis castello, quod vix expositis machinis in potestatem accepit. Deìn Palamum versùs iter prosequutus, cùm parum abesset, Rhodam regreditur. Rumor ad eum pervenerat, ubique Hispanos ad arma cieri bellicoque apparatu cuncta perstrepere. Adeo Rhoda, præter opinionem paucis diebus erepta, consternaverat illorum animos, negligentiamque, ut fit, excusserat anceps metus. Quocirca deficiente per eos dies ærario, sponte non parum pecuniæ collatum a magistratibus proceribusque, Regis conjuge ac matre præeuntibus; nobilioresque civitates, delectu habito, aliquot legionibus exercitum suppleverant. Noallius, quid hæc animorum concitatio datura hostibus virium esset incertus, ratusque repentinos impetus, nisi obnitaris, brevi concidere, nihil ultra tentandum statuit; impositisque in quinqueremes & qua-

1693.

Emporii urbs Gallis cedit.

Palamus itidem.

Hinc excussi Hispani plura conferunt ad bellum sustinendum.

1693. & quatuor bellicas naves, ut dudum ab Rege jussus fuerat, hominum sex millibus, qui Nicæam ad Catinatium irent, reliquum æstatis in stativis traduxit. Estræus cum duodeviginti navibus in fretum Gaditanum vela dedit, quò iis Tourvillus maris præfectus cum oceani classe (novem ac sexaginta bellicæ, triginta incendiariæ naves erant) obviam processerat, ne ullum adirent discrimen a Britannis Batavisque, duarum supra nonaginta navium classe præter incendiarias jamjamque mare ingressuris. Harum sex & quinquaginta instruxerant Angli, Fœderati Ordines sex ac tricenas. Nunquam tantum maritimarum virium collectum fuerat. Nimis enim ad rerum summam pertinebat, alterum alteri pelagi imperio non cedere; seu frequentandis commerciis, unde opes publicæ privatæque; seu intestinis dissidiis repellendis, quæ nisi uterque invicem alieno litore prohiberetur, commotum iri fama ferebat. Quamquam & hæc in dies senescebat, impedito crebris munitionibus, tormentis stationibusque in Galliam descensu; & fida Jacobo Regi Britannorum ingenia ad res novandas magis magisque retardaverat editum sub navigandi tempus publicisque ab eo consignatum literis diploma, quo se non vi sed suorum civium voluntate in avitum solium redire velle profitebatur; spe, ipsos opem fidemque præ-

Galli longius non progrediuntur.

Quid Classibus gestum.

Jacobei in Britannia exanimati quiescunt.

præſtaturos redeunti, atque hoc recenti merito præteritas obliteraturos injurias, quas & ipſe perpetua oblivione delendas conſtituiſſet. Tanta enim moderatio animi, cùm hactenus armis reditum ſibi patefacere pertentaſſet, viſa eſt non ex ingenio ſed ex virium diffidentia, qua opinione debilitantur amicorum ſtudia; & ingentia facinora nemo, niſi animo auctus, audet. Serius quàm Gallica, Fœderatorum claſſis diſceſſerat ex Anglico Torbai litore, non ita facilè ſeſe expedientibus onerariis, quas ingenti numero maximiſque refertas divitiis ab hoſtium incurſu tutatura erat. Britannicum oceanum egreſſa, parum meridiem verſus navigavit, nimium fidenter opinatis majoribus præfectis Killegreto, Lavallio, Schovelo, qui tripartito ejus agmini moderabantur, illinc onerariis in fretum Gaditanum, per quod in Aſiam Italiamque tendebant, tutum ab hoſtibus fore iter; quamquam ignaris, quam pelagi plagam Gallicæ tenerent naves. Igitur datis equiti Rooko proprætore ſeptem Batavis, ſexdecim Britannis bellicis navibus, quibus centum quinquaginta onerarias præſidii cauſa proſequeretur, ipſi in Galliam primùm direxere proras; mox in Angliam circumagentes, appulere iterum ad Torbai litus commeatus inopia; quoſque jam cœperat morbus, nautas, ne contagio ſerperet, expoſituri. Ventus interea ſecundo curſu fere-

1693.

Navalis Gallorum victoria, partaque ingens præda referuntur.

1693. bat Rooki classem ad promontorium sacrum, ubi ultima Europæ terrarum ab occasu in meridiem Algarbia inflectitur. Ponè illud ante Lacobricæ portum anchoras Tourvillus jecerat, Estræum opperiens, Rooko simul insidiaturus. Noverat enim, hunc vix in altum provectum, aliquo solùm navigaturum præsidio bellicarum navium; reliqua hostium classe in Galliam intenta, e qua nondum navale robur e portu digressum, opinio apud eos erat. Sic enim inter se utriusque gentis prætores maioresque præfecti taciti constituerant. Sed prodidit arcanum consilium Britannorum aliquis, ut fama tenuit, & non unum insimulavit, sed incomperto crimine. Certior Tourvillus per dispositam speculatoriam navem factus, Rookum appropinquare, Gabaretum archinavarcum cum duabus ac viginti navibus præmisit, qui superato promontorio adventantes eluderet exigui specie agminis detineretque. Juvit consilii calliditatem incendiaria navis, astu per ea maria vagari jussa ut in hostium incidens classem, illos aut flammis læderet aut capta, quod accidit, in insidias duceret. Nam referentibus, qui inibi erant, nautis, paucas ad Lacobricæ portum stare Gallicas naves, Rookus veluti ad certam prædam urgere cursum institit; eòque magis, cùm explicari vidit, falsa opinione præoccupatus, Gabareti agmen. Ibat bellicas naves, septem additis

ditis validioribus onerariis, in fronte ducens. 1693.
Citò utrisque accelerantibus, prope ad justum e majoribus tormentis jaculandi spatium ventum est. Quin & duæ bellicæ Batavorum cum tribus Gallicis, ceteras prægressis, pugnam inierant; cùm Rooko signum datur, alias super alias e promontorio se se aperire hostium naves. Ad rem inopinatam contrahere vela jubet, compertoque, totam ipsorum classem in se irruere, tardiores imbecillioresque onerarias monuit ut ad litus, quò possent, se se admoverent. Reliquas, quid agerent, dubias nox oppressit, neutrò digressas (nam ventus occidente Sole non parum conciderat) & luce prima, quà melius salutem quærerent, consultaturas. Batavæ interea duæ illæ, quæ cum tribus Gallicis ad manus venerant, tormentis laceræ in eorum potestatem se dediderunt. Et Gabaretus in latus hostium, transversum excipiens flatum, nocte provehitur. Quod ubi illucescente die, Tourvillumque cum tanto navali robore haud procul ab se distare, Rookus vidit, navarcos in prætoriam vocatos de re gerenda consulit. Sententiæ, ut fit in re trepida, variarunt. Oblique increbruerat ventus, quo alii Beticæ Algarbiæque portus petendos arbitrabantur, spe, non ita obseptum ab hostibus illuc inter ut fallere ipsorum conatus arte & celeritate naves quaquaversum dispersæ non possent. Alii proras

1693. nulla mora in Hiberniam, remenso itinere, dirigendas; rati, Gallos non sequuturos adversæ classis metu, quam facile sibi occursuram timere poterant. Hæc Rooko sententia placuit, in eamque, accelerato quàm maxime cursu, remeandi signum dedit. Prætoriam pars major bellicarum, dimidiaque fere onerariarum sequutæ sunt. Reliquæ arbitrio suo (ut cuique, dum salus agitur, liberum sibi prospiciendi judicium est) celerrima fuga se dissipantes, cursum per medios hostes in australem oram continuarunt. Refertum mare vagantibus navigiis erat; Gallica etiam dissoluta classe, ut fugientes arriperet concideretque. Quæ Rookum comitabantur, eas Tourvillus retento suarum apud se robore perniciter insectabatur, postremasque assequutus feriebat crebris ictibus bellicas aliquot *Batavas*, quæ agmen cogebant. Maximum discrimen aderat ne iis superatis quicquid reliquum, onerariæ præsertim, præda irruentium forent. Verùm non diu fuit, cùm trepidas jam jamque tumultuantes Gallicus prætor hoc metu solvit omisitque, ut vulgò increbruit, absolvendi facinoris occasionem; seu suspicatus, longius abeunti periculum ab integra sibi Fœderatorum classe imminere; seu veritus, dubiam dum inhiaret prædam, certam, quæ ponè se erat, dimittere. Itaque circumflexis retro proris hostiles plures, quas a tergo reliquerat,

in-

invadit; eas a suis jam circumventas, verberatasque partim arripuit, partim oppressit. Bidui spatio duæ bellicæ, septem ac viginti onerariæ in ejus potestatem venerunt. Quinque quadragenæque incendio aut mari absorptæ. Ad sexagies centena scutatorum millia hostium damnum pervenisse dicitur. Quatuor Britannicæ unaque Batavorum ditissimæ incensæ memorabili casu. In Calpes ad fretum Herculeum sinu sub arcem se se abdiderant. Eò cum novem navibus missus Coetlongus eques archinavarchus (quippe tutum non erat ad eas feriendas se se admovere, arce ipsisque ferociter jaculantibus) eminus ollis incendiariis obrui jussit. Suo periculo territi fractique, alveis prius immersis, in continentem evadunt. Iis lembos applicuere Galli &, cum adhuc pars earum aliqua extaret, injecto igne penitus corruperunt. Plures in penitiorem Gaditani portus recessum penetraverant, quibus frustra exitium, ni se se in deditionem traderent, Tourvillus minitatus, postquam decem ante ipsum portum dies in anchoris steterat, discessit. Statim deinde præmissis manubiis fretum ingressus, conjunctisque sibi Estræi navibus, quæ nondum in illud vento repulsæ penetraverant, Telonem petiit victoria lætus, sed non integra, ut vulgò ferebatur, cumulatus gloria, quòd capiendæ aut perdendæ penitus hostilis classis occasionem dimisisset. Quamquam,

1693.

Quanti steterit Fœderatis accepta clades.

1693. quam, cujus id vitio accidisset, certo argumento decerni haudquaquam posset, & quisque majorum ducum alios culparet, ab se se amoliretur incuriæ noxam. Nuntius acceptæ cladis Britannos Asiaticis commerciis implicitos præter modum consternavit, veritos etiam ne hinc in foro periret fides. Itaque palam liberæ audiebantur voces inclamitantium: tantum impensum pecuniæ ad augendas maritimas vires, quibus freti negotiatores auderent ditissimas pelago merces committere, non alio fructu quàm ut hostibus inde belli subsidium, extrema sibi pernicies oriretur. Rumor hic partim dolore partim rerum novandarum spe concitatus, mixtus quoque atroci fremitu in classis prætores, quòd onerarias in incertam aleam dedissent, ciebat popularium tumultus; cui sedando regiæ conjugi ac senatui visum est, mercatoribus publicam obligare fidem; calamitatis auctores doli aut negligentiæ pœnas persoluturos; & in posterum, ne quid hujusmodi, provisum iri. Hostibus autem breuem illati damni lætitiam fore, incustodito, postquam fretum Herculeum intrassent, Gallico oceani litore & mox Britannicarum procella vapulaturo. Minuit ærumnæ sensum vindictæ spes; quievitque vulgus, in feliciores eventus intentis animis. Adeo mentes hominum facilè impelluntur, si vel tenue, quò inclinant, momen-

Hinc magnæ in Britannia querelæ.

mentum addas. Nihil tamen educta iterum classe profectum est, vetito ubique in Galliam descensu servatoque domi otio procerum cura & civium indole. Quocirca Torbajum regressa, cùm in socios navales non desineret grassari morbus, pluresque intabescerent, exarmatur. Ea subducta, confestim ingenti numero piratæ Macloviopoli, Rupella, Brivateque in altum evecti, quammaxime infestam Fœderatis navigationem reddiderunt non sine magni momenti præda; qua dudum istorum commerciis illatum vulnus acerbissime recruduit, irritavitque ad ulciscendam injuriam Britannos adeo ut vel sub ipsam hyemem duodecim transmiserint bellicæ naves cum quatuor pyrolmophoris, Macloviopolim verberaturæ. Navem secum adduxerant ignipotentem, quæ ventre continebat cados centum sulfurati pulveris, ducenos quadragenosque globos (pharetras vocant) omni refertos missilium genere. Ubi oppidum in conspectu fuit, primò ad imminentem pestem prolusum incendiariis ollis, iisque identidem repetitis occupatæ penitus oppidanorum curæ ne ad exitialem repellendam machinam curas obverterent. Hæc deinde sublustri nocte refluenteque pelago mœnibus admoveri incendique jussa, domorum hominumque stragem, dum vehementissime discerperetur, editura. Forte fortuna, inscite illam per tenebras

1693.
Frustra a Fœderatis tentatus in Galliam descensus.

Igniuomens machina in Macloviopolim incendiarijs ollis verberatura immittitur exiguo successu.

1693. bras moderantibus nautis, cæco illiditur adhæsitque scopulo, qui ab urbe non longius pyrobalistæ jactu sub undis mergitur. Admittenti per vulnus aquam navarchus, priusquam madefactus pulvis corrumperetur, admovit ignem; eaque immenso strepitu dissiliens vomensque conceptam flammam sic aerem diverberavit ut ædes diffractis specularibus, civibusque pavore attonitis, sed nulla cæde, nutaverint. Britanni, cùm res fefellisset, confestim sublatis anchoris iter remearunt, metu ne sibi Gallica impenderet classis, quæ paullo ante Brivatem Rupemque fortem Tourvillo duce redux pervenerat. Dum hæc mari geruntur, bellum in Italia ad alpium radices vario Marte pugnatum est. Suas ibi Fœderati vires instauraverant suppleverantque ad quinquies & quadragies, ut superiori anno, hominum millia, eratque idem auxiliorum genus iidemque duces. Quamquam enim Germanis Hispanisque eò mittere suarum legionum partem incommodum fuerat, maluere tamen datam Allobrogi servare fidem, ne, cum adeo a Gallis solicitaretur, mutandæ occasionem caperet. Non priusquam æstas inciperet, undique prope Augustam Taurinorum convenerant, serò Germanis hibernacula deserentibus, unde militi laxior annona, præfectis in reliquum annum pecunia. Parum inter majores duces de gerendi belli ratione deliberatum,

Bellum in Italia gestum describitur.

tum, licèt sententiis maxime discreparent; contendentibus Leganesio & Caprara prius oppugnandum Casalem finitimis infensum, Mediolanensi provinciæ nimis periculosum; Sabaudo Pinarolium, unde Galli plerumque in Italiam effundebantur. Hujus illi adhæsere dicto, sed pudore potius quàm voluntate, dubium pensantes facinus, veriti autem Principis querimonias, si sociorum causa acceptas ærumnas non e sua saltem sententia ultum iret. Non tamen relicta penitus Casalis obtinendi cura. Quinque illic excubare jussa armatorum millia, qui obsidentes itinera, commeatibus oppidum prohiberent. His aditum castellum adhuc aperuerat, ab S. Georgio nuncupatum, quod tenui munitione exiguoque insessum præsidio in proximo surgebat. Nunc verò, vix admotis curulibus tormentis, in deditionem acceptum prorsus occlusit. Interim exercitus, militum supra tricena millia, iter ingressus, fallendo Catinatio Segusium ire simulavit. Castra ille posuerat in Fenestellæ tumulo, ubi alpes desinunt, medius inter eam urbem ac Pinarolium. Militum secum habuerat quatuordecim haud amplius millia; quorum quatuor ad obstruendam Barcinonis vallem Larræi Marchioni prolegato dederat; duobus suppleverat Pinarolii præsidium; nunc totidem Segusii, cui timebat; reliquos tuto detinebat loco, supplemen-

1693.

Casale a Fœderatis obsidetur.

1693. tum opperiens, quod sibi mox ingens affuturum, ab Rege perceperat. Victorius Amadeus ubi accepit, ducto in adversam partem exercitu, nullam Pinarolii negligentiam in Gallos inductam, ad istud oppugnandum protinus convertit signa. Est in alpium finibus ad amnem Chisonem collis, quà per Perusæ vallem in Taurinorum planitiem descenditur. Lato sed inæquali extollitur vertice, cujus inferiorem partem Pinarolium tenet. Arx, quæ ipsi ad lævam conjungitur, nonnihil eminet. Nullus e Gallia in Italiam facilior ingressus aperitur; eòque non ardua, prout in tanta locorum asperitate, militaris e Delphinatu via ducit. Oppidum per ea tempora vi subactum Galli restituerant Allobrogum Duci, pacis, Clarasci anno MDCXXX. conventæ, lege; arcana tamen conditione, ut paullo post ad se rediret pretio redemptum. Quod ei, rerum humanarum vices non cogitanti, tum quidem haud injucundum accidit; cùm ita sibi promptum crederet parasse ab Gallis auxilium, & se non amplius Hispanis, quos graves expertus fuerat, obnoxium fore. Nec sane defuit promisso fides. Quippe insequenti anno illis traditum, novisque deinceps operibus communitum, sui momentum ac speciem auxit. Urbs modò rostratis vigebat majoribus propugnaculis, quibus triangulares interiacebant par-

Pinarolii situs & forma describuntur.

Oppidum quando ad Gallos pervenerit.

parmæ, circumfundebatur fossa, munitusque lorica tectus agger. Eadem arcem propugnacula protegebant, sed exterius longe plura diversi generis opera, quæ totam verticis aream, prout loci patiebatur indoles, occupabant. Alter intra catapultarum conjectum supereminet ad sinistram collis D. Birgittæ sacer, cui quadrata forma castellum imposuerant, junxerantque arci, in promptam invicem opem, continuo vallo. Supremum illic armorum imperium penes Tessæum Comitem prolegato erat, habebatque militum ad quatuor millia, contractis intra mœnia exiguis præsidiis, quibus adhuc Perusam aliaque in montium jugis invalida ad resistendum loca obtinuerat. Is filium equitem Hierosolymitani Ordinis sejunctæ munitioni cum valido præsidio, quod ex occasione suppleturus erat, præfecit. Huc enim res ipsa admonebat primos hostium conatus editum iri. Nec secus accidit. Fœderati siquidem circumacto exercitu, Perusaque, militarem insidente viam quà in Galliam itur, capta, impeditaque proinde obsessis ope, vineas ad Birgitteum castrum agere instituunt. Et quamquam a fronte nulla esset machinarum jaculantium quies, ab latere e tribus mapalibus, quibus clam præsidiarii se continuerant, ingens telorum procella irrumperet; nihilo secius dejectis insidiis neglectoque missilium periculo eas tridui spatio prope

1693.

Quibus constaret munitionibus.

Oppugnatur a Fœderatis.

1693. ad fossam perducunt; castellum ad lævam, quod aggerem interiacentem oppido Birgitteæque munitioni tutabatur, vi & non intermisso certamine capiunt. Incensi enim majorum minorumque ducum ardore milites præcipuo studio ad rei exitum contendebant. Nondum stationes firmaverant, cùm decem præsidiariorum centuriæ luce palam erumpentes atrocem illic integrarunt pugnam, quam principiò Fœderati ægre sustinentes, recedebant. Sed composito rursus agmine ac recente aucti milite illam instaurantes, hostem rursus loco deturbant. Facilè dein vallo potiti, viam in castrum ab arce novis auxiliis interrumpunt. Immoti stetere primùm ad frequentissima tela e muralibus utrinque catapultis immissa, quibus agger patebat; mox erumpentibus mille quingentis oppidanis cedere coacti sunt. Non semel deinde sese intulerunt. Verùm nulla fuit tanta irruentium vis ut iterum Galli detrudi possent. Tota igitur in castrum obversa oppugnantium cura. Ductis ad fossam vineis varia illic pugnæ fortuna bis terque congressi sunt, dejectis primùm oppidanis, mox ipsi promiscua repulsi cæde. Cùm nihil ferociam remitterent, & ad novum discrimen se compararent, Tessæus præfectus præsidiarios prope omnes sub vexillis eduxit, consertaque manu tantam improvisò impressionem dedit ut qui ad vineas excubabant, deleta ipsarum parte ac mil-

mille desideratis, fuga se subripuerint. Id enimvero Fœderatos in acerbum furorem impulit adeo ut non labore non periculo fracti urgere opus ac fœlici absolvere eventu se se obfirmaverint. Ira ac pudore extimulantibus reficiunt eversas vineas; in viam tectam descendunt; muros catapultis jam antea quassatos aperiunt; cuniculo subeunt mox congressuri. At declinarunt præsidiarii novum pugnæ discrimen clam noctu Pinarolium, præmissis curulibus tormentis bellicoque apparatu, se proripientes, admoto prius igne ad sulfuratum pulverem, qui paullo post exardescens aliquam abstulit mœnium partem. Fœderati castrum quatuordecim oppugnatum dies in potestatem habuere, bis mille suorum interemptis, quos inter Bernexi Marchione instructore exercitus; longe minori Gallorum cæde nulloque illustri sanguine nobilitata. Dum laceris ibi sarciendis mœnibus datur opera, Sabaudus, consilio cum Leganesio & Caprara sæpius habito, Pinarolii oppugnationem procrastinandam, una in munitione periclitatus, vi superare munitissimum oppidum præsentis nec temporis nec virium esse; discerpendum verò ollis incendiariis tormentorumque telis ac labefactandum ruina statuit. Ex hac sententia quicquid in rem foret opus, eò convehitur. Divisis copiis, Leganesius per ea loca suas continuit, coercendo Pi-

1693.

Deserta oppugnatione Fœderati signa circumferunt.

1693. Pinarolii præsidio obsidendisque itineribus, ne quid illuc penetrare posset. Missus Parellæ Marchio cum aliquot legionibus ad Sturam amnem, hostem ne longius pervaderet interdicturus. Nam Larræus Salutias usque, Ussenus per Barcinonis vallem prædatum in subalpinam planitiem descenderant impleverantque provinciam metu atque ærumnis; quibus, ne longius sævirent, redimendis promissa pecunia a popularibus fuerat datique obsides. Agmen alterum cis Duriam flumen prope Avellanam processit, aditus, ubi angusti ac difficiles, Segusio progressis Gallis impediturum. Allobrox cum exercitus robore Caprara secum adducto primos, peragrata Perusæ valle, Cottiarum alpium flexus ingreditur, rectà Fenestellæ tumulum petens eo consilio ut Catinatium vel intra castra, priusquam adventantibus auxiliis accrescerent ejus copiæ, invaderet contunderetque. Quo profligato certa sibi quoque affulgeret Pinarolii expugnandi liberandæque provinciæ spes. At ubi propiùs confragosum iter, abruptum collem erectasque munitiones speculatus vidit, si eo loci hostem tentaret, manifesto periculo se commissurum, retro ad Pinarolium signa vertit, ei & circumjacentibus agris perniciem quammaximam posset jaculando populandoque illaturus; repudiatis aureorum quadragenis millibus, quibus cives hanc amoliri ab se pe-

Ad Catinatium intra vallum aggrediendum pergunt.

Deterriti loci munitione se se ad Pinarolium ollis incendiariis, ac regionem vastitate labefactandam vertunt.

peſtem conati ſunt. Itaque diſperſa foris ædificia, in his ex privata animorum alienatione Sacerdotii, quod in Eſtræi Cardinalis tutela erat, ædes ſolo æquatæ, exciſæ arbores, vineta & quicquid frugiferum ferro & igne deletum. Dein triduo mœnia tormentis, quatuor igniferarum ollarum millibus tecta urbis verberata, popularium damnum leniente præfecti liberalitate, qui viritim frumenti modiis duodeviginti millibus diſtributis, non aliud, quàm quod Regi ſtaret, pretium nec niſi poſt ſenos annos relaturus, viliorem ſagaciter annonam fecit. 1693.

Illud verò per hos ipſos dies Catinatius, reddita cumulate vice, ultus eſt. Ad eum miſſa undique citato gradu auxilia tandem pervenerant. Primus e Provincia quinaſdenas centurias adduxerat Vindocini Dux, Larræus e Barcinonenſi valle vicenas, eòque ex Hiſpania confluxerant militum ſex millia, duodecim ab Rheno, quatuor ab oceani litore, ubi omnia extra diſcrimen poſuerat Aurelianenſium Dux, legionarioſque poſt illatam hoſtibus mari cladem huc & illuc dimiſerat. Cum hoc exercitu Catinatius (peditum ſeptemdecim erant millia, equitum quatuordecim) Seguſium profectus eſt, inde in Taurinos campos. Magna ibi late vel circa urbem ejus imperii caput agrorum ipſorumque arborum vaſtitate ſævitum eſt; ruinis etiam dejectiſque ornamentis fædata villa Principis

Galli collectis undique auxiliis vicem reddunt.

1693. cipis magnificentissima, quam ex loci amœnitate Veneriam vocant. Is ad primum vagantium hostiliter Gallorum nuntium contractis undique suis copiis deletaque nitrati pulveris impetu Birgittei castelli, quod antea retinendum sibi proposuerat, munitionum parte Pinarolio discesserat, populationem prohibiturus. Ubi comperit, eò progressam militum licentiam ut odio & nocendi libidine ruri suburbano, quod regiæ domui in deliciis erat, non pepercisset, tanto exarsit animi dolore ut ad pugnam acceleraverit, publice fatus, acceptæ injuriæ se brevi pœnas repetiturum & captivorum neminem vivere permissurum. Galli simul obviam pergebant, nec diu fuit quin alter alteri in conspectum venerit. Chisoli rivus in medio erat, quo si alteruter pro fossa uti vellet ac vallum in ripa jacere, apparebat difficilem hosti fore transitum. Rem non aspernandam Leganesius Capraraque suadebant, nec jam senescente Autumno, cùm Gallis intra suos fines recedendum esset, subalpini Imperii fortunam dubio Marti committendam. Pari se quidem haud incompertum habebant vigere legionum numero, robore fortasse antecellere, debilitatis Gallorum copiis longo citatoque itinere. At dispar utriusque victoriæ præmium. Siquidem nobis ajebant (quod omen avertant Superi) acie victis nostro cedendum solo

Sabaudus contra illos exercitum ducit.

Dissuadentibus reliquis Fœderatorum ducibus prœlium conferit.

ſolo eſt ; Gallis fugatis profligatiſque parum vel nihil admodum perit. Verùm Allobrogum Dux in tanta florentiſſimæ regionis ſuæ clade cunctationem indignatus: Quid, inquit, arma ferimus? Quid undique immenſo ſtudio exquiſitoque apparatu conquiſiti milites, auctus exercitus, exhauſtum ærarium, ſi tantùm otioſe ſpectanda erat meæ gentis calamitas, noſque ludibrio futuri hoſtibus, ferrum flammamque quò velint impunè inferentibus? Placent in alieno malo cauta remedia? At quem morbus abſumit, ea ſalutaria ſolùm putat, quæ celeriter quamquam incerta reſtituendæ valetudini conferre queunt. Igitur deliberandum non utrum, ſed quomodo cum hoſte ſuperbiſſimo conſerenda ſigna, quibuſque artibus illicienda in noſtras partes victoria ſit. Ex ejus auctoritate decreta pugna, hoc ordine acies inſtruitur. Lævum cornu cum aliquot Germanorum turmis Hiſpani equites, dextrum Cæſariani claudebant. In medio peditatus aliquot identidem diſtinctus equitum ordinibus, prout loci natura patiebatur. Quicquid Hiſpani Germanique nominis, juxta ſuos equites locatum eſt. Succedebant Sabaudi Hiſpanis; tres Calvinianorum e Gallia exulum legiones Britannica ſtipendia merentes, Germanis. Catinatius ab dextra prætorianos equites conſtituerat, ratus ibi Martem ferocius graſſaturum. Peditatum in medio con-

1693.

Quod deſcribitur.

1693. tinua fronte direxerat; sinistrum cornu sagittariis equitibus firmaverat, ad eorumque latus propinquam sylvam insederat alio peditum globo. Nec minus dextrorsum cavere sibi studuit, præoccupato, dum eò simul tenderent hostes, Piosaco oppido, quod illic alto surgebat tumulo, unde subjecta late planities infestis jaculis aperiebatur. Quo cognito, Fœderati longius ab tumulo declinarunt prope Marsallam uicum, unde huic prælio nomen; & cùm antea statuissent, ferociorem ab sinistro cornu impetum in hostes dare, quocirca frequentiori illud ala communierant; nunc amissa collium opportunitate in dextrum traduxerant, quas ibi prius locaverant, equitum Germanorùm legiones. Directa in hunc modum acie, silentio noctis rivum transmittunt se seque hosti propius admovent. Catinatius transfugæ monitu certior factus, equestre inimicum robur mutasse locum, huic & ipse prætorianos equites opposuit. Dein suos paucis hortatus, ut memores cum iis, quos non semel adhuc concidissent, certandum esse, tenerent pristinæ virtutis propositum; machinas extemplo micare ac proludere prælio jussit. Hæ utrinque per totam frontem dispositæ diu animos corporum laceratione ad certamen irritarunt. Duodevicenis ab dextro laterei apte locatis in Hispanos Galli jaculabantur. Nec illi, equites præcipue, vi diræ tem-

pe-

peſtatis impulſi, facilè compoſito ſtabant ordine. Quod ubi Catinatius vidit, ſtatim ab ea parte (hanc enim ſibi moderandam ſuſceperat) movit agmen, juſſo peditatu, omiſſis telis armatiſque ſpiculo pyrobaliſtis impreſſionem dare. Et Vindocini Dux, qui læuum ductabat cornu, nullam quin illico irrumperet, accepto ſigno, moram fecit. Inito prælio diverſa primùm ſorte pugnatum eſt. Ab læva Fœderatorum equitatus permittentem ferociſſimo impetu equos hoſtem parum ſuſtinuit, ad primoſque ictus terga dedit. Quocirca equitum præſidio nudatis Hiſpanis contentis viribus laborandum fuit ne a fronte ab latere perculſi diſſiparentur. Diu veſtigio ſe tenuere. Verùm & ipſi conterriti tandem plurimùm ingraveſcente ſuorum cæde, in pedes ſe conjecerunt. Ab altera parte Germani equites denſato agmine ſe ſe inferentes obnitenteſque non minus perrumpendi obſtinatione quàm equorum mole, prætorianos Gallos moverunt loco; & pedites cum Calvinianorum exulum globo in adverſas hoſtium legiones tela frequenter adeo ingerebant ut hæ jam inclinarent nec facilè ſervarent ordines. Nutantibus præſtò fuit Vindocini Dux, ſubſidiario agmine in primos ſuccedere ordines ac firmare vacillantem aciem juſſo. Ad adventantium conſpectum rediere prætoriani equites ad pugnam, quam & pedites revocatis animis 1693.

1693. eodem fere tempore integrarunt. Utrinque deinde fulti recenti ope bis terque variarunt vices illato relatoque pede, prout in alterutrum inclinaret armorum fortuna. Mars ibi ferocissimus fuit, & quatuor haud minus horas perstitit pugna. Finem attulit additus, ut fit, Gallis animus ex inchoata ab dextero cornu victoria; dejectus Germanis, quòd se jam prope circumventos conspicerent, redeunte cum suis legionibus ad reliquum certamen Catinatio, postquam, quos in fugam consternaverat, penitus dissipasset. Igitur saluti, quà quisque potuit, alii catervatim, dispersi alii, pedibus consuluere; pars major Augustam Taurinorum arripuit cursum. Galli non eos multùm insequuti sunt, vepretis vineisque impedito, quà eundum erat, nimium solo. In Victoris potestatem venere quatuor ac triginta murales machinæ, signa militaria sex supra centum. Fœderatorum in acie aut mox vulneribus occubuere ad octo millia. Præcipua clades Hispanos atque exules Gallos perculit; illos, ut ad extremum conarentur, suadente insito genti militari decore; hos rerum suarum desperatione, qua vel acceptas ulciscendas ærumnas vel morte finiendas proponere sibi consuescit animus. Auxit luctum mors plurium inclyta nobilitate aut præfectura; in his fuit Pimentellus legatus, Emanuel Velascus tribunus militum,

Marsallensis pugna & itus Gallis faustus.

So-

Soleræ Marchio Leganesii Mediolani prætoris filius, Scombergiique Dux Carolus. Inter saucios, quorum ingens numerus, Commercii Princeps, Carellæ Marchio, aliique illustri genere recensiti. Capti militum prope ad duo millia, majorum ducum septem, tribuni militum sex, protribunis quinque, duo ac sexaginta centuriones. Nec levi pretio parta Gallis victoria est, trium videlicet millium nece; affatim vulnerum plures alii retulere. Nomen inter illos dedit Huquettæ Marchio prolegato, Druisus prætorianorum equitum instructor, Robinus agminis ductor, quatuor tribuni militum, totidem centuriones; inter saucios Vindocinus magnæ Crucis eques Hierosolymitanus. Fœderati non prius fugiendi finem fecerunt quàm sub Augustæ Taurinorum mœnibus posuerint metum. Ibi collectis animis, & pluribus quaquaversum dispersis eò convenientibus, revocatisque a Casale obsidendo, quotquot illic manserant, copiis, castra circa Moncalerium tuto loco metati sunt. Sua Galli, transmisso Pado, ad Polongheram locarunt, unde per omnem longe lateque provinciam digressi, provinciales ad grave biennii tributum coegerunt. Exactum pecunia aut frumento; unoquolibet, ut melius poterat, agros domosque a ferro ac flamma redimente. Qui non ita induxerunt animum, incendio rapinisque multati sunt.

Non

1693.

Qui magna exprimunt a Provincialibus tributa.

1693. Non tamen inulti; ab extrema siquidem, ut fit, calamitate in furorem versi, magnam ex insidiis cædem grassantibus incuriose Gallis intulerunt. Catinatius interea oppugnandum ne Cuneum foret, ab Rege exquisivit, isque ad ejus arbitrium rem ob anni tempus ambiguam rejecit. Dum anceps hæret an fatigatum exercitum sub autumni finem admoveret oppido natura & operibus valido, quò etiam post Marsallæ pugnam ad vetus præsidium accesserant reliquiæ per devia itinera immissæ Gallorum exulum, strenuitatis in ipso prælio compertus miles, & fide ob desperatam ab hoste veniam haudquaquam dubia; ab eo consilio detinuere continentes imbres, queis auctum Stura flumen, illac præterfluens, late inundaverat. Itaque ad hiberna convertit animum; quæ cum subalpina regio penitus expilata præbere nequaquam posset, in finitimas Galliæ provincias, inita hyeme sed nondum obsessis nive itineribus, legiones dimisit; victu prius ac milite recreatis Casale, Segusio, Pinarolio, munitaque præsidiis Barcinonensi valle aliisque difficilioribus Cottiarum alpium saltubus, unde sibi promptus ac facilis foret, quandocumque vellet, in Italiam reditus. Fœderati, postquam Gallos discessisse norunt, relictis, quibus adhuc se continuerant, ad Moncalerium castris, ubi jam equos stramenta longius quoque invecta deficiebant, alii aliò

Deinde in hiberna ducuntur.

Itidemque Fœderati.

aliò ad hyemem sub tectis traducendam digressi sunt; neglectis civium eorumque Italiæ Principum, quos hujusmodi pernicies degravabat, querimoniis, frustra conclamantium pecuniæ commeatibusque subministrandis se non amplius sufficere. Fœlicius quoque Gallis per idem tempus in Belgio res cecidere. Hi cùm non satis ad tuendos illic ubique fines, simul ad resistendum Vilhelmo Regi, qui suis Lovanium ad conveniendum diem edixerat, copiarum haberent, continuum ab Schaldi Ipras usque duxerant vallum, non multo milite citeriorem ab hostium populationibus interdicturi oram; in idque Vallettæ Marchioni quatuor millia armatorum dederant. Reliquum exercitum (sexagenis constabat millibus) Luxemburgius e pabuli opportunitate stativis haud semel mutatis hostili in solo retinebat, sed itaut nunquam ab hostibus demitteret oculos, Mosamque amnem a tergo haberet, quà aliquot etiam Fœderatorum legionibus migrandum erat ad consularem exercitum, iisque viam obsepiebat. Etenim Vilhelmus Rex, priusquam e castris prope Lovanium prodiret, sub signis habere constituerat ad quadragies sex equitum millia, duo ac tricena peditum; quorum adhuc, præter valida præsidia, quinque fere millia Trajecti ad Mosam, Leodii plures diversabantur. Qui Trajecti manserant, in viam se dare ausi Tyl-

1693.

Quo numero armatorum Gallicus exercitus in Belgio.

Quo Fœderatorum.

1693. Tyllio duce; vixdum comperto, validum obviam sibi ab Luxemburgio immissum globum, Tungris, quò pervenerant, celeri fuga ad suos remigrarunt, carpti tamen ab hoste amissisque impedimentis. Et Leodienses iter ingredi non audebant. Itaque Vilhelmus, ne inutilem diutius traheret moram, his non expectatis quidpiam tentare statuit. Decem millium agmen pari equitum peditumque numero, cui proximarum arcium præsidia magnum datura incrementum erant, Virtembergio a tergo dimittit, eoque propinquis præsidiis aucto ire jubet ad superandum interiacentem Schaldi Legiæque amnibus aggerem populandamque intactam adhuc ibi Gallorum oram. Ille statim profectus, militum ad sexdecim millia trifariam divisa vallo admovit, ratus hostem in plura distractum nullo satis fore loco ad obnitendum. Nec res consilium fefellit. Dato impetu cessere ubique Galli, relato in proximas arces pede, paucis desideratis. Transmisso vallo, quod celeriter æquari solo imperavit, florentissimum illum Flandriæ Gallicanæ tractum vel ultra Insulam urbem terrore ac flammis implevit. Ingens ab incolis tributi nomine corrogata pecunia; accepti obsides ad vectigal in posterum; nec a præda vicorumque ruinis temperatum. Unum vi captum Lenoii oppidum, quod mœnibus cinctum ducenti præsidiarii tutabantur, iique

Horum globus Flandriam Gallicanam populatur.

Lenoium occupat.

iique ad internecionem deleti, cæde haudquaquam inulta. Tentanti in Arteſiam pervadere impedimentum attulit Marques fluvius, cujus interiorem Vallettæ Marchio ripam armaverat legionario milite ac frequenti provincialium agmine, qui ad primum rerum ſuarum diſcrimen arma cœperant. Eò quoque celeriter traducta duo millia armatorum e Normanniæ litore, poſtquam nihil ibi timendum patuit ab hoſtili claſſe. Nec ita multo poſt Virtembergenſis ad reparandum ſuis copiis concuſſum ingenti clade conſularem exercitum revocatus a Vilhelmo Rege, omnem illic ademit curam. Nam Luxemburgius, ut illum novit imminutum Flandrica expeditione, confeſtim Villoregium legatum cum peditum ſeptem millibus, equitum decem pergere ad Huyum oppugnandum, quod ſibi a tergo erat, juſſit. Ipſe retro ad Mehaignam amnem, quo veluti foſſa uteretur, caſtra retulit, Fœderatis iter ad obſeſſos interdicturus. Non enim ambigebat, quin inſtincti pudore & rei momento ſuppetias ferre anniſuri forent. In dextra Moſæ ripa jacet oppidum, cui arx ſupereminet, & huic in edito colle munitio Puicerdæ nomine. Illud unum tenuit diem, portas aperientibus civibus, quibus ut ſuis legibus viverent conceſſum eſt. Milites in arcem ſe retulere. Mille ibi erant; Puicerdæ caſtellum quingentos habebat. Hoc

1693.

Ab Arteſia excluditur.

Galli Huyum invadunt.

1693. *Eoque potiuntur.* prius oppugnari cœptum verberatumque arietibus, signum post diem alteram deditionis extulit. Liber commeatus & militares honores, ni simul arx dederetur, præsidiariis negati; quod cùm præstare non possent, captivi Namurcum deducti sunt. Impetus illico in arcem versus, quæ bellico apparatu probe ornata, & vivo insidens saxo, cùm nec perfodi cuniculis nec temere adiri vallo posset, non ita facilè in hostium potestatem concessura videbatur; non tamen plus biduo se se obfirmavit, domita ollis incendiariis, quæ immissæ e quatuor pyrolmis confertos angusta in area præsidiarios fœdissime dilaniabant. Abeuntibus, ut omni decore ad suorum exercitum se reciperent, permissum est. Is ad primum circumsessæ urbis nuntium e castris moverat, ei opem laturus. Nimis enim intererat imminentem retinere Mosæ locum, propinquum Leodio (distat quindecim passuum millia) cui, eo capto, periculum procreabatur. Ubi ad S. Trudonis Fanum perventum est, constitere signa, comperto in Gallorum potestatem Huyum cessisse. Quocirca Vilhelmus Rex, habito prius cum Bojoario majoribusque sociorum præfectis consilio, itinere ad lævam inflexo haud procul inde tutissimo loco inter Getam amnem rivumque Landen castra posuit; æque sibi ac Leodio prospiciens, quò iturum hostem arbitrabatur. Nec falsus fuit.

fuit. Ad Leodium siquidem Luxemburgius animum primò intenderat; sententiam verò mutaverat, e proximo speculatus, difficilem exitu oppugnationem fore. Leodienses enim circa suam non satis munitam urbem làtiori spatio aggerem duxerant distinctum propugnaculis, armaverantque curulibus tormentis & omni missilium genere. Ipsis quoque ad eum tutandum satis militum suppetebat, cùm octo sibi peditum, duo equitum adessent millia. Haudquaquam proinde Luxemburgio e re sua visum est, in conspectu inimici exercitus desperatæ prope spei facinus aggredi; sed ejus simulatione fallere potius hostem, & hujus debilitare consilium cœpit. Milites lignatum ire duosque in oppugnationis usum parare unumquemque sibi fasces jubet. Quod Vilhelmus ubi novit, nulla mora quinquaginta ad Leodii præsidium peditum centurias addere antevertit, haud dubius hostem eò tendere ac mox affuturum. Lætus imminuto ejus exercitu inductaque ad excitandam incuriam falsa opinione Luxemburgius iter silentio ad Fœderatos ita præcipere constituerat ut sub lucem (unum & viginti passuum aberat millia) imparatos ad pugnam eliceret. Obstitit consilio nox fæda imbribus ac perobscura. Postridie mane quadruplici profectus agmine, ad vesperam primas in hostium conspectum legiones obiecit. Renuntiato per ante-

1693.

Ab oppugnando Leodio abstinent.

Ad hostem pergunt.

1693. cursores Gallorum adventu, e præoccupata, Leodium eos ituros, opinione vix in animum Rex inducebat, cunctos isthic adesse. Verùm cum aliquo equitatu parum ipse ac Bojoarius progressi, rem non aliter se habere, oculis perceperunt. Decretum illico, exercitum in locum natura munitissimum, quem in hujusmodi occasionem Rex secum antea designaverat, nonnihil interius reducere ne non integro suarum virium robore ad pugnam invitus cogi posset. Lenis erat tumulus, quem ab sinistra præruptis ripis Landen rivus, ab tergo tumens per eos dies pluvialibus aquis Geta præterfluebant. Frontem dimidio amplius spatio tegebat scissa humus profundo hiatu prope collis radices. Dextrum latus Neervindum vicus, unde postea prælio nomen, & ponè ipsum brevi spatio vicus alter Laer dictus, ductumque inter eos per noctem subitarium vallum; quo & acies a fronte munita fuit, præsertim ubi naturali munimento nuda erat. Octoginta curules machinæ per gyrum intentæ vulnera ac necem, quibus eò peruadere animus foret, minitabantur. Simul Getam conjunxit pluribus ad tutum receptum pontibus; ripamque ulteriorem, quò traduci graviora impedimenta jussit, sagittario insedit milite post virgultorum sepes, quæ forte illic surgebant, ut si tranare tentaret hostis, ex occulto jaculis confoderetur. Pedi-

Nervindensis pugnæ locus describitur.

Ordo.

ditatum in acie prima secus aggerem, equitatum a tergo disposuit. Neervindum ac Laerem interiacensque vallum, quà solùm interius penetrare posse hostem, metus erat, duodeviginti fere armatorum millibus instruxit. Dextrum cornu Bojoarius moderandum habuit. Nullum Rex sibi locum delegit, ubique affuturus. Ex altera parte Luxemburgius triplici exercitum, angusta siquidem fronte pugnandum erat, acie distinxit. Ad lævam adversùs Neervindum peditum septem millia, parem prope numerum ad dextram statuit. Inter hæc plures distendit equitum legiones. Secundam aciem peditum octo millia, postremam decem millia tenuere. Turmatim reliquum equitatum huc atque illuc, prout loci ferebat indoles, circùm divisit. Statim ut se se dies aperuit, speculatum progressus hostium aciem, & quo pugna modo periclitanda foret, ad repentinam munitionem una tantùm nocte acceleratam ipsamque (sic enim erat loci natura) aditu difficillimam vix non contraxit animum ac se cohibuit. Veritus deinde sinistram ignaviæ famam (qua nihil in ancipiti bello deterius), reputansque, armorum fœlicitati plus declinatum quàm obitum discrimen detrimenti allaturum; quasi metu, non consilio abstinendum prælio constituisset; fortunæ aleam, quandoquidem jam prope jacta foret, strenue subire satius 1693.

tius

1693. tius duxit. Itaque instructos jam militum suorum ordines circumvectus, iis pugnæ desiderium indidit, ostentata hostium timiditate quòd se intra munimenta concluserant. Illos, dixit, prædamnata vincendi spe, latebras, queis periculo se subtrahant, quæsisse; nec tamen, nisi undique sibi munitiones circumdedissent atque impeditissimo stetissent loco, satis eos cautum saluti suæ reputasse. Verùm abstrusiora fuisse Namurci mœnia, quæ ipsi penetrasset; difficiliores ad Fleurusium aggeres, quos transilissent. Irent magno atque erecto animo, palamque facerent: Gallorum strenuitatem oblatis periculis acui, non retardari. Læti imperatorem suum milites audierunt, vultu annuentes, se, quò ille duceret, sequuturos. Par Fœderatos insederat pugnandi ardor, indignatos, usque eò se despici, ut vel protecti vallo munitissimoque situ, velut impares, peterentur. Tantam verò hostium audaciam in ludibrium suum vertentes, ad eam puniendam inter se invicem conjurabant. Ab hac animorum concertatione concursum ad arma est. Galli utroque simul peditum cornu, ut ancipiti terrore hostem percellerent, irrupere. Dextrum, cui Villoregius legatus præerat, exiguo nemore, unde statim Fœderati recesserant, superato ad Landem riuum pervenit. Ibi diu telis certatum; quibus cùm atrocius Galli aperto ad ictus corpore lacerarentur, moræ per-

Luxemburgij concio ad suos.

Prælij varietas.

pertæsi per altam ripam ad hostem subeunt. 1693.
Stabat ille densatis ordinibus in ipso margine nec dabat urgentibus locum. Hi contra, ut in summo periculo, majori tumultu contentisque ad extremum viribus conabantur. Et quamquam difficilis ascensus erat, atque ex alto certissimis telis configebantur, plerumque in alveum detrusi; tamen corporum ingenti nisu, animorumque pertinacia alicubi districtis gladiis in mediam aciem se se immiserunt, non quidem pœna immunes; capti siquidem ad unum omnes aut trucidati. Dum ita frequentiori suorum cæde inhorrescit pugna, Luxemburgius frustra periclitatus an aliquà ad sustinendos pedites perrumpere equitatus posset, cani demum receptui jussit, circumseptoque validissimis stationibus nemore ac rivo, prælii summam transtulit in lævum cornu. Joyeusa legatus Neervindo Laerique illud admoverat, tantoque se se intulerat impetu ut Fœderatis (Hannoveriani ac Brandeburgenses primas illic partes agebant) retro cedere opus fuerit. Quamquam brevi collectis animis, recreatique recenti milite, quin & ipso pudore acuente vires, pepulere invicem Gallos ad extremas ædes. Hoc rerum statu eò Luxemburgius ab dextro cornu advenit. Commotam suorum aciem inclinatamque conspicatus, mente simul complexus aut unum illud perfodiendum latus aut tur-

Maxima utriusque partis strenuitas.

1693. turpiter nec ſine ingenti periculo referenda ſigna; Borbonii Ducem ad ſe vocat. Viden, inquit, ut ferociter propulſum noſtrorum agmen fluctuet. Mox in fugam ſe conſternabit, niſi nova ſuffultus ope inſtauret pugnam ac ſe corroboret. Dignum illud tua virtute defero tibi munus. Alacriter ſecundam, cui præes aciem, infer. Non faces gloriæ cupido ſubijcio nec addo monita. Sed qui te Regis Gallicique decoris tenet amor, una tibi rei gerendæ ſit norma. Ab hac exhortatione impiger adoleſcens legiones movit; quæ triplici agmine ruere in hoſtem juſſæ, illum invicem ad intimas vicorum domos retruſum, longius autem ultra medium aggerem perrumpentes, majori etiam periculo implicuere. Verùm Octoviro primùm, deinde Vilhelmo etiam Rege ſupervenientibus recentemque inducentibus militem, Galli, qui temere hoſtili turbæ ſe ſe immiſcuerant, ſtrage ac vulneribus repreſſi; alii vel extra vicos detruſi; alternante belli fortuna. Quod ubi vidit Luxemburgius, veritus ne proſpero ſucceſſu creſceret Fœderatis animus, ſubiretque ſuos non ita poſtmodum facilè extinguendus metus & cum metu deſidia, extremis viribus conandum ſtatuit. Ab dextro cornu partem peditum ac tertiam aciem accerſi jubet. Et illuc ad bombardarum ſtrepitum, unde commiſſæ pugnæ conjecturam fece-

ce-

cerat, Huyo tria equitum millia, maxime sagittariorum, Harcurtus prolegato adduxerat; totumque ibi prope collectum Gallorum robur. Has Luxemburgius copias trifariam nunc pariter distributas in ultimum certaminis discrimen dimisit. Joyeusa sinistrum, Borbonius medium, ipse dextrum duxavit agmen. Atrox ubique redintegratum prælium multaque diu cæde pugnatum. Galli tandem, superante numero, prævaluere, hostemque interius propulsum atque a latere circumfusum telis obruebant. Ad tantum suorum periculum Vilhelmus non se continuit, quin arreptis Anglorum legionibus, ante signa, voce ac manu exacuens pugnam, se protulerit vitæ prodigus. Quo spectaculo efferatus miles extremos in hostem conatus edidit. Sed Gallos quadrato jam agmine dimicantes movere loco, vanum fuit. Cùm præsertim equitatus deleto vallo in omnem diffundi partem cœpisset. Primus Carnotensium Dux cum quinque turmis e dextro ad Neervindum aggere se se immiserat. Vix autem in aperto campo instruxerat ordines, cùm circumventi Germanorum equitatu tantùm non pœnas audaciæ dederunt celeriter ad pedites arrepta fuga, quorum jaculis defensi sunt. Plures tamen occisi. Ipse Carnotensium Dux manum consertus, ne præda hostium fieret, gladio telisque vix tandem se explicuit. Rex interea fi-

1693.

Vilhelmus Rex eximia virtute præcellit.

1693. nistrum cornu citato ad se gradu venire jusserat. Verùm distabat adeo, ut Gallicus equitatus dissipare alterum cornu anteverterit. Turmatim quippe in medios invectus hostes turbavit pedestrem aciem; quam ubi commotam trepidantemque vident Luxemburgius, duoque regio sanguine Principes Contiacus Borboniusque, & Villoregius Joyeusaque legati, qui alii aliò turmas induxerant; movent instigantque milites, ut ferociter perculsis instent nec sinant aciem restitui. Atrox ibi aliquandiu stetit pugna, Rege non semel ad pedes digresso ut novas ipse obijceret legiones, certantium confirmaret animos, cedentibus redderet. Donec obrutus numero, ac vacillantibus ubique signis, Octoviro indicit ut disjectam illam exercitus partem trans Getam abducat, sibi de sinistro cornu curæ fore. Dedit ille receptui signum. Sed pars major, moderante gressum metu, cùm dissoluto pergeret agmine, atque hæreret vestigiis hostis, nonnisi pluribus desideratis ulteriorem tenuit ripam. In eam nimis infestam pyrobalistarum jaculis Galli evadere haudquaquam ausi, cursum inflectunt in lævum cornu, rati conterritum alterius clade facilè concisum iri. Eò Rex pervenerat cum equitum ala, tuto receptui consulturus. Jam primæ legiones prærepto itinere flumen adversùs Laerum oppidum tranabant, cùm reliquas victor hostis est

Bellica egregius arte suos e prælio reducit.

eſt aſſequutus. Nihil iis tamen inferre damni aut moræ, potis fuit. Rex enim ad objectum diſcrimen impavidus opportuno loco aciem conſtituit cum quatuor curulibus machinis, quas tantùm in eo tumultu licuerat ſecum avehere. Senſim inde recedens ac fruſtra divexatus, incolumi traducto amnem exercitu, in tutum ſe recepit; vera ob id laude ſplendidiſſimaque, quippe vel ab hoſte, condecoratus; bellica virtute ſæpius aliàs, hac tamen pugna, victus licèt, præcipue memorabilis. Munitiſſimum natura delegit locum; operibus una nocte firmavit; adverſæ fortunæ, ſi qua incideret, non immemor, Getam amnem, qui a tergo erat, non uno loco pontibus conjunxit. Apte ad æmulationem mutuamque opem diſtributis legionibus, in minori virium robore par viſus. Ab una parte detruſit hoſtem, ab altera non ſemel repulit. Ille ſubmittendo feſſis integros, præſens inferendis auxiliis, pugnando ante ſigna, obeundoque periculo pugnam integravit; ille ruentem retinuit, quandoque victor. Demum cùm haud dubia Gallorum victoria eſſet, ut inde ſibi detrimenti minus foret, egregie obtinuit. Suos Octovir Tilemontii collegit, Dieſtæ Rex; unde ad Senam fluvium progreſſi, conjunctoque ibi agmine caſtra metati ſunt. Abeuntibus Galli nihil incommodi aut moræ attulerunt, multa & ipſi cæde con-

1693.

Gallis penitus victoria ceſſit.

1693. contusi. Quot in prælio utrinque ceciderint, quisque e suæ gentis ingenio varie prodidit, studuitque majorem hostium cladem reputari. Galli vicena millia Fœderatos amisisse, se non plus duobus millibus. Vicissim, illi incerto licèt numero, plurium nece ac vulneribus atrox facinus hosti quàm sibi stetisse publicis literis consignarunt. Alteros ipsum pugnæ genus, quæ quatuor amplius, alternante fortuna, desæviit horas; alteros acies dispersa, receptusque fugæ similis, falsi redarguit. Ego præterquamquod nihil e præoccupatis opinionibus haustum velim: duodecim Fœderatorum millia, octo Gallici nominis, multos dein vicissim ex vulneribus occubuisse, optimæ fidei auctores habeo. Capta a Gallis sex ac septuaginta ænea tormenta, octo pyrolmi, signa militaria octoginta duo, hominum ad mille trecentos, quos inter Ormondi Dux. Abrepta invicem a Fœderatis aliquot hostium signa & quidpiam militum, in his Barvici dynasta. Ab hac pugna, ut sese utrique reficerent, nonnihil temporis quieti datum. Interea Vilhelmo, revocatis Virtembergensis copiis, extenuatisque interioribus præsidiis, & classiariorum agmine ad se celeriter venire jusso, par pristino exercitus coaluit. Et suum Galli supplerunt reduce, qui ad Rhenum ierat, Beuflersi globo, & alio e maritima Normanniæ ora illuc transgresso. Nec ab istis otio dein-

Quo utrinque numero cæsi.

Fœderati suum exercitum supplent, Galli augent.

deinde tempus traductum; immissa quinum millium equitum ala in Sylvæ Ducis oppidi agrum, indeque abducta ingenti præda sponsoribusque numerandæ pecuniæ, qua incolæ vastitatem redemerunt, dederuntque pœnas illatæ dudum Flandriæ provinciæ calamitatis. Per idem tempus contraxere Galli quicquid bellici apparatus ad oppugnandum Caroloregium satis foret. Nimis enim eorum intererat potiri oppido, quod medium intra Montes urbem ac Namurcum iisdem vehementer oppidis incommodabat; & per æstatem infestum fuerat commeatibus ad alendum exercitum in Brabantiam traductis, quorum aliquando decerpserant partem præsidiarii sub signis illinc educti; & parum abfuit quin semel ditissima præda potirentur. Maximam commeatuum signatique argenti vim ad exercitum transuehendam, illos sexcentis plaustris, istud duobus, Galli Montibus comparaverant. Vertilaccus hujus urbis præfectus, Ximenes Malbodii cum aliquo armatorum præsidio tutum carris iter præbuerant Bellomontium usque. Namurcum, unde ad suos viæ reliquum expeditum, progressuri erant prope in conspectu Caroloregii. Ne quid inde negotii exhiberi posset, in occursum cum alia militum manu Guiscardus Namurci prætor venerat, collatisque copiis ita inter se convenerant, ut ipse cum quinque peditum duode-

1693.

Caroloregium oppugnare statuunt.

Certatum ibi inter aliquot utriusque partis legiones, qua occasione, quo exitu.

cim

1693. cim equitum centuriis præiret vehicula, cum totidem Vertilaccus subsequeretur, Ximenes cum aliquot sagittariorum turmis lævum, hostibus obversum, latus protegeret. Hoc ibant ordine, cùm non procul a Bossu oppido ex insidiis erupit Fœderatorum agmen, quod sylva tectum propiùs angusta viarum se continuerat. Duo millia erant peditum e Caroloregii præsidio, equites ad tria millia, pars major clam in id facinus a Bojoario submissa. Hi postquam plaustra arctum iter intraverant, postremos Gallos a tergo invadunt. Vertilaccus ad rem inopinatam, ipso, ut fit, periculo addente animos, signa sistere vexillarios jubet, instruit aciem, ad primosque raptim convolans ordines, paucis milites adhortatur ut quandoquidem, obstruentibus vehiculis intermedium spatium, ab suis abscissi equestrem hostium impetum sustinere debeant; quod numero desit, suppleant virtute. Primi ferociter permittant equos, positisque telis, gladiis decernant. Fore ut illi non se respiciant in eo tumultu, nosque ex audacia, non ex virium momento ponderent metuantque. Hæc ubi dederat dicta, subdentes equis calcaria, ruunt perniciter, ingruentium ab hoste jaculorum obliti, quibus, in his Vertilacchus, confossi sunt. Movere tamen ferocia ipsa obversas turmas, quæ parum conserta manu in fugam effusæ non prius quàm peditum suc-

suorum aciem sint assequutæ, instauratis ordinibus se collegerunt. Nonnihil & in primo agmine pugnatum est pari successu, dispari utrobique cæde. Nam Fœderatorum octingenti ceciderunt; periit Gallis eorum non plus dimidio. Plaustris deinde liberum fuit omnique vacuum molestia reliquum iter. Caroloregium Galli oppugnare adorti, copias dividunt. Pars maxima ad Pietonem amnem castra locat, opem obsessis interdictura. Quatuordecim peditum octo equitum millia Villoregio legato duce ad mœnia subeunt. Est locus in læva Sabis ripa, ubi quidpiam, sed brevi gyro, tellus extollitur. Hunc olim Charnojus vicus, modò ab annis vicenis septem arx tenet, quæ ab Hispanis condita, ex ipsorum rege, secundo Carolo nomen ascivit. Hexagonum refert, cujus in quolibet angulo majus rostratum propugnaculum; parmæ intermediam loricam protegunt, & qua parte fluvium excipit, cornutum opus. Hic ad tumuli radices amnis ipse objecto muro late stagnat; obicem tuetur triquetra munitio, medioque e stagno castellum surgit. Arcem omni bellico apparatu & quatuor millium quingentum præsidio Bojoarius instruxerat, jamdiu suspicatus, hostes illam oppugnaturos; eòque idcirco paullo ante præmiserat Franciscum Castilli Marchionem præfectum fabrum, qui arte atque imperio ad vim repellendam, si hæc for-

1693.

Caroloregii munitio refertur.

1693. forte ingrueret, uteretur. Nec diu abfuit occafio. Ineunte autumno mœnibus infeftas legiones Villoregius admovit, vallo circum haudquaquam jacto, cùm Luxemburgius ad externam prohibendam opem incumberet. Duplices vineas, ab læva fecus amnem & adversùs medium propugnaculum agi jubet. Non lente proceffere, quoad propius foffam adactæ; quamquam præfidiarii non femel ingenti numero ad eas delendas irruiffent, nec die noctuque jaculari e machinis intermitterent. Ibi confcius, cuniculis interiora fufpendi, inductumque nitratum pulverem, fi flammam conciperet, ftragem ruinamque fubeuntibus minitari, Vaubanus operum moderator, caute & prius tentato folo, nec aliò quàm ad lævam progredi molientes imperat, ratus oppidum, ne nimio ftaret pretio, magis effoffa terra quàm militum fanguine in poteftatem redigendum effe. Rem quoque primo afpectu longe difficillimam, fed evitando cavearum periculo nimis utilem repente aggreditur. Anguftum, quod medio erat ftagno, caftellum una coftodiebat Hifpanorum cohors. Illuc obvertit e margine curules machinas ac pyrolmos, unde præfidiariorum plures, ut in arcto, abfumpti. Sex deinde lintribus, binis invicem colligatis, Galli fuccedunt humiliori munimenti muro, quà poffent, pervafuri. Hos ubi appropinquare centurio vidit, nec

Oppugnatio defcribitur.

nec sibi plusquam tres ac viginti superesse milites, lembo in oppidum digressus, vacuum advenientibus deseruit locum. Ferociter inde verberari semilunare cœptum opus, quo aquarum claustrum tegebatur. Nec ibi diu se tenuit cohors altera. Tormentis enim discussa loricula telis aditum aperuerat, quibus lacerati milites vitam cedendo redemere. Obice diruto, stagnantes aquæ naturali cursu in desidentem amnem fluxerunt, detecto solo. Versa itaque in eam partem spes curaque major superandæ arcis. Adversùs cornutum opus, quod primùm se se offerebat, duodequinquaginta dispositæ curules machinæ celerrima strage sternunt muros; perque ruinas immissi undique pyrochitrophori brevi pugna obnitentem hostem detrudunt. Ita ad interiores munitiones perventum est; ubi, ut in proximo laborum fine, ferocius utrinque Mars exarsit. Prodiere oppidani ad retardandos hostes mille quingenti. Mutua hinc cædes & varii eventus; sed ille postremus, ut inundante multitudine præsidiarii intra mœnia recesserint. Quamquam iterum mox egressi, Gallis recenti agmine se se inferentibus ad viæ tectæ marginem obviam fiunt. Ter illic bidui spatio commissum prælium, quod nusquam per eam oppugnationem atrocius, nec tantum exorbuit sanguinis. Vicit denique oppidanorum ferociam obstinata irrumpentium vis, abstulitque viæ te- 1693.

1693. ctæ aream objectam perculsi rostro propugnaculi. Inter hæc sexagiuta arietes utramque ejusdem propugnaculi faciem, finitimique alterius adversum latus muro nudaverant; in triquetramque munitionem, quo vineæ pariter ducebantur, Galli transcenderant. Nihilo secius ab deditione alienum præfectus animum ostentabat; incertum, auxilii spe, an jussus ad extremum obsistere, ut hosti sua tempora, ne quid per reliquum autumnum posset agere, moraretur. Vilhelmus enim, ubi primùm acceperat, Caroloregium oppugnari, contractis undique Fœderatorum copiis conflatoque septuaginta millium exercitu Ninivam castra moverat propiùs hostem, speculaturus, quo is loco sua posuisset, & an quispiam sibi suppetias ituro pateret, aut fieri posset aditus. Cognito, cuncta Gallis ad vim eludendam affatim esse, ac temeritati verius quàm audaciæ adscribendum fore, si suos nondum ab acceptæ dudum cladis metu confirmatos in anceps discrimen rursus committeret; de ope obsessis ferenda abjecerat prorsus animum. Quod proximum auxilio erat, quidpiam in hostem moliri ut ad sua revocaretur, hoc gerendum susceperat. Itaque Bojoarium cum Virtembergensium Duce, & quindecim armatorum millia, ad quos e propinquis quidpiam addendum præsidiis erat, in Flandriam provinciam dimiserat, eam Gallici

Fœderati ad opem ferendam insurgunt.

Quo desperato ad populandum se vertunt.

lici Imperii oram damno, quo posset maximo, 1693.
perculsurum. Quamquam non ita multo post certior factus, Vallettæ Marchionem cum quatuor millibus, mox cum aliis decem Harcurtium prolegato illuc iter præripuisse, & Luxemburgium cum reliquo exercitu ad se venire, pugnam provocaturum; sibi veritus, distractas copias, quæ fere ad Schaldim processerant, viam in castra redire jusserat. Paucos ibi moratus dies suffectoque sibi Maximiliano Octoviro, qui hostium consilia obsideret, Loum discesserat, ne ingloriam apud signa, nihil agendo, traheret moram. Quamobrem Luxemburgius prima in castra se retulerat, ut submisso novo milite obtentaque auxilii desperatione præsidiarios ad deditionem perpelleret. Nec abfuit res ab eventu. Non prius tamen, quàm Galli stationem in fossa communiissent, cuniculoque sub apertum ariete propugnaculum inducto, dissipataque vallorum sepe, crepidini circumducta, ad transgrediendum per mœnium ruinas se compararent. Quo viso præfectus, ne præsidii internecione diutius obniteretur, de arce dedenda transegit, pactusque discedentibus omne militare decus & quatuor majora tormenta, secum abduxit mille ducentos milites, qui adhuc integri, reliquis interfectis aut vulneratis per sex ac viginti dies, quibus obduruit oppugnatio. Capto Caroloregio, itum utrinque in hi-

At repulsi.

Caroloregium Gallis deditur.

1693. berna, quamquam hyems nondum appeteret. Sed milites tot confectos laboribus ac lassitudine, cui ferendæ amplius non sufficiebant, maturius quiete reficere opus fuit.

Finis Libri Decimi, & Tomi Secundi.

IN-

INDEX
RERUM NOTABILIUM.

Bo-

C

Ele-

Ghin-

K

L

Lim-

M

N

O

Vil-

Gal-

